

BİLGİ DÜNYASI

Cilt/Volume: 22

Sayı/Number: 2

Aralık/December 2021

e-ISSN: 2148-354X

Covid-19 Pandemi Döneminde Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Çevrim İçi Staj Programının Değerlendirilmesi

Coşkun POLAT, Ertuğrul Burak EROĞLU

Türkiye'deki Üniversite Kütüphane Web Sitelerinin Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu Kapsamında Değerlendirilmesi

Halise ŞEREFÖĞLU HENKOĞLU

Sovyetler Birliği'nde Lenin'in Kişilik Kültü: 'Kitap Okuma' ve 'Bilgi Edinimi' Üzerine Kavramsal Analizi

Elif Hatun KILIÇBEYLİ

Kütüphanecilik ve Bilgi Bilimi Alanında Yayımlanan Bilimsel Makalelerde Serbest Erişimli Bilgi Kaynaklarının Kapsamı

Neslihan ER-KOÇOĞLU

Yapay Zekâ ve Kütüphaneler

Ferhat ÖZTÜRK, Nevzat ÖZEL

Bilgi Dünyası Dergisinin Yayımlanmasının İlk Yılındaki Editör Değişikliği Hakkında

Yaşar TONTA

Bilgi Dünyası Dergisinin İlk Yılındaki Editör Değişikliği Hakkında Bir Açıklama

Aytaç YILDIZELİ, Hatice Kübra BAŞIŞOĞLU

BİLGİ DÜNYASI

INFORMATION WORLD

Altı ayda bir yayımlanır / *Published twice a year*

e-ISSN: 2148-354X

SAHİBİ / OWNER

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği Adına
On the behalf of the University and Research Librarians Association

Fatih Kumsel

BAŞ EDITÖR / EDITOR-IN-CHIEF

Dr. Öğr. Üyesi Nermin Çakmak, Atatürk Üniversitesi (nermin@bd.org.tr)

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD MEMBERS

Dr. Okan Koç, Balıkesir Üniversitesi (okan.koc@balikesir.edu.tr)

İhsan Özkol, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (ihsan@bd.org.tr)

Bilge Öztürk, Erzurum Özel Bilkent Laboratuvar Okulları (bilge@bd.org.tr)

Dr. Sefer Yazıcı, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı (seferyazici06@gmail.com)

Joseph Marmol Yap, Eotvos Lorand Üniversitesi (jmyap2021@gmail.com)

Dr. Öğr. Üyesi Mithat Baver Zencir, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi (mithatb.zencir@ikc.edu.tr)

YABANCI DİL EDİTÖRLERİ / FOREIGN LANGUAGE EDITORS

Doç. Dr. Engin Baysen, Yakın Doğu Üniversitesi (bengin71@gmail.com)

Doç. Dr. Yeliz BİBER VANGÖLÜ, Atatürk Üniversitesi (yeliz.biber@atauni.edu.tr)

TEKNOLOJİ ve ALTYAPI GRUBU / TECHNOLOGY and INFRASTRUCTURE GROUP

Hüseyin Fırat Akın, FD Bilişim Çözümleri (huseyinfiratakin@gmail.com)

Hüseyin Körpeoğlu, Türk Eğitim Derneği (huseyin@bd.org.tr)

Grafik Tasarım ve Sayfa Düzenleme / Graphic Design and Page Layout

BULUŞ Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri San. Tic.

Bilgi Dünyası Dergisi, **Scopus, Library and Information Science Abstracts (LISA), EBSCOHOST- Library and Information Science Technology Abstracts** ve **TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanlarında** dizinlenmektedir. **E-LIS** ve **DOAJ (Directory of Open Access Journals)** ve **Index Copernicus**'da da açık erişimdedir.

*Information World journal is being permanently indexed in **Scopus, Library and Information Science Abstracts (LISA), EBSCOHOST- Library and Information Science Technology Abstracts** and **TUBITAK-ULAKBİM TR Index Social Sciences and Humanities Databases** and is available by open access through **E-LIS, DOAJ (Directory of Open Access Journals)** and **Index Copernicus**.*

Covid-19 Pandemi Döneminde Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Çevrim İçi Staj Programının Değerlendirilmesi

Evaluation of Çankırı Karatekin University Information and Record Management Department Online Internship Program During the Covid-19 Pandemic Period

Coşkun POLAT, Ertuğrul Burak EROĞLU

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atıf yapmak için/ To cite this article:

Polat, C. ve Eroğlu, E.B. (2021). Covid-19 pandemi döneminde Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü çevrim içi staj programının değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 213-249. doi: 10.15612/BD.2021.601

Makale türü / Paper type: Hakemli / Refereed

Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: 10.15612/BD.2021.601

Geliş Tarihi / Received: 26.01.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 10.12.2021

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 31.12.2021

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, TÜRKİYE/TURKEY

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <http://www.bd.org.tr/index.php/bd/index>

Covid-19 Pandemi Döneminde Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Çevrim İçi Staj Programının Değerlendirilmesi

Coşkun POLAT* , Ertuğrul Burak EROĞLU**

Öz

Teorik bilgilerin pratiğe dönüşerek öğrenimin kalıcılığını sağlaması yanında, öğrencilerin mezuniyet öncesinde iş ortamına aşinalık ve mesleki deneyim kazanmaları anlamında staj, üniversite öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Staj uygulamasında esas olan öğrencilerin eğitim aldıkları disipline yönelik iş ve işlemleri yerinde görerek tecrübe etmeleridir. Ancak 2020 yılı Covid-19 salgınından dolayı kurumların stajyer kabul etmemeleri, uygulamaların yerindeliğini sekteye uğratmıştır. Staj uygulamalarının kazanımlarından öğrencilerin mahrum edilmemesi amacıyla araya giren bazı bölümler, çözüm için teorik derslerde olduğu gibi, çevrim içi staj programlarına başvurmuşlardır. Bu çalışmada, Bilgi ve Belge Yönetimi eğitiminde önemli bir yere sahip olan stajın pandemi döneminde iptal edilmesi neticesinde gerçekleştirilen Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü çevrim içi staj uygulamasının öğrenciler üzerindeki etkilerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Disiplinin önde gelen iki mesleki derneği olan Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) ve Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) ile iş birliği yapılarak gerçekleştirilen bu uygulamada, 4 haftalık sürede 22 oturumda 30 konuşmacı tarafından 114 öğrenciye, yüz yüze staj uygulamasında aktarılan becerileri içeren 5 ana konuda çevrim içi seminerler verilmiştir. Öğrencilerin verilen seminerler hakkındaki tutumlarını saptamaya yönelik planlanan çalışmada, oturumların, konuşmacıların ve bölümün süreçteki durum değerlendirmeleri yapılmıştır. Betimsel yöntemin kullanıldığı çalışmada, organizasyonun bitiminde öğrencilere uygulanan anketin sonuçları "surveey" aracı ile değerlendirilmiş, öğrencilerin genel anlamda programdan verim aldıkları anlaşılmıştır. Yüz yüze stajın alternatifi olmasa da mücbir nedenlerle yapılan bu türden uygulamalara katılımın gerekli olduğu görüşünü savundukları ortaya çıkmıştır. Çalışma, bu türden programların planlı ve sistematik uygulama ile hem öğrenci hem de kurum tarafıyla geniş katılımların önemli olduğuna ilişkin farkındalığa hizmet ettiği ölçüde başarılı olacaktır.

Anahtar sözcükler: Covid-19, koronavirüs, pandemi, küresel salgın, çevrim içi staj, bilgi ve belge yönetimi bölümü.

* Sorumlu yazar, Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, polatcoskun@karatekin.edu.tr

** Arş. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, eroglu@karatekin.edu.tr

Evaluation of Çankırı Karatekin University Information and Record Management Department Online Internship Program During the Covid-19 Pandemic Period

Coşkun POLAT* , Ertuğrul Burak EROĞLU**

Abstract

In addition to ensuring the permanence of learning by transforming theoretical knowledge into practice, internship has an important place in university education in terms of familiarity with the business environment and professional experience before graduation. The main issue in internship practice is to see and experience the work and processes related to the discipline they study in. However, due to the Covid-19 epidemic of 2020, the institutions' refusal to accept interns has hampered the appropriateness of the practices. Some departments seeking to not deprive students of the achievements of internship practices, applied online internship programs for a solution, as in theoretical courses. In this study, it is aimed to measure the effects on students of online internship practice of Department of Information Management, Çankırı Karatekin University, which was carried out as a result of the cancellation of the internship, which has an important place in Information Management education, during the pandemic. In this practice, which is carried out in cooperation with the two leading professional associations of the discipline, University and Research Librarians Association and Turkish Librarians Association, in a 4-week period, online seminars were given to 114 students by 30 speakers in 22 sessions on 5 main topics, including the skills transferred to students in face-to-face internship practice. In the study, which was planned to determine the attitudes of the students about the seminars, the situations of the sessions, speakers and the department were evaluated. In the study using descriptive method, at the end of the internship application, the results of the questionnaire applied to the students were evaluated by the "surveey" tool and it was understood that the students generally benefited from the program. Although there is no alternative to face-to-face internship, it has emerged that they defend the opinion that participation in such practices carried out due to force majeure is necessary. The study will be successful to the extent that such programs serve the awareness that planned and systematic implementation and broad participation with both the student and the institution are important.

Keywords: Covid-19, coronavirus, pandemic, global outbreak, online internship, department of information management.

* Corresponding author, Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Letters, Information and Record Management, polatcoskun@karatekin.edu.tr

** Research Assistant, Çankırı Karatekin University, Faculty of Letters, Information and Record Management, eroglu@karatekin.edu.tr

Giriş

Küresel ölçekte kolayca bulaşabilen ve ciddi sağlık sorunlarına, hatta ölüme sebebiyet verebilen bir virüse karşı insanlığın önemli bir sınav verdiği günümüzde, insanların yaşamlarını derinden etkileyen birçok tedbir uygulanmaya başlanmıştır. Sokağa çıkma yasakları, esnek çalışma, sosyal mesafe, karantina ve izole süreçleri vb. virüsün yayılım etkisini azaltmak için uygulanan önlemlerden bazılarıdır (Bozkurt, 2020, ss. 113-114). Bu tedbirlere bakıldığında esas olanın kişiler arası temasın en aza indirilmesi olduğu görülmektedir. Bu dönemde, başta eğitim olmak üzere yaşamın olağan akışındaki vazgeçilmez iş ve işlemlerin kesintiye uğramaması adına öncelikli ve yoğun başvurulan iletişim kanalı ise internet olmuştur. İnternet, bu süreçte verilen hizmetlerin aksamaması için kullanılan yegâne platform haline gelmiş ve hemen her alanda olduğu gibi eğitimde de radikal uygulamalara temel teşkil etmiştir.

Türkiye’de ilk olarak 11 Mart 2020 tarihinde görülen ve hızla yayılan Covid-19 nedeniyle, tüm sektörlerde olduğu gibi eğitim de kesintiye uğramış ve 23 Mart 2020 tarihinde Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından, üniversitelerde eğitimin elektronik ortamda uzaktan devam edeceğine ilişkin karar alınmıştır. Hâlihazırda çoğu üniversitenin uzaktan eğitim altyapısına sahip olması, sürece adaptasyonu kolaylaştırmıştır (Serçemeli ve Kurnaz, 2020, s. 41). 2019-2020 yılı bahar dönemini uzaktan eğitimle tamamlayan üniversiteler, teorik derslerde önemli sıkıntılar yaşamazken, birçok programın müfredatında yer alan ve teorik eğitim-öğretimin tamamlayıcı unsuru olan staj uygulamalarının karşılanması arayışı içerisine girmişlerdir. Çünkü staj uygulamaları nitelikli iş gücünün ortaya çıkması hedefiyle öğretim kurumlarını, müfredat ve ders içeriklerinin hazırlanması sürecinde teorik ve uygulamalı eğitimin birbirlerini destekler nitelikte olduğu bir program oluşturmanın ürünüdür (Sezerel ve Cankül, 2019, s. 473). Öğrencilerin staj uygulamaları, teorik olarak öğrenilen bilgilerin yerinde uygulanarak içselleştirilmesi ve beceriye dönüşmesinde birçok eğitim programının tamamlayıcı unsuru olması açısından büyük önem arz etmektedir.

“Herhangi bir meslek edinecek olan kimsenin mesleki bilgisini artırmak amacıyla bir kurumun bir veya birçok bölümünde çalışarak geçirdiği uygulamalı öğrenme dönemi” (Türk Dil Kurumu, 2020) olarak tanımlanan ve öğrencilerin eğitim kurumunda öğrendiği bilgilerin uygulamadaki karşılıklarını yaparak görmelerine olanak tanıyan staj, pek çok diploma programı için eğitim sürecinin etkili bir unsurudur. Çünkü staj sayesinde öğrencilerin derslerde öğrendikleri bilgileri pekiştirmesinin yanı sıra, meslek erbaplarından edindikleri farklı bilgiler, uygulamalar ve aldıkları tavsiyeler sayesinde mesleki niteliklerinin ve becerilerinin gelişmesi sağlanmaktadır.

Eğitim-öğretimi tamamlayıcı unsur olan staj uygulamasının küresel salgın nedeniyle yapılamaması, öğrencilerin stajla elde edecekleri bilgi ve becerileri onlara kazandırılması adına Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümlerinin farklı uygulamaları değerlendirmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda çevrim içi ortamın yaygın ve etkin iletişim avantajı

düşünülerek, çeşitli uygulamaların yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmada, bilgi ve belge yönetimi disiplinde Çankırı Karatekin Üniversitesi (ÇAKÜ) BBY Bölümü, Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) ve Türk Kütüphaneciler Derneği'nin (TKD) ortaklaşa çalışmasıyla yürütülen ve yüz yüze gerçekleştirilemeyen stajın telafisinin hedeflendiği çevrim içi bir staj programının, öğrenciler tarafından değerlendirilmesi analiz edilmiştir.

Covid-19 Pandemi Döneminde Eğitim

2019 yılının Aralık ayında pnömoni vakaları olarak Çin'de ortaya çıkan ve 2020 yılının Şubat ayında literatüre Coronavirüs (Koronavirüs) (Covid-19) olarak geçmesinin ardından, hastalığın hızlı yayılımı sonucu Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmesi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de günlük yaşam aktivitelerine yönelik birçok önemli değişimi beraberinde getirmiştir (Alimoğlu ve Erol, 2020, s. 102). Toplumsal kapsamı ve önemi göz önünde bulundurulduğunda bu değişimlerden en çok etkilenen alanların başında eğitim-öğretim gelmektedir. Temas yoluyla yayılan bu tür bir virüsten kaçınılması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, fiziksel temasın yaygın olduğu, okullar ve yurtlar için önlemlerin alınması zorunlu hale gelmiştir. Sosyal mesafe önlemlerinin uygulanması için kısa süre içerisinde binlerce okulun kapanması, yükseköğrenimi de etkilemiştir. Sürecin başında ülkemizde öncelikle 16 Mart 2020 yılında eğitim-öğretimin bütün kademelerinde 3 hafta eğitime ara verilmesi kararlaştırılmış, ardından YÖK tarafından 26 Mart 2020 tarihinde üniversitelerin 2019-2020 Yılı Bahar Dönemi'nin uzaktan eğitim yöntemiyle tamamlanması kararlaştırılmıştır (Karadağ ve Yücel, 2020, s. 182).

Dünyada ilk örneklerine 1720'li yıllarda mektup kullanımıyla rastladığımız uzaktan eğitim çalışmaları, ülkemizde 1920'li yıllarda tartışılmaya başlamıştır. Bozkurt (2017), uzaktan eğitimin geçmişi; "tartışmaların ve önerilerin yaşandığı birinci dönem (1923-1955)", "yazışarak uzaktan eğitimin yapıldığı ikinci dönem (1956-1975)", "görsel-işitsel materyallerin kullanılarak eğitimin gerçekleştiği üçüncü dönem (1976-1995)" ve "bilgi ve iletişim teknolojileri tabanlı uygulamaların altyapı oluşturduğu dördüncü dönem (1996-)" olarak ayırmaktadır.

Uzaktan eğitim, farklı lokasyonlardaki eğitimci, öğrenci ve eğitim-öğretim materyallerinin bilişim araç ve gereçleri kullanılarak toplandığı ve birbirlerine fayda sağladığı bir eğitim yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Al ve Madran, 2004, s. 262). Çevrim içi öğrenme yönteminin bir çeşidi olan uzaktan eğitim, çok çeşitli teknolojik tabanlı öğrenme platformlarına, sunum yöntemlerine ve eğitim teknolojisi bileşenlerinin öğrenme ortamına entegrasyonuna odaklanmaktadır. Dolayısıyla teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan çevrim içi uzaktan eğitim, tüm yaş gruplarındaki ve tüm seviyelerdeki öğrencilere çeşitlendirilmiş, uygulamalar açısından zengin ve öğrencilerin öğrenme becerilerine göre konuları kendi hızlarında takip etmelerine izin vermesi bakımından önemli avantajlara sahiptir (Barr ve Miller,

2013). Ancak uzaktan eğitim süreci yalnızca eğitim platformunun kullanışlı olması ile değil, sürecin diğer bileşenleri olan eğitmen ve öğrencilerin de sürece adaptasyonu ile başarıya ulaşabilir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz süreç uzaktan eğitim yöntemiyle devam ederken, her ne kadar uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime nazaran yetersiz kaldığı hem eğitmenler hem de öğrenciler tarafından sıklıkla dillendirilse de, süreçte yaşanan bazı eksikliklerin ve sorunların aşılması halinde nitelikli uzaktan eğitim uygulamaları gerçekleştirilebilir. Şahin'in (2005) 1994-2004 yılları arasında, 50 adet deneysel çalışmayı bir araya getirerek, meta-analiz yöntemiyle ele aldığı "İnternet tabanlı uzaktan eğitimin etkililiği: Bir meta-analiz çalışması" isimli araştırmasında, uzaktan eğitimin, yüz yüze eğitime göre daha etkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Düzakın ve Yalçınkaya ise (2008), "Web tabanlı uzaktan eğitim sistemi ve Çukurova Üniversitesi öğretim elemanlarının uzaktan eğitim sistemine yatkınlıklarını incelemiştir. Araştırmaya örneklem oluşturan grubun, web teknolojilerini kullanma düzeylerinin iyi oldukları, ancak içerik geliştirmede sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Bundan dolayı öğretim elemanları ile koordineli çalışacak ve ders içeriklerinin hazırlanması, geliştirilmesi ve paylaşılması konularında yardımcı olacak bir teknik ekibin oluşturulması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Buradan hareketle üniversitelerde iyi bir teknolojik altyapı, koordinasyon ve eğitimci-öğrenci etkileşimiyle birlikte, uzaktan eğitimden daha etkili sonuçların alınabileceği düşünülebilir. Gonzalez ve diğerleri (2020), Covid-19 karantina sürecinde öğrencilerin yükseköğretim performanslarına ilişkin yaptıkları çalışmada, karantina sürecinde öğrencilerin öğrenme stratejilerini daha sürekli bir alışkanlığa dönüştürdükleri ve verimliliklerinin arttığı sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla karantina süreci, öğrencilerin öğrenme performansında iyileşme yaşanmasında rol oynamıştır.

Can (2020), pandemiyle birlikte Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK), eğitimin aksamaması için gerekli önlemleri aldığını ifade etmektedir. Ancak bu uygulamaların yalnızca nicel boyutunu değil aynı zamanda kalitesini ve etkinliğini de ölçmek gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü uzaktan eğitimin planlanması ve eş güdüm, teknolojik altyapı, sistemin etkili yönetimi ve denetimi unsurları bu sürecin kaliteli yönetilmesi için önemlidir. Bununla birlikte, uzaktan eğitim altyapısının oluşturulması, derslerin planlanması, ders içeriklerinin oluşturulması süreçlerinde bütünsel bir yaklaşım izlenmeli ve sürdürülebilir olmalıdır.

Uzaktan eğitimin çevrim içi elektronik platform aracılığıyla gerçekleştirildiği durumlarda, kurumsal altyapı ile birlikte öğrencilerin de gerekli teknolojik donanıma, internete ve uygun ortama sahip olmaları gerekmektedir. Karadağ ve Yücel'in (2020), 163 üniversiteden 17.939 öğrenci üzerinde yaptıkları çalışmada, lisans öğrencilerinin %37'sinde internet bağlantısının bulunmadığı, 1/3'ünün tablet ya da bilgisayara sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu çalışmada öğrencilerin 1/4'ünün internet ya da bilgisayar vb. cihazlara sahip olmaması neticesinde eğitimlerinin aksadığı vurgulanmaktadır.

Tüm bu bahsedilenler ışığında, üniversitelerde pandemi döneminin eğitim yöntemi olan çevrim içi uzaktan eğitimden tam verimin alınabilmesi için şunları söylemek mümkündür:

1. Hem ülke çapında hem de üniversite özelinde, uzaktan eğitim politikalarının oluşturulması büyük önem arz etmektedir.
2. Üniversiteler tarafından uzaktan eğitim altyapısının sorunsuz ve eksiksiz olarak sağlanması gerekmektedir.
3. Kullanılan sistem ve sistem unsurlarının etkili yönetimi ve denetiminin yapılması gerekmektedir.
4. Ders planlamaları, öğretim stratejileri ve ders içeriklerinin oluşturulmasında, uzaktan eğitimden en etkin verimin alınması amaçlanmalıdır.
5. Eğitimcilerin ve öğrencilerin sisteme erişebilme durumları gözlemlenmeli, kullanım becerileri incelenmeli ve ortaya çıkan duruma göre ilave tedbirler alınmalı, gerekli iyileştirmeler yapılmalıdır.
6. Öğrencilerin çevrim içi derse erişebilmeleri için gerekli teknolojik araçların ve internet ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda gerekli önlemler alınmalıdır.

Covid-19 Pandemi Döneminde Staj

Covid-19 pandemi döneminde üniversitelerin uzaktan eğitim kararı almasıyla birlikte, eğitim-öğretimin önemli bir parçası olan staj uygulamalarının ne olacağı konusu belirsiz kalmış; akademik birimlerce farklı yöntemler izlenmiştir. Birçok programın müfredatında yer alan stajlar, öğrencilerin mezun olmadan önce öğrendikleri teorik bilgilerin karşılıklarını uygulamada görebilmeleri ve deneyim kazanmaları açısından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında mezuniyet öncesi stajlar, öğrenciye gerçek dünyada, deneyimsel öğrenme şeklinde bir kazan-kazan fırsatı sunmaktadır. Beceri geliştirme ve müfredat içeriğiyle uyumlu hale getirilen deneyimsel öğrenmenin, öğrencilerin kavramları pekiştirmesi ve bir öğrenme, uygulama, deneyim aktarımı sağlaması açısından genellikle yararlı olduğu kanıtlanmıştır (Galbraith ve Mondal, 2020, s. 1).

Nitelikli insan gücünün çoğalması amacıyla mesleki eğitim içerisinde önemli bir yer tutan staj, ülkelerin kalkınması ve ekonomiye katkıda bulunacak iş gücünün ortaya çıkması bakımından giderek daha da önem kazanmıştır. Öğrencilerin bilgi ve becerilerinin artırılması, iş hayatındaki uygulamalar üzerinde deneyim sahibi olunabilmesi ve mesleki yetkinliklerinin çoğalması, meslek elemanı yetiştiren birimlerin temel görevlerindedir (Sarıbyık, 2019, s. 9). Bu açıdan bakıldığında staj uygulamalarıyla, öğrencilerin eğitimleri sürecindeki kazanımlarını endüstri ve ticaret alanlarında ya da kamu kurumlarında iyi organize edilmiş bir programla pekiştirilmesi sağlanmaktadır. (Tektaş ve diğerleri, 2016, s. 310).

Kuzgun (2013), staj uygulamalarının kamu politikası, işveren ve potansiyel iş gücü olarak üç boyutundan bahsetmektedir. Buna göre;

Kamu politikası: Devlet, iş gücü piyasasını düzenlemede her türlü tasarrufu kamu politikasına yansıtmaktadır. Staj da bu piyasanın işlerliğini artırmayı hedeflediğinden, bu konuyla ilgili uygulamalar kamu politikası içerisinde değerlendirilmektedir. Staj uygulamalarıyla amaçlanan, eğitilmiş genç iş gücünde istihdam ve eğitim politikaları arasındaki uyumsuzluk sebebiyle ortaya çıkan yapısal işsizliğin etkilerinin minimum düzeye indirilmesidir. Bundan dolayı staj, istihdam politikasının önemli bir unsurudur.

İşveren: Staj uygulaması konusunda işverene herhangi bir sorumluluk yüklenmemektedir. Yani işverenin stajyer kabul etme gibi bir zorunluluğu yoktur. Aynı zamanda, işverenin stajyerlere ücret ödemesi ya da sigorta yapması zorunluluğu da yoktur. Dolayısıyla stajyerler, işveren için yarı kalifiye ve ucuz iş gücü olarak tanımlanabilir.

Bununla birlikte işletmelerin işe alırken, kendi bünyelerinde staj yapmış kişileri tercih etme eğiliminde olduğu bilinen bir durumdur. Bu nedenle staj, işe alımlarda ön deneme olarak ifade edilebilir. Bundan dolayı, bu durumun aynı zamanda rekabeti artırdığı söylenebilir.

Potansiyel iş gücü: Staj, öğrenciler tarafından çalışma hayatının ilk basamağı olarak algılanmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde yalnızca diploma sahibi olmanın iş bulmada yetersiz kaldığı göz önünde bulundurulduğunda, potansiyel iş gücü açısından öğrenciler arasında mezuniyet öncesi rekabetin yaşanmasına neden olmaktadır. Diğer bir ifade ile, iş gücü piyasasının yeni iş yaratmada sınırlı kalması, iş bulmayı zorlaştırmakta ve bu durum rekabeti artırmaktadır. Bundan dolayı öğrenciler stajı, mezuniyet öncesi kendilerini piyasaya tanıtmak için bir fırsat olarak görmektedir.

Kamu, işletmeler ve öğrenci üçgeninde tarafların beklentilerini karşılamada ve staj destekli kazanımların elde edilmesinde, uygulamanın yerinde ve yüz yüze yapılması esastır. Demir ve Demir (2014, s. 19), üniversitelerdeki staj uygulamalarının önemini; "Özellikle mesleki bir alanda eğitim gören üniversite öğrencilerinin kariyer yolculuğunun en önemli kilometre taşlarından birisi staj konusudur" sözleriyle vurgulamaktadır. Bu bakışla staj, bir meslek alanında eğitim gören öğrencilerin, eğitimlerinin uygulamalarla pekiştirilmesi ve içselleştirilmesi açısından önemlidir. Kuzgun (2013, s. 10), stajın öğrencilere katkılarını şu şekilde sıralamaktadır:

1. İleride çalışılacağı düşünülen meslek hakkında bilgi sahibi olmak,
2. Okul hayatın öğrenilen teorik bilgilerin, iş yerinde uygulama ile pekiştirilmesi,
3. İşveren, yönetici, personel ve diğer stajyerlerle iletişim becerisinin geliştirilmesi,
4. İş yerinde çalışma esnasında karşılaşılan sorunlara çözüm üretebilme becerisinin edinilmesi.

Staj uygulamasının öğrencilere kazandırdıklarından hareketle, özellikle belli disiplinlerde staj uygulamasının olmaması, öğrencilerin aldığı eğitimde önemli bir boşluğa neden olacağı açıktır. Bu makaleye konu olan ve alanında uzman meslek elemanı yetiştirme amacı da olan ÇAKÜ BBY Bölümü'nde staj uygulaması, öğrencilere kazandırdıkları göz önünde bulundurularak, öğretim programının en önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilmekte ve titizlikle planlanıp uygulanmaktadır. Pandemi sürecinde kurumların yüz yüze staj uygulamalarını iptal kararı almasıyla birlikte, öğrencilerin bu konuda önemli bir eksiklik yaşayacaklarından hareketle Bölüm çeşitli çözüm arayışlarına girmiştir. Bu doğrultuda, ÇAKÜ BBY Bölümü öğrencilerinin mezuniyet öncesi staj ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, disiplinin önde gelen sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde, çevrim içi ortamda, alanında uzman meslek elemanları tarafından öğrencilere bilgi birikimi ve tecrübelerinin aktarılması yoluyla çevrim içi bir staj programı olanağı sağlanmıştır.

Bölüm müfredatına göre 3. Sınıf yaz aylarında dönemler halinde 30 iş günü olarak uygulanan staj programı (Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, 2019), öğrencilerin bilgi merkezlerinde deneyim kazanmaları amacıyla yaptığı uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. Normal şartlarda yüz yüze yapılan staj uygulamasıyla, öğrencilerin staj yaptıkları kurumlarda karşılaştıkları durumlar neticesinde mesleğe bakış açıları şekillenmektedir. Bunun birçok olumlu yönü olmakla birlikte, bazı sorunlar da çözülmeyi beklemektedir. Bazı kurumlarda, BBY Bölümü'nde öğrenim gören stajyerlere raf kaydırma, kitap yerleştirme vb. gibi uzmanlık bilgisi gerektirmeyen rutin işler yaptırıldığı, staj yapmış öğrenciler tarafından sıkça dile getirilmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin staj sürecinde, mesleğin teknik ve yoğun beceri gerektiren işlerini yapmak yerine, çoğunlukla uzmanlık bilgisi gerektirmeyen ve fiziksel güce dayalı işleri yapması, yaşadıkları neticesinde mesleğine olan saygı ve sevginin azalmasına ya da kaybolmasına neden olabilir (Varol, 2003). Bununla birlikte, yüz yüze stajlar öğrencilerin ailelerinden uzak kalmasına dolayısıyla; barınma, yeme, giyinme, ulaşım, iletişim vb. masraflara yol açabilmektedir. Ayrıca ailelerinden ve arkadaşlarından uzak kalarak, farklı şehirlerde staj yapacak öğrenciler uzaklık, yalnızlık, zorunluluk ve baskılar gibi etmenlerden dolayı bazı psikolojik sorunlarla da karşılaşabilmektedir.

Bahsi geçen yüz yüze stajdaki bu olumsuzluklar ve zorunluluklar diğer benzer uygulamalarda da görülmektedir. Ancak bu durum çevrim içi staj programının bazı yönleriyle, yüz yüze staj uygulamalarına göre daha avantajlı olabileceğini akıllara getirmektedir. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir:

1. Zamanın esnekliği,
2. Mekânın esnekliği,
3. Birden fazla kurumun teşkilat yapısını ve birimlerini tanıyabilme olanağı,
4. Birden fazla kurumdaki iş süreçlerinin ve uygulamaların deneyimlenmesi,

5. Çok çeşitli konular hakkında bilgi sahibi olma,
6. Alanın en iyilerinden öğrenme ve onları tanıyabilme fırsatı,
7. Alanın en iyi kurumlarında öğrenme fırsatı,
8. Çok sayıda kişinin yönelttiği sorular, bunlara verilen cevaplar ve tartışmalarla ufuk açıcı bir yönünün olması.

Avantajlarına rağmen, staj uygulamalarının temelinde stajyerlerin mesleki uygulamaları yerinde görmeleri yattığından, çevrim içi bir staj programının dezavantajlarının da olduğunu belirtmek gerekir. Daha açıklayıcı olması adına, çevrim içi ortamda düzenlenen bir staj programının dezavantajları şu şekilde açıklanabilir:

1. Öğrencilerin çok da aşına olmadıkları bir platformda gerçekleşmesi,
2. Çevrim içi eğitime karşı ön yargı,
3. Teknolojik altyapı olanakları,
4. Yerinde görme, öğrenme ve deneyimleme eksikliği,
5. İş ortamına ilişkin deneyimlerden yoksun kalınması.

Tüm bunlardan yola çıkarak, çevrim içi stajların bazı yönleriyle önemli olumlu yanları olduğu, bazı yönleriyle ise staj uygulamasının temelinde yatan “yerindelik”ten (yerinde görme, yerinde öğrenme, yerinde deneyimleme) dolayı olumsuz taraflarının olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Çevrim içi olarak gerçekleştirilen stajın kazanımlarının ve verimliliğinin öğrenciler tarafından değerlendirilmesi, yapılan bu uygulamanın başarısının ölçülmesi bakımından önem taşımaktadır. Staj uygulamasının çevrim içi ortamda olması, katılımcıların teknolojik araçlar ile ağ altyapısı sahipliğini ön koşul yaparken, programın başarısının ölçülmesinde de önemli bir bağımsız değişken kılmaktadır. Bu çalışmayla hedeflenenin, bahsi geçen organizasyonun öğrenciler üzerinde ne tür etkiler ve izlenimler bıraktığının anlaşılmasının yanı sıra, elde edilen verimlilik düzeyinin tespit edilmesi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, değerlendirmeyi yapacak kitlenin bağlantı problemi, seminerlerden yansıyan ses ve görüntü kalitesi sorunları ve yaşanan diğer teknolojik aksaklıkların da tespitinin yapılmasının daha doğru değerlendirme yapmaya olanak sağlayacağı açıktır. Bu doğrultuda araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur:

1. Öğrenciler, organizasyondan değerli kazanımlar elde ettiklerini düşünmektedir.
2. Öğrenciler, programın geniş kapsamlı ve iyi organize edildiğini düşünmektedir.

3. Öğrenciler, ÇAKÜ BBY Bölümü'nün organizasyonun başarıya ulaşması için gerekleri yaptığını düşünmektedir.
4. Öğrenciler, organizasyona katılan konuşmacıların beklentilerini yerine getirdiğini düşünmektedir.
5. Öğrenciler, programın mesleki derneklerle ortaklaşa düzenlenmesinin organizasyonu daha kaliteli kıldığını düşünmektedir.

Araştırma sonuçlarının, yüz yüze staj imkânı bulamayan ya da staj uygulamalarının kazanımlarını zenginleştirmek isteyen benzer durumdaki eğitim kurumlarına ve programlarına rehberlik edeceği öngörülmektedir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışma, pandemi sebebiyle 2020-2021 yaz döneminde geleneksel stajın uygulanmaması neticesinde, ÇAKÜ BBY öğrencilerine yönelik çevrim içi olarak gerçekleştirilen staj uygulamasının öğrenciler tarafından değerlendirilmesi üzerine kurgulanmıştır. Bu kurgu doğrultusunda, objektif bir değerlendirmenin yapılabilmesi ve staj uygulamasının başarısını etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılabilmesi için nicel araştırma kullanılmıştır (Akarsu ve Akarsu, 2019, s. 28). Araştırmanın teorik arka planının oluşturulması ve mevcut duruma ilişkin soruların yanıtlanmasında ise belgesel tarama tekniğine başvurulmuştur. Belgesel tarama literatürde konuyla ilgili mevcut kaynakların saptanmasını ve değerlendirilmesini ifade etmektedir (Karasar, 2012, s. 183).

Veri Toplama

Çalışmada, ÇAKÜ BBY Bölümü'nde 2020-2021 yaz döneminde staj zorunluluğu bulunan 114 öğrenciye çevrim içi ortamda 4 hafta boyunca toplam 22 oturumda, 30 deneyimli meslek mensubu tarafından "bilgi kurumları yönetimi, teknik hizmetler, kullanıcı hizmetleri, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanım ve uygulamaları, mesleki gelişim ve etik" ana konularında verilen eğitimlerin öğrenciler tarafından değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda öğrencilerden veri toplanmasında bağımlı ve bağımsız değişkenlerden oluşan test tekniği uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan verilerin elde edilebilmesi için stajyerlerin tamamına e-posta, telefon ve çevrim içi araçlarla ulaşılmaya çalışılmış, 106 öğrencinin anketi yanıtlanması sağlanmıştır. Anket, çalışmanın amacına uygun olarak "kişisel özellikler", "organizasyonun değerlendirilmesi", "koordinasyonun değerlendirilmesi", "konuşmacıların değerlendirilmesi" ve "genel görüşler" olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Anketin araştırmaya uygun olarak yapılandırılabilmesi amacıyla "çevrim içi eğitimin değerlendirilmesi" ve "staj uygulamasının değerlendirilmesi" konularında geçmişte yapılmış çalışmalardan yararlanılmıştır (Karacan ve Karacan, 2004; Eygü ve Karaman, 2015; Akay, Uslu ve

Sancar, 2018; Keskin ve Özer Kaya, 2020). Katılımcılara 9'u olgusal ve 43'ü yargısal olmak üzere toplam 52 sorunun yöneltildiği ankette 51 tane kapalı, 1 tane açık uçlu soru bulunmaktadır. Bazı önermelere katılım düzeyinin ölçülebilmesi amacıyla beşli Likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Böylece, katılımcıların önermeleri, kesinlikle hayır (KH), hayır (H), kararsızım (K), evet (E) ve kesinlikle evet (KE) şeklinde yanıtlamaları sağlanmıştır. Verilerin yorumlamasında başvurulan tablolarda, biçimsel estetiğin sağlanması amacıyla, ölçek elemanları "olumsuzdan olumluya doğru" sırasıyla KH, H, K, E, KE şeklinde sembolize edilmiştir.

Çevrim içi bir platform olan "surveey" aracılığıyla uygulanan anket, 31 Ağustos-15 Eylül 2020 tarihleri arasında katılımcıların cevaplama için açık tutulmuştur (Surveey, 2009). Zamanın iyi kullanılması ve maliyetin azaltılması düşüncesinin yanı sıra içinde bulunduğumuz pandemi koşulları da göz önünde bulundurularak, anket uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için "surveey" platformunun kullanılması uygun bulunmuştur.

Öğrencilerin programın başarısına ilişkin görüşlerinin alındığı sorulardan oluşan anketin ilgili "Cronbach Alpha" katsayısı 0,92 olarak bulunmuştur. 1'e oldukça yakın olan bu değer, ölçme aracının güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

Veri Analizi

Elde edilen veriler anket uygulamasında kullanılan "surveey" platformu aracılığıyla betimleme yönteminden istifade edilerek analiz edilmiş, araştırmanın amacı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Anketin hazırlandığı ve uygulandığı platformun veri analizi için de kullanılmasının nedeni, araştırmanın kapsamına uygun analizlerin yapılabilmesi kapasitesine sahip olmasındandır. Aynı zamanda verilerin başka bir platforma taşınmasından kaynaklı yaşanacak sorunlar da ortadan kalkmıştır. Verilerin analizinde, çevrim içi staj programı uygulamasının içeriği, kapsamı, yöntemi, semineri verenlerin yetkinliği ve organizasyonun başarısı gibi konular, öğrencilerin demografik özellikleri ve çeşitli bağımsız değişkenlerle ele alınmıştır. Katılımcılara ilişkin özellikleri (cinsiyet, öğrenim türü, konum) ve araştırmanın amacına paralel olarak çevrim içi ortamda gerçekleştirilen organizasyona altyapı teşkil eden durumları (internet bağlantısı, teknolojik cihazlara sahiplik) saptamak amacıyla stajyerlere yöneltilen çoktan seçmeli soruların frekans ve yüzde hesapları yapılarak araştırmanın bulgular kısmında analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde ÇAKÜ BBY Bölümü, ÜNAK ve TKD ile ortaklaşa düzenlenen çevrim içi staj programına ilişkin öğrencilerin görüşleri analiz edilmiş, sonuçlar staj uygulamasının amaç ve hedefleri doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Katılımcıların Özellikleri

Katılımcıların cinsiyet, öğrenim türü, ikamet ettikleri bölge ve ikamet ettikleri yerleşim yerlerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

	f	%
Cinsiyet		
Kadın	69	65,1
Erkek	37	34,9
Öğrenim Türü		
I. Öğretim	57	53,8
II. Öğretim	49	46,2
İkamet Edilen Bölge		
Marmara B.	7	6,6
Ege B.	14	13,2
Karadeniz B.	14	13,2
İç Anadolu B.	33	31,1
Akdeniz B.	19	17,9
Doğu Anadolu B.	8	7,6
Güney Doğu A. D. B.	11	10,4
İkamet Edilen Yerleşim Yeri		
İl	41	38,7
İlçe	38	35,8
Kasaba	4	3,8
Köy	22	20,8
Diğer	1	0,9
Toplam	106	100

Tablo 1'de, ankete cevap veren katılımcıların cinsiyet, öğrenim türü, ikamet ettikleri bölge ve ikamet ettikleri yerleşim yerine ait demografik bilgileri bulunmaktadır. Buna göre, İç Anadolu Bölgesi'nde ikamet eden stajyerlerin diğer bölgelere göre çok daha fazla bir orana olduğu izlenmektedir. Katılımcıların ikamet ettiği yerleşim yerlerine bakıldığında ise büyük çoğunluğun il ve ilçelerde bulunduğu tespit edilmiştir. Çevrim içi staja katılabilmek için internet bağlantısı şartının olduğu göz önüne alındığında, stajyerlerin büyük çoğunluğunun il ve ilçelerde yaşıyor olmasının organizasyonu takip

etme oranını artırbileceği düşünülmektedir. Çünkü gerek mobil gerekse sabit internet altyapısıyla yerleşim yerinin gelişmişlik düzeyi arasında bir bağ olduğu bilinmektedir.

Sabit İnternet Bağlantısına Sahip Olma Durumu İle İkamet Edilen Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki

Çevrim içi staj programına daimi olarak katılabilmek için hız ve kota uygunluğuna sahip sabit internet bağlantısına sahip olmak gerekmektedir. Tablo 2’de katılımcıların evlerinde sabit internet bağlantısının varlığı ile yaşadıkları yerleşim yerleri arasındaki ilişki incelenmektedir.

Tablo 2

Sabit İnternet Bağlantısına Sahip Olma Durumu İle İkamet Edilen Yerleşim Yeri Arasındaki İlişki

		Pandemi döneminde ikamet ettiğiniz yerleşim yeri?				
		İl	İlçe	Kasaba	Köy	Diğer
Evet	%	82,9	73,7	25,0	40,9	100,0
	f	34	28	1	9	1
Evde sabit internet bağlantısı var mı?	%	17,1	26,3	75,0	59,1	0,00
	f	7	10	3	13	0
Toplam	%	100	100	100	100	100
	f	41	38	4	22	1

Tablo 2’ye göre evde sabit internet bağlantısına sahip olmayanların büyük çoğunluğu kasaba ve köylerde yaşamaktadır. Yerleşim yerinin internet altyapısına uygunluğunun yanı sıra ailelerin ekonomik durumuyla da ilişkili olabilecek bu durum staj oturumlarına katılımı güçleştireceği gibi, katılım sağlansa dahi bağlantı kalitesine paralel olarak görüntü, ses ve staj oturumlarından kopma gibi problemler neticesinde organizasyondan elde edilen verim azalabilir.

Teknolojik Cihazlara Sahip Olma İle Staj Oturumlarını Takip Etmede Kullanılan Cihazların Durumu

İnternet bağlantısının yanı sıra bilgisayar, tablet ya da telefon gibi teknolojik cihazlara sahip olma durumu da staj oturumlarına katılabilmek için gereklidir.

Tablo 3

Teknolojik Cihazlara Sahip Olma İle Staj Oturumlarını Takip Etmede Kullanılan Cihazların Durumu

		Çevrim içi staj programı boyunca oturumları hangi cihazlar ile takip ettiniz?			
		Bilgisayar	Tablet	Akıllı telefon	
Aşağıdaki teknolojik cihazlardan hangilerine sahipsiniz?	Bilgisayar	%	62,5	0	37,5
		f	75	0	45
	Tablet	%	85,7	0	14,3
		f	6	0	1
	Akıllı telefon	%	51,9	0	48,1
		f	69	0	64

Tablo 3'te katılımcıların birden fazla seçenek işaretleyebildiği "Aşağıdaki teknolojik cihazlardan hangilerine sahipsiniz?" ve "Çevrim içi staj programı boyunca oturumları hangi cihazlar ile takip ettiniz?" sorularına verilen cevaplara ilişkin verilerin analizi yer almaktadır.

Veriler, öğrencilerin staj programlarını önemli ölçüde bilgisayarlarından takip ettiğini göstermektedir. Ancak cep telefonlarıyla takip edenlerin oranı da oldukça fazladır. Kullanılan platformun mobil uygulamasında kullanıma ilişkin bazı kısıtlamaların olması, cep telefonlarının şarjlarının sorun yaratabilmesi, cep telefonu ekranının küçük olması, mobil internet bağlantısından kaynaklı yaşanan problemlerin ortaya çıkabilmesi gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda, oturum içerisindeki bilgi paylaşımına ve tartışmalara katılım anlamında olumsuz bazı durumlar ortaya çıkabilir.

Sabit İnternet Bağlantısına Sahip Olma ile Staj Oturumlarını Takip Etme Sıklığı Arasındaki İlişki

Evde sabit internet bağlantısının bulunması, bağlantı sorunlarını ve internet kota problemini en aza indireceğinden dolayı stajyerlerin oturumlara katılmasındaki teknik engellerin önüne geçebilir.

Tablo 4

Sabit İnternet Bağlantısına Sahip Olma ile Staj Oturumlarını Takip Etme Sıklığı Arasındaki İlişki

		Çevrim içi staj programı boyunca oturumları takip etme sıklığınız nedir?					
			Tamamen	Sık sık	Kısmen	Nadiren	Hiç
Evde sabit internet bağlantısı var mı? (Cep telefonu operatörleri tarafından sağlanan internet paketi hariç)	Evet	%	84,9	15,1	0	0	0
		f	62	11	0	0	0
	Hayır	%	63,6	33,3	0	3,1	0
		f	21	11	0	1	0

Tablo 4'te katılımcıların staj oturumlarına katılma düzeyleri ile evde sabit internet bağlantısına sahip olma arasındaki ilişki gösterilmiştir. Buna göre evde sabit internet bağlantısına sahip olan katılımcıların çok büyük oranda staj oturumlarını tamamen takip ettikleri anlaşılmıştır. Evde sabit internet bağlantısına sahip olmayan katılımcıların ise 1/3'ünden fazlasının staj oturumlarına tamamen katılmadıkları görülmektedir. Bu durum çevrim içi staj oturumlarını düzenli takip edebilmek için evde sabit internet bağlantısının önemini açıkça göstermektedir.

Staj Oturumlarını Takip Etmede Yaşanan Sorunlar

Çevrim içi ortamda gerçekleştirilen organizasyon oturumlarını takip etmede yaşanan sorunların birçok sebebi olabilir. Tablo 5'te staj oturumlarına katılmada problem yaşayan öğrencilerin, oturumlara katılamama nedenlerine ilişkin beyanları analiz edilmektedir.

Tablo 5

Staj Oturumlarını Takip Etmede Yaşanan Sorunlar

	f	%
Staj Oturumlarını Takip Etmede Yaşanan Sorunlar		
Bilgisayarımın olmaması	2	3,5
Akıllı cep telefonumun olmaması	0	0
İnternet kotamın yetersiz olması	9	15,5
İnternet bağlantımın olmaması	9	15,5
İnternet bağlantı hızımın yavaş olması	16	27,6
Ortamın müsait olmaması	8	13,8
Oturum süresinin uzun olması	6	10,3
Başka bir iş yapmak zorunda olmam	4	6,9
Diğer	4	6,9
Toplam	58	100

Tablo 5'te staj oturumlarına tamamen katılmayan katılımcıların (31 kişi)¹ yaşadıkları sorunlar analiz edilmiştir. Birden fazla sorun belirtebilen katılımcılar büyük çoğunlukla internet bağlantı hızının yavaş olduğunu beyan etmiştir. Bunu, internet kotasının yetersiz olması ve internet bağlantısının olmaması takip etmemedir. Bu durum çevrim içi oturumlara katılmada internet kaynaklı problemlerin önemli bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır.

Çevrim İçi Staj Programıyla İlgili İzlenim

ÇAKÜ BBY Bölümü öğrencileri için gerçekleştirilen organizasyon, öğrencilerin tamamı için yeni bir deneyimi ifade etmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin gerçekleştirilen organizasyon hakkındaki izlenimleri uygulamanın stajyerlere yansımaları hakkında önemli ipuçları verecektir.

Tablo 6.

Çevrim İçi Staj Programıyla İlgili İzlenim

	f	%
Çevrim İçi Staj Programıyla İlgili İzlenim		
İlgi çekici	89	69,0
Korkutucu	0	0
Eğlenceli	26	20,1
Sıkıcı	6	4,7
Gereksiz	1	0,8
Diğer (Lütfen belirtiniz)	7	5,4
Toplam	129	100

Tablo 6'da katılımcıların gerçekleştirilen çevrim içi staj programıyla ilgili izlenimlerine yer verilmektedir. Katılımcıların birden çok seçenek belirtebildiği tabloda, katılımcıların büyük çoğunluğunun programı "İlgi çekici" "Eğlenceli" bulunduğu görülmektedir. Bu oranlar gerçekleştirilen organizasyonun katılımcılarda uyandırdığı olumlu hissiyatı göstermektedir.

Tekrar Gerçekleştirilecek Bir Staj Programına Katılma İsteği

İlk defa çevrim içi bir ortamda geniş kapsamlı bir staj organizasyonuna katılan stajyerlerin gerçekleştirilecek benzer uygulamalarda yer alma isteğinin tespiti, bu organizasyondan memnun olup olmadıklarına dair izler taşıyacaktır.

¹ Staj oturumlarının tamamına katılmayan kişi sayısı anket verilerinden elde edilmiş olup, bulgular başlığı altında ayrı bir tablo olarak gösterilmemiştir.

Tablo 7*Tekrar Gerçekleştirilecek Bir Staj Programına Katılma İsteği*

	f	%
Tekrar Gerçekleştirilecek Bir Staj Programına Katılma İsteği		
Evet	74	69,8
Hayır	5	4,7
Kısmen	15	14,2
Kararsızım	12	11,3
Toplam	106	100

Tablo 7'de katılımcıların tekrar gerçekleştirilecek çevrim içi bir staj programına katılma isteği gösterilmektedir. Buna göre önemli oranda gerçekleştirilecek benzer bir organizasyonda yer alma isteği ön plana çıkmaktadır. Bu durum gerçekleştirilecek benzer uygulamalara katılım düzeyinin tahmin edilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Organizasyona İlişkin Memnuniyet Düzeyleri

Gerçekleştirilen çevrim içi staj organizasyonunun ve oturumlara ilişkin memnuniyet düzeyinin tespit edilebilmesi, programın başarıya ulaşip ulaşmadığının değerlendirilmesinde rol oynamaktadır. Bu amaçla Tablo 8'de katılımcıların çevrim içi staj organizasyonu ve oturumlara dair görüşlerine yer verilmektedir.

Tablo 8'e göre, katılımcılara yöneltilen "Program, geniş kapsamlı ve iyi organize edilmişti" önermesinin büyük çoğunluk tarafından onaylandığı görülmektedir. Toplam %95'e tekabül eden bu oran staj organizasyonun öğrenciler tarafından başarılı olarak değerlendirildiğine işaret etmektedir.

"Programın organizasyonunda rol oynayan mesleki derneklerin program sürecindeki altyapı ve donanımları yeterliydi" önermesi katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından kabul görmüştür. Oranın bu denli yüksek olması, mesleki derneklerin ev sahipliğinde gerçekleştirilen bu organizasyon için gerekli altyapının yeterli olduğunu göstermektedir.

Organizasyonun gerçekleştirildiği çevrim içi platform olan "Zoom" uygulamasının değerlendirilmesi, dahasonraki uygulamalarda başka alternatif arayışlarınagiripgirmeme konusunda önemlidir. Katılımcılara yöneltilen "Staj programında kullanılan Zoom yazılımı, kullanım kolaylığı ve birçok işi yapabilmesi bakımından değerlendirildiğinde beklentiyi karşıladı" önermesine katılımcıların büyük çoğunluğunun "evet" ve "kesinlikle evet" yanıtlarını verdiği görülmektedir. Bu durum, benzer uygulamalar için Zoom yazılımının tercih edilebileceğini göstermektedir.

Tablo 8*Organizasyon ve Staj Oturumlarına İlişkin Memnuniyet Düzeyi*

	KH		H		K		E		KE		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	106	%
Program, geniş kapsamlı ve iyi organize edilmişti.	0	0	1	0,9	4	3,8	35	33,0	66	62,3	106	100
Programın organizasyonunda rol oynayan mesleki derneklerin program sürecindeki alt yapı ve donanımları yeterliydi.	0	0	1	0,9	6	5,7	44	41,5	55	51,9	106	100
Staj programında kullanılan ZOOM yazılımı, kullanım kolaylığı ve birçok işi yapılabilmesi bakımından değerlendirildiğinde beklentiyi karşıladı.	0	0	0	0	3	2,8	37	34,9	66	62,3	106	100
Çevrim içi staj ile birlikte birçok kurum hakkında bilgi sahibi oldum.	0	0	0	0	1	0,9	32	30,2	73	68,9	106	100
Staj oturumları hakkında bilgilendirmeler zamanında yapıldı.	0	0	0	0	1	0,9	29	27,4	76	71,7	106	100
Staj oturumları zamanında başladı.	0	0	1	0,9	7	6,6	41	38,7	57	53,8	106	100
Moderatörlerin oturumu yönetebilme becerileri iyiydi.	1	0,9	0	0	2	1,9	38	35,8	65	61,4	106	100
Oturum süreleri uzundu.	1	0,9	15	14,2	26	24,5	43	40,6	21	19,8	106	100
Oturum süreleri kısaydı.	33	31,1	52	49,1	15	14,2	3	2,8	3	2,8	106	100
Oturumlar sıkıcıydı.	22	20,8	48	45,3	27	25,5	6	5,6	3	2,8	106	100

KH: Kesinlikle hayır, **H:** Hayır, **K:** Kararsızım, **E:** Evet, **KE:** Kesinlikle Evet

Geleneksel stajların öğrencilere önemli katkılarından birisi de kurumu tanımaktır. Çevrim içi staj programının da aynı katkısı sağlayıp sağlamadığının anlaşılması için katılımcılara yöneltilen; “Çevrim içi staj ile birlikte birçok kurum hakkında bilgi sahibi oldum” önermesine büyük oranda olumlu yanıt alınmıştır. Bu durum gerçekleştirilen organizasyonun hedeflerinden birini yerine getirdiğinin göstergesidir.

Çevrim içi staj programı süresince aksaklıkları en aza indirmek amacıyla dikkat edilmesi gereken birçok unsur vardır. Bunlardan birisi de şüphesiz iletişimdir. Katılımcılara yöneltilen; "Staj oturumları hakkında bilgilendirmeler zamanında yapıldı" önermesine çok büyük oranda katılım olduğu görülmektedir.

Çevrim içi staj programında hem konuşmacıların hem de katılımcıların planlarında aksaklık olmaması amacıyla zamanın iyi kullanılması gerekmektedir. Dolayısıyla oturumların belirlenen takvime göre başlaması ve oturum sürelerine uyulması önemli bir husustur. Katılımcılar "Staj oturumları zamanında başladı." önermesine çok yüksek oranda olumlu yanıt vermiştir. Ayrıca tabloda staj oturumlarının süreleriyle ilgili veriler incelendiğinde, oturumların uzun sürdüğü fakat katılımcıların oturum süresince sıkılmadığı söylenebilir.

Staj oturumlarının başarıyla tamamlanabilmesi için, moderatörlerin oturumları doğru bir şekilde yönetebilmesi önemlidir. Tablo 8 incelendiğinde, "Moderatörlerin oturumu yönetebilme becerileri iyiydi" önermesine katılımcıların çok büyük oranda onay verdiği görülmektedir. Bu durum, staj oturumlarının başarılı bir şekilde yönetildiğinin bir göstergesidir.

Programın başarıya ulaşabilmesi için iyi bir organizasyon gereklidir. Programda yaşanan aksaklıklar ya da kapsamının dar tutulması, stajın başarısını gölgeleyebilir. Tablo 8'e göre stajyerler programın iyi organize edildiğini ve kapsamının geniş tutulduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla, "öğrenciler, programın geniş kapsamlı ve iyi organize edildiğini düşünmektedir" hipotezi doğrulanmıştır.

ÇAKÜ BBY Bölümü'ne İlişkin Memnuniyet Düzeyleri

ÇAKÜ BBY Bölümü'nün organizasyona yaklaşımı, öğrencileri yönlendirebilmesi ve koordinasyonu sağlayabilmesi, staj programının başarıya ulaşmasında önemli rol oynamaktadır. Tablo 9'da buna ilişkin veriler yer almaktadır.

Uygulanan staj programı, ÇAKÜ BBY Bölümü, ÜNAK ve TKD ortaklığıyla gerçekleştirilmiştir. ÇAKÜ BBY Bölümü öğrencilerinin katılımcı olduğu bu çalışmada, bölümün staja ilişkin planlama ve yürütme çalışmaları önemlidir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen "Bölümümüzün sürece ilişkin tutum ve yaklaşımları yerindeydi" önermesine büyük oranda olumlu yanıt alınmıştır. Bölümün staj uygulamasıyla ilgili sorumluluklarında öğrencilerden neredeyse tam puan aldıkları anlaşılmaktadır.

Koordinasyonda bir eksiklik olmaması amacıyla, staj sorumlusuna ulaşılabilirlik, staj sorumlusu tarafından öğrencilerin zamanında yönlendirilmesi, destek vermesi ve yardım etmesi hususları dikkat çekilmesi gereken bir diğer noktadır. Katılımcılara yöneltilen; "Staj sorumlusuna ulaşılabilirlik yeterince iyiydi" ve "Staj sorumlusu, stajyerleri yönlendirme, destek verme ve yardım etmede başarılıydı" önermelerine önemli oranda "evet" ve "kesinlikle evet" yanıtları verilmiştir.

Tablo 9*ÇAKÜ BBY Bölümü İle İlgili Memnuniyet Düzeyi*

	KH		H		K		E		KE		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bölümümüzün sürece ilişkin tutum ve yaklaşımları yerindeydi.	0	0	0	0	3	2,8	38	35,8	65	61,4	106	100
Staj programında sunulanlar ile bölüm müfredatında anlatılanlar birbirleriyle örtüşüyordu.	0	0	0	0	3	2,8	37	34,9	66	62,3	106	100
Staj sorumlusuna ulaşılabilirlik yeterince iyiydi.	0	0	1	0,9	3	2,8	36	34,0	66	62,3	106	100
Staj sorumlusu, stajyerleri yönlendirme, destek verme ve yardım etmede başarılıydı.	0	0	1	0,9	3	2,8	34	32,1	68	64,2	106	100
Staj süresince staj sorumlusu tarafından destek almada zorluk çekmedim.	1	0,9	4	3,8	3	2,8	38	35,8	60	56,7	106	100
Oturumun ardından yöneltilen, oturumla ilgili sorular yerindeydi.	0	0	3	2,8	12	11,3	38	35,9	53	50,0	106	100
Staj süresince elde ettiğim kazanımlar bölüm müfredatında öğrendiklerimin ötesindeydi.	4	3,8	14	13,2	25	23,6	41	38,6	22	20,8	106	100
Staj süresince bölüm hocalarının da oturumlara katılması kendimi baskı altında hissetmeme neden oldu.	48	45,2	35	33,0	11	10,4	6	5,7	6	5,7	106	100

KH: Kesinlikle hayır, **H:** Hayır, **K:** Kararsızım, **E:** Evet, **KE:** Kesinlikle Evet

Staj, bölüm müfredatının bir parçası olduğu gibi, teorik olarak anlatılanların da tamamlayıcısıdır. Katılımcılara yöneltilen “Staj programında sunulanlar ile bölüm müfredatında anlatılanlar birbirleriyle örtüşüyordu” önermesine büyük oranda olumlu yanıt alınmıştır. Yanı sıra “Staj süresince elde ettiğim kazanımlar bölüm müfredatında öğrendiklerimin ötesindeydi” önermesine ise %59,4 oranında “evet” ve “kesinlikle evet”

yanıtları verilmiştir. Bu durum uygulanan staj programının önemli ölçüde amacıyla uygunluk içerisinde gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

Staj oturumları boyunca, ÇAKÜ BBY Bölümü öğretim elemanları da zaman zaman oturumlara katılmış ve öğrencilerin motivasyonunu artırmayı amaçlamışlardır. Ancak bu durum öğrenciler üzerinde bir baskı unsuru olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda katılımcılara; “Staj süresince bölüm hocalarının da oturumlara katılması kendimi baskı altında hissetmeme neden oldu” önermesi yöneltilmiştir. Tablo incelendiğinde, stajyerlerin ÇAKÜ BBY Bölümü öğretim elemanlarının oturumlarda olması konusunda herhangi bir endişe yaşamadıkları görülmektedir.

ÇAKÜ BBY Bölümü'nün süreç içerisinde öğrencilerin stajlarını başarıyla tamamlaması için gerekli desteği sağlaması gerekmektedir. Çünkü mesleki derneklerle birlikte gerçekleştirilen bu organizasyonda, stajyerlerle organizasyon arasındaki en güçlü iletişim bağı kurabilecek olan bölümdür. Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler, bölümün sürece ilişkin tutum ve davranışlarının yerinde olduğunu ve staj sorumlusunun gerekli desteği sağladığını belirtmişlerdir. Buna dayalı olarak, “öğrenciler, ÇAKÜ BBY Bölümü'nün organizasyonun başarıya ulaşması için gerekenleri yaptığını düşünmektedir” hipotezi doğrulanmıştır.

Konuşmacılara İlişkin Memnuniyet Düzeyleri

Çevrim içi ortamda düzenlenen bu staj organizasyonunun asıl amacı, konuşmacıların stajyerlere deneyimlerini aktarması, alanla ilgili eğitici bilgiler vermesi ve çalıştıkları kurumları tanıtmasıdır. Tablo 10'da katılımcılara konuşmacılarla ilgili birtakım önermeler yöneltilmiştir.

Tablo 10'da, katılımcıların konuşmacılara ilişkin değerlendirmelerine yer verilmiştir. Buna göre, konuşmacıların kendilerinden beklentileri yerine getirdiği, anlatılan konulara hâkim olduğu ve iletişim becerilerinin iyi olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, konuşmacıların kendi konularında başarılı olduklarını ve öğretilerini aktarabildiklerini göstermektedir. Aynı zamanda da staj uygulamasına ait konuların aktarılmasında kişi (uzman) seçimindeki isabete de işaret etmektedir.

Oturumlar için hazırlanan sunumlar ve stajyerler tarafından yöneltilen konuyla ilgili sorulara verilen cevaplar, stajın başarısı için önemli faktörlerdir. Katılımcılar konuşmacılar tarafından gösterilen sunumları tatmin edici bulduğu gibi, yöneltilen sorulara verilen cevapları da yeterli bulmuştur.

Tablo 10*Konuşmacılarla İlgili Memnuniyet Düzeyi*

	KH		H		K		E		KE		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Konuşmacılar, kendilerinden beklentileri yerine getirdi.	0	0	1	0,9	8	7,6	55	51,9	42	39,6	106	100
Konuşmacılar tarafından gösterilen sunumlar tatmin ediciydi.	0	0	1	0,9	9	8,5	58	54,7	38	35,9	106	100
Konuşmacıların stajyerlere yönelik tutum ve davranışları iyiydi.	0	0	0	0	2	1,9	48	45,3	56	52,8	106	100
Oturuşların ardından yöneltilen sorulara konuşmacılar tarafından verilen cevaplar yeterliydi.	0	0	2	1,9	6	5,7	48	45,3	50	47,1	106	100
Konuşmacıların sözlü iletişim becerileri iyiydi.	0	0	1	0,9	8	7,6	47	44,4	50	47,1	106	100
Konuşmacılar anlattıkları konulara hâkimdi.	0	0	0	0	6	5,7	45	42,4	55	51,9	106	100
Konuşmacıların kurumlarını yerinde görme imkânım olmasa da anlatılanlardan ve görsellerden yola çıkarak kurumları, idari yapıyı ve iş akışlarını gözümde canlandırabildim.	1	0,9	2	1,9	8	7,6	58	54,7	37	34,9	106	100
Programın ardından çevrim içi stajın, yüz yüze yapılan stajdan daha yararlı olduğu kanaatine vardım.	17	16,0	16	15,1	40	37,7	22	20,8	11	10,4	106	100

KH: Kesinlikle hayır, **H:** Hayır, **K:** Kararsızım, **E:** Evet, **KE:** Kesinlikle Evet

Katılımcılar; "Konuşmacıların kurumlarını yerinde görme imkânım olmasa da anlatılanlardan ve görsellerden yola çıkarak kurumları, idari yapıyı ve iş akışlarını gözümde canlandırabildim" önermesine önemli oranda olumlu yanıt vermişlerdir. Bu durum, konuşmacıların kendi kurumlarını tanıtmadaki başarısını göstermektedir.

Son olarak Tablo 10'da katılımcılara "Programın ardından çevrim içi stajın, yüz yüze yapılan stajdan daha yararlı olduğu kanaatine vardım" önermesi sunulmuştur. Tablo incelendiğinde %37,7 oranla katılımcıların kararsız kaldıkları, %31,1 oranında olumsuz ve %31,2 oranında ise olumlu yanıt verdikleri görülmektedir. Geleneksel olarak gerçekleştirilen stajda yerinde görme, deneyimleme ve uygulama gibi önemli avantajların olması, çevrim içi staj uygulamasında ise maliyetin az olması, mekândan bağımsızlık, çok çeşitli kurum ve uygulamaları görme gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda bu dağılım olağan karşılanabilir.

Organizasyonun başarısı konuşmacıların sunum becerileri, tecrübe ve bilgi birikimleriyle doğrudan ilgilidir. Araştırma bulguları konuşmacıların kendilerinden beklentileri karşıladıklarını, konularına hâkim olduklarını ve tecrübelerini sorunsuz bir şekilde aktarabildiklerini açıkça göstermektedir. Bundan dolayı, "öğrenciler, organizasyona katılan konuşmacıların beklentilerini yerine getirdiğini düşünmektedir" hipotezi doğrulanmıştır.

Organizasyondan Elde Edilen Kazanımlar

Gerçekleştirilen çevrim içi staj organizasyonunun değerlendirilmesinde, stajyerlerin görüşleri önemlidir. Tablo 11'de katılımcıların gerçekleştirilmiş olan çevrim içi staj programının genel olarak değerlendirilmesine yönelik oluşturulmuş ifadelere ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

Tablo 11'e göre katılımcılar yüksek oranda staj programından elde edilen kazanımları çok değerli bulmuşlardır. Bununla birlikte staj programından öğrenilenlerin, mesleki bilgi eksikliğini giderdiğini ifade eden katılımcılar, programın sonunda çok çeşitli bilgi merkezleri hakkında bilgi sahibi olduklarını beyan etmişlerdir.

Yüz yüze staj uygulamalarının önemli çıktılarının birinin de çevre oluşturmak olduğu göz önünde bulundurulduğunda, çevrim içi stajın başarıya ulaşması için stajyerlerin alanında uzman, farklı isimlerle tanışmasının sağlanması önemli bir unsurdur. Katılımcılara yöneltilen; "Çevrim içi staj ile birlikte farklı uzmanlarla tanışmam benim yararına oldu" önermesine çok büyük oranda olumlu yanıt alınmıştır. Bununla birlikte katılımcılar çevrim içi staj ile birlikte mesleğe duyulan ilgi düzeyinin arttığını beyan etmişlerdir. Farklı bilgi merkezlerinden ve alanında uzman birçok isim tarafından verilen eğitimlerin, öğrencileri mesleğe daha çok bağladığı düşünülmektedir.

Tablo 11*Katılımcıların Staj Hakkındaki Görüşleri*

	KH		H		K		E		KE		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Staj programından elde edilen kazanımlar çok değerliydi.	0	0	1	0,9	3	2,8	49	46,3	53	50,0	106	100
Staj programından öğrendiklerim, mesleki bilgi eksikliğimi giderdi.	0	0	3	2,8	12	11,3	53	50,0	38	35,9	106	100
Programın sonunda çok çeşitli bilgi merkezleri hakkında bilgi sahibi oldum.	0	0	0	0	4	3,8	50	47,1	52	49,1	106	100
Konuşmacılara mikrofonla konuşarak soru sormaktan çekindim.	7	6,6	43	40,6	17	16,0	31	29,3	8	7,5	106	100
Konuşmacılara chat alanından yazarak soru sormak daha kolaydı.	0	0	5	4,7	7	6,6	56	52,9	38	35,8	106	100
Staj oturumlarının ardından anlatılanları tekrar ettim (notlar aldım).	0	0	6	5,7	10	9,4	54	50,9	36	34,0	106	100
Çevrim içi staj ile birlikte farklı uzmanlarla tanışmam benim yararına oldu.	0	0	1	0,9	2	1,9	43	40,6	60	56,6	106	100
Çevrim içi staj ile birlikte mesleğime duyduğum ilgi düzeyim arttı.	0	0	3	2,8	4	3,8	38	35,9	61	57,5	106	100

Tablo 11 devam

Program, ileride çalışmak istediğim kurumu belirlememe yardımcı oldu.	0	0	4	3,8	9	8,5	44	41,5	49	46,2	106	100
Program, bazı alanlardaki eksiklikleri görmemi sağladı.	0	0	3	2,8	2	1,9	51	48,2	50	47,1	106	100
Tekrar gerçekleştirilecek bir çevrim içi staj programına katılmaktan mutlu olurum.	1	0,9	0	0	16	15,1	47	44,4	42	39,6	106	100
Tekrar gerçekleştirilecek bir çevrim içi staj programının bana yeni pek çok şey kazandıracağını düşünüyorum	1	0,9	1	0,9	13	12,3	51	48,2	40	37,7	106	100
Yüz yüze staj yapmaktansa çevrim içi staj programına katılmayı tercih ederim.	23	21,7	24	22,6	35	33,0	13	12,3	11	10,4	106	100
Programın mesleki derneklerle ortaklaşa düzenlenmesinin, organizasyonu daha kaliteli kıldığına inanıyorum.	0	0	1	0,9	2	1,9	36	34,0	67	63,2	106	100

KH: Kesinlikle hayır, **H:** Hayır, **K:** Kararsızım, **E:** Evet, **KE:** Kesinlikle Evet

Öğrencilerin gelecekte bir kurumda çalışmaya ya da çalışmamaya karar verdikleri önemli tecrübelerden birisi de stajdır. Diğer bir ifade ile staj, öğrencilerin gelecekte çalışmak istedikleri alana ve kurumlara karar verdiği bir aşamadır. Bundan dolayı katılımcılara yöneltilen; "Program, ileride çalışmak istediğim kurumu belirlememe yardımcı oldu" önermesine önemli ölçüde olumlu geri bildirimde bulunduğu görülmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu, gerçekleştirilen staj programıyla birlikte mesleğe dair bazı alanlardaki eksikliklerinin farkına vardıklarını ifade etmişlerdir. Bu farkındalık, öğrencilerin eksik yönlerini zaman içerisinde tamamlayabilmelerini sağlamak adına önemli bir kazanımdır.

Çevrim içi stajın öğrenciler tarafından değerlendirilmesi noktasında sorulması gereken bir diğer soru da şüphesiz, tekrar gerçekleştirilecek bir programda katılımcı olma isteklerinin ölçülmesidir. Bundan dolayı katılımcılara; "Tekrar gerçekleştirilecek bir çevrim içi staj programına katılmaktan mutlu olurum" ve "Tekrar gerçekleştirilecek bir çevrim içi staj programının bana yeni pek çok şey kazandıracığını düşünüyorum" önermeleri sunulmuştur. Bu önermelere katılımcılar yüksek oranda olumlu yanıt vermiştir. Dolayısıyla gerçekleştirilecek benzer uygulamaların stajyerler tarafından memnuniyetle karşılanacağı düşünülebilir.

Öğrenciler nezdinde yüz yüze ve çevrim içi staj uygulamalarının karşılaştırılması amacıyla; "Yüz yüze staj yapmaktansa çevrim içi staj programına katılmayı tercih ederim" önermesi yöneltilmiştir. Buna göre öğrencilerin yarıya yakınının (%44,3) "hayır" ve "kesinlikle hayır" yanıtı verdiği görülmektedir. Bunu %33,0 ile kararsızlar takip etmektedir. Çevrim içi stajı tercih edenlerin oranı ise %22,7'dir. Bu durum, olumlu tüm düşüncelere rağmen çevrim içi staj uygulamasının yüz yüze uygulamaya alternatif olmayacağını ortaya koymaktadır.

Son olarak katılımcılara; "Programın mesleki derneklerle ortaklaşa düzenlenmesinin, organizasyonu daha kaliteli kıldığına inanıyorum" önermesi yöneltilmiştir. Buna göre katılımcılar, çok yüksek oranda bu önermeye olumlu bakmaktadır. Bundan dolayı benzer uygulamaların paydaşlarla ortaklaşa düzenlenmesinin organizasyonu daha değerli kılacağı düşünülmektedir.

Organizasyonun verimli sonuçlar verip vermediğinin anlaşılması, düzenlenecek olan benzer organizasyonlar için önemli ipuçları sağlayacaktır. Buradan hareketle "Öğrenciler, organizasyondan değerli kazanımlar elde ettiklerini düşünmektedir" hipotezi Tablo 11'de analiz edilmiş ve doğrulanmıştır.

Sivil toplum kuruluşları, akademik birimler ve bu alanda faaliyet gösteren diğer bilgi merkezleri ve çalışanlarıyla ortaklaşa faaliyetler yürütülmesi gerekliliği alanyazında sürekli olarak ifade edilmektedir. Bu paydaşların tamamının ortak bir iş sürecinde bulunduğu bu organizasyonun sonuçlarının izlenmesi, alanyazındaki tartışmaların somut olarak değerlendirilmesinin yapılabilmesi bakımından önem taşımaktadır. "Öğrenciler, programın mesleki derneklerle ortaklaşa düzenlenmesinin organizasyonu daha kaliteli kıldığını düşünmektedir." Hipotezi Tablo 11'de analiz edilmiş, katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından onay görmüştür.

Tartışma

Koronavirüs, 2020 yılı Mart ayından itibaren ülkemizde faaliyet gösteren tüm sektörlerdeki özel ve tüzel kurumların faaliyetlerini etkilemiştir. Sınıf başına düşen öğrenci sayısının kalabalık olması, çoğu öğrencinin barındığı yer olan öğrenci yurtlarındaki oda başına düşen öğrenci sayısının ve ortak kullanım alanlarının fazla olması, gençlerin sosyalleşme isteğinden kaynaklanan toplantıların önüne geçilmesinde yaşanan güçlükler ve çoğu öğrencinin üniversitelere gidebilmesi için şehir değiştirmesi gerektiğinden virüsün takibinin zorlaşması gibi unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, durumdan en çok etkilenen alanlardan biri de yükseköğretimdir. Bu durum üniversiteleri uzaktan eğitime yönlendirmiştir (Durak, Çankaya ve İzmirli, 2020, ss. 790-791; Şen ve Kızılcıoğlu, 2020, s. 240).

Literatüre bakıldığında Covid-19 ile birlikte uzaktan eğitimle ilgili çalışmaların daha da arttığı görülmektedir. Uzaktan verilen eğitimin değerlendirilmesi amacı güden bu tür çalışmaların sonuçları, uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime göre bazı yararlı yönlerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Zamana ve mekâna bağlı olmadan öğrenebilme, ders materyallerinin tekrar izlenebilmesi, eğitim maliyetinin azalması ve virüsün bulaş riskinin azalması gibi avantajlar uzaktan eğitimin öne çıkan olumlu yönleri olarak gösterilebilir (Özdoğan ve Berkant, 2020, s. 36).

Hâlihazırda birçok üniversitenin uzaktan eğitim altyapısının olduğu bilinmektedir. Bu durum yükseköğretim kurumlarında uzaktan eğitime geçişi hızlandıran önemli bir unsurdur. Fakat genellikle teorik dersler için tasarlanan uzaktan eğitim, uygulamalı ders ve aktiviteler için yetersiz kalmıştır. Buna rağmen öğrencilerin ve etkileşimde bulunduğu çevrenin sağlığı açısından, YÖK tarafından hem teorik hem de uygulamalı derslerin uzaktan yapılması kararı alınmıştır (Dikmen ve Bahçeci, 2020, s. 83).

Staj uygulaması, öğrencilerin derslerde öğrendiklerini yerinde görerek tahkim etmesi bakımından eğitim-öğretimin ayrılmaz bir parçasıdır (Demir, 2015, s. 77). Dolayısıyla 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde öğrencilerin yüz yüze staj imkânı bulamaması, yükseköğretim kurumlarındaki bölüm ve programların staj uygulaması için farklı alternatiflere yönelmesini tetiklemiştir.

Staj uygulamalarının temelinde her ne kadar “yerinde görme”, “yaparken öğrenme” ve “deneyim kazanma” gibi amaçlar olsa da pandemi sürecinde kurumların stajyer kabul etmek istememeleri ve bulaş riskini azaltmaya yönelik çabalar göz önüne alındığında başvuru alan çevrim içi staj organizasyonunun öğrencilerin stajdan elde edebilecekleri kazanımların tamamından mahrum kalmaması adına yerinde bir uygulama olduğu ifade edilebilir. Bundan dolayı “Öğrenciler, organizasyondan değerli kazanımlar elde ettiklerini düşünmektedir” hipotezinin doğrulanması amacıyla öğrencilerden toplanan veriler çalışmanın Bulgular başlığı altında yer alan Tablo 11’de gösterilmektedir. Buna göre stajyerlerin büyük çoğunluğu, değerli kazanımlar elde ettiklerini, pek çok

mesleki bilgi eksikliğinin giderildiğini ve çok çeşitli bilgi merkezleri hakkında bilgi sahibi olduklarını beyan etmişlerdir. Hem mesleki bilgi açığını giderdiklerini hem de çok çeşitli bilgi merkezleri hakkında bilgi sahibi olduklarını ifade eden stajyerler, bu uygulamayla birlikte mesleğe duyulan ilgi düzeylerinin arttığını söylemektedir. Alanında uzman pek çok bilgi bilim alanı mensubuyla tanışma fırsatı bulan stajyerler, gelecekte gerçekleştirilecek benzer uygulamalara katılmaktan mutlu olacaklarını dile getirmektedir. Bu durum gerçekleştirilen uygulamanın öğrenciler için önemli kazanımları olduğunu yansıtmakla birlikte organizasyonun başarısını da ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, gelecekte gerçekleştirilebilecek benzer organizasyonların uygulanabilirliğini ve verimli bir süreç yönetimini ortaya koyma adına nelere dikkat edilmesi gerektiğinin tespit edilmesi açısından önem taşımaktadır.

Covid-19 pandemisinin yükseköğretim kurumlarını uzaktan eğitime zorlaması özellikle uygulamalı dersler için birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Altuntaş Yılmaz (2020, s. 19), uzaktan eğitimin uygulamalı dersler göz önünde tutularak geliştirilmesinin ya da alternatif yollar bulunmasının önemine değinmektedir. ÇAKÜ BBY Bölümü'nde uygulamalı bir ders olan staj için başvuru alan alternatif yöntem olan organizasyondaki sorunların saptanması ve sürecin iyileştirilmesi için yapılan değerlendirmeler daha sonra gerçekleştirilecek benzer uygulamaların daha nitelikli hale gelmesi açısından önem arz etmektedir. Çünkü benzer uygulamaların niteliğinin artırılabilmesi, somut ve güvenilir verilere dayanarak kalite ve verimlilik anlayışını esas alan süreç analizi ile doğrudan ilgilidir (Akbayrak, 2005, s. vi.). Dolayısıyla çalışmaya konu olan sürecin değerlendirilebilmesi amacıyla "Öğrenciler, programın geniş kapsamlı ve iyi organize edildiğini düşünmektedir" hipotezi bu çalışmanın bulgular başlığı altında bulunan Tablo 8'de sınanmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin organizasyon ve staj oturumlarına ilişkin memnuniyet düzeyleri hakkında elde edilen veriler değerlendirildiğinde, büyük çoğunluğun programı geniş kapsamlı ve iyi organize edilmiş bulunduğu görülmektedir. Öğrencilerden alınan geribildirimlerin değerlendirilmesi sayesinde, çevrim içi ortamda uzaktan eğitim modeliyle gerçekleştirilen bu organizasyondan beklentilerin tespit edilmesi, benzer uygulamaların geliştirilmesine yol göstermesi ve sürece kolay adaptasyonun sağlanması bakımından önem taşımaktadır (Keskin ve Özer Kaya, 2020, s. 66).

Staj sürecinin kalitesi girdi, süreç ve çıktı kalitesinin bütününden oluşmaktadır. Stajyer, öğretim elemanı, staj yapılan yerdeki sorumlu kişi, fiziki imkânlar ve mevcut donanımlar girdiyi; staj uygulaması, planlama, kullanılan teknik ve araçlar, süreci; staj uygulaması sonucunda stajyerlerde gözlemlenen değişim, tutum ve davranışlar ise çıktıyı ifade etmektedir (Doğan, 2019, s. 20). Dolayısıyla gerçekleştirilen çevrim içi staj programında ÇAKÜ BBY Bölümü staj sorumlusu, öğretim elemanları, bölümün sahip olduğu olanaklar gibi unsurlar süreç için girdiyi oluşturmaktadır. Hem organizasyonun ortaya çıkmasında hem de sürecin yönetiminde önemli rol oynayan ÇAKÜ BBY Bölümü, öğrenciler ile organizasyon arasındaki iletişimi sağlamaktadır. Organizasyondan elde edilebilecek maksimum verimliliğin hedeflendiği organizasyonda, stajyerlerin

yönlendirilmesi, bilgilendirilmesi ve edinilen bilgilerin pekiştirilmesi amacıyla bölüm, süreci düzgün bir şekilde koordine etme yükümlülüğü taşımaktadır. Buradan hareketle oluşturulan “Öğrenciler, ÇAKÜ BBY Bölümü’nün organizasyonun başarıya ulaşması için gerekenleri yaptığını düşünmektedir” hipotezi, öğrencilerden elde edilen veriler ışığında Bulgular başlığı altındaki Tablo 9’da sınanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, stajyerlerin büyük çoğunluğunun ÇAKÜ BBY Bölümü’nün organizasyona yaklaşımından memnun kaldıkları ve staj sorumlusu öğretim elemanının öğrenciler ile organizasyon arasındaki koordinasyonun yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum sürecin başarısında önemli rol oynamakla birlikte, gelecekte gerçekleştirilecek benzer uygulamalar için bölümün deneyim kazanmasına da fırsat oluşturmaktadır.

Öğrencilerin eğitim ortamına etkin bir şekilde katılması, eğitimcinin ortamda olumlu bir hava yaratmasına ve öğrenciler ile etkin iletişim kurmasına bağlıdır (Şara ve Güney, 2015, s. 195). Dolayısıyla öğrencilerin eğitim sürecinde verilenleri benimseyebilmesi eğitimciyle doğrudan ilgilidir. Çubukçu ve Girmen (2008, s. 126) eğitim ortamının yönetilmesine dair boyutları şu şekilde açıklamaktadır:

- Alan hâkimiyeti: Eğitimcinin aktaracağı konudaki alan bilgisine sahip olması ve öğrencinin anlayabileceği şekilde etkinlikler düzenleyerek bu bilgiyi paylaşabilmesi.
- Amaçlı davranış: Eğitimcinin konuyu dağıtmadan dersin amacı doğrultusunda öğretim hedeflerini gerçekleştirebilmesi.
- Sınıf içi liderlik: Eğitimcinin, eğitim ortamı içerisinde olumlu bir iklim oluşturabilmesi ve ortaya çıkabilecek potansiyel sorunların önüne geçebilmesi,
- Planlama: Eğitimci tarafından, gerçekleştirilecek programa uygun bir planlama yapılması ve bu doğrultuda hangi kavram ve becerilerin kazandırılması gerektiğinin belirlenmesi.
- İletişim: Öğrencilerin derse etkin bir şekilde katılımının sağlanması amacıyla eğitimcinin öğrenciler ile kurduğu etkileşim.
- Davranış yönetimi: Öğrencilerin istenmeyen davranışlarının önüne geçilmesi,
- Etkinlik yönetimi: Öğretim programının amacına ulaşabilmesi için öğrencilerin ilgileri ve gereksinimleri doğrultusunda yapılacak etkinliklerin belirlenmesi.
- Zaman yönetimi: Ders sürelerinin iyi planlanması ve derste aktarılacak bilgi yoğunluğunun önceden belirlenmesi etkili bir öğrenme sürecinin gerçekleştirilmesinde büyük önem taşımaktadır.
- Değerlendirme: Öğrenim sürecinin çıktılarını değerlendirmek verimliliğin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Anlaşılabileceği üzere eğitim sürecinin etkin olarak gerçekleşmesinde eğitimciler önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmaya konu olan çevrim içi staj uygulamasının başarısını etkileyen bir değer faktör şüphesiz konuşmacılar (eğitmenler) tarafından verilen eğitimin niteliğidir. Sahip oldukları bilgi birikimi, görsel-işitsel sunum becerileri, hitap şekilleri, konuya hâkimiyeti, staj oturumlarını yönetebilme becerileri, zaman yönetimi, davranış yönetimi ve eğitim süreci içerisinde gerçekleştirdiği etkinlikler stajyerlerin öğretileri kavrayabilmeleriyle yakından ilgilidir. Çalışmanın amacına paralel olarak "Öğrenciler, organizasyona katılan konuşmacıların beklentilerini yerine getirdiğini düşünmektedir" hipotezinin doğrulanması amacıyla öğrencilerden toplanan veriler çalışmanın Bulgular başlığı altında yer alan Tablo 10'da gösterilmektedir. Araştırma sonuçlarına göre stajyerlerin staj oturumları için seçilen konuşmacılardan memnun kaldıkları, konuşmacıların sunumlarının ve iletişim becerilerinin iyi olduğu ve anlatılan konulara hâkim olduğu görüşüne varılmıştır. Çok sayıda ve alanında uzman kişilerce verilen eğitimler, stajyerlerin mesleki bilgi ve ilgi düzeylerinin artmasına yardımcı olmanın yanı sıra bilgi bilimi alanında gerçekleştirilen faaliyetlere ilişkin farkındalıklarını da artırdığı söylenebilir.

Sivil toplum kuruluşları, bireylerin gönüllü olarak katılımına açık, hoşgörü ve dayanışma ruhu içerisinde amaçlarını gerçekleştirebilmek için plan yapan, iletişim kuran ve faaliyetlerini kendileri denetleyen örgütlerdir (Bıçakçı, 2021, s. 296). Dolayısıyla sivil toplum kuruluşları amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla benzer düşüncedeki insanları bir araya toplayarak, belirli alanlarda toplum yararına hizmetler üretirler. Bu alanlardan biri de eğitimdir. Son 30 yılda sivil toplum kuruluşlarının eğitim alanında daha etkin olduğu ve çalışmalarını artırdığı görülmektedir (Arıcan, 2020, s. 296). Eğitimde fırsat eşitsizliği ve eğitimin bir hak olduğuna yönelik söylemler halen sıkça duyulmaktadır. Toplumsal duyarlılık ve sosyal sorumluluk sloganlarıyla faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları (Değirmencioğlu, 2008, s. 57), dünyanın içinde bulunduğu salgın sürecinde de bireylerin eğitim ihtiyacının giderilmesinde önemli roller üstlenmelidir. Bu çalışmaya konu olan çevrim içi staj organizasyonunda da önemli rol oynayan ve ülkemizde bilgi, kütüphane ve arşiv temalı faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları, pandemi döneminde öğrencilerin eğitimlerinden mahrum kalmaması adına, akademik birimler ve meslek mensuplarıyla iş birliği içerisinde çeşitli organizasyonlar gerçekleştirmiştir. ÜNAK ve TKD gibi Türkiye'de bilgi bilimi alanında etkin ve yetkin iki sivil toplum kuruluşuyla ortaklaşa yürütülen bu sürecin, ÇAKÜ BBY Bölümü staj uygulamasının hedefine ulaşmasına ve sorunların en aza indirilmesine önemli katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Buradan hareketle "Öğrenciler, programın mesleki derneklerle ortaklaşa düzenlenmesinin organizasyonu daha kaliteli kıldığını düşünmektedir" hipotezi Bulgular başlığı altındaki 11. Tablo'da analiz edilmiştir. Buna göre öğrenciler, mesleki derneklerle iş birliği içerisinde düzenlenen bu programın, organizasyonu daha nitelikli hale getirdiğini düşünmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, ÇAKÜ BBY Bölümü'nün ÜNAK ve TKD iş birliği ile gerçekleştirdiği çevrim içi staj uygulaması değerlendirilmiştir. İçinde bulunulan pandemi döneminin oluşturduğu zorunlulukla yüz yüze staj uygulamasının bir alternatifi olarak düşünülerek hayata geçirilen, ÇAKÜ BBY Bölümü çevrim içi staj programıyla amaçlanan öğrencilerin mesleki bilgi düzeylerinin artırılması ve farklı bilgi merkezi türlerini tanimasıdır. Alanında uzman kişilerin sunumlarıyla desteklenen bu programın çıktılarının ölçülmesi, yapılacak benzer uygulamalara örnek teşkil edecektir. Pandemi sürecindeki tehdidin fırsata dönüştürülmesi anlamında öncü olabilecek bir uygulama olan çevrim içi staj programı, katılımcı öğrenciler üzerinde uygulanan anket çalışmasının sonuçlarına göre, planlama, yürütme ve amaçları gerçekleştirme adına hedefine ulaşmıştır.

Covid-19 pandemisi tüm alanlarda etkisini göstermiş ve hizmetlerin elektronik ortama taşınmasını tetiklemiştir. Her ne kadar aşının etkisiyle salgının etkisinin azalması geleneksel uygulamalara geri dönüşün önünü açmış olsa da, elektronik ortamda verilen hizmet sayısının ve çeşitliliğinin arttığı ortadadır. Bu durum, normalleşme süreci içerisinde diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da hem geleneksel hem de elektronik uygulamalardan oluşan karma bir sistemi beraberinde getirmiştir. Günümüzde yükseköğretim kurumlarının eğitim uygulamalarının hem yüz yüze hem de uzaktan yürütülmesi bunun somut bir örneğidir. Ancak yükseköğretim kurumlarında akademik birimlerin özellikle uygulamalı derslerini yüz yüze planlamaları istenmiştir. Dolayısıyla her ne kadar uygulamalı bir ders olan stajın da geleneksel yollarla devam edeceği düşünülse de, pandemi sürecinde alternatif bir uygulama olarak ortaya çıkan çevrim içi staj programlarının önemli kazanımları olduğu göz önüne alındığında, bu tür uygulamaların devam edeceği düşünülmektedir.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre içinde bulunulan pandemi döneminde yüz yüze staj uygulamasının bir alternatifi olarak düşünülerek hayata geçirilen çevrim içi staj programından istenilen verimin elde edildiği söylenebilir. Bu doğrultuda konuyla ilgili olarak yapılacak hem teorik hem de pratik benzer çalışmalara ilişkin öneriler şu şekilde sıralanabilir:

1. Araştırma sonuçlarına göre çevrim içi staj programındaki katılımcıların önemli bir kısmının köy ve kasabalarda yaşadığı görülmektedir. Köy ve kasabada yaşayan katılımcıların ise çoğunluğunun sabit internet bağlantısına sahip olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bunların çevrim içi ortamda düzenlenecek bir organizasyona katılabilmesi için sabit internet bağlantısı dışında (mobil internet, internet kafe vb.) farklı yollara başvurması gerekmektedir. Bununla birlikte stajyerler, staj oturumlarını takip etmede "internet kotasının yetersizliği", "internet bağlantısının olmaması" ve "internet bağlantı hızının yavaşlığı" gibi sorunlar belirtmiştir. Bahsi

geçen sebeplerden dolayı organizasyonun tasarımında bu durumlar göz önünde bulundurulmalı, oturum süreleri kısa tutulmalı ve az veri aktarımıyla en çok verim alınacağı yazılımlar seçilmelidir.

2. Araştırma bulguları, stajyerlerin düzenlenen organizasyonu büyük oranda “ilgi çekici” ve “eğlenceli” bulunduğunu göstermektedir. Bu durum staj oturumlarına katılımın yüksek olmasıyla paralellik göstermekle birlikte düzenlenecek benzer organizasyonlara katılma isteğini de artırabilir. Dolayısıyla stajyerlerin ilgisini çekecek konuların, güzel örneklerle süslenerek katılımcıyı içerisine çeken bir atmosferde gerçekleşmesi benzer organizasyonlara duyulan ilgi düzeyini yükseltebilir.
3. Bulgular, programın iyi organize edildiği yönündedir. Staj oturumlarının düzenlenebilmesi için gerekli olan teknik altyapının yeterli olduğunu ifade eden kullanıcılar, organizasyon için kullanılan yazılımın beklentiyi karşıladığını belirtmektedir. Çevrim içi ortamda gerçekleştirilecek bu tür uygulamaların iyi planlanması ve teknik aksaklıklara karşı alternatiflerin önceden üretilmesi, yaşanabilecek aksaklıkların çabucak giderilmesi hususunda önem arz etmektedir. Düzenlenecek benzer uygulamaların planlanmasında bu hususlara dikkat edilmesiyle, organizasyon kalitesinin artacağı düşünülmektedir.
4. Bulgular, katılımcıların staj oturumlarını yöneten moderatörlerin oturumları yönetebilme becerilerinin iyi olduğunu belirtmektedir. Oturum içerisindeki soru, sorun ve görüşlerin doğru zamanda doğru bir şekilde değerlendirilerek muhababına aktarılması organizasyon başarısını yükseltebilir.
5. Bulgulara göre katılımcılar, organizasyon ile stajyerler arasındaki koordineyi sağlayan staj koordinatörünü ve diğer bölüm öğretim elemanlarının organizasyona yaklaşımlarını yerinde bulmuştur. Staj oturumlarının öğrencilere zamanında bildirilmesi, organizasyonla ilgili gerekli desteğin ve yardımın sağlanması süreç yönetiminin kalitesini artırabilir.
6. Organizasyonlarda yer alacak konuşmacıların sunum tekniklerinin yanı sıra deneyim ve bilgi birikimleri de önemlidir. Bulgular, konuşmacıların kullandıkları sunum ve tekniklerin iyi olduğunu, sözlü iletişim becerilerinin kuvvetli olduğunu ve konuşmacıların anlattıkları konulara hâkim olduğunu göstermektedir. Yöneltilen sorulara doğru ve anlaşılır yanıtların verilmesi, katılımcıları tatmin edeceği gibi organizasyonun başarısını da olumlu yönde etkileyebilir. Dolayısıyla organizasyon için seçilecek konuşmacıların deneyim sahibi ve bildiklerini aktarma becerisi yüksek kişilerden seçilmesi derslerden alınan verimi artırabilir.
7. Araştırma bulguları, katılımcıların gerçekleştirilen organizasyondan büyük ölçüde verim aldığını, mesleki bilgi eksikliğini gidermeye yardımcı olduğunu, pek çok türden bilgi merkezini tanıma fırsatı bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte

tekrar gerçekleştirilecek benzer uygulamalarda yer alma isteği yüksektir. Dolayısıyla buna benzer uygulamaların gerçekleştirilebileceği ve buna gereksinim olduğu söylenebilir. Ayrıca bilgi merkezlerinde verilen hizmetlere ilişkin eğitimler çevrim içi ortamda verilmeye başlanabilir. Uygulamada çalışan bilgi profesyonelleri ile deneyim kazanmak isteyen öğrenci, mezun, meraklı vb. kişileri bir araya getirecek bu tür uygulamalar sayesinde, kişiler bilgi eksikliklerini giderebilirler. Bu tür platformlar, bilgi profesyonellerinin mesleğe bakış açısını olumlu yönde etkileyeceği gibi güncel tartışmalar sayesinde kaliteli meslek elemanlarının yetişmesinin de önünü açabilir.

8. Çevrim içi ortamda gerçekleşen bu uygulama staj konusunda birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. Bu yeniliklerin başında şüphesiz zaman ve mekândan bağımsızlık ve maliyetin azalması gelmektedir. Araştırma bulgularına göre “Yüz yüze staj yapmaktansa çevrim içi staj programına katılmayı tercih ederim” diyen kullanıcılar azımsanamayacak orandadır. Katılımcıların neredeyse 1/4’ini ifade eden bu oran, bölümlerin staj uygulamalarında farklı yollara ve alternatiflere başvurmasını düşündürülebilir.

Çıkar Çatışması

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarlık Katkısı

Çalışmanın yazarlarının araştırma sürecine katkıları eşittir.

Etik Kurul Kararları ve İzinler

Araştırma verilerinin toplanabilmesi için Çankırı Karatekin Üniversitesi Etik Kurul’undan onay alınmıştır.

Kaynakça

- Al, U. ve Madran, O. (2004). Web tabanlı uzaktan eğitim sistemleri: Sahip olması gereken özellikler ve standartlar. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 259-271. <https://doi.org/10.15612/BD.2004.491>
- Altuntaş Yılmaz, N. (2020). Yükseköğretim kurumlarında Covid-19 pandemisi sürecinde uygulanan uzaktan eğitim durumu hakkında öğrencilerin tutumlarının araştırılması: fizyoterapi ve rehabilitasyon bölümü örneği. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(1), 15-20. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1188630>
- Akarsu, B. Ve Akarsu, B. (2019). *Bilimsel araştırma tasarımı: Nicel, Nitel ve Karma Araştırma Yaklaşımları*. Cinius Yayınları. https://www.researchgate.net/publication/333372639_Bilimsel_Arastirma_Tasarimi_Nicel_Nitel_ve_Karma_Arastirma_Yaklasimlari
- Akay, B., Uslu, A. ve Sancar, M. F. (2018). Turizm eğitimi alan öğrencilerin staj döneminde yaşadıkları sorunlar: Lisans ve ortaöğretim turizm öğrencileri örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 212-236. <https://doi.org/10.26466/opus.358194>

- Akbayrak, E. H. (2005). *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesi'nde hizmet kalitesi ölçümü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi. http://eprints.rclis.org/9623/1/Orta_Dogu_Teknik_Universitesi_Kutuphanesi%27nde_Hizmet_Kalitesi_Olcumu-Emre_Hasan_Akbayrak.pdf
- Alimoğlu, O. ve Erol, C. I. (2020). Covid-19 Pandemisi sırasında genel cerrahi uygulamalarına yaklaşım [Özel sayı]. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25, 102-110. <https://doi.org/10.21673/anoloklin.719805>
- Arcan, S. (2020). Sivil toplum kuruluşları bağlamında imam hatip liseleri: Güncel tartışmalar ve öneriler. *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 6(11), 295-322. <https://doi.org/10.47502/mizan.823346>
- Barr, B. A. ve Miller, S. F. (2013). Higher education: The online teaching and learning experience. *Online Teaching and Learning*. <https://eric.ed.gov/?id=ED543912>
- Bıçakçı, A. B. (2021). Halkla ilişkiler lisans eğitiminde sivil toplum kuruluşları ile iş birliği. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, (37), 293-309. <https://doi.org/10.17829/turcom.862146>
- Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. (2019). *Staj uygulama esasları*. Çankırı Karatekin Üniversitesi. <https://bilgibelge.karatekin.edu.tr/formlar-4452-sayfasi.karatekin>
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/403827>
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 112-142. <https://dergipark.org.tr/en/pub/auad/issue/56247/773769>
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye'de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1179832>
- Çubukçu, Z. ve Girmen, P. (2008). Öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerine ilişkin görüşleri. *Bilig*, (44), 123-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25368/267752>
- Değirmencioğlu, S. M. (2008). Türkiye'de yüksek öğretim mezunları ve eğitimde fırsat eşitliği. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(3), 47-66. https://www.researchgate.net/profile/Serdar-Degirmencioglu/publication/232181483_Turkiye'de_Yuksele_Ogretim_Mezunlari_ve_Egitimde_Firsat_Esitligi/links/09e415078562bd94a0000000/Tuerkiyede-Yuksele-Oegretim-Mezunlari-ve-Egitimde-Firsat-Esitligi.pdf
- Demir, M. ve Demir, Ş. Ş. (2014). Turizm işletmelerinde yöneticilerin mesleki staj ve stajyerleri değerlendirmesi. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (6), 18-33. http://www.marmarasosyaldergi.org/makale/sayi6_ara1%C4%B1k_2014_2.pdf
- Demir, B. (2015). Meslek yüksekokullarında verilen muhasebe eğitiminde stajın önemi, sorunlar ve çözüm önerileri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 76-80. http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/10.berna_demir.pdf
- Dikmen, S. ve Bahçeci, F. (2020). Covid-19 Pandemisi sürecinde yükseköğretim kurumlarının uzaktan eğitime yönelik stratejileri: Fırat Üniversitesi örneği. *Turkish Journal of Educational Studies*, 7(2), 78-98. <https://doi.org/10.33907/turkjes.721685>

- Doğan, İ. S. (2019). *Gıda mühendisliği eğitiminde staj uygulamalarının etkinliği*. Boy Yayınları.
- Durak, G., Çankaya, S. ve İzmirli, S. (2020). COVID-19 pandemi döneminde Türkiye'deki üniversitelerin uzaktan eğitim sistemlerinin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 14(1), 787-809. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.743080>
- Düzakın, E. ve Yalçınkaya, S. (2008). Web tabanlı uzaktan eğitim sistemi ve Çukurova Üniversitesi öğretim elemanlarının yatkınlıkları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 225-244. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/50421>
- Eygü, H. ve Karaman, S. (2015). Uzaktan eğitim öğrencilerinin memnuniyet algıları üzerine bir araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 36-59. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kusbd/issue/19375/205547>
- Galbraith, D. ve Mondal, S. (2020). The potential power of internships and the impact on career preparation. *Research in Higher Education Journal*, 38, 1-9. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1263677.pdf>
- Gonzalez, T., de la Rubia, M. A., Hincz, K. P., Comas-Lopez, M., Subirats, L., Fort, S. ve Sacha, G. M. (2020). Influence of COVID-19 confinement on students' performance in higher education. *PloS one*, 15(10). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239490>
- Karacan, S. ve Karacan, E. (2004). Meslek Yüksekokullarında (MYO) yapılan staj uygulamalarına ilişkin bir araştırma: Kalite ve verimlilik için iş yerleri - MYO işbirliğinin gereği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 168-184. <https://dergipark.org.tr/en/pub/kosbed/issue/25712/271313>
- Karadağ, E. ve Yücel, C. (2020). Yeni tip koronavirüs pandemisi döneminde üniversitelerde uzaktan eğitim: Lisans öğrencileri kapsamında bir değerlendirme çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(2), 181-192. <https://doi.org/10.2399/yod.20.730688>
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (23. bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keskin, M. ve Özer Kaya, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ikcusbfd/issue/55773/754174>
- Kuzgun, İ. K. (2013). Türkiye'de eğitimli genç işsizliğinin çözümünde bir alternatif olarak staj: Özellikleri ve sosyal boyutu. *Toprak İşveren*, (99), 7-12. <http://www.toprakisveren.org.tr/16--2013--99.Dergi>
- Özdoğan, A. Ç. ve Berkant, H. G. (2020). COVID-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 13-43. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.788118>
- Sarıbıyık, M. (2019). *Mesleki eğitimde +1 uygulamalı eğitim modeli* (Analiz No. 292). SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. <https://setav.org/assets/uploads/2019/08/A292.pdf>
- Serçemeli, M. ve Kurnaz, E. (2020). Covid-19 pandemi döneminde öğrencilerin uzaktan eğitim ve uzaktan muhasebe eğitimine yönelik bakış açıları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53. <https://dergipark.org.tr/en/pub/utsobilder/issue/55152/741358>

- Sezerel, H. ve Cankül, D. (2019). Stajın nasıl geçti? Turizm alanında orta öğretim öğrencilerinin staj deneyimleri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 471-483. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2019.173>
- Surveey. (2009). *Surveey: Online survey system*. <http://www.surveey.com/survey/>
- Şahin, M. C. (2005). *İnternet tabanlı uzaktan eğitimin etkililiği: Bir meta-analiz çalışması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Şara, P. ve Güney, Ü. (2015). Sınıf ve branş öğretmenlerinin iletişim becerileri düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi: Eşme İlçesi örneği [Özel sayı]. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 195-205. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/43727>
- Şen, Ö. ve Kızılcalıoğlu, G. (2020). COVID-19 pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin ve akademisyenlerin uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin belirlenmesi. *International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry*, 4(3), 239-252. <https://doi.org/10.46519/ij3dptdi.830913>
- Tektaş, N., Yayla, A., Sarıkaş, A., Polat, Z., Tektaş, M. ve Ceviz, N. Ö. (2016). Ön lisans öğrencilerinin staj uygulamalarının değerlendirilmesi: Marmara Üniversitesi örneği [Özel sayı]. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5, 310-318. http://www.jret.org/FileUpload/ks281142/File/36.necla_tektas.pdf
- Türk Dil Kurumu (2020). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Varol, D. (2003). Staj uygulamaları üzerine kişisel gözlemler. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(2), 199-200. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/download/245/238>

Türkiye'deki Üniversite Kütüphane Web Sitelerinin Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu Kapsamında Değerlendirilmesi

Web Accessibility Evaluation of University Library Websites in Turkey in Terms of Web Content Accessibility Guidelines

Halise ŞEREFOĞLU HENKOĞLU

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atıf yapmak için/ To cite this article:

Şerefoğlu Henkoğlu, H. (2021). Türkiye'deki üniversite kütüphane web sitelerinin web içeriği erişilebilirlik kılavuzu kapsamında değerlendirilmesi. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 251-288. doi: 10.15612/BD.2021.619

Makale türü / Paper type: Hakemli / Refereed

Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: 10.15612/BD.2021.619

Geliş Tarihi / Received: 14.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 29.09.2021

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 31.12.2021

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, TÜRKİYE/TURKEY

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <http://www.bd.org.tr/index.php/bd/index>

Türkiye'deki Üniversite Kütüphane Web Sitelerinin Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu Kapsamında Değerlendirilmesi

Halise ŞEREFİOĞLU*

Öz

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında gelişen bilişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar ile birlikte bilgi kaynaklarının büyük bir çoğunluğu elektronik ortama taşınmakta ve kütüphaneler de dijital kütüphanelere dönüşerek kullanıcılarına web ortamında hizmet sunmaktadır. Bu kapsamda kütüphane web siteleri bilgiye ve kütüphane hizmetlerine erişimde kullanıcılar için birincil iletişim noktası olmaktadır. Bu noktada, kaynaklara ve hizmetlere erişimde bir geçit görevi üstlenen web sitelerinin erişilebilirlik standartları doğrultusunda tasarlanmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'deki üniversite kütüphane web sitelerinin Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu (Web Content Accessibility Guidelines [WCAG]) ilkeleri doğrultusunda incelenmesi ve erişilebilirliklerine ilişkin mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Betimleme modeli kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılında aktif olarak eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam eden 183 üniversitenin kütüphane web sitesi WAVE otomatik değerlendirme aracı kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular; üniversite kütüphane web sitelerinin tamamında en az bir erişilebilirlik hatasının bulunduğunu (maksimum=123), en sık karşılaşılan erişilebilirlik hatasının "boş bağlantı" hatası olduğunu (n=160) ve web sitelerinin büyük bir çoğunluğunda (%93) en az bir öğede kontrast hatası olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte web sitelerinin %97'sinde, doğrudan hata olarak değerlendirilmeyen ancak erişilebilirliği olumsuz etkileyebilecek unsurların da bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca, web sitelerinin erişilebilirliklerini olumsuz yönde etkileyen bir diğer unsurun da mobil uyumluluğa ilişkin tespit edilen hatalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın ülkemizde kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin iyileştirilmesi amacıyla yapılacak planlamalara ve düzenlemelere katkı sağlayacağı ve aynı zamanda gelecekte konuya ilişkin yapılacak diğer çalışmalar için de örnek bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Web erişilebilirliği, Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu (WCAG), WAVE değerlendirme aracı, otomatik değerlendirme, üniversite kütüphane web sitesi.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, halise.serefoglu@adu.edu.tr

Web Accessibility Evaluation of University Library Websites in Turkey in Terms of Web Content Accessibility Guidelines

Halise ŞEREFÖĞLU HENKOĞLU*

Abstract

In this information age, with opportunities offered by information technologies, most of the information sources have moved to electronic environment and libraries have turned into digital libraries by serving their users in the web. In this context, library websites are the primary gateways for the users to access library information resources and services. The aim of this study is to examine university library websites in Turkey in accordance with Web Content Accessibility Guidelines (WCAG), and to reveal the current situation regarding their accessibility. In this study, which was designed as a descriptive study, WAVE tool was used to evaluate the accessibility of library websites of 183 universities in Turkey continuing their education activities within the 2020-2021 academic year. The key findings show that all university library websites have at least one accessibility error (maximum=123), the "empty link" is the most common accessibility error (n=160), and the majority of websites (93%) have at least one accessibility contrast error. In addition, 97% of library websites have some features that are not directly considered as errors but may negatively affect accessibility. Moreover, it is observed that some library websites do not have mobile compatibility, which also negatively affects website accessibility. This study is expected to be exemplary for other studies on web accessibility in the future, and to contribute to the plans and regulations for improving the accessibility of library websites in our country.

Keywords: *Web accessibility, Web Content Accessibility Guidelines (WCAG), WAVE accessibility evaluation tool, automated testing, university library website.*

* Assist. Prof., Aydın Adnan Menderes University, Söke Faculty of Management, Management Information Systems, halise.serefoglu@adu.edu.tr

Giriş

Kütüphaneler; dünyanın her yerinde insanları yerel ve küresel bilgi kaynakları ile buluşturan, fikirlere ve yaratıcı çalışmalara erişim sağlayarak düşünce zenginliğini ve kültürel çeşitliliği herkesin kullanımına sunan ve bilgi kaynaklarına açılan bir kapı işlevini üstlenen kurumlardır. Bilgiye erişimde kullanıcılarına kolaylık, rehberlik ve destek hizmeti sunan bu kurumlar, aynı zamanda kaynak, beceri ve teknoloji farklılıklarından kaynaklanan engellerin aşılmasında da rol üstlenerek bilgiye engelsiz erişim sağlayan kurumlardır (International Federation of Library Associations and Institutions [IFLA], 2014, s. 1). Kullanılan teknolojiye, biçimine veya dağıtım yöntemine bakılmaksızın kütüphaneler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak sağlanan tüm bilgi kaynaklarına kullanıcıların tamamının eşit erişimi, kütüphanecilik ve bilgi bilimi alanının temel prensiplerinden biri olarak kabul edilmektedir (American Library Association [ALA], 2019a). Bu kapsamda resmi bir zorunluluk olsun veya olmasın, tüm kullanıcı gruplarına hizmet vermeyi temel bir amaç edinen kütüphanelerden, engelli kullanıcıların da bu hizmetlerden eşit olarak yararlanabilmelerini sağlayacak gerekli düzenlemeleri yapmaları beklenilmektedir (Fulton, 2011; IFLA, 2017, s. 34).

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında gelişen bilişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar ile birlikte bilgi kaynaklarının büyük bir çoğunluğunun elektronik ortama taşındığı, kütüphanelerin de yaşanan bu değişimden etkilenecek kullanıcılarına web/internet aracılığıyla hizmet sunma anlayışını benimseyen dijital kurumlara dönüştükleri görülmektedir (Afzali, 2008, s. 267). Bu dönüşüm kapsamında kütüphane web siteleri de bilgiye ve kütüphane hizmetlerine erişimde kullanıcılar için birincil iletişim noktası olarak görülmektedir. Bu noktada, bilgiye erişimde bir geçit görevi üstlenen kütüphane web sitelerinin erişilebilirlik standartları/ilkeleri doğrultusunda tasarlanmasının, böylece engelli kullanıcılar da dâhil olmak üzere tüm kullanıcıların bu siteler aracılığıyla sunulan bilgi ve hizmetlerden yararlanabilmelerinin sağlanmasının büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür (ALA, 2010, 2019b). Kütüphaneler, profesyonel kütüphane dernekleri ve kurumları/kuruluşları engelli kullanıcıların bilgiye erişiminin güçlü bir savunucusu olmalarına karşın (Hill, 2013, s. 137); web erişilebilirliğinin kütüphanelerin öncelikleri arasında yer almadığı ve bu konuda girişimlerde bulunan kütüphanelerin ise yeterince etkili olmadıkları görülmektedir (Spina, 2019). Kütüphane web sitelerinin erişilebilirliğine ilişkin literatürdeki araştırmalarda kütüphanelerin dijital kütüphanelere dönüşümü ile birlikte kaynakların büyük bir çoğunluğunun web ortamında sunulduğu, ancak engelli kullanıcıların çoğunlukla bu materyallere diğer kullanıcılar ile aynı/eşit erişim imkânına sahip olmadıkları belirtilmektedir (Fulton, 2011, s. 34; Onsiyo, 2018, s. 429; Spina, 2019; Xie ve diğerleri, 2018, s. 401). Web erişilebilirliği söz konusu olduğunda kütüphanelerin bu konunun bir istisnası olmadığı açıktır. Kütüphane kaynaklarının elektronik ortama taşınması devam ettiği sürece, çevrimiçi bilgi hizmetlerinin engelli kullanıcılar da dâhil olmak üzere tüm kullanıcılara adil bir şekilde sunulması amacıyla web erişilebilirliğini teşvik etmek, kütüphanelerin ve bilgi profesyonellerinin öncelikleri

arasında olmalıdır (Yi, 2015, s. 80; Yoon ve diğerleri, 2016, s. 251). Bununla birlikte hangi ortamda sunulduğuna bakılmaksızın bilgiye erişimi herkes için olanaklı kılma ve bireyin ihtiyaç duyduğu bilgiyi ihtiyaç duyduğu biçimde ve kapsamda hızlı ve etkin yollarla sunma, kütüphanelerin amaç ve sorumlulukları arasında yer almalıdır (Subaşıoğlu, 2008, s. 410, 413). Bu nedenle web siteleri de dâhil olmak üzere, kütüphanelerin sahip oldukları bilgi kaynaklarını ve sundukları tüm hizmetleri engelli kullanıcılara da eşit erişim imkânı sağlayacak şekilde düzenlemelerinin önem taşıdığını söylemek mümkündür.

Araştırma raporunun ilgili çalışmalar bölümünde detaylı bir şekilde sunulduğu üzere, uluslararası literatürde kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin değerlendirildiği ve bu konuya ilişkin problemlerin tespit edilerek çözüm önerilerinin sunulduğu çalışmalara rastlamak mümkündür. Ulusal literatür incelendiğinde ise ülkemizde kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerin değerlendirildiği nispeten daha az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Özellikle kütüphaneler arasında önemli bir yere sahip olan üniversite kütüphanelerine ait web sitelerinin bu açıdan yeterince araştırılmadığı görülmektedir. Üniversite kütüphaneleri, üniversitelerdeki eğitim-öğretim faaliyetlerini destekleyen kurumlardır ve bu nedenle de bu kurumlardan sahip oldukları kaynaklar ve sundukları hizmetler ile üniversitelere mensup engelli veya engelsiz tüm kullanıcıların ve araştırmacıların bilgi gereksinimlerini karşılamaları beklenilmektedir (Zencir ve diğerleri, 2017, s. 721). Bu bağlamda ülkemizde kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin değerlendirildiği, elde edilen bulgular ve sunulan öneriler doğrultusunda da kütüphanelerin kendi web sitelerini erişilebilir yapmaları için yol gösteren daha fazla sayıda çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada Türkiye'deki üniversite kütüphanelerine ait web sitelerinin uluslararası erişilebilirlik standartları doğrultusunda incelenmesi ve web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin mevcut durumun ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki tüm üniversite kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin tek bir çalışma kapsamında güncel erişilebilirlik standartları doğrultusunda değerlendirildiği ilk araştırmadır. Ülkemizde hâlihazırda 50 binin üzerinde engelli üniversite öğrencisi bulunmaktadır. Ancak engelli öğrencilerin durumlarını üniversitelerine bildirmemesi nedeniyle bu sayının daha yüksek olduğu tahmin edilmekte, tüm engelli öğrencilere ulaşmak için yükseköğretim kurumlarında farkındalık artırıcı çalışmaların yapılması beklenilmektedir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2020). Bu kapsamda çalışmanın sonuçlarının üniversite kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin mevcut durumun ortaya konulmasının yanı sıra, engelli bireylerin bilgiye erişim konusundaki gereksinimlerinin ve yaşadıkları problemlerinin daha iyi anlaşılabilmesinde de yardımcı olacağı düşünülmektedir. Bu yönüyle çalışmanın, ülkemizde üniversite kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin iyileştirilmesine yönelik planlamaların ve düzenlemelerinin yapılmasına ve engelli olsun veya olmasın farklı özelliklere sahip tüm kullanıcıların bilgiye erişiminde web erişilebilirliğinin önemine ilişkin farkındalığın artırılmasına katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Web Erişilebilirliği ve Web Erişilebilirliğine İlişkin Düzenlemeler

Uluslararası Standartlar Kuruluşu (International Organization for Standardization [ISO], 2008) tarafından hazırlanan ISO 9241-171:2008 sayılı standarda göre erişilebilirlik; bir ürünün, hizmetin, servisin, ortamın veya teknolojinin farklı özelliklere sahip tüm bireyler tarafından kullanılabilir olmasıdır. Erişilebilirlik kavramı çoğunlukla engelli bireylere atıfta bulunarak kullanılsa da ilgili standart kapsamında kavramın engelli bireyler ile sınırlı olmadığı, fiziksel, duyuşsal veya bilişsel yetenekler açısından farklılık gösteren tüm kullanıcı gruplarını kapsadığı belirtilmektedir. Günümüzde bilgiye erişimde web'in birincil kaynak haline gelmesi ve aynı zamanda resmî veya özel tüm kurumların bilgi iletişimi için web sitelerini öncelikli ortam olarak kullanmaları ile birlikte (Ismail ve Kuppusamy, 2018, s. 268), erişilebilirlik ile bağlantılı web erişilebilirliğinin de gittikçe önem kazanan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Web standartlarını belirleyen uluslararası bir kuruluş olan Dünya Çağında Ağ Birliği (World Wide Web Consortium [W3C], 2019) tarafından web erişilebilirliği; web sitelerinin, araçlarının ve teknolojilerinin engelli bireylerin kullanabileceği şekilde tasarlanması ve geliştirilmesi, böylece engelli bireylerin de web içeriğini algılayabilmesi, anlayabilmesi ve aynı zamanda web ile etkileşimde bulunabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Erişilebilirlik kavramına benzer şekilde, web erişilebilirliğinin de sadece engelli bireyler ile sınırlı olmadığı ve engelli bireyler ile birlikte yaşanmaya bağlı olarak özel ihtiyaçları bulunan, tablet bilgisayar, telefon veya akıllı saat gibi küçük ekranlı cihazları kullanan, kolunu kıran veya gözlüğünü kaybeden geçici engelli, parlak ışık veya gürültülü ortam gibi durumsal sınırlamaları olan, yavaş internet bağlantısı veya sınırlı bant genişliği olan bireyler gibi farklı kullanıcı gruplarını da kapsayan bir kavram olduğu görülmektedir (W3C, 2019). Bu kapsamda web erişilebilirliğinin engelli kullanıcıların yanı sıra, herhangi bir engeli olmayan ancak farklı gereksinimleri ve/veya tercihleri olan kullanıcılara da fayda sağlayacağını ve kullanıcıların içinde buldukları koşullara göre esnek bir kullanım imkânı sunacağını söylemek mümkündür.

Web erişilebilirliğine ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemeler incelendiğinde birçok ülkede web erişilebilirliğinin yasal bir zemine oturtulduğu ve engelliler için temel bir hak olarak tanımlandığı görülmektedir (Lewis ve Seeman, 2019, s. 281; W3C, 2018a). Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi bu konuda atılmış önemli adımlardan biri olarak kabul edilebilir (Lewis ve Seeman, 2019, s. 283-284). Sözleşmede, genelde bilgi ve iletişim teknolojilerinin özelde ise web teknolojilerinin erişilebilirliğine ilişkin düzenlemelere yer verilmekte ve engelli bireylerin diğer bireyler ile eşit koşullarda bu teknolojilere erişimlerinin sağlanmasının önemine vurgu yapılmaktadır (United Nations, 2006). Sözleşmenin "Erişilebilirlik" başlıklı 9'uncu maddesinde engellilerin bilgiye erişimini sağlamak için uygun yollarla yardım ve desteğin sunulmasının yanı sıra, internet dâhil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimlerinin teşvik edilmesi için gerekli tüm tedbirlerin alınmasının gerekliliği savunulmaktadır (United Nations, 2006, s. 10). Benzer şekilde sözleşmenin "Düşünce ve İfade Özgürlüğü ile Bilgiye Erişim" başlıklı 21'inci maddesinde "kamuya sunulması amaçlanan bilginin engellilerin erişebileceği biçimlerde ...

sunulması" ve "internet aracılığıyla bilgi sunanlar dâhil olmak üzere kitle iletişim hizmeti sunan kurumların hizmetlerini engellilerin erişebileceği şekillerde sunmalarının teşvik edilmesi" ifadeleri yer almaktadır (United Nations, 2006, s. 15). Bu noktada, kamuya açık bilginin engelli bireylerce erişilebilir olmasının ve web de dahil olmak üzere bilginin iletildiği her türlü ortamın engelli bireyler tarafından etkin kullanılabilirlik şeklinde tasarlanmasının güvence altına alındığını söylemek mümkündür. Türkiye de dâhil olmak üzere, bu sözleşmeye taraf olan birçok ülkede web erişilebilirliğine ilişkin birtakım uygulamalar, politikalar, yasal düzenlemeler ve idari önlemler hayata geçirilmektedir (W3C, 2012). Örneğin, Avusturya 2006 yılında yürürlüğe koyduğu bir yönetmelik ile birçok kamu web sitesinin erişilebilirlik standartlarına uygun tasarlanmasını zorunlu kılmış, bu konuda ayrımcılığa uğradığını düşünen bireylere de yargı yoluna başvurma imkânı tanımıştır (W3C, 2018a). Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin yanı sıra, Avrupa Birliği tarafından yürürlüğe konulan bazı yasal düzenlemeler ile de web erişilebilirliğinin güvence altına alındığı görülmektedir. Bu kapsamda 2016 yılında yürürlüğe giren 2016/2102 sayılı Web ve Mobil Erişilebilirlik Direktifi ile üye devletlerin kamu kurumlarına ait web sitelerinin ve mobil uygulamaların, Direktif'in 3'üncü ve 4'üncü maddeleri kapsamında tanımlanan sınırlı sayıda istisnalar dışında, erişilebilirlik standartları doğrultusunda düzenlenmesi zorunlu hale getirilmiştir (European Commission, 2016). 2016/2102 sayılı Direktif'in tamamlayıcısı olarak nitelendirilen Avrupa Erişilebilirlik Yasası ile de kamu sektörünün yanı sıra özel sektör tarafından sunulan ürün ve hizmetlerde erişilebilirliğin uygulanması amaçlanmıştır. Geniş bir ürün ve hizmet yelpazesini kapsayan bu yasa ile web siteleri ve mobil uygulamalar dâhil pek çok ürün ve hizmetin engelli bireyler tarafından erişilebilir olması hedeflenmiştir (European Commission, 2019).

Uluslararası sözleşmeler ve farklı ülkelerde yerel nitelikte hayata geçirilen uygulamalar ile birlikte web erişilebilirliği konusunda atılan önemli adımlardan bir diğeri W3C tarafından geliştirilen ve web erişilebilirliğine ilişkin temel ilkelerin yer aldığı Web İçeriği Erişilebilirlik Kılavuzu (Web Content Accessibility Guidelines [WCAG])'dur. Uluslararası ortak bir standardın oluşturulması amacıyla hazırlanan bu kılavuz; dünya çapında çeşitli bireylerin ve kuruluşların iş birliği ile hem bireylerin hem de kamu/özel kurumlarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde tasarlanmıştır (W3C, 2020c). Web teknolojilerindeki değişimler ile birlikte kılavuzun günümüze kadar farklı sürümleri yayımlanmıştır. İlk sürümü 1999 yılında WCAG 1.0 ismi ile yayımlanan kılavuzun birincil amacı erişilebilirliği teşvik etmektir. Kılavuzda, belirtilen ilkelerin uygulanması halinde web içeriğinin sadece engelli bireyler için değil farklı gereksinimleri veya kısıtlamaları olan tüm kullanıcılar için erişilebilir olacağı, aynı zamanda kullanıcıların web'deki bilgileri daha hızlı bulmalarına yardımcı olunacağı vurgulanmaktadır (W3C, 1999).

Teknolojide yaşanan gelişmeler ile birlikte yaşanan bu değişime uyum sağlamak amacıyla WCAG ilkeleri güncellenmiş ve 2008 yılında kılavuzunun ikinci sürümü olan WCAG 2.0 yayımlanmıştır. WCAG 2.0 kapsamında; algılanabilirlik, kullanılabilirlik, anlaşılabilirlik ve dayanıklılık olmak üzere dört temel başlık altında toplam 61 ilkeye (başarı

ölçütüne) yer verilmektedir. WCAG 2.0'da yer alan bu ilkelere uyulması durumunda web içeriğinin görme, işitme, fiziksel, bilişsel, konuşma vb. engeli olan kullanıcıların yanı sıra, yaşlanmaya bağlı olarak yetenekleri değişen ileri yaştaki bireyler ile genel anlamda tüm kullanıcılar için erişilebilir ve kullanılabilir olacağı belirtilmektedir. Kılavuzda belirlenen 61 ilke; hiyerarşik olarak A düzeyi (25 ilke), AA düzeyi (13 ilke) ve AAA düzeyi (23 ilke) olmak üzere toplam üç seviye altında gruplandırılmıştır. Birinci basamak olan A düzeyi web içeriğinin erişilebilir olması için asgari düzeyde karşılanması beklenen ve genel erişilebilirlik kuralları olarak kabul edilen ilkeleri kapsamaktadır. Bu düzeydeki ilkeler yerine getirilmediği takdirde engelli kullanıcıların web içeriğinden etkili ve verimli bir şekilde yararlanmasının mümkün olmayacağı öngörülmektedir. Üst basamaklar olan AA ve AAA düzeyleri ise özel durumlarda ve koşullarda web içeriğinin erişilebilirliğini sağlamak amacıyla uygulanan, bu nedenle de daha detaylı özelliklerin ve teknolojilerin kullanılmasını gerektiren ilkeleri kapsamaktadırlar. Aşamalı olarak düzenlenen ve birbirini tamamlayıcı nitelik taşıyan bu basamaklarda bir üst basamağa ulaşabilmek için bir alt basamağın tüm ilkelerinin yerine getirmesi gerekmektedir. Genel itibarıyla alt basamaktaki tüm ilkeler uygulanarak bir üst basamağa geçiş yapılırsa da mümkün olan en geniş kullanıcı grubuna ulaşabilmek için tüm basamaklardaki ilkelerin incelenmesi ve herhangi bir sıra gözetilmeksizin uygun olan tüm ilkelerin uygulanması tavsiye edilmektedir (W3C, 2008). W3C tarafından, web içeriği ve uygulamaları kapsamında erişilebilirliği sağlanmak amacıyla hazırlanan WCAG 2.0, uluslararası geçerliliğe sahip ISO onaylı bir dokümandır. 2012 yılında WCAG 2.0 orijinal haliyle üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan ISO tarafından web erişilebilirliğine ilişkin bir standart olarak kabul edilmiş ve ISO/IEC 40500:2012 ismi ile onaylanmıştır (W3C, 2020c).

WCAG 2.0'ın ardından 2018 yılında bu kılavuzdaki mevcut ilkelerin aynen korunduğu ancak görme gücünü çeken, bilişsel ve öğrenme engelli kullanıcılara ve mobil erişilebilirliğe ilişkin yeni ilkelere yer verilen WCAG 2.1 yayımlanmıştır (W3C, 2020c, 2020d). Benzer şekilde 2020 yılında WCAG 2.1'deki mevcut ilkelere yenilerinin eklendiği, bazı ilkelerin de düzeylerinin değiştirildiği WCAG 2.2'nin çalışma taslağı yayımlanmıştır (W3C, 2020b, 2020e). Her iki kılavuz da diğer sürümlere benzer şekilde hem engelli kullanıcılar hem de genel anlamda tüm kullanıcılar için web içeriğini erişilebilir yapma amacını taşıırken; kılavuzlarda yer alan ilkelerin masaüstü, dizüstü veya tablet bilgisayarlar ile mobil cihazlardaki erişilebilirliğe hitap ettiği belirtilmektedir. WCAG 2.0/2.1/2.2 sürümleri söz konusu olduğunda; yeni sürümün eskisinin tamamlayıcısı niteliğinde olduğunu, yeni sürümün eskisini kullanımdan kaldırmadığını ve onun yerini olmadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle W3C tarafından; WCAG 2.0, WCAG 2.1 ve WCAG 2.2 olmak üzere her üç kılavuz da geçerli kabul edilmekte ve herhangi birinin web içeriği erişilebilirliğinin sağlanmasında referans olarak kullanılabilmesi belirtilmektedir. Ancak erişilebilirlik çalışmalarının gelecekteki uygulanabilirliğini en üst düzeye çıkarmak için W3C, web erişilebilirlik politikalarını geliştirirken veya güncellerken WCAG'ın en güncel sürümünün kullanılmasını tavsiye etmektedir (W3C, 2018c, 2020b).

W3C tarafından yayımlanan ve web erişilebilirliğine ilişkin uluslararası bir standart olan WCAG haricinde, Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde 1973 yılında kabul edilen ve engelli bireylere yönelik toplumsal ayrımcılığı yasaklayan Rehabilitasyon Yasası'nın 508. Bölümü de bu konuda atılmış önemli adımlardan biridir. Rehabilitasyon Yasası'nda 1998 yılında yapılan bir değişiklik ile yürürlüğe giren ve literatürde kısaca "Bölüm 508" olarak anılan bu doküman, ABD'de federal hükümet fonundan yararlanan tüm kurumların web siteleri de dâhil olmak üzere bilişim sistemlerini engelli bireyler için erişilebilir yapmalarını zorunlu kılmaktadır (United States Department of Justice, 2015). Bölüm 508 teknik standartları Ocak 2017'de güncellenmiş ve uluslararası erişilebilirlik standartları ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla WCAG 2.0 A ve AA düzeyi ilkeler Bölüm 508'e dahil edilmiştir (Flagg, 2018). Ocak 2018 itibarıyla yürürlüğe giren bu güncelleme ile birlikte, Bölüm 508 kapsamındaki web erişilebilirlik ilkelerinin WCAG 2.0 ilkeleri ile aynı olduğunu söylemek mümkündür (Web Accessibility In Mind [WebAIM], 2020a).

Web erişilebilirliğine ilişkin Türkiye'deki düzenlemeler incelendiğinde ise ülkemizde henüz doğrudan bu konuya yönelik herhangi bir yasal mevzuatın bulunmadığı görülmektedir. Ancak 2008 yılında Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni imzalararak onaylaması ile birlikte Türkiye, sözleşmede yer alan maddeler doğrultusunda erişilebilirliğin sağlanması amacıyla birtakım düzenlemeleri hayata geçireceğini kabul etmiştir. Bu kapsamda Kalkınma Bakanlığı'nın desteği ile TÜBİTAK BİLGEM YTE¹ (2014) tarafından Kamu İnternet Siteleri Rehberi (KAMİS) Projesi hayata geçirilmiş ve proje ile tüm kamu kurumlarına ait web sitelerinin kullanılabilirlik ve erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilmesi ve aynı zamanda bu konuda ulusal farkındalık oluşturulması hedeflenmiştir. Proje kapsamında geliştirilen KAMİS Rehberi; kullanılabilirlik ve erişilebilirlik, kullanılabilirlik ilkeleri, erişilebilirlik ilkeleri, mevzuat bilgileri ve teknoloji rehberi olmak üzere beş ayrı alt bölüme/rehbere ayrılarak hazırlanmıştır. KAMİS Rehberi'nin alt bölümlerinden biri olan Erişilebilirlik İlkeleri Rehberi'nde ise WCAG 2.1 çerçevesinde web sitelerinin erişilebilirliğin sağlanması için yerine getirilmesi gereken ilkeler açıklanmakta ve bu ilkelerle yönelik uygulama örneklerine yer verilmektedir (TÜBİTAK BİLGEM YTE, 2019). Bununla birlikte KAMİS Rehberi'nin kamu web sitelerinin yanı sıra, kamu hizmeti sunan tüm kurum ve kuruluşlara ait web sitelerinin erişilebilirlik ilkelerine uygun hale getirilmesi için yol gösterici ve teşvik edici olması beklenmektedir (TÜBİTAK BİLGEM YTE, t.y.).

Web Erişilebilirliğinde Mobil Uyumlu Web Sitelerinin Önemi

W3C tarafından 2018 yılında WCAG 2.1'in yayımlanmasının ardından web erişilebilirliğinin bir diğer boyutu olarak mobil uyumlu (mobile-friendly/accessible) web sitelerinin öneminin arttığını söylemek mümkündür (Spina, 2019; W3C, 2020a). Bununla birlikte Avrupa Birliği tarafından yürürlüğe konulan Avrupa Birliği Web ve Mobil Erişilebilirlik Di-

1 TÜBİTAK BİLGEM YTE: Türkiye Bilimsel Araştırmalar Kurumu, Bilişim ve Bilgi Güvenliği İleri Teknoloji Araştırma Merkezi, Yazılım Teknolojileri Araştırma Enstitüsü

rektifi ve Erişilebilirlik Yasası da bu konuya dikkat çeken yasal düzenlemeler olarak karışımıza çıkmaktadır. Mobil uyumluluk veya erişilebilirlik en basit anlamıyla bir web sitesinin masaüstü veya dizüstü bilgisayarların yanı sıra akıllı telefon/saat, tablet bilgisayar vb. mobil (küçük ekranlı) cihazlarda da kullanıcı tarafından sorunsuzca erişilebilmesi, görüntülenebilmesi ve gezinilebilmesidir (United States Congress, 2018, s. 2278; W3C, 2020a). Günümüzde pek çok ülkede mobil cihazların kullanım oranının kişisel bilgisayar kullanım oranını geçmesi ile birlikte (StatCounter, 2021), mobil cihazlar aracılığıyla web sitelerine erişen kullanıcı sayısı da artmaktadır (Clement, 2020). Bunun yanı sıra, web üzerinden kamu hizmetlerine erişim amacıyla mobil cihazların kullanım oranının artması da mobil uyumlu erişilebilir web sayfalarının oluşturmalarını zorunlu hale getirmektedir (Al-Khalifa ve diğerleri, 2017, s. 1038). Bu nedenle mobil uyumlu tasarımın, web erişilebilirliğinin tam anlamıyla sağlanabilmesi ve tüm kullanıcıların siteden etkin bir biçimde yararlanabilmesi adına önem taşıdığını söylemek mümkündür.

Web Erişilebilirliğinin Değerlendirilmesi ve Otomatik Değerlendirme Yöntemi

Web erişilebilirliğini değerlendirmek amacıyla kullanıcı testi, uzman değerlendirmesi ve otomatik değerlendirme gibi farklı yöntemler kullanılmaktadır (Abascal ve diğerleri, 2019, s. 481-482; Grantham ve diğerleri, 2012, s. 23). Her bir yöntemin kendine özgü üstün ve zayıf yanları olmakla birlikte (Al-Khalifa ve diğerleri, 2017, s. 1028-1029; Baazeem ve Al-Khalifa, 2015, s. 1), otomatik değerlendirme yönteminin diğer yöntemlerden daha fazla tercih edildiğini söylemek mümkündür (Nuñez ve diğerleri, 2019, s. 226). Otomatik değerlendirme yönteminde; erişilebilirliği değerlendirilen web sitesinin, belirlenen erişilebilirlik ilkelerine uyup uymadığının tespit edilmesi amacıyla özel yazılımlar ve çevrimiçi hizmetler kullanılmaktadır (W3C, 2018b). Bu kapsamda ilgili web sitesinin adresi kullanılan değerlendirme aracına girilmekte ve araç erişilebilirlik ilkelerine göre tespit ettiği hataları ve bu hatalara ilişkin düzeltme önerilerini listelemektedir. Web sitelerinin erişilebilirliklerinin, kullanıcı testi veya uzman değerlendirmesi gibi yöntemlerle manuel olarak değerlendirilmesi pek çok araştırmacı tarafından genellikle zor ve zahmetli olarak kabul edildiğinden (Grantham ve diğerleri, 2012, s. 23; Verkijika ve De Wet, 2020, s. 205), bu süreçte otomatik değerlendirme araçlarına başvurmanın zaman ve kaynak tasarrufu açısından önem taşıdığını söylemek mümkündür (Abascal ve diğerleri, 2019, s. 483; Grantham ve diğerleri, 2012, s. 23).

Değerlendirme için temel aldıkları erişilebilirlik ilkeleri, hedef kullanıcı kitlesi (tasarımcı, içerik oluşturucu, son kullanıcı), değerlendirme yapılacak web arayüzü için desteklediği diller, değerlendirme teknikleri, kapsamı ve lisans türleri (açık kaynak, ücretsiz, ticari) gibi özellikleri bakımından farklılık gösteren çok sayıda alternatif otomatik değerlendirme aracı bulunmaktadır (W3C, 2017; WebAIM, 2019a). Ancak değerlendirme araçlarının tamamının benzer işlevlere sahip olduğunu ve bir web sitesinin erişilebilirlik düzeyi hakkında genel bir fikir edinmek için bu seçenekler arasından herhangi birinin seçebileceğini söylemek mümkündür (WebAIM, 2019a). Web erişilebilirliğinin değerlendirilmesinde kullanılacak otomatik değerlendirme araçlarının bir listesi ve bu

araçların özelliklerine ilişkin detaylar W3C (2016b) tarafından yayımlanmaktadır. W3C, listede yer alan değerlendirme araçlarından herhangi birine taraf olmadığını ve herhangi bir aracının bu listede yer almasının bu aracın W3C tarafından onaylandığı veya desteklendiği anlamını taşımadığını belirtmekle birlikte, listede yer alan "Web Accessibility Evaluation Tool (WAVE)" aracının öne çıktığını söylemek mümkündür. Listedeki yer alan araçlarından birçoğu güncel erişilebilirlik standartları kapsamında değerlendirme imkânı sunmazken, WAVE aracının hem Bölüm 508 hem de WCAG'ın güncel sürümleri kapsamında değerlendirme yaptığı görülmektedir. Utah Devlet Üniversitesi Engelliler Merkezi (Center for Persons with Disabilities) bünyesinde faaliyet gösteren WebAIM isimli bir sivil toplum kuruluşu tarafından geliştirilen ve ücretsiz olarak kullanıma sunulan WAVE aracının literatürde web erişilebilirliğinin değerlendirildiği pek çok çalışma kapsamında kullanıldığı görülmektedir (Ahmi ve Mohamad, 2016; Delele, 2019; Ismail ve Kuppusamy, 2016, 2018; Liu ve diğerleri, 2019; Maatta, 2014; Máñez-Carvajal ve diğerleri, 2019; Solovieva ve Bock, 2014). Literatürdeki çalışmalarda genel itibarıyla WCAG 2.1 kapsamında web erişilebilirliğinin değerlendirilmesinde kullanılan WAVE, sitede tespit ettiği erişilebilirlik problemlerini ilgili oldukları WCAG ilkeleri ile birlikte sunmakta ve bu problemlerin nasıl düzeltilebileceğine ilişkin önerilerde bulunmaktadır.

İlgili Çalışmalar

Literatürde kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin değerlendirildiği ve bu konuya ilişkin problemlerin tespit edilerek erişilebilirliğin iyileştirilmesine yönelik önerilerin sunulduğu birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu kapsamda uluslararası literatürde yer alan ve Spina ve Cohen (2018) tarafından yapılan bir çalışmada Amerika Araştırma Kütüphaneleri Derneği'ne üye kütüphanelerin engelli kullanıcılarına yönelik hizmetleri incelenmiştir. Çalışmada; engelli kullanıcılara sağlanan hizmetler, hizmetlerin sağlanmasında kütüphane personelinin eğitimi, kullanılan yardımcı teknolojiler, erişilebilirliğe ilişkin kurumsal politikalar gibi değişkenler temel alınarak web erişilebilirliği de dâhil olmak üzere farklı alanlarda erişilebilirliğin nasıl sağlandığı keşfedilmiştir. Anket yöntemi kullanılarak 67 kütüphane ile gerçekleştirilen çalışmanın bulguları kütüphanelerin büyük bir çoğunluğu için erişilebilirliğin öncelikli bir unsur olmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde; 67 kütüphanenin 53'ünün kullanıcılarına sundukları çevrimiçi içeriklerin, 27'sinin de web sitelerinin erişilebilirlik kontrollerini yalnızca ara sıra yaptıkları görülmektedir. Düzenli aralıklarla web sitelerinde erişilebilirlik testi yaptıklarını belirten kütüphaneler incelendiğinde ise; kütüphanelerin 9'unun haftada bir, 13'ünün ayda bir, 8'inin yılda bir kez web sitelerini erişilebilirlik açısından değerlendirdikleri, 2 kütüphanenin ise bu değerlendirmeyi hiçbir zaman yapmadıkları görülmektedir. Web sitelerinin erişilebilirliklerini değerlendiren kütüphaneler, değerlendirmede kullandıkları ilkeler konusunda farklılık gösterse de büyük bir çoğunluğun WCAG 2.0 AA düzeyi ve/veya Bölüm 508 ilkelerini temel aldıkları ve WAVE değerlendirme aracını kullandıkları da çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte çalışmada, kütüphane kaynaklarının büyük bir çoğunluğunun günümüzde çevrimiçi

ortamda sunulduğu ve bu nedenle de web erişilebilirliğinin bütün kütüphaneler için ortak bir öneme sahip olduğu vurgulanırken, konuya ilişkin ortak bir yaklaşımın kütüphanelerde henüz benimsenemediği belirtilmektedir.

Mulliken (2019) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise görme engelli kullanıcılarla yapılan görüşmeler ile bu kullanıcıların akademik kütüphaneleri ve kütüphane web sitelerini kullanım deneyimlerinin keşfedilmesi amaçlanmıştır. Toplam 18 görme engelli kullanıcı ile gerçekleştirilen çalışmada kullanıcıların kütüphane web sitelerini ve site içi arama araçlarını kullanım deneyimlerine odaklanılmış, elde edilen sonuçların ise web tasarımcılarının yanı sıra bilgi profesyonellerine de web sitelerinin erişilebilirliği ile ilgili önemli ipuçları sağlayabileceği öngörülmüştür. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde; erişilebilir olmayan bir kütüphane web sitesinde görme engelli kullanıcıların ekran okuyucu kullanarak yeni bir sayfayı keşfetmek için engelli olmayan kullanıcılara kıyasla daha fazla zaman harcamaları gerektiği görülmektedir. Bu sürenin ise sayfada ekran okuyucuların algılayabileceği başlıkların ve/veya mantıksal bir gezinme yolunun olmadığı durumlarda daha fazla olabildiği de çalışma sonuçları arasında yer almaktadır. Web sitesindeki her bir sayfa için ortalama 20-30 dakika olan bu gezinme süresi dikkate alındığında ise araştırma yapmak için birden fazla arama aracının kullanılması ve/veya bağlantı çözümleyici gibi özel yazılımlar ile tam metin bir makaleye erişim sağlanması gereken bir durumda, görme engelli kullanıcıların akademik çalışma yapmalarının oldukça zor olacağı da çalışma sonuçları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, web sitesi tasarımcılarının ve bilgi profesyonellerinin erişilebilirlik standartlarını öğrenmelerinin ve uygulamalarının kritik bir öneme sahip olduğunun vurgulandığı bu çalışmada, erişilebilir olmayan bir kütüphane web sitesinde engelli kullanıcıların en temel (basit) görevlerde dahi zorlanacakları belirtilmektedir.

Kütüphane web siteleri kapsamında Yi (2015) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada ise mevcut ve potansiyel kullanıcı grubunun büyük bir çoğunluğunu engelli ve yaşlı bireylerin oluşturduğu belirtilen halk kütüphanelerinin web sitelerinin erişilebilirlikleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın yapıldığı dönem itibarıyla ABD Nüfus Sayım Bürosu'na göre en yüksek engelli nüfus oranına sahip şehirlerdeki 10 kütüphane ile 65 yaş ve üzeri bireylerin en fazla bulunduğu şehirlerdeki 10 kütüphane olmak üzere toplam 20 halk kütüphanesi ile gerçekleştirilen çalışmada, kütüphane web sitelerinin erişilebilirlikleri Bölüm 508 ilkeleri kapsamında otomatik test araçları kullanılarak değerlendirilmiştir. Web erişilebilirliğinin bütçe yetersizliği, bireysel ve kurumsal bilgi ve beceri veya farkındalık eksikliği gibi çeşitli faktörlerden de etkilenebileceğinin belirtildiği çalışmada, ayrıca kütüphanelerinin bütçeleri ile web sitelerinin erişilebilirlikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde; kütüphane web sitelerinin birçoğunun erişilebilirlik ilkelerine uygun olarak tasarlanmadığı görülmektedir. Bu durum ise kütüphane web sitelerinin, hizmetlerinin ve bilgi kaynaklarının özel yardıma ve desteğe ihtiyaç duyan engelli ve yaşlı bireylere sunulması için uygun olmadığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bununla birlikte, kütüphanelerin bütçeleri ile web sitelerinin erişilebilirlik-

leri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ve web erişilebilirliğinin önündeki en önemli engelin ise erişilebilirliğin önemine ilişkin farkındalık eksikliğinin olduğu da çalışmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Bahsi geçen bu çalışmaların yanı sıra, uluslararası literatürde kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin değerlendirildiği, benzer bulgu ve sonuçların sunulduğu başka çalışmalar da bulunmaktadır. Bu kapsamda literatürde; halk kütüphaneleri (Brobst, 2009; Liu ve diğerleri, 2019; Maatta, 2014; Yoon ve diğerleri, 2016), akademik/üniversite kütüphaneleri (Comeaux ve Schmetzke, 2007; Khan ve diğerleri, 2015; Onsiyo, 2018), milli/ulusal kütüphaneler (Conway ve diğerleri, 2013; Sroka, 2002), dijital kütüphaneler (Babu ve Xie, 2017) gibi farklı türdeki kütüphaneler üzerinde odaklanılan benzer çalışmaların yer aldığını söylemek mümkündür.

Kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin ulusal literatür incelendiğinde ise ülkemizde bu alanda yapılmış çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışmalarda da genel itibariyle görme engelli kullanıcılar üzerinde odaklanıldığı görülmektedir. Ulusal literatürde kütüphane web sitelerine yönelik gerçekleştirilen çalışmalardan biri Aydın (2012) tarafından yapılmıştır. Söz konusu çalışmada görme engelli üniversite öğrencilerinin üniversite kütüphaneleri kapsamında bilgi kaynaklarına erişimde, kütüphane hizmetlerini ve web sitesini kullanımında yaşadıkları problemlerin keşfedilmesi amaçlanmıştır. Görüşme ve anket teknikleri kullanılarak betimleme modelinde gerçekleştirilen çalışmada; üniversite kütüphane web sitelerinin görme engelli kullanıcılara uygun olarak tasarlanmadığı, bu nedenle de öğrencilerin kütüphane hizmetlerinin kullanımında ve bilgi kaynaklarına erişimde problemler yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonuçlarında erişilebilir şekilde tasarlanmayan kütüphane web siteleri nedeniyle, görme engelli öğrencilerin ekran okuyucu programları etkin olarak kullanamadıkları ve kendileri için uygun formatta bilgi kaynaklarına erişimde ve katalog arayüzünü ve veri tabanlarını kullanmada sorun yaşadıkları belirtilmektedir. Çalışmada ayrıca ülkemizde engelli kullanıcıların bilgiye erişim sorunlarının keşfedildiği benzer çalışmaların yapılmasının önemi vurgulanmakta ve bu tür çalışmalardan elde edilecek bulguların üniversite kütüphaneleri tarafından engelli kullanıcılara sunulan bilgi kaynaklarının ve hizmetlerin şekillendirilmesinde kullanılabileceği belirtilmektedir.

Aydın (2012) tarafından yapılan araştırmanın dışında ulusal literatürde kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerini değerlendirme amacını taşıyan başka bir çalışma bulunmamakla birlikte, farklı amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında da kütüphane web siteleri üzerinden engelli kullanıcılara sunulan bilgi kaynaklarının ve hizmetlerin ele alındığı görülmektedir. Örneğin; Zencir ve diğerleri (2017) tarafından yapılan bir çalışmada, çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle ülkemizde bulunan toplam 174 üniversiteye ait kütüphane web sitesi engelli kullanıcılara yönelik hizmetlerin belirlenebilmesi amacıyla incelenmiştir. Çalışmada öncelikle engelli kullanıcılara yönelik hizmetlerin sunulduğu ve kütüphanelerin web sitelerinin ana sayfasından ulaşılabilen

bağımsız bir web sayfasının olup olmadığı araştırılmış ve bu kapsamda sadece 40 kütüphane web sitesinde engelli kullanıcılara yönelik bir sayfanın olduğu tespit edilmiştir. Hizmetlerini bu şekilde sunan üniversite kütüphane web sitelerinde ise genel itibariyle görme engelli kullanıcılara yönelik hizmetlerin ağırlıkta olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte çalışmanın sonuçlarında, 174 kütüphane web sitesinin sadece %27'sinde engelli kullanıcılara yönelik hizmet verildiği, bu oranın da üniversite kütüphanelerinde engelli kullanıcılara sunulan hizmetlerin yeterli/istenilen düzeyde olmadığını gösterdiği vurgulanmıştır. Çalışmada ayrıca engelli kullanıcılara sunulan kütüphane hizmetlerine ilişkin mevcut durumun ortaya konulduğu araştırmaların artırılması ile konuya ilişkin farkındalığın oluşturulabileceği ve sorunların tespit edilerek çözüm önerilerin geliştirilebileceği belirtilmektedir. Zencir ve diğerleri (2017)'nin çalışmasına benzer şekilde Biçen Aras (2019) tarafından yapılan bir başka çalışma kapsamında da ülkemizdeki üniversite kütüphanelerine ait web siteleri incelenmiş ve engelli kullanıcılara verilen hizmetler örnekleri ile birlikte sunulmuştur. Subaşıoğlu (2000) tarafından engelli bireylerin internet erişimlerine ilişkin yapılan çalışmada ise günümüzde kütüphanelerin hizmetlerini internet ortamına taşıdıkları belirtilmekte, bu değişimin engelli kullanıcılara yönelik birtakım sorunları da beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır.

Uluslararası ve ulusal literatürde yer alan ve bahsi geçen çalışmalarda sunulan ortak bulgular/sonuçlar incelendiğinde; kütüphane web sitelerinin erişilebilirlik konusunda birtakım problemleri barındırdıklarını ve bu nedenle de engelli kullanıcıların bu sitelerden etkili ve verimli bir şekilde yararlanmalarının mümkün olmadığını söylemek mümkündür.

Çalışmanın Amacı ve Soruları

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki üniversite kütüphane web sitelerini WCAG 2.1 ilkeleri doğrultusunda inceleyerek web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin mevcut durumu ortaya koyabilmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıda belirtilen sorulara yanıt aranmıştır.

- Üniversite kütüphane web siteleri mobil uyumlu mudur?
- Üniversite kütüphane web sitelerinde karşılaşılan erişilebilirlik hataları nelerdir?

Yöntem

Araştırma Deseni

Bu çalışmada betimleme modeli kullanılmıştır. Betimleme modeli, araştırmaya konu olan ve geçmişte veya hâlen var olan bir olguyu ya da olayı herhangi bir müdahalede bulunmaksızın olduğu gibi betimlemeyi ve açıklamayı amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2019, s. 109).

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılında aktif olarak eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam eden 121'i devlet ve 62'si vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 183 üniversitenin kütüphane web siteleri oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde örneklem seçme yöntemine başvurulmamış, araştırma konusu/problemi ile ilgili tüm birimlerin araştırmaya dâhil edilmesi olarak tanımlanan (Daniel, 2012, s. 23) tam sayım (census) yöntemi ile üniversite kütüphane web sitelerinin tümü araştırmada veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Bu kapsamda çalışma grubunun oluşturulması amacıyla öncelikle Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu (Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, 2020)'nda yer alan ve 2020-2021 eğitim-öğretim yılı için merkezi yerleştirme sınavı ile öğrenci kabul eden toplam 195 üniversitenin ismi belirlenmiştir. Bu işlemin ardından Yükseköğretim Kurulu (t.y.) tarafından hazırlanan Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi'nden yararlanılarak üniversitelere ait web adresleri tespit edilmiştir. Daha sonra üniversitelerin web siteleri ziyaret edilmiş, web sitelerinde yer alan "kütüphane" veya "bilgi merkezi" bağlantıları kullanılarak üniversite kütüphanelerine ait web adresleri belirlenmiştir. Ardından belirlenen kütüphane web adresleri ziyaret edilmiş ve bu web sitelerinin aktif olarak hizmet verip vermedikleri araştırılmıştır. Listede yer alan 12 üniversite kütüphane web sitesinde herhangi bir içerik bulunmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle kullanıcılarına hizmet vermeye yönelik içerik barındırmayan bu 12 kütüphane web sitesi listeden çıkarılarak aktif bir şekilde faaliyet gösteren 183 kütüphane web sitesi çalışma grubuna dâhil edilmiştir. Bununla birlikte çalışma kapsamında kütüphane web sitesi veri kaynağı olarak kullanılan üniversitelerin gizliliklerini korumak ve itibarlarının zedelenmesini önlemek amacıyla üniversite isimleri açık bir şekilde belirtilmemiş, bulguların ve sonuçların sunumunda üniversite isimlerinin anonimleştirilmesine özen gösterilmiştir.

Verilerin Toplanması

Bu çalışma kapsamında araştırmanın çalışma grubunda yer alan üniversite kütüphane web sitelerinin WCAG 2.1 erişilebilirlik ilkelerine uyumluluklarının değerlendirilmesi amacıyla WAVE² otomatik değerlendirme aracından yararlanılmıştır. W3C (2020a) tarafından 11 Ağustos 2020 tarihinde WCAG 2.2'nin çalışma taslağı yayımlanmıştır. Ancak araştırmanın veri toplama süreci (15-30 Temmuz 2020) bu taslağın yayımlanma tarihinden önce gerçekleştiği için araştırmada o dönem itibarıyla en son sürüm olan WCAG 2.1 temel alınmıştır. Kütüphane web sitelerinin mobil uyumluluklarının değerlendirilmesine ise Google Mobil Uyumluluk Testi Aracı³ kullanılmıştır.

2 WAVE otomatik değerlendirme aracına "https://wave.webaim.org/" internet adresinden çevrimiçi erişim sağlanabilmektedir.

3 Google Mobil Uyumluluk Testi Aracı'na "https://www.google.com/webmasters/tools/mobile-friendly/" internet adresinden çevrimiçi erişim sağlanabilmektedir.

Araştırmanın veri toplama aşamasında çalışma grubunda yer alan üniversite kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin değerlendirilmesi amacıyla ilgili veriler web sitelerinin ana (giriş) sayfaları üzerinden elde edilmiştir. Bir web sitesinin ana sayfası sitede en çok ziyaret edilen sayfa olmakla birlikte, kullanıcıların sitede yer alan diğer sayfalara erişim sağladıkları bir geçit görevini üstlenmektedir. Ana sayfa kullanıcılara sitenin amacı hakkında bilginin sunulduğu ve kullanıcıların bir bütün olarak sitenin içeriği hakkında fikir edinebildikleri bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Nielsen, 2008, 2013). Bununla birlikte bir web sitesinin ana sayfası ilgili siteyi temsil etmesinin yanı sıra, web tasarımcılarının ve içerik geliştiricilerin en fazla özen gösterdikleri sayfa olarak kabul edilmektedir (Máñez-Carvajal ve diğerleri, 2019, s. 2). Bu nedenle, bu çalışmada çalışma grubundaki üniversite kütüphaneleri web sitelerinin ana sayfaları veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Çalışmanın veri toplama sürecine ilişkin işlem adımlarını aşağıda belirtildiği şekilde özetlemek mümkündür.

- Çalışma kapsamında kütüphane web sitesi veri kaynağı olarak kullanılan üniversitelerin gizliliklerini korumak amacıyla öncelikle çalışma grubunda yer alan her bir kütüphane web sitesine tanımlayıcı bir kod numarası verilmiştir. Böylece veri analiz sürecinde ve sonrasında ilgili bulguların sunumda üniversitelerin isimlerinin açık bir şekilde belirtilmeden anonimleştirilerek kullanılması sağlanmıştır.
- Çalışma kapsamında kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin veriler 15-30 Temmuz 2020 tarihleri arasında toplanmıştır.
- Veri toplama sürecinde herhangi bir kütüphane web sitesinin Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki farklı sayfasının olduğu durumlarda Türkçe sayfada değerlendirme yapılmıştır.
- Çalışma kapsamında elde edilen veriler analiz öncesinde veri düzeltme ve temizleme işlemlerinin yapılabilmesi amacıyla Microsoft Excel 2019 programında hazırlanan bir tabloya kaydedilmiştir.
- Veri toplama sürecinin ilk aşamasında Google Mobil Uyumluluk Testi Aracı kullanılarak kütüphane web sitelerinin mobil uyumlulukları değerlendirilmiştir. Çevrimiçi çalıştırılan bu test aracında mobil uyumluluğu değerlendirmek istenilen sitenin adresi kullanıcı tarafından araca girilmektedir. Test aracı, web sitesinin mevcut haliyle mobil bir cihazda nasıl görüntüleneceğini dair bir ekran görüntüsü sunarak sitede mobil uyumluluk ile ilgili tespit ettiği sorunları listelemektedir. Bu kapsamda çalışma grubunda yer alan her bir kütüphane web sitesinin adresi ilgili araca manuel olarak girilmiş ve elde edilen veriler kaydedilmiştir.

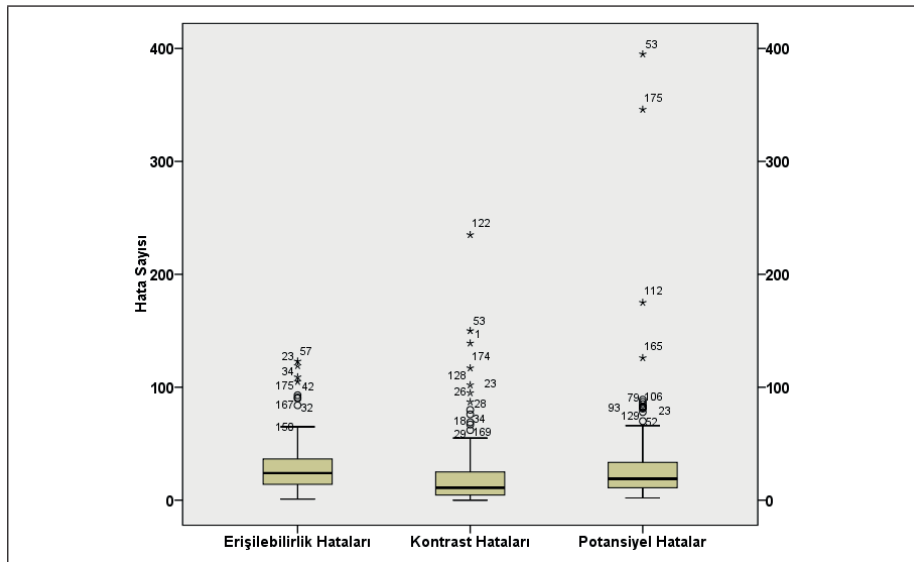
- Veri toplama sürecinin ikinci aşamasında WAVE değerlendirme aracı kullanılarak üniversite kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin veriler toplanmıştır. Bu aşamada her bir kütüphane web sitesinin adresi ilgili araca manuel olarak girilmiş; web sitelerinde tespit edilen erişilebilirlik hatalarına, bu hatalara ait açıklamalara ve sitenin erişilebilirliğinin iyileştirilmesine yönelik önerilere/özelliklere ilişkin veriler kaydedilmiştir.
- Veri toplama sürecinin tamamlanmasının ardından toplanan veriler üzerinde temizleme ve düzeltme işlemi gerçekleştirilerek veri analizlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla IBM SPSS Statistics 20 programına aktarılmıştır.

Verilerin Analiz Edilmesi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimleyici istatistiklerden yararlanılmıştır. Veri analizi için uygun istatistiklerin belirlenebilmesi amacıyla öncelikle toplanan verilerin yapıları incelenerek dağılımları kontrol edilmiştir. Bu aşamada Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi ve kutu grafiği yöntemi ile yapılan kontroller sonrasında; web sitelerinin mobil uyumluluklarına ilişkin verilerin normal ve homojen bir dağılım gösterdiği belirlenirken ($p > .05$), erişilebilirlik unsurlarına ilişkin diğer verilerin normal dağılım göstermediği ($p < .05$) ve Şekil 1'de de gösterildiği üzere ilgili veri setinin aşırı/uç değerler (outlier) içerdiği tespit edilmiştir.

Şekil 1

Kütüphane Web Sitelerindeki Erişilebilirlik Hata Sayılarına İlişkin Kutu Grafiği

Diğer değerler ile kıyaslandığında veri setine uygun olmayan, başka bir ifade ile diğer değerlerin oluşturduğu genel eğilimden büyük ölçüde farklılık gösteren ve dağılımın geneline göre çok küçük veya büyük değerler olarak tanımlanan (Field, 2009, s. 98; Myatt, 2007, s. 25) uç değerlerin bulunduğu veri setlerinde; veri analiz sürecinde betimleyici istatistik olarak medyan (ortanca) değerinin tercih edilmesi önerilmektedir (Laerd Statistics, 2018). Medyan, aritmetik ortalamanın aksine uç değerlerden etkilenmemekte ve bu tür değerlerin yer aldığı veri setlerinde kullanılacak ideal merkezi eğilim ölçüsü olarak kabul edilmektedir (Myatt, 2007, s. 56). Bu nedenle mobil uyumluluğa ilişkin verilerin analizinde yüzde ve sıklık değerlerinin belirlenmesine, diğer erişilebilirlik unsurlarına ilişkin verilerin analizinde ise minimum ve maksimum değerler belirlenerek medyan değerler hesaplanmasına karar verilmiştir. Ancak okuyucunun verilerin dağılımına ilişkin genel bir kanı edinebilmesi amacıyla medyan değerleri ile birlikte aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri de hesaplanarak okuyuculara sunulmaktadır.

Araştırmada yukarıda belirtilen veri analizlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla IBM SPSS Statistics 20 programından yararlanılmıştır.

Bulgular

Kütüphane Web Sitelerinin Mobil Uyumlulukları / Erişilebilirlikleri

Üniversitelerin kütüphane web sitelerinin mobil uyumluluklarının değerlendirilmesi amacıyla yapılan test sonucunda 183 kütüphane web sitesinin 106'sı (%57,9) mobil uyumlu bir tasarıma sahip iken 68'inin (%37,2) tasarımının mobil uyumlu olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, web sitelerinin 9'unda (%4,9) ise test aracının site içeriğini taramasını engelleyen yöntemlere yer verildiği belirlenmiş, bu nedenle bu web siteleri mobil uyumluluk testi kapsamında değerlendirilememiştir. Çalışma kapsamında kullanılan Google Mobil Uyumluluk Testi Aracı, test edilen web sitesine Googlebot olarak tanımlanan ve mobil bir cihazı taklit eden bir web tarayıcısı aracılığıyla erişmektedir (Google, 2020b). Ancak çalışma grubundaki 9 kütüphane web sitesinde olduğu gibi bazı web sitelerinde Googlebot gibi bot/sanal tarayıcıların söz konusu web sitesine erişimini engelleyen kuralların belirlendiği "robots.txt" dosyasına yer verilmektedir. Bu durum ise bu web sitelerinde mobil uyumluluk test aracının çalışmasını engellemektedir (Google, 2020c, 2020d). Bununla birlikte test esnasında; sayfa tarafından eklenmiş resim ve komut dosyası gibi harici öğeler olan sayfa kaynaklarının makul bir sürede yüklenmemesi, belirtilen konumda bulunamaması (adresinin değişmesi) veya giriş yapmayan (anonim) kullanıcıların erişimine kapalı olması gibi nedenlerden dolayı sayfanın tüm kaynaklarının yüklenemediği durumlarda mobil uyumluluk test aracı her çalıştırılmasında farklı sonuçlar üretebilmektedir. Bu durum, test aracının her çalışmasında yüklenen sayfa kaynak grubunun farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle test esnasında yüklenemeyen bir kaynak test aracının sayfayı anlama biçimi üzerinde önemli bir etkiye sahipse, bu durum sayfanın mobil uyumlu olmadığı halde uyumlu gibi görünmesine

veya tam tersi bir sonuca neden olabilmektedir (Google, 2021). Bu nedenle, çalışma kapsamında üniversite kütüphane web sitelerinin mobil uyumluluklarına ait elde edilen bulguların test aracına ilişkin bu sınırlılık kapsamında değerlendirildiğini belirtmekte fayda vardır.

Çalışma kapsamında tasarımı mobil uyumlu olmayan kütüphane web sitelerinde tespit edilen kullanım sorunlarına ilişkin veriler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1

Mobil Uyumlu Olmayan Kütüphane Web Sitelerindeki Kullanım Hataları (N=68)

Tanımlanan hata türleri	Sıklık	Hataya ilişkin açıklama
Tıklanabilir öğeler birbirine çok yakın	67	Buton ve gezinme bağlantıları gibi dokunma öğelerinin birbirine çok yakın yerleştirilmesi
Metin okunamayacak kadar küçük	61	Sayfa yazı boyutunun okunamayacak kadar küçük olması
Görüntü alanı ayarlanmadı	25	Sayfa boyutunun tarayıcı tarafından uygun ekran boyutuna göre ölçeklendirememesi
İçerik ekrandan geniş	8	Sayfa içeriğinin görüntülenebilmesi için yatay kaydırmanın yapılması
Uyumsuz eklentiler kullanılıyor	2	Mobil tarayıcıların desteklemediği web eklentilerin/teknolojilerinin kullanılması
Görüntü alanı cihaz genişliği olarak ayarlanmadı	1	Sayfa boyutunun cihaz genişliği ve ölçeğiyle eşleştirilememesi

Not. Hata türlerine ilişkin açıklamalar Google (2020a)'dan uyarlanmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde tasarımları mobil uyumlu olmayan kütüphane web sitelerinde (n=68) en sık rastlanan kullanım sorunların web arayüzünde tıklanabilir öğelerin birbirine çok yakın (n=67) ve metinlerin okunamayacak kadar küçük (n=61) olması olduğu görülmektedir. Bu durumda web arayüzünde bulunan buton (düğme), bağlantı (link) gibi tıklanabilir öğelerin, kullanıcı bu öğelere tıklarken/dokunurken yanlışlıkla bu öğelerin çevresindeki diğer öğelere de tıklayabileceği/dokunabileceği kadar yakın bir mesafede yerleştirilmesinin, mobil uyumlu olmayan kütüphane web sitelerinin neredeyse tamamında (n=67) gözlemlenen bir kullanım sorunu olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, arayüzde yer alan metinlerin yazı boyutunun okunamayacak kadar küçük olması nedeniyle kullanıcının metni daha iyi görebilmek ve okuyabilmek amacıyla ekran görünümünü parmak hareketiyle yakınlaştırmak durumunda olmasını da mobil uyumlu olmayan kütüphane web sitelerinin birçoğunda (n=61) karşılaşılan diğer önemli bir sorun olarak değerlendirmek mümkündür. Benzer şekilde web sitesinin; tablet bilgisayar, akıllı telefon gibi değişen ekran boyutuna sahip mobil cihazlarda tarayıcıya sayfanın boyutunun nasıl ayarlanacağını ve ekran genişliğinin kullanılan cihazın ekran boyutuna göre nasıl ölçeklendirileceğini gösteren bir yapıda tasarlanmamasının

da kütüphane web sitelerinin birçoğunda (n=25) gözlemlenen bir başka sorun olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, içeriği (metni ve görselleri) görmek için sayfada yatay kaydırma yapılması (n=8), mobil tarayıcılar tarafından desteklenmeyen web eklentilerinin kullanılması (n=2) ve farklı ekran boyutları için sayfanın ayarlanmasını engelleyen sabit ekran genişliğinin kullanımı (n=1) da mobil uyumlu olmayan kütüphane web sitelerinde karşılaşılan diğer sorunlardır.

Kütüphane Web Sitelerinin Erişilebilirliklerine İlişkin WAVE Analiz Sonuçları

Üniversitelerin kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin değerlendirilmesi amacıyla WAVE aracı ile yapılan analiz sonucunda elde edilen veriler Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2

Kütüphane Web Sitelerinin Erişilebilirlik Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler (N=183)

Üni. Türü	n	Erişilebilirlik Hataları ^a			Kontrast Hataları			Potansiyel Hatalar		
		Med.	Min.	Mak.	Med.	Min.	Mak.	Med.	Min.	Mak.
Devlet	121	23	1	123	11	0	150	23	2	395
Vakıf	62	25	2	119	10	0	235	15	2	346
Toplam	183	24	1	123	11	0	235	19	2	395

^a Erişilebilirlik hataları kavramı, üniversite kütüphane web sitelerinde kontrast hataları dışında tespit edilen diğer hata türlerini tanımlamak için kullanılmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde üniversite kütüphane web sitelerinin tamamında en az bir erişilebilirlik hatasının bulunduğu görülmektedir. Üniversite türü ayrımı yapılmaksızın (devlet ya da vakıf) kütüphane web sitelerinde tespit edilen toplam erişilebilirlik hata sayısı 1 ile 123 arasında değişirken (medyan=24, $\mu=29$, $SS=22$); 8 (%4) kütüphane web sitesinde hata sayısının diğer değerlerin oluşturduğu genel eğilimden büyük ölçüde farklılık gösterdiği ve dağılımın geneline göre daha büyük (uç) değerlere sahip oldukları görülmektedir (bk. Şekil 1). Bu kapsamda; tüm kütüphane web sitelerinde en az bir erişilebilirlik hatasının bulunması nedeniyle web sitelerinin hiçbirinin erişilebilirlik standartlarını tam olarak karşılayamadığını söylemek mümkünken, erişilebilirlik hata sayısı 84 ile 123 arasında değişen uç değerlere sahip 8 kütüphane web sitesinin ise diğer web sitelerine kıyasla erişilebilirlik açısından daha sorunlu olduklarını değerlendirmek mümkündür. WAVE aracı ile yapılan analiz sonucunda kütüphane web sitelerinde belirlenen erişilebilirlik hatalarına ilişkin detaylı açıklamalar ilgili başlık altında sunulmaktadır.

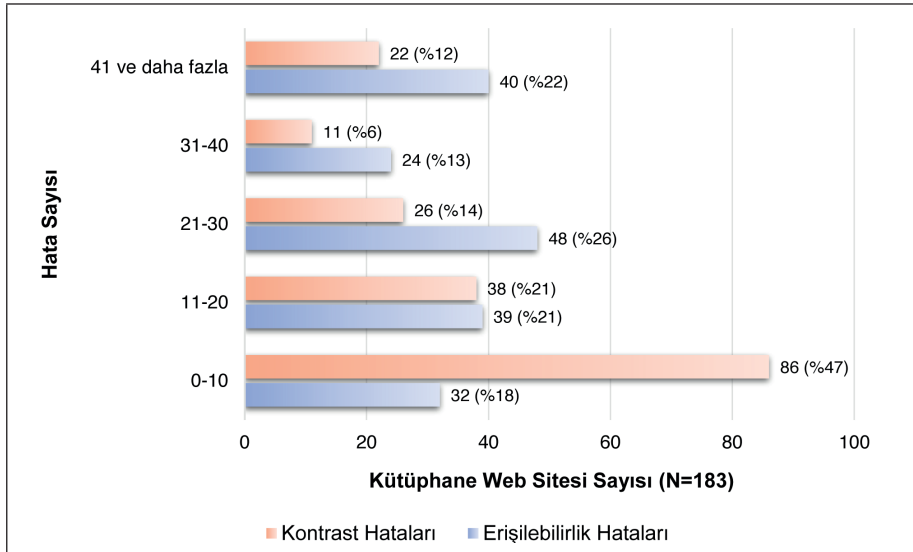
Kontrast hatalarına ilişkin Tablo 2'de sunulan veriler incelendiğinde ise; üniversite türü ayrımı yapılmaksızın kütüphane web sitelerinde tespit edilen toplam kontrast hata sayısının 0 ile 235 arasında değiştiği (medyan=11, $\mu=21$, $SS=29$) görülmektedir. Bu kapsamda çalışma grubundaki 183 kütüphane web sitesinin 12'sinde (%7) hiçbir kontrast hatası bulunmazken, benzer şekilde 12 (%7) kütüphane web sitesinde ise kontrast hata

sayısının diğer değerlerin oluşturduğu genel eğilimden büyük ölçüde farklılık gösterdiği ve 62 ile 235 arasında değişen büyük (uç) değerlere sahip oldukları görülmektedir (bk. Şekil 1). WCAG 2.1 ilkelerinde (AA Düzeyi – 1.4.3 İlkesi) belirtildiği üzere logolar, dekorasyon amaçlı öğeler gibi istisnaları olmakla birlikte, web sitelerinde arka plan ile metin öğeleri arasında en az 4.5:1, büyük ölçekli metin ve görseller için 3:1 kontrast oranının sağlanması gerekmektedir (W3C, 2018c). Ancak Tablo 2'de yer alan veriler incelendiğinde, kütüphane web sitelerinin büyük bir çoğunluğunda (n=171, %93) en az bir öğede uygun kontrast oranının sağlanmadığı görülmektedir.

WAVE analiz sonuçlarına göre; üniversite kütüphane web sitelerinin tespit edilen toplam erişilebilirlik ve kontrast hata sayılarına ilişkin dağılımları Şekil 2'de sunulmaktadır.

Şekil 2

Kütüphane Web Sitelerinin Erişilebilirlik ve Kontrast Hata Sayılarına Göre Dağılımı (N=183)

WAVE değerlendirme aracı web sitesinde otomatik olarak tespit edilen erişilebilirlik ve kontrast hatalarının yanı sıra, potansiyel (muhtemel) erişilebilirlik hatalarına, diğer bir deyişle erişilebilirliği olumsuz etkileyebilecek şüpheli (olası) içeriklere ve/veya kodlara ilişkin de birtakım uyarılar sunmaktadır. Araç tarafından doğrudan erişilebilirlik hatası olarak değerlendirilmeyen bu tür içeriklerin ise hata olup olmadıklarının ve/veya erişilebilirliği ne düzeyde etkileyebileceklerinin bir uzman tarafından manuel olarak değerlendirilmesi tavsiye edilmektedir (Pope Tech, 2020). Bu kapsamda Tablo 2'de sunulan veriler incelendiğinde, üniversite kütüphane web sitelerinin tamamında bu tür

potansiyel erişilebilirlik hatalarının bulunduğu görülmektedir. Üniversite türü ayrımı yapılmaksızın kütüphane web sitelerinde tespit edilen toplam potansiyel hata sayısı 2 ile 395 (medyan=19, $\mu=30$, $SS=43$) arasında değişmektedir. Bununla birlikte, WAVE aracı tarafından belirlenen erişilebilirlik ve kontrast hatalarına benzer bir şekilde, potansiyel hatalarda da uç değerlerin olduğu gözlenmektedir. Bu kapsamda çalışma grubunda yer alan 10 (%6) kütüphane web sitesinde tespit edilen toplam potansiyel hata sayısının diğer değerlerin oluşturduğu genel eğilimden büyük ölçüde farklılık gösterdiği ve 82 ile 395 arasında değişen büyük (uç) değerlere sahip oldukları görülmektedir (bk. Şekil 1). WAVE aracı ile yapılan analiz sonucunda kütüphane web sitelerinde belirlenen potansiyel erişilebilirlik hatalarına ilişkin detaylı açıklamalar ilgili başlık altında sunulmaktadır.

Kütüphane Web Sitelerinde Bulunan Erişilebilirlik Hataları

Üniversitelerin kütüphane web sitelerinde erişilebilirliğe yönelik en sık karşılaşılan hata türleri, bu hatalara ilişkin sıklık dağılımları ile toplam hata sayıları ve hataların WCAG 2.1 ilkelerindeki (W3C, 2018c) karşılıkları Tablo 3'te sunulmaktadır. Bu noktada, üniversite kütüphane web sitelerinde tespit edilen herhangi bir hata türünün, bir web sitesinde hiç yer almadığı gibi başka bir web sitesi içerisinde birden fazla tekrar edebildiğini belirtmekte fayda vardır. Bu durum, tablodaki her bir hataya ilişkin sunulan toplam hata sayısının çalışma grubunda yer alan toplam üniversite kütüphane web sitesi sayısından farklı olmasına sebep olmaktadır.

Tablo 3

Kütüphane Web Sitelerindeki Erişilebilirlik Hataları (N=183)

WAVE Hata İsmi	Sıklık	Toplam Hata Sayısı	WCAG 2.1 Karşılığı
Boş bağlantı (Empty link)	160	1.721	A Düzeyi 2.4.4
Bağlantılı resimde alternatif metin yok (Linked image missing alternative text)	138	1.273	A Düzeyi 1.1.1 2.4.4
Eksik alternatif metin (Missing alternative text)	114	874	A Düzeyi 1.1.1 A Düzeyi 1.1.1
Eksik form etiketi (Missing form label)	146	595	1.3.1 3.3.2 AA Düzeyi 2.4.6
Boş düğme / buton (Empty button)	82	222	A Düzeyi 1.1.1 2.4.4

Tablo 3 incelendiğinde üniversitelerin kütüphane web sitelerinde en sık karşılaşılan erişilebilirlik hatasının "boş bağlantı" adı altında tanımlanan hata olduğu görülmektedir. Çalışma grubundaki 183 kütüphane web sitesinin 160'unda (%87) tespit edilen bu hatanın ise bulunduğu web sitesinde birden fazla tekrarı nedeniyle toplamda 1.721 defa

tekrar ettiği görülmektedir. Web sayfasındaki bir bağlantı ögesinin herhangi bir metin içermemesi şeklinde tanımlanan bu hata (Pope Tech, 2020), WCAG 2.1 ilkelerinden (W3C, 2018c) "bağlantının maksadı" başlığı ile tanımlanan ve bağlantı isimlerinin açık, anlaşılır ve tanımlayıcı olmasını öneren "A Düzeyi – 2.4.4" ilkesi ile eşleşmektedir. Kütüphane web sitelerinde en sık karşılaşılan hata türü olan boş bağlantı hatası; web sitesinde yer alan bir öğeye ilgili HTML (Hyper Text Markup Language - Hiper Metin İşaretleme Dili) kodları ile bağlantı özelliğinin atanması ancak öğenin, öğeye tıklandığında kullanıcının yönlendirileceği bir sayfa veya belge ile ilişkilendirilmemesi sonucunda oluşmaktadır. Diğer bir deyişle kullanıcı sitede ilgili öğeye tıklayabilmekte, ancak herhangi bir içerik ile karşılaşmamaktadır (WebAIM, 2019c).

Üniversitelerin kütüphane web sitelerinde karşılaşılan ve boş bağlantı hatası ile ilişkili olarak değerlendirilebilecek diğer bir hata türünün de "bağlantılı resimde alternatif metin yok" adı altında tanımlanan hata olduğu görülmektedir. Çalışma grubundaki 138 (%75) kütüphane web sitesinde toplamda 1.273 kere tekrar eden bu hata, bağlantı özelliği atanan bir resmin (görsel öğenin) bir alternatif metin ile ilişkilendirilmemesi, dolayısıyla da boş bağlantı özelliği taşıması şeklinde tanımlanmaktadır (Pope Tech, 2020). Kütüphane web sitelerinde en sık karşılaşılan ikinci hata türü olan bu hata, web sayfasındaki bir bağlantının sadece resim içerdiği bir durumda ilgili resme bağlantının işlevini veya amacını açıklayan bir metnin eklenmemesi sonucunda oluşmaktadır. Bağlantılı resimde alternatif metin yok hatası, boş bağlantı hatasına benzer bir şekilde WCAG 2.1 ilkelerinden (W3C, 2018c) "A Düzeyi – 2.4.4" ilkesinin yanı sıra, "metinsel olmayan içerik" başlığı ile tanımlanan ve web sayfasında kullanılan görsel öğelerin metinsel alternatiflerinin verilmesini öneren "A Düzeyi – 1.1.1" ilkesi ile de eşleşmektedir. Tablo 3 incelendiğinde; bu ilke ile eşleşen bir diğer hata türünün de çalışma grubundaki 114 (%62) kütüphane web sitesinde toplamda 874 kere tekrar eden "eksik alternatif metin" adı altında tanımlanan hata olduğu görülmektedir. Söz konusu bu hata, web sayfasında bağlantı özelliği taşıyan görsel öğelerin dışındaki diğer görsel öğelerin de ilgili resmin anlamını ve/veya içeriğini açıklayan bir metin ile ilişkilendirilmemesi sonucunda oluşmaktadır (Pope Tech, 2020).

Tablo 3 incelendiğinde üniversitelerin kütüphane web sitelerinde sık karşılaşılan diğer hata türlerinin "eksik form etiketi" ve "boş düğme/buton" adı altında tanımlanan hatalar oldukları görülmektedir. Çalışma grubundaki 146 (%80) kütüphane web sitesinde toplamda 595 defa tekrar eden eksik form etiketi hatası, web sayfasındaki form denetimlerinin (metin alanı, onay kutusu, radyo düğmesi, menü vb. veri giriş alanlarının) ilgili denetimin işlevini veya amacını açıklayan bir etiket ile ilişkilendirilmemesi sonucunda oluşmaktadır (Pope Tech, 2020). Bu hatanın; WCAG 2.1 ilkelerinden (W3C, 2018c) "A Düzeyi – 1.1.1" ilkesinin yanı sıra, "bilgi ve ilişkiler" başlığı ile tanımlanan "A Düzeyi – 1.3.1" ilkesi ve "etiketler ve kullanım talimatları" başlığı ile tanımlanan "A Düzeyi – 3.3.2" ilkesi ile eşleştiği görülmektedir. Bu kapsamda "A Düzeyi – 1.3.1" ilkesi web sayfasında yer alan form denetimleri gibi gezinim öğelerinin anlaşılır bir biçimde başlıklandırılmasını

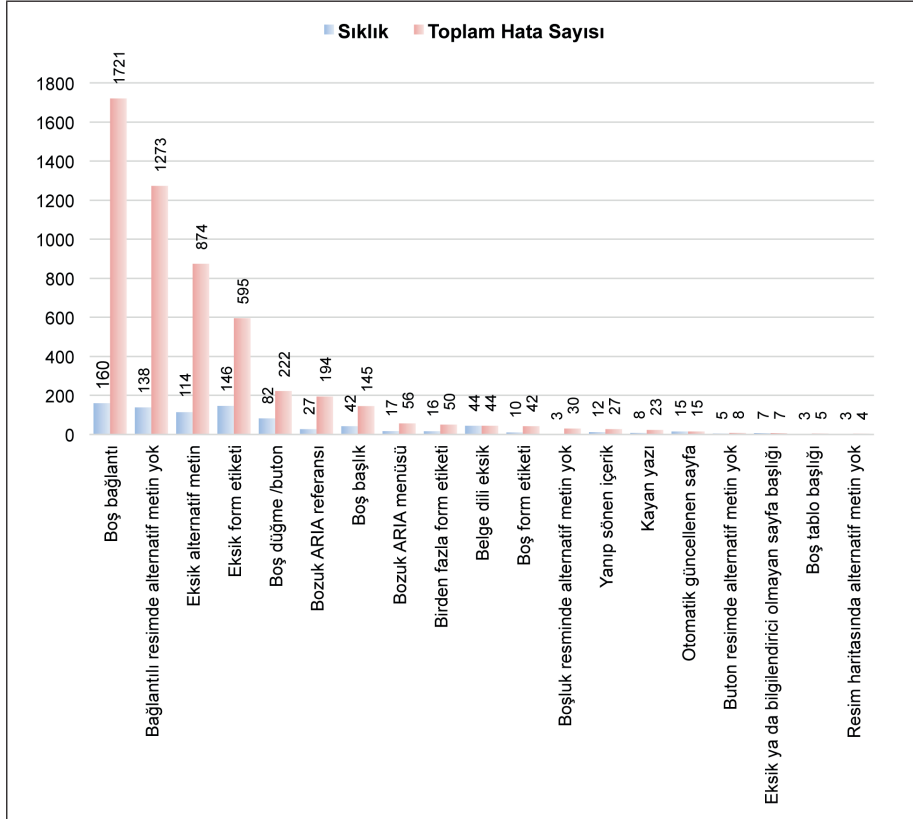
tavsiye ederken, "A Düzeyi – 3.3.2" ilkesi de benzer bir şekilde sayfada yer alan veri giriş alanlarının açıklayıcı etiketler ve yönlendirmeler ile ilişkilendirilerek sunulmasını önermektedir. Bununla birlikte, Tablo 3 incelendiğinde eksik form etiketi hatasının, "A Düzeyi" asgari erişilebilirlik standartlarından daha üst seviyede olan ve "başlıklar ve etiketler" başlığı ile tanımlanan "AA Düzeyi – 2.4.6" ilkesi ile eşleştiği görülmektedir. Söz konusu bu ilke de eksik form etiketi hatasının eşleştiği diğer ilkelere benzer bir şekilde, gezinim öğelerinin ve veri giriş alanlarının açıklayıcı ve yönlendirici etiketler ile sunulmasını tavsiye etmektedir.

Çalışma grubundaki 82 (%45) kütüphane web sitesinde toplamda 222 defa tekrar eden "boş düğme/buton" hatası da form denetimlerinde olduğu gibi web sayfasında bağlantı özelliği taşıyan bir düğmenin/butonun, ilgili bağlantının işlevini açıklayan bir metin (etiket) ile ilişkilendirilmemesi sonucunda oluşmaktadır (Pope Tech, 2020). Tablo 3'te görüldüğü üzere boş düğme/buton hatası, WCAG 2.1 ilkelerinden (W3C, 2018c) daha önce bahsi geçen "A Düzeyi – 1.1.1" ilkesinin yanı sıra, "A Düzeyi – 2.4.4" ilkesi ile eşleşmektedir.

Kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin WAVE aracının analiz sonuçları incelendiğinde, Tablo 3'te sunulan en sık karşılaşılan hata türlerinin yanı sıra, web sitelerinde 14 farklı hata türünün daha tespit edildiği görülmektedir. Tablo 3'te sunulan hata türleri ile birlikte, WAVE aracı tarafından tespit edilen diğer hata türlerinin sıklık dağılımları ve bu hataların tüm kütüphane web sitelerindeki toplam tekrar etme sayıları Şekil 3'te sunulmaktadır.

Şekil 3

Kütüphane Web Sitelerindeki Erişilebilirlik Hataları (N=183)

Kütüphane Web Sitelerinde Bulunan Potansiyel Erişilebilirlik Hataları

Üniversitelerin kütüphane web sitelerinde erişilebilirliğe yönelik en sık karşılaşılan potansiyel hata türleri, bu hatalara ilişkin sıklık dağılımları ve toplam hata sayıları Tablo 4'te sunulmaktadır. Bu noktada, Tablo 3'te sunulan erişilebilirlik hatalarına benzer bir şekilde, üniversite kütüphane web sitelerinde tespit edilen herhangi bir potansiyel hata türünün, bir web sitesinde hiç yer almadığı gibi başka bir web sitesi içerisinde birden fazla tekrar edebildiğini de belirtmekte fayda vardır. Bu durum, tablodaki her bir potansiyel hataya ilişkin sunulan toplam hata sayısının çalışma grubunda yer alan toplam üniversite kütüphane web sitesi sayısından farklı olmasına sebep olmaktadır.

Tablo 4*Kütüphane Web Sitelerindeki Potansiyel Erişilebilirlik Hataları (N=183)*

WAVE Hata İsmi	Sıklık	Toplam Hata Sayısı	WCAG 2.1 Karşılığı	
Gereksiz bağlantı (Redundant link)	178	1.707	A Düzeyi	2.4.4
PDF belgesine bağlantı (Link to PDF document)	85	427	-	-
Gereksiz başlık metni (Redundant title text)	60	711	-	-
Çok küçük metin (Very small text)	56	520	-	-
İki yana yaslı metin (Justified text)	28	440	-	-

Tablo 4 incelendiğinde üniversite kütüphane web sitelerinde doğrudan erişilebilirlik hatası olarak tanımlanmayan, ancak erişilebilirliği olumsuz etkileyebilecek içeriklere ilişkin en sık karşılaşılan potansiyel hata türünün “gereksiz bağlantı” adı altında tanımlanan hata olduğu görülmektedir. Çalışma grubundaki 183 kütüphane web sitesinin 178’inde (%97) tespit edilen bu hatanın, bulunduğu web sitesinde birden fazla tekrarı nedeniyle toplamda 1.707 defa tekrar ettiği görülmektedir. Gereksiz bağlantı hatası, web sitesinde aynı URL (Uniform Resource Locator - Bağlantı Adresi) ile ilişkilendirilen birden fazla öğenin, örneğin aynı URL’ye yönlendirilen bir resim ile metnin, bitişik bir şekilde sunulması sonucunda oluşmaktadır (Pope Tech, 2020). Gereksiz bağlantı hatası, WCAG 2.1 ilkelerinden (W3C, 2018c) daha önce bahsi geçen “bağlantının maksadı” başlığı ile tanımlanan ve bağlantı isimlerinin açık, anlaşılır ve tanımlayıcı olmasını öneren “A Düzeyi – 2.4.4” ilkesi ile eşleşmektedir.

Üniversite kütüphane web sitelerinde tespit edilen ve Tablo 4’te yer alan diğer potansiyel hata türleri incelendiğinde, bu hata türlerinin herhangi bir WCAG 2.1 ilkesi (W3C, 2018c) ile eşlemedikleri görülmektedir. Bu noktada bu hataların, WCAG 2.1 ilkeleri dikkate alındığında doğrudan erişilebilirlik hatası olarak değerlendirilmemesi de kullanıcıların web içeriğinden etkin bir şekilde yararlanmalarına engel teşkil edebilecek unsurlar olduklarını söylemek mümkündür. Bu kapsamda Tablo 4 incelendiğinde, kütüphane web sitelerinde sık karşılaşılan diğer potansiyel hata türlerinin “PDF belgesine bağlantı”, “gereksiz başlık metni”, “çok küçük metin” ve “iki yana yaslı metin” başlıkları ile tanımlanan hatalar oldukları görülmektedir. Çalışma grubundaki 60 (%33) kütüphane web sitesinde toplamda 711 defa tekrar eden gereksiz başlık metni hatası, kullanıcının fareyi bir öğenin üzerine getirdiğinde görüntülenen metin olarak tanımlanan başlık metninin, ilgili öğe metni veya alternatif metin ile aynı veya benzer olduğu durumlarda oluşmaktadır (Pope Tech, 2020). Çalışma grubundaki 56 (%31) kütüphane web sitesinde tespit edilen ve toplamda 520 defa tekrar eden çok küçük metin hatası ise web sayfasın-

da yer alan metinlerin okumayı güçleştirecek bir şekilde 10 piksel veya daha küçük yazı tipi (font) boyutunda tanımlandığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (Pope Tech, 2020). Metin öğelerine ilişkin bir diğer potansiyel hata türünün de 28 (%15) kütüphane web sitesinde toplamda 440 defa tekrar eden iki yana yaslı metin hatası olduğu görülmektedir. Web sitesinde iki yana yaslı (hizalanmış) bir metin bloğunun bulunmasından kaynaklanan bu hata, ilgili metin bloğu içerisindeki sözcükler arasında tutarsız bir boşluk kullanımına neden olmaktadır (Pope Tech, 2020). Tablo 4'te yer alan diğer bir potansiyel hata türünün ise çalışma grubunda yer alan 85 (%46) kütüphane web sitesinde toplamda 427 defa tekrar eden PDF (Portable Document Format - Taşınabilir Belge Formatı) belgesine bağlantı hatası olduğu görülmektedir. Bu hata, web sitesinden bağımsız ayrı bir uygulama veya eklenti kullanılarak görüntülenebilen, dolayısıyla da sitede gezinme zorluklarına neden olan bir PDF belgesine bağlantı verilmesi sonucunda oluşmaktadır (Pope Tech, 2020).

Kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin WAVE aracının analiz sonuçları incelendiğinde, Tablo 4'te sunulan en sık karşılaşılan potansiyel hata türlerinin yanı sıra, web sitelerinde 30 farklı potansiyel hata türünün daha tespit edildiği görülmektedir.

Tartışma

Bu çalışmada, Türkiye'de 2020-2021 eğitim-öğretim yılında aktif olarak eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam eden 183 üniversitenin kütüphane web sitelerinin erişilebilirlikleri WCAG 2.1 ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmiş ve sitelerin erişilebilirliklerine ilişkin mevcut durum ortaya konulmuştur. Uluslararası literatürde kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin pek çok çalışma yer alırken (Babu ve Xie, 2017; Brobst, 2009; Comeaux ve Schmetzke, 2007; Conway ve diğerleri, 2013; Khan ve diğerleri, 2015; Liu ve diğerleri, 2019; Maatta, 2014; Mulliken, 2019; Onsiyino, 2018; Spina ve Cohen, 2018; Sroka, 2002; Yi, 2015; Yoon ve diğerleri, 2016), ülkemizde bu konuda yapılmış çalışmaların oldukça az sayıda olduğu görülmektedir (Aydın, 2012; Biçer Aras, 2019; Subaşıoğlu, 2000; Zencir ve diğerleri, 2017). Bu nedenle bu çalışmadan elde edilen sonuçların ve sunulan çözüm önerilerinin kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin iyileştirilmesi amacıyla yapılacak planlamalara ve düzenlemelere katkı sağlayacağı, ilerleyen dönemlerde ülkemizde bu konuya ilişkin yapılacak diğer çalışmalar için de örnek bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen bulgular incelendiğinde; ülkemizdeki üniversite kütüphane web sitelerinin erişilebilirlik konusunda birçok problem barındırdıkları görülmektedir. Bu nedenle engelli kullanıcıların bu sitelerden etkili ve verimli bir şekilde yararlanmalarının mümkün olmadığı öngörülmektedir. Elde edilen bulgular ışığında aşağıda belirtilen değerlendirmeleri yapmak mümkündür.

- Kütüphane web sitelerinde en sık karşılaşılan erişilebilirlik hatasının "boş bağlantı" adı ile tanımlanan hata olduğu görülmektedir. Sitede yer alan bir bağlantının

herhangi bir hedef içerik ile eşleştirilmemesi sonucunda oluşan bu hata nedeniyle bağlantının işlevi veya amacı kullanıcıya sunulmamakta ve kullanıcı bağlantıya tıkladığında herhangi bir içerik ile karşılaşmamaktadır. Bu durum özellikle klavye veya ekran okuyucu yazılımlar ile web içeriğine erişen kullanıcılar için sorun oluşturabilmektedir (Pope Tech, 2020; WebAIM, 2019c). Görme engelli ve/veya motor becerileri yetersiz olan kullanıcılar web sitesinde yer alan bağlantılar gibi etkileşimli öğelere klavye ile erişim sağlamak veya ekran okuyucu yazılımlar ile bu öğelerin işlevlerini sesli olarak dinlemektedirler. Ancak web sitesinde boş bağlantı özelliğine sahip bir öğenin bulunması durumunda, ilgili öğe klavye veya ekran okuyucu yazılımlar tarafından algılanmakta ancak herhangi bir işlem gerçekleştirilmemektedir. Bu durum ise kullanıcının karışıklık yaşamasına neden olurken, web sitesini etkin ve verimli bir şekilde kullanmasına da engel olabilmektedir (WebAIM, 2019c).

- Benzer şekilde, kullanıcıların kütüphane web sitelerinden etkin ve verimli bir şekilde faydalanmalarının önündeki diğer bir engelin sitede yer alan bağlantı veya diğer türdeki görsel öğelerin metinsel alternatiflerinin sunulmaması olduğu görülmektedir. Oysa ki görsel öğelere ait alternatif metinlerin sunulması web erişilebilirliğinin ilk ilkesi olarak kabul edilmekte ve doğru bir şekilde uygulandığında genel olarak web erişilebilirliğini önemli ölçüde artıracakları belirtilmektedir (WebAIM, 2019b). Özellikle ekran okuyucu yazılımlar ile web sitesinin içeriğine erişim sağlayan engelli kullanıcılar için önemli bir sorun olarak değerlendirilen bu durum, görsel öğenin içeriği ve/veya işlevi gibi açıklamaların sesli olarak dinlenmesi istenildiğinde kullanıcının problem yaşamasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte alternatif metin; görsel öğeye ilişkin açıklamaların sesli olarak dinlenebilmesinin yanı sıra, görsel öğenin farklı nedenlere bağlı olarak yüklenmediği veya kullanıcının öğeyi görüntülemeyi tercih etmediği durumlarda da içeriğin anlaşılmasında kullanılmaktadır. Bu nedenle, kütüphane web sitelerinde yer alan görsel öğelerin metinsel alternatiflerinin sunulmasının sadece engelli kullanıcıların değil tüm kullanıcı gruplarının siteyi sorunsuzca kullanabilmeleri açısından önem taşıdığıni söylemek mümkündür.
- Boş bağlantı ve eksik alternatif metin hatalarının dışında kütüphane web sitelerinde sık karşılaşılan diğer hataların da sitede yer alan onay kutusu, metin alanı, buton gibi veri giriş alanlarının veya denetim/gezirim öğelerinin açıklayıcı ve yönlendirici etiketler ile ilişkilendirilmemesi sonucunda oluştuğu görülmektedir. Öğelerin işlevini veya amacını açıklayan ve bir nevi kullanım talimatı görevini üstlenen bu etiketler, ilgili öğelerin ekran okuyucu yazılımlar tarafından algılanmasını sağlamakta, böylece engelli kullanıcıların veri girişi veya gezinim esnasında karışıklık yaşamalarını engellemektedir (Pope Tech, 2020). Bu nedenle sitede yer alan giriş alanlarına veya denetim/gezinim öğelerine ilgili etiketlerin eklenmemesinin, kullanıcıların veri girişi ve/veya gezinim esnasında hata yapmalarına neden olup web sitesi ile etkileşimlerini zorlaştırırken, aynı zamanda içeriği anlayabilmelerini de güçleştireceğini söylemek mümkündür.

- Kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerini olumsuz yönde etkileyen bir diğer unsurun da kontrast hatalarına ilişkin olduğu görülmektedir. WCAG 2.1 ilkelerinde (W3C, 2018c) belirtildiği üzere; web sitelerinde arka plan (zemin) ile metin öğeleri arasında en az 4.5:1 kontrast oranının sağlanması, bu orana aynı zamanda resim üzerinde yer alan metin öğeleri kapsamında da dikkate edilmesi, büyük ölçekli metin (18 punto ve üzeri yazı boyutunda normal metin veya 14 punto ve üzeri yazı boyutunda kalın metin) ve görsel öğeler için de en az 3:1 kontrast oranının sağlanması gereklidir. Web sitelerinde arka plan ile metin öğeleri arasında asgari kontrast oranı sağlanarak metnin okunurluğunun artırılması, kullanıcıların web sitesinden etkin bir şekilde yararlanabilmesi için önem taşımaktadır. Asgari kontrast oranının sağlanmasının sadece görme engelli kullanıcılar için değil; belirli renkleri ayırt edemeyen renk körü kullanıcılar veya yaşlılar gibi düşük kontrast duyarlılığı olan kullanıcılar gibi diğer kullanıcılar için de gerekli olduğu kabul edilmektedir (Pope Tech, 2020; WebAIM, 2021). Ancak kütüphane web sitelerinin büyük bir çoğunluğunda belirtilen bu kontrast oranlarının sağlanmadığı görülmektedir. Bu durumun kullanıcıların web içeriğini okumalarını ve algılamalarını zorlaştıracağını söylemek mümkündür.
- Kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerine ilişkin diğer önemli bir unsurun da sitelerin mobil uyumluluklarına yönelik olduğu görülmektedir. W3C tarafından 2018 yılında WCAG 2.1'in yayımlanması ile birlikte web erişilebilirliğinde mobil uyumluluğun daha fazla önem kazandığını söylemek mümkündür (W3C, 2020a, 2020d). Bununla birlikte web üzerinden kamu hizmetlerine mobil cihazlar ile erişen kullanıcı sayısının her geçen gün artması (Al-Khalifa ve diğerleri, 2017; TÜBİTAK BİLGEM YTE, 2020) mobil uyumlu web sitelerinin önemini ortaya koymaktadır. Günümüzde internet bağlantısına sahip mobil kullanıcı sayısının artmasının yanı sıra, mobil cihazların teknik yeteneklerinin de önemli ölçüde iyileşmesi kullanıcıları, kullanımları daha pratik olan bu cihazlarla işlem yapmaya yöneltmektedir. Dolayısıyla mobil uyumlu bir web sitesi, hedef kullanıcı kitlesinin büyük bir kesimine hitap etmek isteyen kurumların öncelikleri arasında yer almalıdır (TÜBİTAK BİLGEM YTE, 2020). Ancak üniversite kütüphane web sitelerinde mobil uyumluluğun önemli bir sorun olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda kütüphane web sitelerinin üçte birinde; arayüzde buton ve bağlantı gibi tıklanabilir öğelerin birbirine yakın yerleştirilmesi, metnin okunabilirliğini olumsuz etkileyecek şekilde yazı boyutunun küçük olması ve sayfa boyutunun ekran boyutuna göre ölçeklendirememesi gibi mobil hatalarının bulunduğu görülmektedir. Bu durum kütüphane web sitelerinin mobil erişilebilirliğini olumsuz etkileyerek kullanıcıların kütüphane kaynaklarına ve hizmetlerine mobil cihazlar aracılığıyla erişmelerine engel teşkil edebilmektedir. Özellikle kütüphane web sitelerinde yer alan metinlerin yazı boyutunun okunamayacak kadar küçük olması nedeniyle kullanıcının metni daha iyi görebilmek ve okuyabilmek amacıyla mobil cihazındaki ekran görünümünü parmak hareketiyle yakınlaştırmak zorunda kalmasını mobil erişilebilirliği etkileyen önemli bir sorun olarak değerlendirmek mümkündür. Günümüzde mobil tipografi konusunda kesin kurallar bulunmama-

tadır. Ancak genel tipografi ilkeleri dikkate alındığında mobil uyumlu web sitelerinin tasarımında metnin okunabilirliğini artırmak amacıyla bir metin bloğunun ideal satır uzunluğunun boşluklar ve noktalama işaretleri de dâhil olmak üzere ortalama 30-40 karakter olması tavsiye edilmektedir (Cao ve diğerleri, 2015, s. 9). Bu noktada genel itibarıyla, web sitelerinin görece sınırlı ekran boyutuna sahip mobil cihazlar üzerinden kullanımının masaüstü veya dizüstü bilgisayar ile kıyaslandığında daha zor olduğunu, bu nedenle sınırlı ekran boyutunun en iyi şekilde kullanılabilmesi için mobil uyumlu web sitelerinin tasarımında erişilebilirlik ilkelerinin dikkate alınmasını gerekli olduğunu söylemek mümkündür (TÜBİTAK BİLGEM YTE, 2020).

- Diğer taraftan, kütüphane web sitelerinde bulunan potansiyel erişilebilirlik hataları incelendiğinde uygun yazı tipi boyutunun kullanılmamasının sadece mobil erişilebilirliğe ilişkin bir sorun olmadığı görülmektedir. Web tipografi kuralları dikkate alındığında; web sayfalarında paragraflar (gövde metni) için varsayılan minimum yazı tipi boyutunun 16 piksel olduğunu ve yazı tipi boyutunun kullanılan yazı tipine bağlı olarak belirlenmesinin gerekli olduğunu söylemek mümkündür (Rutter, 2017, s. 26). Ancak kütüphane web sitelerinin üçte birinde yer alan metinlerin okumayı güçleştirecek bir şekilde 10 piksel veya daha küçük yazı tipi boyutunda tanımlandığı görülmektedir.

Sonuç

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ışığında; ülkemizdeki üniversite kütüphane web sitelerinin tamamında en az bir erişilebilirlik hatasının yer aldığı ve web sitelerinin genel itibarıyla erişilebilirlik ilkeleri doğrultusunda tasarlanmadığı görülmektedir. Bu nedenle web sitelerinin neredeyse tamamında engelli kullanıcıların kütüphane bilgi kaynaklarına ve hizmetlerine diğer kullanıcılar ile eşit erişimine imkân verecek düzenlemelerin arzu edilen düzeyde yapılmadığını söylemek mümkündür. Bu noktada, web sitelerindeki erişilebilirlik problemlerin sadece engelli kullanıcıların ile sınırlı olmadığı; fiziksel, duyuşsal ve bilişsel açıdan farklı yeteneklere sahip ya da özel gereksinimleri ve/veya farklı tercihleri bulunan kullanıcılar için de sorun teşkil edebileceği unutulmamalıdır. Kütüphanecilik ve bilgi bilimi alanının temel prensipleri dikkate alındığında kütüphanelerin tüm kullanıcı gruplarına eşit şartlarda hizmet sunması beklenirken, çalışmada ulaşılan bu sonuç ülkemizdeki üniversite kütüphanelerinin bu konuda yeterince etkili ve başarılı olamadıklarını ortaya koymaktadır. Bu durumda engelli kullanıcıların kütüphane web sitelerinde etkili ve verimli bir şekilde yararlanmalarının mümkün olmayacağı düşünülmektedir.

Öneriler

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ışığında üniversite kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin artırılmasına yönelik kısa ve uzun vadede birtakım önerilerde bulunmak mümkündür. Bu öneriler aşağıda özetlenmektedir.

- Üniversitelerde bulunan Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları, kütüphane web sitesinin tasarımına ilişkin kararları alırken, engelli kullanıcılar da dâhil olmak üzere tüm kullanıcı gruplarının web sitesi aracılığıyla sunulan hizmetleri kullanırken ve bilgi kaynaklarına erişirken yaşadıkları problemleri dikkate almalıdır. Bu kapsamda, farklı kullanıcı grupları ile gerçekleştirilecek görüşme, anket, kullanıcı testi vb. yöntemler ile kullanıcıların konuya ilişkin gereksinimleri, beklentileri, görüş ve önerileri keşfedilebilir. Benzer şekilde, ulusal ve/veya uluslararası literatürde yer alan ve kütüphane web sitelerinin erişilebilirlerinin değerlendirildiği çalışmaların sonuçlarından yararlanarak da kullanıcı gereksinimlerine ve beklentilerine yönelik önerilerde bulunmak mümkündür.
- Üniversite kütüphane web sitelerinin tasarım ve geliştirme sürecinde uluslararası düzeyde kabul görmüş WCAG ilkelerinin dikkate alınmasının yanı sıra, kütüphaneler mevcut web sitelerinin erişilebilirliklerini de belirli zaman aralıkları ile test etmeli, zaman içerisinde site içeriğinin güncellenmesine ve/veya teknolojiye yaşanan değişimlere bağlı olarak oluşabilecek erişilebilirlik problemleri belirlenmelidir. Bu amaç doğrultusunda; kullanıcı testi, uzman değerlendirmesi ve otomatik değerlendirme gibi farklı yöntemlerin kullanılması mümkündür. Bu kapsamda otomatik değerlendirme yöntemi web erişilebilirliği hakkında genel bir kanı elde etmek amacıyla öncelikli olarak kullanılabilir. Ancak otomatik değerlendirme araçlarının zaman ve kaynak tasarrufu açısından diğer yöntemlere kıyasla avantajlı oldukları kabul edilse de elde edilen bulguların doğrulanabilmesi amacıyla kullanıcı testi ve/veya uzman değerlendirme gibi yöntemlerin kullanılması tavsiye edilmektedir (Abascal ve diğerleri, 2019, s. 483; Nuñez ve diğerleri, 2019, s. 234). Bu nedenle üniversite kütüphaneleri, kendi web sitelerindeki erişilebilirlik problemlerinin tespiti için öncelikle otomatik değerlendirme araçlarını kullanarak genel bir değerlendirme yapmalı, ardından da diğer manuel yöntemleri kullanarak tespit edilen problemlerin doğrulanmasını sağlamalıdır. Bununla birlikte teknolojik gelişmeler takip edilerek engelli kullanıcılara yönelik geliştirilen güncel donanım ve/veya yazılım unsurları kütüphane web sitelerinin tasarım ve güncelleme sürecine dahil edilmeli, böylece web erişilebilirliğini destekleyici teknolojik olanaklardan yararlanılmalıdır.
- Üniversite kütüphane web sitelerinin erişilebilirliklerinin iyileştirilebilmesi amacıyla kütüphane web sitelerinin tasarımından ve sitede sunulan içerikten sorumlu personele de konuya ilişkin farkındalık kazandırılmalıdır. Bu noktada ilgili tüm personelin web erişilebilirliğine ilişkin bilgi ve beceri eksikliğinin giderilmesinde hizmetiçi eğitimlerden faydalanılabilir.
- Kütüphane web sitelerinde yer alan ve kullanıcıların ekran okuyucu yazılımlar veya klavye ile web içeriğine erişmesine engel olan boş bağlantı özelliği taşıyan tüm öğeler kaldırılmalıdır. Bu amaç doğrultusunda; sitede yer alan tüm tıklanabilir etkileşimli öğeler bu açıdan kontrol edilmeli, bağlantı özelliği taşıyan tüm öğeler tıklandığında kullanıcının yönlendirileceği bir sayfa veya belge ile ilişkilendirilmelidir.

- Kütüphane web sitelerinde yer alan tüm bağlantılar ve diğer görsel öğeler bir alternatif metin ile ilişkilendirilmelidir. Bu kapsamda sitedeki tüm bağlantılara ve görsel öğelere ilgili bağlantının/öğenin işlevini veya amacını açıklayan bir metin eklenmelidir. Ancak bu noktada alternatif metin özelliğinin sadece bağlantı özelliği taşıyan görsel öğeler ile sınırlı olmadığı, bağlantı özelliği taşımayan diğer tüm görsel öğelerin de ilgili görselin anlamını ve/veya içeriğini açıklayan bir metin ile ilişkilendirilmesinin gerekliliği gözden kaçırılmamalıdır. Böylece ekran okuyucu yazılımlar ile web sitesinin içeriğine erişim sağlayan engelli kullanıcıların yanı sıra, farklı gereksinimleri ve/veya tercihleri olan diğer kullanıcıların da siteyi sorunsuzca kullanmaları sağlanmalıdır.
- Bağlantıların ve görsel öğelerin yanı sıra, kütüphane web sitelerinde yer alan uygun tüm veri giriş alanları ve denetim/gezinim öğeleri, kullanıcıların hata yapmalarını önleyecek ve doğru veri girmelerini sağlayacak biçimde ilgili öğenin amacını ve/veya kullanıcının ilgili alana ne tür veriler girebileceğini belirten etiketler ile ilişkilendirilmelidir. Bu kapsamda etiketlerin açıklayıcı ve anlaşılır olmasına, anlaşılması kolay, kısa ve açık kelimelerinden oluşmasına özen gösterilmelidir.
- Kütüphane web sitelerinde sunulan içeriği kullanıcıların daha kolay algılayabilmesi için sitede yer alan tüm metin ve görsel öğeler ile arka plan arasında asgari kontrast oranı sağlanmalıdır. Bu kapsamda arka plan ile ön plandaki diğer öğeler arasında kontrast farkı sağlanırken; okunurluğu artırabilmek amacıyla renk kombinasyonlarında mümkün olduğunca zıt/karşıt renklerin kullanımı tercih edilmeli, aynı zamanda WCAG ilkelerinde belirtilen asgari kontrast oranlarının sağlandığından emin olunmalıdır.
- Kütüphane web sitelerinde dikkate alınması gereken bir diğer önemli nokta ise sitelerin mobil uyumluluklarının artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması, böylece kütüphane bilgi kaynaklarına ve hizmetlerine zaman ve mekândan bağımsız olarak erişime olanak sağlanmasıdır. Bu kapsamda web sitelerinin mobil uyumlu tasarımları yapılırken, hem engelli kullanıcıların gereksinim ve beklentileri dikkate alınmalı hem de mobil cihazların çok farklı demografik özellikleri olan kullanıcılardan oluşan geniş bir kullanıcı kitlesine hitap ettiği gözden kaçırılmamalıdır.
- Kütüphane web sitelerinin mobil uyumluluklarının test edilmesi ve mevcut mobil erişilebilirlik problemlerinin belirlenebilmesi amacıyla Google Mobil Uyumluluk Testi Aracı ve/veya benzeri bir otomatik değerlendirme aracının kullanılması mümkündür. Ancak test esnasında yüklenemeyen sayfa kaynaklarına bağlı olarak Google Mobil Uyumluluk Testi Aracı'nın her çalıştırıldığında farklı sonuçlar üretebileceği de dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda test aracı farklı zamanlarda çalıştırıldığında sayfanın mobil uyumluluğa ilişkin elde edilen sonuç değişiyorsa ve testler arasında sayfa içeriğinde herhangi bir değişiklik yapılmamışsa, test aracında sunulan sayfa yüklenme sorunları kontrol edilerek mobil uyumlu sayfanın doğru ve tutarlı bir şekilde oluşturulmasına neyin engel olabileceği belirlenmelidir (Google, 2021).

Yukarıda belirtilen önerilerin uygulanması durumunda, engelli kullanıcılar başta olmak üzere farklı gereksinim ve tercihleri olan tüm kullanıcı grupları tarafından erişilebilir kütüphane web sitelerinin tasarlanmasına ve mevcut web sitelerinin tasarımlarının iyileştirilmesine katkı sağlamak mümkündür. Bununla birlikte bu öneriler, üniversite kütüphane web sitelerine yönelik sunulmuş olsa da tüm kütüphane web sitelerinin veya farklı amaç doğrultusunda hazırlanmış web sitelerinin de erişilebilirliklerinin iyileştirilmesi amacıyla kullanılabilir.

Çıkar Çatışması

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Kararları ve İzinler

Makale, etik kurul izin belgesi gerektirmeyen bir çalışmadır.

Kaynakça

- Abascal, J., Arrue, M. ve Valencia, X. (2019). Tools for web accessibility evaluation. Y. Yesilada ve S. Harper (Ed.), *Web accessibility: A foundation for research* içinde (2. bs., ss. 479-503). Springer.
- Afzali, M. (2008). Karma kütüphane: Dijital ve geleneksel kütüphanelerin odak noktası. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(3), 266-278. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/498/491>
- Ahmi, A. ve Mohamad, R. (2016). Evaluating accessibility of Malaysian public universities websites using AChecker and WAVE. *Journal of Information and Communication Technology*, 15(2), 193-214. <http://www.jict.uum.edu.my/images/pdf3/vol15no2/10jictno22016.pdf>
- Al-Khalifa, H. S., Baazeem, I. S. ve Alamer, R. (2017). Revisiting the accessibility of Saudi Arabia government websites. *Universal Access in the Information Society*, 16(4/2017), 1027-1039. <https://doi.org/http://doi.org/10.1007/s10209-016-0495-7>
- American Library Association. (2010, 4 Ağustos). *B.9.3.2 Library services for people with disabilities (Old Number 54.3.2)*. <http://www.ala.org/aboutala/governance/policymanual/updatedpolicymanual/section2/54libpersonnel#B.9.3.2>
- American Library Association. (2019a, Ocak). *Core values of librarianship*. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/corevalues>
- American Library Association. (2019b, 17 Ocak). *Library service to persons with disabilities: Web accessibility guidelines*. <https://libguides.ala.org/libservice-disability/web-accessibility>
- Aydın, A. (2012). Görme engelli üniversite öğrencilerinin bilgi erişim sorunları üzerine yapılmış bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 13(1), 93-106. <https://doi.org/10.15612/BD.2012.170>
- Baazeem, I. S. ve Al-Khalifa, H. S. (2015). Advancements in web accessibility evaluation methods: How far are we? *Proceedings of the 17th International Conference on Information Integration and Web-based Applications & Services* içinde (ss. 1-5). Brussels, Belgium: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/2837185.2843850>

- Babu, R. ve Xie, I. (2017). Haze in the digital library: Design issues hampering accessibility for blind users. *The Electronic Library*, 35(5), 1052-1065. <https://doi.org/https://doi.org/10.1108/EL-10-2016-0209>
- Biçen Aras, B. (2019). Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde engelli kullanıcılara yönelik hizmetler: Bir durum değerlendirmesi. P. Bezirci (Ed.), *Bilgiye erişimde engellilere yönelik kütüphane uygulamaları* içinde (1 bs., ss. 105-233). Hiperlin Yayınları.
- Brobst, J. (2009). Evaluating the accessibility of Florida's public library home pages. *International Journal of Libraries and Information Studies*, 59(2), 88-103. <https://doi.org/https://doi.org/10.1515/libr.2009.009>
- Cao, J., Cousins, C. ve Riddle, R. T. (2015). *Mobile UI trends present & future: Meaningful mobile typography*. UXPin Inc.
- Clement, J. (2020, 19 Kasım). *Percentage of mobile device website traffic worldwide from 1st quarter 2015 to 2nd quarter 2020*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/277125/share-of-website-traffic-coming-from-mobile-devices/>
- Comeaux, D. ve Schmetzke, A. (2007). Web accessibility trends in university libraries and library schools. *Library Hi Tech*, 25(4), 457-477. <https://doi.org/http://doi.org/10.1108/07378830710840437>
- Conway, V., Brown, J., Hollier, S. ve Nicholl, C. (2013). Website accessibility: A comparative analysis of Australian national and state/territory library websites. *Australian Library Journal*, 61(3), 170-188. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/00049670.2012.10736059>
- Daniel, J. (2012). Choosing between taking a census and sampling. J. Daniel (Ed.), *Sampling essentials: Practical guidelines for making sampling choices* içinde (ss. 23-65). SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781452272047>
- Delele, G. M. (2019). *Web accessibility of the Ethiopian governmental websites* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. The Graduate School of Applied Sciences of Near East University.
- European Commission. (2016). *Directive (EU) 2016/2102 of the European Parliament and of the Council of 26 October 2016 on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies (Text with EEA relevance)*. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/2102/oj>
- European Commission. (2019). *Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services (Text with EEA relevance)*. <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj>
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3 bs.). SAGE Publications Ltd.
- Flagg, R. (2018, 30 Ocak). *Learn about the updated IT accessibility standards*. Digital.gov. <https://digital.gov/2018/01/30/updated-it-accessibility-standards/>
- Fulton, C. (2011). Web accessibility, libraries, and the law. *Information Technology and Libraries*, 30(1), 34-43. <https://ejournals.bc.edu/index.php/ital/article/view/3043/4837>
- Google. (2020a). *Mobil kullanılabilirlik raporu - mobil kullanılabilirlik hataları*. <https://support.google.com/webmasters/answer/9063469>
- Google. (2020b). *Search console yardım - Googlebot*. <https://support.google.com/webmasters/answer/182072>

- Google. (2020c). *Search console yardım - Mobil uyumluluk testi aracı*. <https://support.google.com/webmasters/answer/6352293>
- Google. (2020d). *Search console yardım - Robots.txt dosyası oluşturma*. <https://support.google.com/webmasters/answer/6062596?hl=tr>
- Google. (2021). *Search console yardım - Mobil uyumluluk test aracı - Aracı kullanma - Sayfa yüklenebilir kaynaklara sahipse*. <https://support.google.com/webmasters/answer/6352293#zippy=%2Csayfa-y%C3%BCKlonebilir-kaynaklara-sahipse>
- Grantham, J., Grantham, E. ve Powers, D. (2012). Website accessibility: An Australian view. *AUIC '12: Proceedings of the Thirteenth Australasian User Interface Conference* içinde (ss. 21-28). Melbourne, Australia: Australian Computer Society Inc. <https://dl.acm.org/doi/10.5555/2512125.2512129>
- Hill, H. (2013). Disability and accessibility in the library and information science literature: A content analysis. *Library & Information Science Research*, 35(2), 137-142. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.lisr.2012.11.002>
- International Federation of Library Associations and Institutions. (2014). *Internet manifesto 2014*. <https://www.ifla.org/files/assets/faife/publications/policy-documents/internet-manifesto-2014.en.pdf>
- International Federation of Library Associations and Institutions. (2017, 23 Aralık). *Everyone has a right to access to information: IFLA presents research on libraries' actions for accessibility at the UN*. <https://www.ifla.org/node/20029>
- Ismail, A. ve Kuppasamy, K. S. (2016). Accessibility analysis of North Eastern India Region websites for persons with disabilities. *2016 International Conference on Accessibility to Digital World (ICADW)* içinde (ss. 145-148). Guwahati, India: IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICADW.2016.7942530>
- Ismail, A. ve Kuppasamy, K. S. (2018). Accessibility of Indian universities' homepages: An exploratory study. *Journal of King Saud University – Computer and Information Sciences*, 30(2), 268-278. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.jksuci.2016.06.006>
- International Organization for Standardization. (2008). *ISO 9241-171:2008(en) Ergonomics of human-system interaction - Part 171: Guidance on software accessibility*. <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9241:-171:ed-1:v1:en>
- Karasar, N. (2019). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar ilkeler teknikler* (34. bs.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Khan, A., Idrees, H. ve Mudassir, K. (2015). Library web sites for people with disability: Accessibility evaluation of library websites in Pakistan. *Library Hi Tech News*, 32(6), 1-8. <https://doi.org/https://doi.org/10.1108/LHTN-01-2015-0010>
- Laerd Statistics. (2018). *Measures of central tendency*. <https://statistics.laerd.com/statistical-guides/measures-central-tendency-mean-mode-median.php>
- Lewis, C. ve Seeman, L. (2019). Policy and standards on web accessibility for cognitive and learning disabilities. Y. Yesilada ve S. Harper (Ed.), *Web accessibility: A foundation for research* içinde (2. bs., ss. 281-299). Springer.
- Liu, Y. Q., Bielefeld, A. ve McKay, P. (2019). Are urban public libraries websites accessible to americans with disabilities? *Universal Access in the Information Society*, 18, 191-206. <https://doi.org/https://doi.org/10.1007/s10209-017-0571-7>

- Maatta, S. (2014). Web accessibility assessment of urban public library websites. *Public Library Quarterly*, 33(3), 187-204. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/01616846.2014.937207>
- Máñez-Carvajal, C., Cervera-Mérida, J. F. ve Fernández-Piqueras, R. (2019). Web accessibility evaluation of top-ranking university web sites in Spain, Chile and Mexico. *Universal Access in the Information Society*, 20(1), 179-184. <https://doi.org/10.1007/s10209-019-00702-w>
- Mulliken, A. (2019). Eighteen blind library users' experiences with library websites and search tools in U.S. academic libraries: A qualitative study. *College & Research Libraries (C&RL)*, 80(2), 152-168. <https://doi.org/https://doi.org/10.5860/crl.80.2.152>
- Myatt, G. J. (2007). *Making sense of data: A practical guide to exploratory data analysis and data mining*. John Wiley & Sons.
- Nielsen, J. (2008, 29 Haziran). *Reduce bounce rates: Fight for the second click*. NN/g Nielsen Norman Group. <https://www.nngroup.com/articles/reduce-bounce-rates/>
- Nielsen, J. (2013, 16 Kasım). *Homepage real estate allocation*. NN/g Nielsen Norman Group. <https://www.nngroup.com/articles/homepage-real-estate-allocation/>
- Nuñez, A., Moquillaza, A. ve Paz, F. (2019). Web accessibility evaluation methods: A systematic review. A. Marcus ve W. Wang (Ed.), *Design, user experience, and usability. Practice and case studies. HCII 2019. Lecture notes in computer science* içinde (Cilt. 11586, ss. 226-237). Springer.
- Onsinyo, C. N. (2018). Challenges of accessing library and information services for persons with disabilities in university libraries in Meru County, Kenya. *International Journal of Economics, Business and Management Research*, 2(01), 429-438. http://ijebmr.com/uploads/pdf/archivepdf/2020/IJEBMR_02_151.pdf
- Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi. (2020). *2020 Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) Yükseköğretim programları ve kontenjanları kılavuzu*. <https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/YKS/tkilavuz13082020.pdf>
- Pope Tech. (2020). *Pope Tech accessibility results dictionary*. <https://blog.pope.tech/2018/08/09/results-icon-dictionary/>
- Rutter, R. (2017). *Web typography: A handbook for designing beautiful and effective responsive typography*. Ampersand Type.
- Solovieva, T. ve Bock, J. M. (2014). Monitoring for accessibility and university websites: Meeting the needs of people with disabilities. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 27(2), 113-127. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1040525.pdf>
- Spina, C. (2019). WCAG 2.1 and the current state of web accessibility in libraries. *Weave - Journal of Library User Experience*, 2(2). <https://doi.org/https://doi.org/10.3998/weave.12535642.0002.202>
- Spina, C. ve Cohen, M. (2018). *SPEC Kit 358: Accessibility and universal design (May 2018)*. Association of Research Libraries. <https://doi.org/https://doi.org/10.29242/spec.358>
- Sroka, M. (2002). Central and Eastern European national library websites: Accessibility, content, and organization and navigation. *Slavic & East European Information Resources*, 3(4), 65-77. https://doi.org/https://doi.org/10.1300/J167v03n04_07

- StatCounter. (2021). *Desktop vs mobile vs mobile share worldwide - February 2021*. <https://gs.statcounter.com/platform-market-share/desktop-mobile-tablet>
- Subaşıoğlu, F. (2000). Engellilerin internete erişimi üzerine. *Türk Kütüphaneciliği*, 14(2), 188-204. <http://www.tk.org.tr/index.php/TK/article/view/824/817>
- Subaşıoğlu, F. (2008). Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri'nin "engelli farkındalığı" üzerine bir araştırma. *Bilgi Dünyası*, 9(2), 399-430. <https://doi.org/https://doi.org/10.15612/BD.2008.312>
- TÜBİTAK BİLGEM YTE. (2014). *Kamu internet siteleri rehberi*. <https://yte.bilgem.tubitak.gov.tr/kamu-internet-siteleri-rehberi>
- TÜBİTAK BİLGEM YTE. (2019). *Erişilebilirlik ilkeleri rehberi*. <https://kamis.dijitalakademi.gov.tr/wp-content/uploads/2019/05/Bolum4.pdf>
- TÜBİTAK BİLGEM YTE. (2020). *Mobil internet sitesi*. <https://dijitalakademi.bilgem.tubitak.gov.tr/kamis/kullanilabilirlik-ilkeleri/mobil-internet-sitesi>
- TÜBİTAK BİLGEM YTE. (t. y.). *Rehberler - Kamu İnternet Siteleri (KAMİS) Rehberi*. <https://yte.bilgem.tubitak.gov.tr/tr/rehberler>
- United Nations. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities Optinal Protocol*. <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- United States Congress. (2018). *H.R.2331 - 115th Congress (2017-2018) - Connected Government Act*. <https://www.congress.gov/115/plaws/publ114/PLAW-115publ114.pdf>
- United States Department of Justice. (2015, 6 Ağustos). *Information regarding Section 508 of The Rehabilitation Act*. <https://www.justice.gov/crt/information-regarding-section-508-rehabilitation-act>
- Verkijika, S. F. ve De Wet, L. (2020). Accessibility of South African university websites. *Universal Access in the Information Society*, 19, 201-210. <https://doi.org/10.1007/s10209-018-0632-6>
- World Wide Web Consortium. (1999, 5 Mayıs). *Web Content Accessibility Guidelines 1.0*. <https://www.w3.org/TR/WCAG10/>
- World Wide Web Consortium. (2008, 11 Aralık). *Web content accessibility guidelines (WCAG) 2.0*. <https://www.w3.org/TR/WCAG20/>
- World Wide Web Consortium. (2012). *Legal and policy factors in developing a web accessibility business case for your organization*. <https://www.w3.org/WAI/business-case/archive/pol>
- World Wide Web Consortium. (2016b). *Web accessibility evaluation tool list*. <https://www.w3.org/WAI/ER/tools/>
- World Wide Web Consortium. (2017). *Selecting web accessibility evaluation tools*. <https://www.w3.org/WAI/test-evaluate/tools/selecting/>
- World Wide Web Consortium. (2018a). *The business case for digital accessibility - minimize legal risk*. <https://www.w3.org/WAI/business-case/#minimize-legal-risk>
- World Wide Web Consortium. (2018b). *Evaluating web accessibility overview*. <https://www.w3.org/WAI/test-evaluate/>
- World Wide Web Consortium. (2018c, 5 Haziran). *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.1*. <https://www.w3.org/TR/WCAG21/>

- World Wide Web Consortium. (2019, 5 Haziran). *Introduction to web accessibility*. <https://www.w3.org/WAI/intro/accessibility.php>
- World Wide Web Consortium. (2020a, 20 Kasım). *Mobile accessibility at W3C*. <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/mobile/>
- World Wide Web Consortium. (2020b, 11 Ağustos). *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.2*. <https://www.w3.org/TR/WCAG22/>
- World Wide Web Consortium. (2020c, 17 Ekim). *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) overview*. <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/>
- World Wide Web Consortium. (2020d, 13 Ağustos). *What's new in WCAG 2.1*. <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/new-in-21/>
- World Wide Web Consortium. (2020e, 13 Ağustos). *What's new in WCAG 2.2 working draft*. <https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/new-in-22/>
- Web Accessibility In Mind. (2019a). *Accessibility evaluation tools*. <https://webaim.org/articles/tools/>
- Web Accessibility In Mind. (2019b, 14 Ekim). *Alternative text*. <https://webaim.org/techniques/alttext/>
- Web Accessibility In Mind. (2019c, 24 Ekim). *Links and hypertext: Link text and appearance*. https://webaim.org/techniques/hypertext/link_text
- Web Accessibility In Mind. (2020, 3 Mayıs). *Accessibility evaluation tools*. <https://webaim.org/articles/tools/>
- Web Accessibility In Mind. (2021, 9 Ocak). *Contrast and color accessibility - Understanding WCAG 2 contrast and color requirements*. <https://webaim.org/articles/contrast/>
- Xie, I., Babu, R., Castillo, M. D., Lee, T. H. ve Youi, S. (2018). Developing digital library design guidelines to support blind users. *ASSET '18: Proceedings of the 20th International ACM SIGACCESS Conference on Computers and Accessibility* içinde (ss. 401-403). Galway, Ireland: Association for Computing Machinery. <https://doi.org/https://doi.org/10.1145/3234695.3241024>
- Yi, Y. J. (2015). Compliance of Section 508 in public library systems with the largest percentage of underserved populations. *Government Information Quarterly*, 32(1), 75-81. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.giq.2014.11.005>
- Yoon, K., Dols, R., Hulscher, L. ve Newberry, T. (2016). An exploratory study of library website accessibility for visually impaired users. *Library & Information Science Research*, 38(3), 250-258. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.lisr.2016.08.006>
- Yükseköğretim Kurulu. (2020, 3 Aralık). *YÖK, koravirüs salgını döneminde engelli öğrencilerin eğitime erişimini mercek altına aldı*. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/engelsiz-erisim-engelsiz-egitim.aspx>
- Yükseköğretim Kurulu. (t. y.). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Zencir, M. B., Kutlutürk, L. ve Subaşıoğlu, F. (2017). Türkiye'deki üniversite kütüphanelerinde engellilere yönelik hizmetler: Web sayfaları bağlamında bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57(1), 720-739. https://doi.org/https://www.doi.org/10.1501/Dtcfder_0000001535

**Sovyetler Birliği’nde Lenin’in Kişilik Kültü:
‘Kitap Okuma’ ve ‘Bilgi Edinimi’ Üzerine Kavramsal Analizi**

*V.I. Lenin’s Cult of Personality in the Soviet Union:
A Conceptual Analysis On ‘Book Reading’ and ‘Knowledge Acquisition’*

Elif Hatun KILIÇBEYLİ

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atıf yapmak için/ To cite this article:

Kılıçbeyli, E. H. (2021). Sovyetler Birliği’nde Lenin’in kişilik kültürü: ‘Kitap okuma’ ve ‘bilgi edinimi’ üzerine kavramsal analizi. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 289-327. doi: 10.15612/BD.2021.620

Makale türü / Paper type: Hakemli / Refereed
Durum Çalışması / Case Study

Doi: 10.15612/BD.2021.620

Geliş Tarihi / Received: 07.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 29.12.2021

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 31.12.2021

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, TÜRKİYE/TURKEY

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <http://www.bd.org.tr/index.php/bd/index>

Sovyetler Birliği'nde Lenin'in Kişilik Kültü: 'Kitap Okuma' ve 'Bilgi Edinimi' Üzerine Kavramsal Analizi

Elif Hatun KILIÇBEYLİ*

Öz

20. yüzyılda Avrupa'da iktidara gelen Komünizm, Nazizm, Faşizm ve Falanjizm gibi ideolojilerin yönetiminde pek çok liderin kişilik kültü meydana getirilmiştir. Bunlar içerisinde öne çıkan ve uzun erimli olanlardan biri de Sovyetler Birliği'nin kurucusu Vladimir İlyiç Lenin'in kişilik kültüdür. Sovyetler Birliği'nin var olduğu yıllar süresince (1922-1991) Lenin'in kişilik kültü de varlığını korumuştur. Sovyetler Birliği'nde Lenin'in kişilik kültü, üretimin teşvik edilmesinden, Komünizm ideolojisinin propagandasına kadar çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır. Sovyetler Birliği halkının kitap okuma alışkanlığının şekillenmesinde de Lenin'in kişilik kültünden yararlanılmıştır. Çalışmada Sovyetler Birliği'nde Lenin'in kişilik kültünün Sovyetler Birliği halkının kitap okuma alışkanlığının ve bilgi ediniminin şekillenmesindeki rolü ve bilgi ediniminin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla kitap okuma alışkanlığı boyutunda Lenin'in kişilik kültünü konu alan posterler, göstergebilim yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında, posterlerde Lenin'in fikirlerinin ve devlet ideolojisinin özdeşleştirildiği ve ideolojinin yerleştirilmesi sürecinde Lenin'in düşüncelerini yansıtan kitapların okunmasının teşvik edildiği ortaya çıkarılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde Lenin'in kişilik kültü üzerinden Sovyetler Birliği halkına kitap okuma alışkanlığı kazandırılması ve bilgi edinimi; bunun yanında hangi veya ne tür kitapları okuması gerektiği vurgulanarak kitap okuma kültürünün de şekillendirilmeye çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: Kitap okuma, kişilik kültü, kitap, Sovyetler Birliği, Lenin.

* Doç. Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, ehkilibeyli@atu.edu.tr

V.I. Lenin's Cult Of Personality In The Soviet Union: A Conceptual Analysis On 'Book Reading' and 'Knowledge Acquisition'

Elif Hatun KILIÇBEYLİ*

Abstract

The personality cult of many leaders in the management of ideologies such as Communism, Nazism, Fascism and Phalangism that came to power in Europe in the 20th century was formed. One of the prominent and long-lasting ones among these was the personality cult of Vladimir Lenin, the founder of the Soviet Union. Lenin's personality cult also existed during the rule of the Soviet Union (1922-1991). In the Soviet Union, Lenin's personality cult was used for various purposes, from promoting production to the propaganda of the Communist ideology. Lenin's personality cult was also used in shaping the reading habit of the people of the Soviet Union. It was aimed to reveal the role of Lenin's personality cult in shaping the reading habit of the people of the Soviet Union in this study. For this purpose, the posters about Lenin's personality cult in the book reading habit dimension were analyzed using semiotics method. In light of the findings, it was revealed that Lenin's ideas and the ideology of USSR were identified in the posters and that the reading of books and knowledge acquisition reflecting Lenin's thoughts was encouraged in the process of ideologically placing them. When evaluated in general, it was concluded that the people of the Soviet Union were tried to gain the habit of reading books and knowledge acquisition through the personality cult of Lenin and that the reading culture was also tried to be shaped by emphasizing which books to read.

Keywords: Book reading, personality cult, book, Soviet Union, Lenin.

* Assoc. Prof., Adana Alparslan Turkes Science and Technology University, ehkilibeyli@atu.edu.tr

Giriş

25 Ekim 1917 günü Rusya'nın başkenti St. Petersburg'ta gerçekleşen ayaklanma sonrası yeni bir ideolojik temelde yeni bir kurumsal yapının oluşumu Ekim Devrimi olarak adlandırıldı. İngiltere ve yeni bir kapitalist devlet olan Almanya arasında (ikisine de artık emperyalist diyebiliriz.) çatışma noktasına gelindi. Bu ikisinin üst üste çakıştığını görmek lazım. Bunu önemli bir şahıs gördü; Ekim Devrimi'nin sahibi Lenin. Dolayısıyla Ekim Devrimi'ne bakarken bu noktayı dikkate almak gerekmektedir (Kuruç, 2017, s.15). Vladimir İlyiç Lenin, Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in diyalektiğini materyalist bir bakış açısından inceleme tarzı geliştirerek kendi deneyimine dayalı yeni bir yöntem üzerinden yazmıştı (Krupskaya, 1957, s.118). Lenin'in 1890'lardan itibaren diyalektik materyalizm üzerinden geliştirdiği fikirlerini eleştirel ve felsefi boyutlarıyla tanımlamış; Ekim devrimi ve Rusya'daki değişimlere ilişkin kendi çalışmalarını toplam 56 cilt halinde derleyerek, Sovyetler Birliği'nde (SB) onbinlerce adet basılmıştı (Rusya Ulusal Kütüphanesi [Российская Национальная Библиотека], 2021). Lenin'in eşi Nadejda Krupskaya bunun iyi bir fırsat olduğunu yazmıştır (Krupskaya, 1933, s. 24).

Devrimi izleyen yıllarda, Bolşevik Parti Merkez Komitesinde ve Genel Rusya Sovyet Kongresinde kararlı tutumu, davranış ve ilkeleriyle öne çıkan Lenin'in kişilik kültürü, SB'nin 30 Aralık 1922 tarihinde kuruluşundan 26 Aralık 1991 tarihinde resmi olarak sona ermesine kadar geçen süre boyunca etkili olmuştur (Pospelov, 2000, s.298). Sosyalist amaçlara erişimde kapitalist bilgiyi kullanarak bir eğitim-öğretim modeli oluşturan Lenin'e 'Dâhi' denilmiş, adı yerleşim yerlerine verilmiş, portreleri asılmış, Lenin anıtları, şehirlerin ve köylerin merkez meydanlarında yükselmiştir (Slezin, 2011, s.20). Leninist kültürün ortaya çıkışı, bireyin sembolizmini vurgulama isteğiyle değil, toplumun bilincinde Lenin adının iktidar imgesiyle bağlantısını bilinçli bir şekilde biçimlendirme isteği olmuştur (Şalayeva, 2013, s.108). Lenin'in 21 Ocak 1924 de ölümünden sonra, gençlik yıllarından beri Leninist bir Marksist olan ve 3 Nisan 1922 günü SB Komünist parti genel sekreterliği görevine gelen Jozef Vissarionoviç Stalin, 1920'lerde başlayan yeni ekonomi, ideolojik eğitim, ekonomik üretim seferberliklerine 1930'larda devrimi yapan bütün siyasi kadroyu tasfiye ederek devam etti (Kotkin, 2018, s.23). Stalin, tüm üretim alanlarında kaynak seferberliği, büyük bir eğitim seferberliği, toplumda eşitlik seferberliğinde sağlayarak müthiş bir örnek oldu. Fakat siyasi olarak da ağır bir cerrahi operasyon gerçekleştirdi (Kuruç, 2017, s.22). Stalin döneminde Lenin'in kişilik kültürü, SB'ni oluşturan pek çok farklı milleti bir arada tutan önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu aşamada birliğin var olduğu dönem boyunca SB propagandası, SB vatandaşlarına Lenin sevgisinin kalıcılığını sağlamaya ve Lenin'in ortaya koyduğu eserlerini külliyat haline getirerek ülkenin en ücra köşelerinde dahi canlı tutmaya çalışmıştır (Toprak, 2018, s.37). Propaganda yoluyla kitlelerin mevcut Lenin sevgisi kullanılarak Lenin'in fikirleri doğrultusunda idealize edilen bireyler olarak eğitilerek yaşamaları amaçlanmıştır. Bu aşamada SB yönetimi kimi zaman Lenin'in sözlerine atıf yaparak kimi zaman da görsellerine yer vererek çeşitli konularda SB halkına, eğitimin

sürekli öğrenmeyle var olması gerektiğiyle ilgili doğrudan yönlendirici bir tutum izlemiştir (Shandro, 2017, s.395). Bu konulardan biri de SB halkının kitap okuma alışkanlığının şekillenmesi olmuştur. SB propagandası, posterler üzerinden Lenin'in kişilik kültürünü kullanarak Sovyet halkının kitap okuma alışkanlığına doğrudan müdahil olarak ve kitap okumaları gerektiği konusunda belirleyici olmaya çalışmıştır.

Ulusal ve uluslararası literatürde okuma alışkanlığını ölçmek, belirlemek, sınırlarını tanımlamak amacıyla konusunda güçlü savları içeren çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır (Akbabaoğlu ve Yıldız Duban, 2020; Aksoy, 2017; Aksoy ve Öztürk, 2018; Baltacı, 2017; Erdağı Toksun, 2020; Gambrell, 2015; Joseph, 2018; Karaaslan, 2016; Karakullukcu ve Çelik, 2020; Maharsi vd., 2019; Merga, 2017; Nweke, 1987; Odabaş vd. 2008; Öztürk, 2012; Rosyida ve Ghufon, 2018; Stone ve Wetherington, 1979; Sanacore, 1992; Santoso, 2015; Unguren ve Dogan, 2010; Wang vd., 2016; Wibayanti vd., 2020). Bu çalışmalardan başka, 'okuma alışkanlığı' konusunda teorik varsayımlara ulaşan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmaların tarihsel gelişimlerine göre kısaca değinilecek olursa;

- Duffy (1967), okuma alışkanlığını geliştirmeyi;
- Deckert (1982), okuma alışkanlığının önündeki sosyokültürel engelleri;
- Krishna ve Adwani (2010), dijital bilgi erişimi ve kullanıcıların okuma alışkanlığı üzerindeki etkisini;
- Mansor vd. (2013), gençler arasında okuma alışkanlığının geliştirilmesi ve sürdürülmesini;
- Wu ve Lin (2014), okuma alışkanlığı, öğrenme stratejileri ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi;
- Yuliani ve Barokah (2017), çevrimiçi okuma alışkanlığının öğrencilerin okuma başarıları üzerindeki etkisini;
- Babarinde vd. (2018), okuma alışkanlığı ve elektronik medya kullanımını;
- Lestari vd. (2018), öğrencilerin okuma alışkanlığı, çoklu zekâ ve yazma ustalığı arasındaki ilişkiyi;
- Obaidullah ve Rahman (2018), internet ve sosyal medyanın kitap okuma alışkanlığına etkisini;
- Parmawati (2018) okuma alışkanlığı ve telaffuz yetenekleri arasındaki ilişkiyi;
- Sulaiman ve Harpansi (2018), okuma alışkanlığı ile öğrencilerin okuduğunu anlama başarıları arasındaki ilişkiyi,
- Baba ve Affendi (2020) ise okuma alışkanlığı ile öğrencilerin okumaya yönelik tutumlarını incelemiştir.

Kişilik kültürü, akademik çalışmalarda özellikle liderin, yöneticinin hedefini anlayabilmek ve topluma etkisini görebilmek açısından yüzyıllar boyunca ilgi çeken bir konudur. Literatürde çok sayıda akademik çalışma yer almaktadır (Geldern, 1943; Strunsky, 1956; Paltiel, 1983; Bratman, 1990; Rosenberg, 1993; Bonnell, 1999, Clark, 1999; Sina, 2004; Ehsani, 2013; Soldat, 2014; Devadevan, 2017; Ocak, 2017; Karalis, 2017; Karaca, 2018; Çakı ve Gülada, 2018; Eraslan, 2019; Uysal ve Schroeder, 2019; Reyes, 2020). Bu çalışmalar içerisinde: Geldern (1943), Liderlik kültürü; Melnick (1976) Maoist kişilik kültürüne ilişkin Sovyet algılarını; Gill (1980) ve Kelly (2004), Sovyet lider kültürünü; Gill (1984), kişilik kültürü, siyasi kültür ve parti yapısını; Bonnell (1999), ikonografi'nin gücünün Sovyet liderleri ile siyasal dönüşümünü; Zoberman (2001), kamusal söylem, propaganda ve kişilik kültürünü; Sir (2008), anıtsal sanat ve mimaride kişilik kültürünü; Paul (2010), kişilik kültürünün test edilmesini; Pyzhikov (2011), Kruşçev Çözülmesi döneminde kişilik kültürünü; Pittman (2017), Komünizm tarihinde kişilik kültürünü; Zyromski (2019), kişilik kültürünün totaliter propaganda boyutunu; Çevik ve Yeşildal (2020) karizma ve lider kültürü temasını otoriterleşme eğilimi, 'tek adam' rejimlerinin kitleler ile kurduğu ilişkiyi anlama çabası üzerinden incelemiştir.

Kişilik kültürü üzerine gerçekleştirilen çalışmaların bir kısmında ise doğrudan ülkeler konu edilmiştir. Bu çalışmalarda da: Shepherd (1963), Nyasaland'da; Montgomery (1989), Özbekistan'da; Behrends (2004), Polonya ve Doğu Almanya'da; Mocanescu (2004), Romanya'da; Zaremba (2004), Polonya'da; Apor, B. (2007), Macaristan'da; Polese ve Horák (2015), De Leonardis (2017), Türkmenistan'da; Lim (2015), Kuzey Kore'de ve Luqiu (2016), Çin'de kişilik kültürünü ele almıştır. Siyasi kişilere ilişkin kişilik kültürünü konu alan çalışmalarda;

- Tucker (1979), Maslov (1990), Ennker (2004), Plamper (2004), Strong ve Killingsworth (2011), Apor (2014), Sovyetler Birliği lideri Joseph Stalin'i;
- Moon (1985), İngiltere başbakanı Margaret Thatcher'ı;
- Srivastava (1985), Çin Halk Cumhuriyeti lideri Mao Zedong'u;
- Adam (1996), Güney Afrika devlet başkanı Nelson Mandela'yı;
- Smith (1997), Sovyetler Birliği lideri Vladimir Lenin'i;
- Apor (2004), Macar Çalışma Halk Partisi genel sekreteri Mátyás Rákosi'ni;
- Main (2004), Polonya lideri Bolesław Bierut'u;
- Sretenoviç ve Puto (2004), Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito ve Arnavutluk lideri Enver Hoca'yı;
- Taylor (2006), Çinli asker ve siyasetçi Çan Kay Şek'i;
- Abdi (2008), Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin'i;

- Cassiday ve Johnson (2010), Kablukov (2016), Sperling (2016), Berezovenko (2019), Rusya devlet başkanı Vladimir Putin'i;
- Gundle vd. (2013), İtalya başbakanı Benito Mussolini'yi;
- Toader (2013), Romanya Komünist Partisi genel sekreteri Gheorghe Gheorghiu-Dej'i;
- Marin (2015), Ormenişan (2019), Romanya devlet başkanı Nikolay Çavuşesku'yu;
- Dror (2016) Vietnam lideri Ho Chi Minh'i;
- Puto (2016) Arnavutluk liderleri Ahmet Zogoğlu ve Enver Hoca'yı;
- Schreiner (2017), Myanmar lideri Aung San ve Vietnam lideri Ho Chi Minh'i
- Marinković (2017), Nikolay Çavuşesku'nun eşi Elena Çavuşesku'yu
- Görmez, Çetin (2018) Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 -1930 yıllarını kapsayan dönemini incelemiştir.

Çalışmada Sovyet vatandaşlarının tümünü kapsar şekilde, yani herhangi bir yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, sosyal sınıf ve statü gözetmeksizin kitap okuma alışkanlığının şekillenmesinde ve beraberinde bilgi ediniminde, Lenin'in kişilik kültürünün rolünün ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmada Lenin'in kişilik kültürü, dönemin önde gelen kitle iletişim araçlarından biri olan posterler özelinde incelenmiştir. Bu amaçla SB'nde Lenin'in kişilik kültürü propagandasında kullanılan posterlerde Sovyet halkının kitap okuma alışkanlığı kazanmasında hangi mesajların verildiği, Lenin'in kişilik kültürünün ne şekilde sunulduğu, ne tür kitapların okunmasının teşvik edildiği, kitap okumanın kazanımlarının hangi mesajlar üzerinden aktarıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Kitap okuma alışkanlığı ve kişilik kültürü üzerine yapılan akademik çalışmalar incelendiğinde kişilik kültürü ve kitap okuma alışkanlığı arasındaki ilişkinin ortaya konulduğu bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu açıdan mevcut çalışmayla SB'de Lenin'in kişilik kültürü üzerine gerçekleştirilen inceleme özgündür; sosyal bilimlere alanyazınına yeni bir katkı vermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, kişilik kültürünün kitap okuma alışkanlığı üzerindeki rolünü yansıtmaması ve yeni bir siyasi devletin oluşumuyla siyasi ideolojisi altında Sovyet siyasi ve sosyal tarihine ışık tutması bakımından önem taşımaktadır.

Çalışmanın Önemi

Liderin toplum için önemi ve bu siyasi figüre verilen önemin toplumun gelişimine katkı sağlaması çalışmanın ana konusudur. Sovyet toplumunun sevgisini kazanmış siyasi bir varlık olarak Lenin'in yaratmak istediği bilgi toplumu için önemli bir figür olarak Sovyet posterlerinde Lenin teması işlenmiştir. Çalışmada SB vatandaşlarının kitap okuma alışkanlığı kazanmasında Lenin'in bir devrim lideri olarak olası etkileri ve toplumsal gelişimin bir parçası olarak bilgi edinimine yansımaları incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Soruları

Bu araştırma makalesi, SB'de kitap, kitap okuma, öğrenme temalı propaganda posterlerinde okuma ve bilgi edinmenin görsel ve yazılı olarak ne şekilde aktarıldığının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmaya incelenmek üzere dahil edilen propaganda posterleri, göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiş, elde edilen bulgular ışığında SB vatandaşlarının kurucu lider Lenin'in kült olarak nasıl yansıtıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu aşamada çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- SB'nde tasarlanan ve basılan propaganda posterlerinde kitap okumaya ilişkin hangi mesajlar verilmiştir?
- SB'nde hazırlanmış olan bu propaganda posterlerinde liderlik ve kitap okuma arasında hangi bağlantılar kurularak Lenin ve kitap ön plana çıkarılmıştır?
- Kitap okuma ve bilgi edinmeye odaklanmış propaganda posterlerinde Lenin ve liderlik ne şekilde ortaya konmuştur?
- Lenin'in farklı çizim teknikleri yapılan portre çalışmalarının, propaganda posterlerinde yer almasıyla kitap okumaya yönelik hangi duygusal etkilerin ön plana çıkarılması amaçlanmıştır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Çalışmada etkileşimsiz nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Tarihsel araştırma yöntemi, geçmişte olan durum ve olayların altında yatan nedenleri belirlemek, etkilerini açıklamak, olayların oluş şekilleri ve eğilimlerine ilişkin sistematik ve objektif biçimde veri toplayarak günümüzde ve gelecekteki olaylara ışık tutmak amacıyla yapılır. Tarihsel araştırmalarda elde edilen verilerin analizi, sonuçların değerlendirilmesi ve sentezi yoluyla ileriye dönük çıkarımlarda bulunmak esastır (Başol, 2008, s.122). Tarihsel araştırma yöntemi kapsamında SB'de kullanılan propaganda posterlerindeki görsel ve yazılı bilgiler üzerinden Lenin'in kişilik kültü ve kitap okuma alışkanlığı arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın örneklemini olarak belirlenen posterlerde yer alan sembol, doku, renk, çizginin hangi amaca yönelik olduğunun anlaşılabilmesi için göstergebilim yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemlerle posterler incelenerek analizleri yapılmıştır. Çalışmada belirlenen posterler, İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, ABD'li dilbilimci Charles Sanders Peirce (Çalışkan, 2020a, s. 102) ve İngiliz dilbilimci Geoffrey Leech'in göstergebilim yaklaşımıyla oluşturulan tablolar halinde tek tek açıklanmıştır. Bu açıklamalar Leech'in çalışmasının sonucunda ulaştığı anlamıyla iletişimsel değer olarak kabul edilmiştir (Leech, 1985, s. 23).

Veri Kaynağı

Çalışma kapsamında Ekim Devrimi sonrası ilk Anayasa'da yer alan öncelikli politikalar ve onları destekleyen görsel araçlar, malzemelere ulaşmak için internet üzerinden kütüphaneler, tarih müzeleri ve sivil kurumların koleksiyonları İngilizce ve Rusça olarak araştırılmış, taranmıştır. İnternet üzerinden yapılan araştırmalar sonucu bulunan, ulaşılan birçok farklı web sitesi içinden, konularına göre tasnifin yapıldığı posterlere, ressama ve çizirine, matbaa yeri ve basım yılına ilişkin bilgilerden oluşan künyeye sahip olan, çözümlülükleri yüksek, tarihsel olarak düzenlenmiş sanal site kaynakları tercih edilmiştir. Bu araştırmada seçilen posterler için tercih edilen www.posterplakat.com internet adresinde erişime açık olan 'Poster Plakat: Sovyetler Birliği ve Uydu Devletler' başlıklı web sitesidir. Bu web sitesi, 1916'dan 1991 yılına dek varlığını sürdüren Sovyet ve Doğu Bloğuna ait 1.000'den fazla özgün poster ve karakalem çizimlerinin bulunduğu özel bir koleksiyona sahiptir¹. Farklı bilimsel çözümler veya araştırmalar için bu posterlerin bedelsiz olarak kullanımına izin verilmesi, sadece web sitesinin bağlı olduğu adresin çalışmalarda kaynak olarak yer verilmesinin istenmesi de, çalışma yapmak isteyenler için kolaylaştırıcı bir tutumdur. Web sitesinde yer alan görsel malzeme ve diğer tarihi kaynakların kullanımının kaynakça göstermek suretiyle açık erişimli olduğu notu yer almaktadır. Bu aşamada SB'de Lenin'in kişilik kültü ve kitap okumayı konu alan posterler çalışmaya dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan posterler üzerinde karar verme aşamasında belirleyici olan doğrudan araştırmanın öznesi olan 'Lenin' ve 'kitap' görsellerinin olmasıdır. Bu iki ana öğeye ek, devrim ve Sovyet sembol, simgeleri ve yazılı kodlarıyla kitap okuma ve bilgi edinimine yönelik söylemleri içeren dokuz poster çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama

Nitel araştırma geleneği içinde ortaya çıkan 'Amaçlı Örnekleme' metodu, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir. Bu anlamda, amaçlı örnekleme metodları birçok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında faydalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 118). Çalışmamıza konu olan ve amaçlı örnekleme metoduyla seçilen dokuz posterde, okuma alışkanlığının kazandırılmasında ve kitap okuma kültürünün şekillenmesinde doğrudan Lenin'in kişilik kültürünün ön planda olması tercih nedenidir. Çalışma grubunu oluşturan posterleri genel olarak belirleyen ayıracılar, hem Lenin'le kitap okuma, hem de kitap görseli ve yazı yazma, kitap görseli ile ileri bilgi ve teknik, teknik ve teknolojiyle harmanlanmış semboller, teknolojik gelişime ilişkin sembollerin grafikte aktarılmasına dikkat edilmiştir.

Posterlere ait bilgiler yazar tarafından Türkçeleştirilmiş ve tarihsel kronolojik sıraya göre dizelenerek analizleri yapılmıştır. Posterlerin Türkçe'ye çevirilmesinde ABD Kongre Kütüphanesi standardı takip edilmiştir.

¹ Bkz. <https://www.posterplakat.com/contact-us>

Nitel analize ilişkin veri toplama yöntemlerinin başında görüşme, odak grup görüşmesi ve gözlem gelmektedir. Bunların yanında nitel araştırmada belgeler, fotoğraflar, görseller, yazışmalar gibi belgeler de verilere temel oluşturabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s.86). Çalışmanın verilerine, propaganda posterlerinin yer aldığı *Poster Plakat* adlı web sitesinden ulaşılmıştır. Ancak posterlerin sanatçıları ve yazılı metinde yer alan özel bazı tanımlar ve deyimler için Rusça arama-tarama yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya konu olan veriler, 1916 yılından bugüne dek yayınlandığı ülkedeki birçok kaynaktan ve uluslararası yayında telif hakkı içermeksizin yayınlanmıştır. Makaleye söz konusu olan görseller, telif hakkı ve etik kurul izinleri vb. kapsamında yer almamaktadır.

Veri Analizi

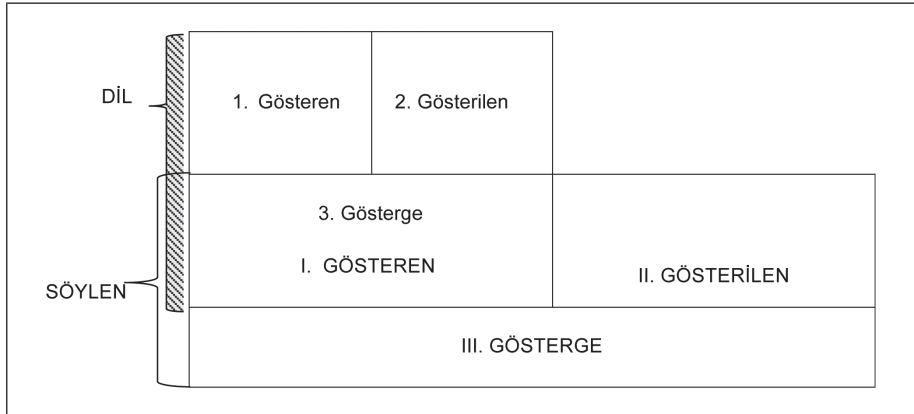
Belirlenen dokuz posterin tamamı çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir (Yan ve Ming, 2015, s. 59). Çalışmada belirlenen posterler, Saussure, Peirce ve Leech'in göstergebilim yaklaşımları üzerinden analiz edilmiştir. Saussure ve Peirce'in göstergebilim kurucuları olarak kabul edilmesi ve göstergelerin anlamlandırılmasında ana hatlarıyla ilk göstergebilim kuramcıları olmaları nedeniyle çalışmada tercih edilmişlerdir. Leech ise göstergebilimde anlam/ anlama/ anlamlandırma alanında özgün yaklaşımlara sahip bir kuramcıdır (Leech ve Onwuegbuzie, 2007, s. 270). Leech'e göre, sadece yedi tür anlam vardır. Anlam, neyin iletildiğini anlamada önemli bir rol oynar. Bu nedenle, bu yedi tür anlam anlamsal alana önemli katkıda bulunurlar (Yunira vd, 2019, s. 106). Leech'in Anlamlandırmanın Yedi Türü olarak bilinen modelinin posterler üzerinden verilen mesajları bulunduğu bağlama göre kapsamlı olarak ortaya çıkaracağı düşünüldüğünden Saussure ve Peirce'in dışında Leech'in göstergebilim anlayışı da poster analizlerinde çalışmaya dâhil edilmiştir.

Gösterge, bir kavramın kendi anlamı dışında başka bir anlamı ifade etmesidir. Göstergebilim de göstergeler üzerinden ortaya konulan anlamları inceleyen bir bilim dalıdır (Guiraud, 2016, s. 17). Yirminci yüzyılda dilbilimi alan araştırmalarında ortaya çıkan göstergebilim, Saussure ve Peirce'in dilbilimi alanında gerçekleştirdikleri çalışmalarla ortaya çıkmış, zaman içerisinde farklı alan uzmanlarının katkılarıyla gelişmiştir (Cutting, 2002; Danesi, 2013; Kress, 2010; Thomas, 1995). Saussure ve Peirce'in birbirlerinden habersiz olarak gerçekleştirdikleri çalışmalarda, göstergebilim alanında iki farklı göstergebilim anlayışı ortaya koymuşlardır. Saussure, dil göstergesinin hem değişmez hem de değişebilir olduğunu ileri sürer. "Gösteren, belirttiği kavram açısından özgür bir seçim ürünü olmakla birlikte kendisini kullanan topluluk bakımından özgür değildir, zorunlu olarak benimsenmiştir" (Saussure, 1985, s. 77). "Gösteren" ve

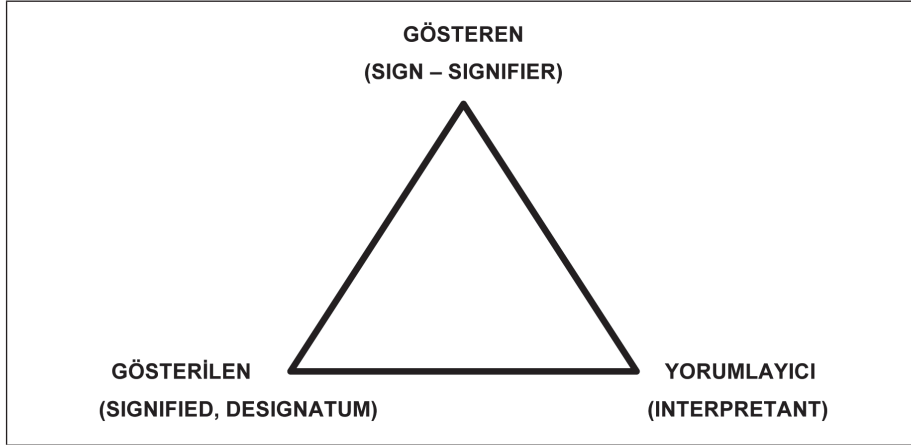
"Gösterilen": Saussure'un Mirasını Geri Almak başlığıyla Saussure'un 1916'da Genel Dilbilim Dersi kitabının çevirisi 1959 yılında Wade Baskin tarafından yayınlandığından itibaren sosyal bilimler alanında ilgi hızla artmıştır (Saussure, 1987, s. XV). Gösteren, kavramın herkes tarafından kabul edilen ilk anlamını ifade etmektedir. Gösterenin çizgiselliği, gösterenin işitimsel nitelikte olması nedeniyledir ve varlığa ulaşma ancak zaman içindedir. Bu nedenle bir yayılım göstermesi ve bunun tek boyutta ölçülebilir olması gibi zamandan kaynaklı özellikler taşır (Saussure, 1985, s. 75) (Şekil 1).

Şekil 1.

Ferdinand De Saussure'ün Göstergeler Modeli (Saussure, 1985)

Peirce, Saussure'den farklı olarak göstergebilim modelinde yorumlayıcı olarak insan ögesini ön plana çıkarmıştır. "Spekülatif retorik" ile Peirce, özgün araştırmalar üretmek için işaretlerin etkin kullanımı ilkelerine ilişkin tüm araştırmaları fark kılan bir yöntemi geliştirdi. Spekülatif retorik kavramıyla görselliğin alan araştırmasına dönüşerek izleyen süreçte sergilenmesi ve gerçekliğin uygulamaları tanımını oluştururken, aynı zamanda kullanacağı yöntem çalışmasını da oluşturma kaygısı taşır (Peirce, 1983, s. 62). Peirce, spekülatif retorik başlığı altında, iletişimsel etkileşimlerin ve stratejilerin analizini ve bunların çıkarımlarının değerlendirilmesi üzerindeki etkilerini de ortaya koymaya çalışmıştır. Peirce'in araştırma konusunda spekülatif söylem, çıkarımların analiziyle yakın ilişkilidir. Bu aşamada Peirce, göstergenin kavramı ifadesinin dışında insanların zihinlerinde ortaya çıkan tasvire de odaklanmıştır (Şekil 2).

Şekil 2.*Charles Sanders Peirce'in Göstergibilim Modeli (Pierce, 1983)*

Diğer yandan Peirce'in göstergibilim açıklamasında görüntüsel gösterge, belirtisel gösterge ve simge kavramları ön plana çıkmıştır (Çalışkan ve Doğan, 2020, s. 163). Görüntüsel gösterge, göstergenin temsil ettiği kavramı doğrudan tanımlamasını ifade etmektedir. Bu süreçte gösterge, temsil ettiği kavramın bir resmi veya onun sesinin taklidi olabilmektedir. Görüntüsel gösterge boyutunda aktarılmak istenen mesaj doğrudan insanlar tarafından kavranabilmektedir (Rifat, 2013, s. 96). Belirtisel gösterge, bir kavramın varlığının başka bir kavramın varlığıyla açıklanmasıdır (Fiske, 2017, s. 133). Diğer bir deyişle bir kavramın varlığı başka bir kavramın nedeni olabilmekte, bu şekilde insanlar gördükleri bir kavram üzerinden görmedikleri başka bir kavramın varlığından haberdar olabilmektedir. Simge ise göstergenin temsil ettiği kavramla herhangi bir benzerliğinin olmamasını ifade etmektedir (Arpa vd., 2019, s. 122).

Leech tarafından tanımlanan yedi anlam türünün ilki kavramsal anlamdır. Kavramsal anlam, düz anlam ifade eden veya bilişsel olarak dilin temel işlevindeki merkezi ifade etmektedir (Leech, 1985, s.9). İlişkisel anlamları açısından yan anlamsal, toplumsal, duygusal, yansıtıcı, eşdizimsel anlamlar halinde devamı niteliğindedir. Tamamlayıcı özellikteki son anlam ise tematik içermeyi kapsayan konusal anlamdır (Leech, 1985, s. 21). Yan anlamsal anlam, kültüre özgü değerlerin anlamını ifade etmektedir (Leech, 1985, s.11). Toplumsal anlam, mesajın bağlamına odaklanmaktadır. Duygusal anlam, iletişimde kaynağın tutum ve tavırlarını açıklamaktadır (Leech, 1985, s. 16). Yansıtıcı anlam, kavramın farklı anlamları içerisinde birinin ön planda olmasıdır. Eşdizimsel anlam, bir kavramın kavramların bir araya getirilmesiyle meydana gelen anlamlarını ifade etmektedir. Konusal anlam, bir yazarın mesajı sıralama, odaklanma ve vurgu açısından düzenleme ile ilintilendirilmektedir (Leech, 1985, s. 19).

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında posterler, önce Saussure ve Peirce'in göstergebilim kavramları ardından da Leech'in göstergebilim kavramları üzerinden göstergebilimsel açıdan analiz edilmiştir.

Birinci Poster

Poster 1.

Birinci Poster (Poster Plakat, 2021a)

1925 yılında hazırlanan Poster 1'de "Lenin'in üç ilkesini yerine getireceğiz: Öğren, öğren, öğren! Bir kitap alın!" yazısı bulunmaktadır. Tablo 1'de Saussure'un vurguladığı göstergelerin Pierce'in üçgen modellemesi üzerinden analizi yer almaktadır. Saussure, tablonun göstergesel anlatımın belirttiği şeyi işaret ederken Pierce üç nokta arasındaki etkileşimi ve sonucunu açıklamaktadır. Tablo 1'de gösteren boyutunda Poster 1'de Lenin portresi, kitaplar ve sanayi tesisleri resmedilmiştir. Gösterilen açıdan değerlendirildiğinde Poster 1'de kitap okumayla sanayinin gelişmesi arasında bağ kurulmaktadır. Diğer bir deyişle kitap okumak, ülkenin kalkınmasıyla doğru orantılı olarak sunulmaktadır. Bu aşamada Poster 1'de Lenin'in resmine yer verilmesi ve ilkesine atıf yapılmasıyla Lenin'in Sovyet halkının kitap okumasını ve dolayısıyla ülkesinin kalkınmasını istediğine yönelik algı oluşturulmaktadır.

Tablo 1*Birinci Posterin Saussure ve Peirce'in Göstergebilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Göstergesel Anlatım	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görüntüsel gösterge/ Belirtisel gösterge	İnsan/Nesne	Lenin/Kitap	Lenin'in kitap okumayı teşvik etmesi

Poster 1'de Lenin'in kitaplara dönük yüzü ve arkasında kalkınma sembolleri olan fabrika bacalarıyla vincin yer alması kavramsal anlam açısından önemlidir. Poster 1'de Lenin'in kişilik kültü ve kitaplar arasında bir ilişki kurulmaktadır. Poster 1'in Leech'in analizine göre Tablo 2'deki anlamlar üzerinden açıklaması şu şekildedir. Kavramsal olarak ülkenin kurucu lideri Lenin'in en çok önemsendiği konulardan birisinin okumak ve öğrenmek olduğu Ekim Devrimi öncesi yazmış olduğu kitaplarda görülmektedir. Poster 2'de genç kadının kaslı bileğiyle kavradığı hacimli iki kitabı başının hemen yanında gülümseyerek tutması, bu kitapları okumaktan memnun olduğu algısını oluşturmaktadır. Yan anlamsal anlam boyutunda Lenin'in kitap okumayı teşvik etmesi belirtilerek, Lenin'in 'Öğrenmek' ilkesi vurgulanmaktadır. Toplumsal anlam açısından Konstrüktivist dönem tanımlanmaktadır. Duygusal anlam boyutunda okuma sevgisi yansıtılmaktadır. Lenin üzerinden Sovyet halkında kitap okuma sevgisi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Yansıtıcı anlam açısından kitap okuma, gelişmişlik mesajı vermektedir. SB'nin gelişimi kitap okumayla doğru orantılı olarak yansıtılmaktadır. Bu açıdan eşdizimsel anlam boyutunda gelişmişlik için kitap okunmasına vurgu yapılmaktadır. Konusal anlam açısından kişilik kültü ve kitap okuma alışkanlığı aktarılmaktadır. Lenin'in kişilik kültü kullanılarak SB'nde kitap okuma alışkanlığının oluşmasına yönelik mesaj verilmektedir.

Tablo 2*Birinci Posterin Leech'in Göstergebilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Kavramsal Anlam	Lenin'in kitaplarla sunulması
Yan anlamsal Anlam	Lenin'in kitap okumayı teşvik etmesi
Toplumsal Anlam	Konstrüktivist dönem
Duygusal Anlam	Okuma sevgisi
Yansıtıcı Anlam	Kitap okumanın gelişmişlik mesajı vermesi
Eşdizimsel Anlam	Gelişmişlik için kitap okunması
Konusal Anlam	Kişilik kültü ve kitap okuma alışkanlığı

İkinci Poster**Poster 2.***İkinci Poster (Poster Plakat, 2021b)*

1934 yılında hazırlanmış olan Poster 2'nin altında beyaz zemin üzerine kırmızı renkle "SSCB'de sosyalizmin zaferi ifadesini sosyalist temelli ulusal kültürlerin gelişerek büyümesinde bulacaktır. (Molotof)" cümlesi Rusça yazılmıştır. Poster 2'de gösteren açısından incelendiğinde örgü saçlı bir kızın elinde "Lenin" ve "Stalin" yazan kitapları tuttuğu resmedilmektedir. Siyah örgü saçlı ve saçının arka kısmında etnik desen işlenmiş başlığıyla üzerindeki çok renkli çiçek desenli giysiyle burada nitelenen, Asyalı kadındır. Poster 2'nin arka planında ise üretim tesisi ve üstünde "SSCB" yazan bir zeplin görseline yer verilmektedir. Gösterilen boyutunda ele alındığında posterde SB'nin teknolojik gelişimiyle kitap okuma arasında bir bağ kurulmaktadır. Diğer yandan kitaplardaki "Lenin" ve "Stalin" yazıları üzerinden Sovyet halkının Lenin ve Stalin'in düşüncelerini okumasıyla SB'nin teknoloji geliştireceği mesajı verilmektedir.

Tablo 3*İkinci Posterin Saussure ve Peirce'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Göstergesel Anlatım	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Belirtisel gösterge	İnsan/Nesne	Kadın/kitap	Sovyetler Birliği halkının Lenin'in ve Stalin'in düşüncelerini okuması

Tablo 3' de Saussure ve Pierce'in göstergesel anlatım yaklaşımıyla incelendiğinde yine canlı ve cansız nesnelerin birlikte kullanıldığı; kadın ile kitapların oransallığı açısından güçlü vurgular içerdiği görülmektedir. Saussure, tablonun göstergesel

anlatımın belirttiği şeyi işaret ederken Poster 2’de yoğun olarak farklı göstergelerin gösterilen açısından yine yoğun yazılı ve görsel mesajlar içermesi etkileşim açısından önemlidir. Poster 2’nin Sovyet halkının Lenin ve Stalin’in kitaplarının okunmasına yönelik güçlü bir gösterge olduğu sonucuna varılmaktadır.

Poster 2 Tablo 4’deki anlam türleri üzerinden ilk olarak kavramsal boyutta açıklanmaktadır. Lenin ve Stalin yazan kitapların bir kadın tarafından tutulması kavramsal anlam boyutunda aktarılmaktadır. Genç kadının kitapları tutmasıyla yan anlamsal anlam açısından Lenin ve Stalin’in düşüncelerinin okunmasının teşvik edilmesi vurgulanmaktadır. Toplumsal anlam boyutunda SB’nde sosyal ve ekonomik hayat belirtilmektedir. Duygusal anlam açısından Lenin ve Stalin’in düşüncelerini öğrenme isteği ön plana çıkarılmaktadır. Posterin arka planında yer alan üretim tesisi ve zeplin görselleri üzerinden yansıtıcı anlam boyutunda kitap okuma, gelişmişlik mesajı vermektedir. Zeplin, gelişen havacılık teknolojisinde gelişmişlik anlamı yüklemektedir. Eşdizimsel anlam açısından gelişmişlik için kitap okunması vurgulanmaktadır. Konusal anlam boyutunda kişilik kültürü ve teknoloji aktarılmaktadır.

Tablo 4

İkinci Posterin Leech’in Göstergebilim Kavramları Üzerinden Analizi

Kavramsal Anlam	Lenin ve Stalin yazan kitapların tutulması
Yan anlamsal Anlam	Lenin ve Stalin’in düşüncelerinin okunmasının teşvik edilmesi
Toplumsal Anlam	Sovyetler Birliği’nde sosyal ve ekonomik hayat
Duygusal Anlam	Lenin ve Stalin’in düşüncelerini öğrenme isteği
Yansıtıcı Anlam	Kitap okumanın gelişmişlik mesajı vermesi
Eşdizimsel Anlam	Gelişmişlik için kitap okunması
Konusal Anlam	Kişilik kültürü ve teknoloji

Üçüncü Poster

Poster 3.

Üçüncü Poster (Poster Plakat, 2021c)

1935 yılında Viktor Semyenovič İvanov tarafından tasarlanan Poster 3' de yer alan genç kadın görselinin üstünde "Marks, Engels, Lenin, Stalin'in büyük teorisinde ustalaşın!" yazısı bulunmaktadır. Posterin solunda ise uzun bir yazılı metin bulunmaktadır. Bu metinde "Ülkemizin öncü gencinin, lider olmak istiyorsa Marksizm-Leninizm, Stalin Yoldaş'ın eserlerini incelemesini, titizlikle ve ısrarla çalışmasını sağlamalıyız. Yalnızca Marksizm-Leninizm bilgisi, gençlerimiz arasında Marksist bir dünya görüşünün üretimi, idealist Bolşevik Parti davasına, Lenin ve Stalin'in davasına adanmış ve zengin bir manevi yaşam süren genç devrimcileri uyandırabilir." yazmaktadır. Tablo 5'den görüleceği üzere, gösteren boyutunda ele alındığında Poster 3'ün üstünde kırmızı bir fonda Karl Marks ve Friedrich Engels ile birlikte Lenin ve Stalin'in görsellerine yer verilmektedir. Posterin altında da ders çalışmakta olan bir genç kadın, genç kadının arka planında da derste bulunan öğrenciler resmedilmektedir. Genç kadının çalıştığı kitabın üzerinde "Lenin" yazmaktadır. Yine Tablo 5'de son sütun incelendiğinde gösterilen açısından Poster 3'de Sovyet gençlerinin eğitime önem verildiği, diğer yandan gençlerin eğitim sürecinde Lenin'in fikirlerinin okunmasının teşvik edildiği vurgulanmaktadır.

Tablo 5

Üçüncü Posterin Saussure ve Peirce'in Göstergebilim Kavramları Üzerinden Analizi

Göstergesel Anlatım	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görüntüsel gösterge/ Belirtisel gösterge	İnsan/ Nesne	Marx, Engels, Lenin, Stalin/Kitap	Sovyetler Birliği halkının Komünizm ideolojisini benimseten kitapları okuması

Poster 3’de kavramsal anlam açısından Lenin yazılı kitap ön plandadır. Ders çalışan genç bir kadının yanında yer alan bu kitap ile yan anlamsal anlam boyutunda Lenin’in düşüncelerinin okunmasının teşvik edildiğini aktarmaktadır. Posterin arka planındaki dersteki öğrencilerle toplumsal anlam açısından SB’nde eğitim yansıtılmaktadır. Duygusal anlam boyutunda Lenin’in fikirlerinin öğrenme isteği aktarılmaktadır. Yansıtıcı anlam açısından kitap okuma, başarı mesajı vermektedir.

Eşdizimsel anlam boyutunda başarıya ulaşmada kitap okunması vurgulanmaktadır. Konusal anlam açısından kişilik kültü, Komünizm ve kitap okuma aktarılmaktadır. Lenin’in resmi, Komünizm ideolojisiyle özdeşleşen Marks, Engels ve Stalin ile birlikte sunulmakta ve Lenin’in düşüncelerinin okunması, Marks’ın, Engels’in ve Stalin’in düşüncelerinin okunmasıyla bir tutulmaktadır. Bu aşamada Lenin’in düşünceleri ve Komünizm arasında doğrudan bir bağ kurulmaktadır.

Tablo 6

Üçüncü Posterin Leech’in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi

Kavramsal Anlam	Lenin yazılı kitabın bulunması
Yan anlamsal Anlam	Lenin’in düşüncelerinin okunmasının teşvik edilmesi
Toplumsal Anlam	Sovyetler Birliği’nde eğitim
Duygusal Anlam	Lenin’in fikirlerini öğrenme isteği
Yansıtıcı Anlam	Kitap okumanın başarı mesajı vermesi
Eşdizimsel Anlam	Başarıya ulaşmada kitap okunması
Konusal Anlam	Kişilik kültü, Komünizm ve kitap okuma

Dördüncü Poster

Poster 4.

Dördüncü Poster (Poster Plakat, 2021d)

1949 yılında Toidze Moisiyevich tarafından çizilmiş olan Poster 4'de "Lenin bayrağı altında, Stalin'in önderliğinde Komünizmin Zaferine İlerleyin!" yazısı bulunmaktadır. Tablo 7'ye göre incelendiğinde gösteren açısından incelendiğinde posterde kızıl bayrakların önünde Lenin ve Stalin resmedilmektedir. Stalin ve Lenin görsellerinin önünde insan görsellerine yer verilmektedir. Posterde yer alan insanlardan biri üstünde "Marks, Engels, Lenin, Stalin" yazısı ile orak ve çekiç simgesi bulunan bir kitap kaldırmaktadır. Yine Tablo 7'nin son sütununda yer alan kısımda, gösterilen boyutunda ele alınan Poster 4'de kızıl bayraklar, Komünizm ideolojisini simgelemekte, ayrıca Lenin ve Stalin'in kızıl bayrakların önünde bulunması, her ikisinin de Komünizm ideolojisinin savunucusu olduğu algısını meydana getirmektedir. Poster 4' de kişinin kitabı havaya kaldırmasıyla Sovyet halkının Komünizm'in savunucusu olarak sunulan Lenin ve Stalin'in fikirlerini okuması gerektiğine yönelik mesaj verilmektedir.

Tablo 7

Dördüncü Posterin Saussure ve Peirce'in Göstergebilim Kavramları Üzerinden Analizi

Göstergesel Anlatım	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görüntüsel gösterge/ Simge	İnsan/Nesne/ Nesne	Lenin, Stalin/ Kitap/Kızıl bayrak	Lenin ve Stalin'in fikirlerinin Komünizm ile özdeşleştirilmesi

Poster 4'ün Leech'in anlam türlerine göre analiz edildiği Tablo 8'de Marks, Engels, Lenin, Stalin yazılı kitabın ön plana çıkarılmasıyla kavramsal anlama vurgu yapılmaktadır. Yan anlamsal anlam açısından Marks, Engels, Lenin ve Stalin'in düşüncelerinin okunmasına işaret edilmektedir. Toplumsal anlam boyutunda SB'nde toplumsal hayat aktarılmaktadır. Kızıl bayraklar, SB'nin toplumsal hayatında Komünizm'in etkili olduğu mesajını vermektedir. Duygusal anlam açısından kitap okuma isteği vurgulanmaktadır. Yansıtıcı anlam boyutunda kitap okuma, birlik mesajı vermektedir. Eşdizimsel anlam açısından Komünizm'in benimsenmesinde kitap okunması aktarılmaktadır. Konusal anlam boyutunda kişilik kültü, Komünizm ve kitap okuma yansıtılmaktadır. Poster 4'de Stalin'in doğrudan görseline yer verilirken, Lenin'in heykeli andıran tasviri resmedilmektedir. Bu aşamada Lenin'in öldüğüne, buna karşılık Stalin'in Lenin'in fikirlerini sürdürdüğüne yönelik gerçekçilik algısı meydana gelmektedir. Diğer bir deyişle Stalin liderliğinde SB'nde Lenin'in düşüncelerinin varlığını koruduğu mesajı verilmektedir.

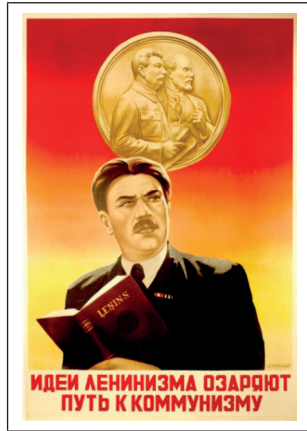
Tablo 8*Dördüncü Posterin Leech'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Kavramsal Anlam	Marx, Engels, Lenin, Stalin yazılı kitabın ön plana çıkarılması
Yan anlamsal Anlam	Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in düşüncelerinin okunması
Toplumsal Anlam	Sovyetler Birliği'nde toplumsal hayat
Duygusal Anlam	Kitap okuma isteği
Yansıtıcı Anlam	Kitap okumanın birlik mesajı vermesi
Eşdizimsel Anlam	Komünizm'in benimsenmesinde kitap okunması
Konusal Anlam	Kişilik kültürü, Komünizm ve kitap okuma

1951 yılında Vladimir Kovalev tarafından hazırlanan Poster 5'de "Leninizm Fikirleri Komünizme Giden Yolu Aydınlatır." yazısı bulunmaktadır. Tablo 9'a göre incelendiğinde, gösteren boyutunda ele alındığında posterde üstünde Lenin yazısı bulunan bir kitap tutan bir erkek görseline yer verilmektedir. Arka planda ise Stalin ve Lenin kabartması bulunmaktadır. Tablo 9'da yer alan ve gösterilen açıysından incelendiğinde Poster 5' de Lenin'in fikirlerini okuyan kişi, idealize edilen SB vatandaşı olarak sunulmaktadır. Diğer yandan Poster 5'de Komünizm ideolojisiyle Lenin'in fikirleri özdeşleştirilmekte ve Komünizm'in benimsenmesinde Lenin'in fikirleri ön plana çıkarılmaktadır.

Beşinci Poster**Poster 5.**

Beşinci Poster (Poster Plakat, 2021e)

Tablo 9*Beşinci Posterin Saussure ve Peirce'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Göstergesel Anlatım	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görüntüsel gösterge	İnsan/ Nesne	Lenin, Stalin/ Kitap	Sovyetler Birliği halkının Komünizm ideolojisini benimsemesinde Lenin'in fikirlerini okuması

Poster 5'de kavramsal anlam açısından Lenin yazılı kitabın tutulması aktarılmaktadır. Yan anlamsal anlam boyutunda Lenin'in düşüncelerinin okunması yansıtılmaktadır. Toplumsal anlam açısından İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemi ve Stalin iktidarı aktarılmaktadır. Poster 5'de Stalin ve Lenin'in yan yana resmedilmesiyle Stalin iktidarında Lenin'in kişilik kültürünün sürdüğü mesajı verilmektedir. Duygusal anlam boyutunda Lenin'in fikirlerini öğrenme isteği belirtilmektedir. Yansıtıcı anlam açısından kitap okuma, ideoloji mesajı vermektedir. Eşdizimsel anlam boyutunda Komünizm'in benimsenmesinde Lenin'in fikirlerinin öğrenilmesi aktarılmaktadır. Konusal anlam açısından kişilik kültürü, Komünizm ve kitap okuma yansıtılmaktadır. Lenin'in düşüncelerinin okunması, posterde Sovyet halkının Komünizm ideolojisine bağlı kaldığının bir işareti gibi algılanmasına yol açmaktadır.

Tablo 10*Beşinci Posterin Leech'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Kavramsal Anlam	Lenin yazılı kitabın tutulması
Yan anlamsal Anlam	Lenin'in düşüncelerinin okunması
Toplumsal Anlam	Soğuk Savaş dönemi ve Stalin iktidarı
Duygusal Anlam	Lenin'in fikirlerini öğrenme isteği
Yansıtıcı Anlam	Kitap okumanın ideoloji mesajı vermesi
Eşdizimsel Anlam	Komünizm'in benimsenmesinde Lenin'in fikirlerinin öğrenilmesi
Konusal Anlam	Kişilik kültürü, Komünizm ve kitap okuma

Altıncı Poster**Poster 6.***Altıncı Poster (Poster Plakat, 2021f)*

1952 yılında Boris Naumoviç Belapolski tarafından tasarlanan Poster 6'da "Lenin ve Stalin Partisinin Büyük Yolunu Öğrenin!" yazısı bulunmaktadır. Tablo 11'e göre değerlendirildiğinde, gösteren açısından Poster 6'da kitap tutan genç erkek görseli dikkat çekicidir. Özenli taranmış saçları ve temiz traş, gömlek ve kravatıyla özenli giyimine dikkat çekilen bu genç erkek, koyu renkle çerçevelenmiş tırnakları ve iri elleriyle bir 'proleter'i yansıtmaktadır. Erkeğin elindeki kitabın üzerinde ise tüm Rusya birliği komünist parti tarihi yazmaktadır. Posterdeki erkeğin arkasında topluma hitap eden Lenin'in kabartması, yanında yatay olarak üst üste "Stalin" ve "Lenin" yazan kitaplar bulunmaktadır. Tablo 11'in son sütununda gösterilen boyutunda ele alındığında posterde Lenin liderliğinde Rusya'da gerçekleştirilen devrimin ve devrim sonrası yaşananların tarihini Sovyet vatandaşlarınca okunmasının teşvik edildiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 11*Altıncı Posterin Saussure ve Peirce'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Göstergesel Anlatım	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görüntüsel gösterge/ Belirtisel gösterge	İnsan/ Nesne	Lenin/ Kitap	Lenin ve Stalin'in okunmasının teşvik edilmesi

Poster 6'nın Tablo 12'ye göre analizi ise kavramsal anlam boyutunda Lenin kabartması önünde kitabın tutulmasıdır. Kitabın tutulmasıyla yan anlamsal anlam açısından Lenin liderliğindeki Komünizm iktidarının okunması belirginleşmiştir. Toplumsal anlam boyutunda SB'nde eğitim belirtilmektedir. Bu aşamada Lenin

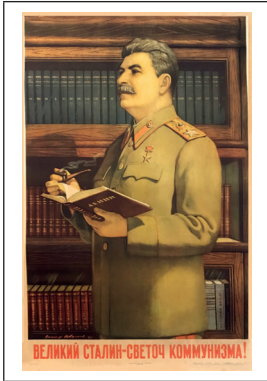
liderliğindeki Komünizm tarihinin öğrenilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Poster 6'da yer alan kişi üzerinden duygusal anlam açısından Komünizm tarihini öğrenme isteği aktarılmaktadır. Yansıtıcı anlam boyutunda kitap okuma, tarih mesajı vermektedir. Eşdizimsel anlam açısından kitap okuyarak tarihin öğrenilmesi belirtilmektedir. Konusal anlam boyutunda kişilik kültü, tarih ve kitap okuma aktarılmaktadır. Poster 6'da Sovyet halkının kitaplar üzerinden Lenin'in topluma hitabının önemini ve Komünizm'i tarihiyle öğrenmeleri teşvik edilmektedir.

Tablo 12*Altıncı Posterin Leech'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Kavramsal Anlam	Lenin kabartması önünde kitabın tutulması
Yan anlamsal Anlam	Lenin liderliğindeki Komünizm iktidarının okunması
Toplumsal Anlam	Sovyetler Birliği'nde eğitim
Duygusal Anlam	Komünizm tarihini öğrenme isteği
Yansıtıcı Anlam	Kitap okumanın tarih mesajı vermesi
Eşdizimsel Anlam	Kitap okuyarak tarihin öğrenilmesi
Konusal Anlam	Kişilik kültü, tarih ve kitap okuma

Yedinci Poster**Poster 7.**

Yedinci Poster (Poster Plakat, 2021g)

1952 yılında Viktor Semyenoviç İvanov tarafından hazırlanan Poster 7'de "Büyük Stalin - Komünizmin Işığı!" yazısı bulunmaktadır. Tablo 13'de yapılan analize göre, gösteren boyutunda ele alındığında posterde bir kitaplığın önünde, üstünde "Lenin" yazan bir kitabı tutan Stalin resmedilmektedir. Stalin'in kitabın sayfalarını sağ eliyle

açması dâhi bir davranış şeklini ifade etmektedir. Gösterilen açınsından incelendiğinde posterde Komünizm ideolojisiyle Stalin özdeşleştirilmekte, Stalin'in ise Lenin'in fikirlerini okuduğu vurgulanmaktadır. Bu şekilde Komünizm'in benimsenmesiyle Lenin'in fikirleri arasında bir bağ kurulmaya çalışılmaktadır.

Tablo 13

Yedinci Posterin Saussure ve Peirce'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi

Göstergesel Anlatım	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Belirtisel gösterge	İnsan/Nesne	Stalin/Kitap	Stalin'le Lenin'in düşüncelerinin özdeşleştirilmesi

Leech'in kavramları ile oluşturulan Tablo 14' de, Poster 7'de Stalin'in Lenin yazılı kitabı tutması kavramsal anlam açısından ortaya konulmaktadır. Yan anlamsal anlam boyutunda Lenin'in düşüncelerinin okunması aktarılmaktadır. Toplumsal anlam açısından Stalin'in yaşamı belirtilmektedir. Poster 7'de Stalin'in Lenin'in düşüncelerine önem verdiği yöneltik algı meydana gelmektedir. Duygusal anlam boyutunda Lenin'in fikirlerinin öğrenilme isteği aktarılmaktadır. Yansıtıcı anlam açısından kitap okuma, ideoloji mesajı vermektedir. Eşdizimsel anlam boyutunda Stalin gibi Lenin'in düşüncelerinin okunması yansıtılmaktadır. Konusal anlam açısından kişilik kültürü, Komünizm ve kitap okuma belirtilmektedir. Poster 7'de Stalin'in Lenin'in düşüncelerini okuduğu aktararak, Sovyet halkının da Lenin'in düşünceleri okumasının teşvik edildiğine yönelik algı oluşmaktadır.

Tablo 14

Yedinci Posterin Leech'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi

Kavramsal Anlam	Stalin'in Lenin yazılı kitabı tutması
Yan anlamsal Anlam	Lenin'in düşüncelerinin okunması
Toplumsal Anlam	Stalin'in yaşamı
Duygusal Anlam	Lenin'in fikirlerinin öğrenilme isteği
Yansıtıcı Anlam	Kitap okumanın ideoloji mesajı vermesi
Eşdizimsel Anlam	Stalin gibi Lenin'in düşüncelerinin okunması
Konusal Anlam	Kişilik kültürü, Komünizm ve kitap okuma

Sekizinci Poster**Poster 8.**

Sekizinci Poster (Poster Plakat, 2021h)

1961 yılında Boris Feyoktistoviç Beryezovski tarafından çizilen Poster 8'de "Lenin gibi öğrenin!" yazısı bulunmaktadır. Tablo 15 incelendiğinde gösteren açısından Poster 8'de Lenin'in gençliğini tasvir eden bir heykelin önünde elinde kitap olan bir erkek çocuğun durduğu resmedilmektedir. Yakasındaki kırmızı fular ile ilk gençlik örgütlenmesi olan 'Piyoner' gençliğini vurgulanmaktadır. Piyoner'in Türkiye'deki karşılığı 'izci'dir. Tablo 15' de yer alan gösterilen kısmıyla ele alındığında Poster 8'de Lenin'in kitap okuduğuna atıf yapılmakta ve SB halkının da Lenin gibi kitap okuması teşvik edilmektedir. Bu aşamada Lenin, kitlelere idealize edilen bir Sovyet vatandaşı olarak sunulmaktadır.

Tablo 15

Sekizinci Posterin Saussure ve Peirce'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi

Göstergesel Anlatım	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Görüntüsel gösterge/ Belirtisel gösterge	Nesne/ Nesne	Lenin heykeli/ Kitap	Kitap okumanın teşvik edilmesinde Lenin'in ön plana çıkarılması

Poster 8'in Leech in anlam türüne göre analizi Tablo 16'da yer almaktadır. Poster 8'de okul çağındaki bir erkek çocuk tarafından Lenin heykeli önünde kitabın tutulması kavramsal anlam boyutunda aktarılmaktadır. Yan anlamsal anlam açısından kitap okumasının teşvik edilmesinde Lenin ön plana çıkarılmaktadır. Toplumsal anlam boyutunda SB'nde eğitim aktarılmaktadır. Duygusal anlam açısından kitap okuma isteği ortaya konulmaktadır. Yansıtıcı anlam boyutunda kitap okuma, başarı mesajı vermektedir. Eşdizimsel anlam açısından Lenin gibi hareket edip kitap okuması vurgulanmaktadır. Konusal anlam boyutunda kişilik kültü ve kitap okuma aktarılmaktadır. Posterde SB'ndeki gençler için Lenin ideal bir vatandaş olarak sunulmakta ve gençlerin Lenin gibi kitap okuması teşvik edilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 16*Sekizinci Posterin Leech'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Kavramsal Anlam	Lenin heykeli önünde kitabın tutulması
Yan anlamsal Anlam	Kitap okumasının teşvik edilmesinde Lenin'in ön plana çıkarılması
Toplumsal Anlam	Sovyetler Birliği'nde eğitim
Duygusal Anlam	Kitap okuma isteği
Yansıtıcı Anlam	Kitap okumanın başarı mesajı vermesi
Eşdizimsel Anlam	Lenin gibi hareket edip kitap okuması
Konusal Anlam	Kişilik kültü ve kitap okuma

Dokuzuncu Poster**Poster 9.***Dokuzuncu Poster (Poster Plakat, 2021i)*

1977 yılında yayınlanan Poster 9'ün üst kısmında "Kalıcı bir barış için mücadelenin gücünü sürekli yoğunlaştırmak!" yazmaktadır. Tablo 17'de yer alan bilgilerde gösteren boyutunda ele alındığında Poster 9'da farklı milletlerden insanların bir arada olduğu resmedilmektedir. Ortada resmedilen kişilerden birinin elinde, üstünde "Lenin" yazan bir kitap bulunmaktadır. Poster 9'un arkasında kızıl bayraklar bulunmakta ve kızıl bayrakların üstünde de farklı dillerde "Barış" kelimesi yazmaktadır. Poster 9'un arka planında Stalin dönemi mimarisini simgeleyen yapı görseline yer verilmektedir. Tablo 17'de yer alan analize göre gösterilen açıdan Poster 9'da Lenin'in fikirlerinin okunmasıyla barış kavramı arasında ilişki kurulmaktadır. Bu aşamada dünya barışının tesisinde Lenin'in fikirlerinin öğrenilmesi, bu nedenle de Lenin'in fikirlerini yansıtan yayınların okunması gerektiği vurgulanmaktadır.

Tablo 17*Dokuzuncu Posterin Saussure ve Peirce'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Göstergesel Anlatım	Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Simge/ Belirtisel gösterge	İnsan/Yapı/ Nesne	Çeşitli ülkelerden insanlar/ Kremlin/Kitap	Dünya barışı ve Lenin'in düşüncelerinin özdeşleştirilmesi

Poster 9'da kavramsal anlam açısından Lenin yazılı kitabın tutulması ön plana çıkarılmaktadır. Yan anlamsal anlam boyutunda Lenin'in düşüncelerinin okunması aktarılmaktadır. Toplumsal anlam açısından Kremlin belirtilmektedir. Sovyet yönetiminin dünyada barışın hâkim olmasını istediğine yönelik algı oluşmaktadır. Duygusal anlam boyutunda Lenin'in düşüncelerini öğrenme isteği yansıtılmaktadır. Yansıtıcı anlam açısından kitap okuma, barış mesajı vermektedir. Eşdizimsel anlam boyutunda barışın tesisi için kitap okunmasına vurgu yapılmaktadır. Konusal anlam açısından kişilik kültürü, barış ve kitap okuma yansıtılmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde; Komünizm ideolojisiyle özdeşleştirilen Lenin'in düşüncelerinin barış odaklı olduğuna yönelik algı meydana gelmektedir.

Tablo 18*Dokuzuncu Posterin Leech'in Göstergibilim Kavramları Üzerinden Analizi*

Kavramsal Anlam	Lenin yazılı kitabın tutulması
Yan anlamsal Anlam	Lenin'in düşüncelerinin okunması
Toplumsal Anlam	Kremlin
Duygusal Anlam	Lenin'in düşüncelerini öğrenme isteği
Yansıtıcı Anlam	Kitap okumanın barış mesajı vermesi
Eşdizimsel Anlam	Barışın tesisi için kitap okunması
Konusal Anlam	Kişilik kültürü, barış ve kitap okuma

Tartışma

Çalışmada elde edilen bulgularla Lenin'in kişilik kültürünün, Sovyet coğrafyasında kitap okuma alışkanlığının şekillenmesinde etkin bir şekilde kullanıldığı ortaya konulmaktadır. Posterlerdeki görsel ve yazılı simgeler üzerinden SB halkında Lenin'e yönelik sevgi kullanılarak insanların kitap okuma alışkanlığı kazanmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır. 1922 yılsonu itibarıyla Sovyet coğrafyasında yayılmasına başlanan 'eğitim' politikalarının bir kısmını oluşturan bu görsel propaganda büyük boy posterler ile sağlanmıştır (Bonnell, 1999, s. 21). Diğer yandan posterlerde kitap okumanın Lenin'in bir mirası gibi kitlelere sunulduğu ortaya çıkmaktadır. Rus Sosyalist Federal Sovyet Cumhuriyetinin 1918 yılındaki ilk Anayasasında, tüm vatandaşların bilgiye doğrudan

erişebilmelerini sağlamak için, eksiksiz, kapsamlı ve ücretsiz bir eğitim verilmesi amaçlanmıştır (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyetleri [RSFSC] Anayasa, 1918, Madde 17). Okuma, öğrenme ve bilgi edinimleri, bir insanın kendi varlığını ve toplumsal sorumluluğunu anlamlı kılabilmesi için önemli birer kazanımdır. Lenin'in 'Toplu Eserler' inde pedagoji yöntemi üzerine geliştirdiği düşüncelerinden çıkan doğrudan mesaj 'Öğren! Öğren! Öğren!' dir (Lenin, 1918, s. 86). Bu mesaj, okumanın öğrenilmesi öncesinde ve okumanın öğrenilmesi sonrasında devam eden, bilgi ediniminin yaşamboyu olduğunu vurgulamaktadır. Okuma alışkanlığı edinilmesi sonrası bu alışkanlığın devamını sağlamak için SB'de kültürel donanım ve bilginin kurumsal araçlarla hızlı gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır. SB yönetimi, Lenin'in kişilik kültürü üzerinden Sovyet halkını Komünizm ideolojisini benimseten kitapları okumaya teşvik etmiştir. Sovyet halkının bu tür yayınları okuyarak, Lenin'e, Stalin'e, ideolojiye ve devrime bağlılıklarının arttırılmasının amaçlandığı ileri sürülebilmektedir. Bu şekilde Lenin sonrasında ülkede Komünist rejiminin meşruluğunun sürdürülmesinin ve halkın Sovyet yönetiminin aldığı kararları uygulamasının amaçlandığı belirtilebilmektedir. Bu çıkarımdan hareketle SB'nde Komünist rejimin devamlılığının Komünizm ideolojisinin kitleler tarafından benimsenmesiyle mümkün olacağını öngörüldüğü ileri sürülebilmektedir. Bu öngörü üzerinden de kitlelerin Komünizm ideolojisini benimsemesinde Komünizm ideolojisini benimseyen yayınlara yöneltildiği bu yayınların okunmasında da Lenin'in kişilik kültürünün itici bir güç haline getirildiği belirtilebilmektedir.

Çalışmaya konu edilen görsellerin gösterebilim analizi sonucunda ulaşılan bulguların, geçmiş dönemlerde kişilik kültüründe kullanılan propaganda posterlerini inceleyen akademik çalışmalardan elde edilen bulgularla çeşitli yönlerden benzerlik ve farklılıkları olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada Gazi vd.'nin (2019, s. 39) SB'nde Lenin'in kişilik kültürü propagandası konulu akademik çalışmasındaki gibi SB vatandaşlarına Lenin'in fikirlerini benimsediğine yönelik mesajın verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada, Çalışkan'ın (2020a, s. 1004) Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Stalin'in kişilik kültürünü incelediği çalışmadaki bulgulara benzer olarak kimi posterlerde Lenin'in kişilik kültürünün Stalin'in kişilik kültürüyle birlikte sunulduğu ortaya konulmuştur. Diğer yanda, SB'nin ilk en üst düzey yöneticisi Lenin'den sonra gelen Stalin'in de toplum tarafından kabulü görsel malzemelerde doğrudan paylaşılmıştır. Yine bu çalışmada Çalışkan ve Yılmaz'ın (2020, s. 96) Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Lenin'in kişilik kültürü üzerine gerçekleştirdiği çalışmadaki gibi Lenin ile Komünizm ideolojinin özdeşleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak çalışmada Karaca'nın (2018, s. 1203), İtalya Krallığı'nda Benito Mussolini'nin kişilik kültürü propagandasında incelediği propaganda posterlerindeki gibi halkın kült lideri desteklediğine yönelik mesaj verildiği ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmada, geçmiş dönemde kişilik kültürü propagandası üzerine yapılan çalışmalarla benzer bulgular elde edilmesinin dışında özgün bulgulara da ulaşılmıştır. Bunlardan ilki, çalışmada insanların kitaplar üzerinden bilgiye ulaşımında kişilik kültürünün

rolünün ortaya konulmasıdır. Geçmiş çalışmalarda kişilik kültü propagandasının siyasi boyutu üzerinde durulmuş ve liderlik kültünün toplumda ne şekilde inşa edildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır (Bonnell, 1999, s.148). Tumarkin ise yaptığı çalışmada, 1924 yılında Lenin'in ölümü sonrası Sovyet siyasi posterlerinde Lenin'e daha fazla yer verilmesini 'Lenin öldü! Leninizm yaşıyor!' sloganıyla kişiliğin nasıl Sovyetleştirildiğini, Sovyet kamusalının oluşumu olarak açıklamıştır (Tumarkin, 1983, s. 28). Buna karşılık mevcut çalışma, kişilik kültü propagandası üzerinden insanların bilgiye erişim süreçlerini ele almıştır. Çalışmada posterler üzerinden Lenin'in kişilik kültü kullanılarak insanların hangi kitapları okumaları gerektiği konusunda yönlendirmede bulunularak, insanların Sovyet ideolojisini yücelten ve Komünist rejimi meşrulaştıran kitapları okumalarının teşvik edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu aşamada çalışma, SB'de propaganda posterleri üzerinden meydana getirilen Lenin'in kişilik kültü propagandasının, ekonomik ve siyasi boyutlarının dışında eğitim boyutunun da olduğunu ortaya çıkarmıştır. Çalışmada SB'de kişilik kültü propagandası üzerinden insanların bilgiye ulaşma süreçlerinin kontrol edilmeye ve istenilen kaynaklar üzerinden bilgilenmesinin sağlanmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Genel olarak posterler değerlendirildiğinde, Lenin'in kişilik kültünün iki temel amaç için kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Birincisi Lenin'in kişilik kültü üzerinden SB vatandaşlarının kitap okuma alışkanlığı kazanmasının sağlanmasıdır. İkincisi ise Lenin'in kişilik kültü üzerinden Lenin'in düşüncelerini yansıtan yayınların Sovyet vatandaşları tarafından okunmaya, bilgi edinimine teşvik etmesidir. Bu aşamada posterler üzerinden doğrudan Sovyet vatandaşlarının hangi kitapları okumaları gerektiği konusunda yönlendirmede bulunulmakta ve kitlelerin kitap okuma kültürü şekillendirilmektedir. Posterlerde, Lenin kişilik kültünün doğrudan Komünizm ideolojisiyle ilişkilendirildiği de ortaya çıkmaktadır. Lenin, Komünizm ideolojisinin bir simgesi olarak kitlelere sunulmakta ve Lenin'in düşünceleri devlet ideolojisinin temel amacıyla özdeşleştirilmektedir. Lenin'in düşünceleri Komünizm ideolojisinin bir yansıması olarak sunulurken, SB'nde Lenin'in düşüncelerinin tartışılmasının önüne geçilmekte ve önem atfedilmektedir. Ayrıca Komünizm'in birlik içerisinde devamlılığı açısından Lenin'in düşüncelerini yansıtan kitapların okunması Sovyet halkının bir sorumluluğu gibi posterler üzerinden sunulmaktadır.

1918 ile 1953 döneminde yayınlanan posterlerde sıklıkla Lenin ve Stalin'in görsellerine yer verildiği görülmektedir. Bu aşamada posterler üzerinden SB vatandaşlarına kitap okuma alışkanlığı kazanmasında bir dönem Lenin'le birlikte Stalin'in de kişilik kültünün kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık Stalin sonrası dönemde posterlerde Stalin'den ziyade doğrudan Lenin'e yer verilmekte ve yalnızca Lenin'in kişilik kültü üzerinden insanlarda kitap okuma alışkanlığının kazandırılmasına çalışılmaktadır. Posterlerdeki görsellerde Sovyet halkının Lenin'in düşüncelerini yansıtan kitapları

okumaktan mutlu olduğuna yönelik algı meydana gelmektedir. Bu şekilde posterlerde Lenin'in düşüncelerinin okunmasının kitlelerin kendi rızalarıyla gerçekleştiğine yönelik mesaj verilmektedir. Ayrıca Lenin'in düşüncelerini okuyan kişiler, posterlerde idealize edilen Sovyet vatandaşları olarak sunulmaktadır.

Sovyet vatandaşlarının okur-yazar olmaktan öte, yazılı eser okuyarak bir yandan da Lenin'in düşüncelerini kendilerinin okuması ve öğrenmeleriyle ülkede ekonomik gelişimde üretkenliğin arttığına, teknolojik yenilenmenin, sosyo ekonomik yönden istenilen düzeyde gerçekleştiğine yönelik algı oluşturulmaktadır. Posterlerde genç neslin kitap okuma alışkanlığı kazanmasında doğrudan Lenin örnek gösterilmekte; Sovyet halkında oluşturulan Lenin sempati ve sevgisi kullanılarak insanlarda okuma sevgisinin de canlı tutulmasına çalışılmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgularla, SB'de Lenin'in kişilik kültürünün kitap okuma alışkanlığı üzerinde doğrudan rol oynadığı ortaya konulmaktadır. İncelenen posterlerde Sovyet vatandaşlarının hangi kitapları okuması gerektiği vurgulanırken, hangi kitapları okumaması gerektiğiyle ilgili bir mesajın verilmediği görülmektedir. Sovyet sisteminin merkezi bir yönetim şekli olduğundan yola çıkarak, 1917 yılı sonrası tüm yeni basım yayınların kontrollü bir devlet politikası dâhilinde olduğu unutulmamalıdır. Devlet ideolojisine uygun bilgi derlemeleri, doğa ile yeryüzüne ilişkin mevcut verilerin yer aldığı, edebi, teknik, fen, sanat, matematik, fizik ve mekanik bilgilerden oluşan yayınlardır. Bu aşamada Lenin'in kişilik kültürü üzerinden yönlendirmenin daha çok kitlelerin öncelikle devlet ideolojisini destekleyici yayınları okuması yönünde teşvikçi, Lenin'in hayatta iken idealize ettiği 'öğrenme' ilkesiyle başladığı ve Lenin'in ölümü sonrasında da devam etmiş olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen posterler, kişilik kültürünün kitlelerin kitap okuma alışkanlığı kazanmasındaki rolünü açıklaması bakımından önem taşımaktadır. Buna karşılık çalışmada elde edilen bulgular, kişilik kültürünün insanların kitap okuma alışkanlığı kazanması, ardılı olan 'bilgi edinimi' üzerindeki etkisini net olarak yansıtamamaktadır. Bu açıdan gelecek çalışmaların kitap okuma alışkanlığı üzerinde kişilik kültürünün etkisini doğrudan bilgi edinimine ilişkin saha çalışmaları üzerinden incelemesinin, kişilik kültürü ve kitap okuma alışkanlığıyla bilgi ediniminin ilgili alanyayına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Öneriler

SB'nde ekonomik, siyasi ve askeri bağlamda Lenin'in kişilik kültüründen propaganda dahilinde yararlanılmıştır. Makaleye söz konusu olan kitap okuma alışkanlığı ve bilgi edinimi kapsamında elde edilen bulgularda kitap okuma alışkanlığının kazanılmasında Lenin'in kişilik kültürünün kullanıldığı açıkça görünmektedir. Lenin'in 21 Ocak 1924 günü ölümü sonrası 5 Mart 1953 yılında dek SB Komünist Parti Genel Sekreteri olarak yöneten Stalin'in kişilik kültürünün de SB'nde çeşitli amaçlara hizmet etmek için kullanıldığı bilinmektedir. Bu açıdan gelecek çalışmaların, Lenin'in dışında Stalin'in kişilik kültürünün

de SB'nde eğitim ve kültürün temel bileşenlerinden olan kütüphanecilik, müzecilik, okuma ve sanat birimleri ile bilim alanındaki değişimlerin çalışılması önerilmektedir. Diğer yandan gelecek çalışmalarda SB dışında kişilik kültürünün kullanıldığı farklı ülkelerde de kişilik kültürü ve kitap okuma alışkanlığı ilişkisi üzerine de çalışmalar gerçekleştirilebilir. Arnavutluk'ta Enver Hoca, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Mao Zedong, Macaristan'da Mátyás Rákosi ve Yugoslavya'da Josip Broz Tito gibi sosyalist ülkelerdeki kişilik kültürleri karşılaştırmalı siyaset çalışmaları, ideolojik sistemler içinde eğitim ve öğretimde motivasyon, liderlik ve kişilik kültürü ile kitap okuma alışkanlığı, bilgi edinimi arasındaki etkileşim konularında alanyazınına özgün katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca yeni bir devlet oluşumuyla kökten değiştirilen eğitim ve kültür çalışmalarında, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki politikalar ve siyasi figürler de karşılaştırmalı olarak bu öğelerin etkileşimleri üzerinde çalışılabilir. Kitap okuma alışkanlığının kütüphaneciliğin gelişimine etkisi ve toplumun sosyo-kültürel gelişimiyle okuryazarlığın oransal artışlarının dikkate alınarak kütüphanelerin bilginin yaygınlaştırılmasındaki kilit rolü dikkate alınarak; bilimsel çalışmalara, teknolojik yeniliklere, sosyal hayatın düzenine etkisi gibi yeni bir araştırma konuları da çalışılabilir.

Çıkar Çatışması

Çalışma kapsamında kişisel ve finansal herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Kararları ve İzinler

Çalışmanın etik kurul kararı ve telif hakkına ilişkin izin gerektirmeyen bir araştırma niteliğinde olduğunu beyan ederim.

Kaynakça

- Abdi, K. (2008). From Pan-Arabism to Saddam Hussein's cult of personality: Ancient Mesopotamia and Iraqi national ideology. *Journal of Social Archaeology*, 8(1), 3-36. <https://doi.org/10.1177/1469605307086076>
- Adam, H. (1996). The Mandela personality cult. *Indicator South Africa*, 13(2), 7-12.
- Akbabaoğlu, M. ve Yıldız Duban, N. (2020). Sınıf öğretmeni adaylarının üst bilişsel okuma stratejileri, okuma motivasyonları ve kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumları.-*Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 9(4), 1720-1740.
- Aksoy, E. ve Öztürk, D. (2018). Öğrencilerdeki okuma alışkanlığının öğrenci ve öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 143-184.
- Aksoy, T. (2017). Okuma alışkanlığının temel eğitimden ortaöğretime geçiş (TEOG) sınavına etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(4), 571-588. <https://doi.org/10.16916/aded.320284>
- Apor, B. (2004). Leader in the making: the role of biographies in constructing the cult of Mátyás Rákosi. E. A. Rees, P. Jones., B. Apor ve J. C. Behrends (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships* içinde (ss.63-80).Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230518216_4

- Apor, B. (2007). The 'secret speech' and its effect on the 'cult of personality' in Hungary. *Critique*, 35(2), 229-247. <https://doi.org/10.1080/03017600701446215>
- Apor, B. (2014). Sovietisation, imperial rule and the Stalinist leader cult in Central and Eastern Europe. R. Healy ve E. D. Lago (Ed.), *The shadow of colonialism on Europe's modern past içinde* (ss. 228-244). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137450753_14
- Arpa, M., Delibalta, H. ve Yılmaz, A. (2019). Çocuk işçiliğini konu alan kamu spotu reklamlarının göstergebilimsel analizi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 116-136.
- Baba, J. ve Affendi, F. R. (2020). Reading habit and students' attitudes towards reading: A study of students in the faculty of education UiTM Puncak Alam. *Asian Journal of University Education*, 16(1), 109-122. <https://doi.org/10.24191/ajue.v16i1.8988>
- Babarinde, E. T., Babarinde, O. ve Dike, V. (2018). Reading habit and use of electronic media by junior secondary school students in Nsukka Local Government of Nigeria. *Journal of Children and Media*, 12(1), 16-32. <https://doi.org/10.1080/17482798.2017.1403938>
- Baltacı, A. (2017). Okul müdürlerinin okuma alışkanlıkları ve okuduğunu anlama düzeyleri. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-32.
- Başol, G. (2008). Bilimsel araştırma süreci ve yöntem. O. Kılıç ve M. Cinoğlu (Ed.), *Bilimsel araştırma yöntemleri içinde* (ss.113-143). Lisans Yayıncılık.
- Behrends, J. C. (2004). Exporting the leader: The Stalin cult in Poland and East Germany (1944/45-1956). E. A. Rees, P. Jones., B. Apor ve J. C. Behrends (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships içinde* (ss. 161-178). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230518216_9
- Berezovenko, A. (2019). Cult of personality of Vladimir Putin in post-modern context. *Strategic Priorities*, 49(1), 117-132.
- Bonnell, V. E. (1999). *Iconography of Power: Soviet Political Posters under Lenin and Stalin*. University of California Press.
- Bratman, F. (1990). Cult of personality: Why do so many leaders force their people to worship them as heroes? *Scholastic Update*, 123(5), 8-10.
- Cassiday, J. A. ve Johnson, E. D. (2010). Putin, Putiniana and the question of a post-Soviet cult of personality. *Slavonic and East European Review*, 88(4), 681-707.
- Clark, C. (1999). Cult of personality. *MC Technology Marketing Intelligence*, 19(12), 32-34.
- Clem, R. (Ed.). (1986). *Research guide to the Russian and Soviet Censuses*. Cornell University Press.
- Cutting, J. (2002). *Pragmatics and discourse: A resource book for students*. Routledge.
- Çalışkan, S. (2020a). Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde propaganda posterleri üzerinden Stalin'in liderlik kültürünün inşası. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(2), 984-1010.
- Çalışkan, S. (2020b). Nazi Almanyası işgali altındaki Sırbistan'da komünizm karşıtı kullanılan propaganda posterlerinin göstergebilimsel analizi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 96-112.

- Çalışkan, S. ve Doğan, D. K. (2020). Kıbrıs Barış Harekâtı'nda türkülerin propaganda amaçlı kullanılması: "Kıbrıs'a Çıktık" türküsü üzerine inceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 157-172.
- Çalışkan, S. ve Yılmaz, M. B. (2020). Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde basında yer alan propaganda posterleri üzerinden Vladimir Lenin'in kült liderlik inşası. *Ermeni Araştırmaları*, (65), 75-100. <https://doi.org/10.36542/erma.694475>
- Çakı, C. ve Gülada, M. (2018). Duvar resimleri üzerinden kült liderlik propagandası: Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin üzerine inceleme. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(2), 7-24.
- Çevik, H. ve Yeşildal H. (2020). *Karizma ve lider kültü*. Nika Yayınevi.
- Danesi, M. (2013). On the metaphorical connectivity of cultural sign systems. *Signs and Society*, 1(1), 33-49.
- Deckert, G. D. (1982). Sociocultural barriers to the reading habit: The case of Iran. *Journal of Reading*, 25(8), 742-749.
- Devadevan, M. V. (2017). From the cult of Chivalry to the cult of personality: The seventh-century transformation in Pallava Statecraft. *Studies in History*, 33(2), 127-150. <https://doi.org/10.1177/0257643017705195>
- Dror, O. (2016). Establishing Hồ Chí Minh's cult: Vietnamese traditions and their transformations. *The Journal of Asian Studies*, 433-466.
- Duffy, G. G. (1967). Developing the reading habit. *The Reading Teacher*, 21(3), 253-256.
- Ehsani, K. (2013). Goftogu (dialogue) is not an area for cult of personality. *Andisheh Pooya Magazine*, 11(Fall), 160-161.
- Ennker, B. (2004). The Stalin cult, bolshevik rule and Kremlin interaction in the 1930s. E. A. Rees, P. Jones, B. Apor ve J. C. Behrends (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships* içinde (ss. 83-101). Palgrave Macmillan.
- Eraslan, A. (2019). Hatay'da dinler arası ortak değer: İlyahu-han Nebi, Mar George (Corcus) ve Hızır (El-Hıdır). *Folklor / Edebiyat*, 25(97), 71-94.
- Erdağı Toksun, S. (2020). Okul öncesi öğretmen adaylarının okuma alışkanlıkları. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 6. *Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi Özel Sayısı*, 1-7. <https://doi.org/10.30900/kafkasegt.657615>
- Fiske, J. (2017). *İletişim çalışmalarına giriş* (S. İrvan, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Gambrell, L. B. (2015). Getting students hooked on the reading habit. *The Reading Teacher*, 69 (3), 259-263. <https://doi.org/10.1002/trtr.1423>
- Gazi, M. A., Çakı, C. ve Gülada, M. O. (2019). İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet kült lider propagandasında Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in sunumu. *Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(2), 25-42.
- Gill, G. (1980). The Soviet leader cult: Reflections on the structure of leadership in the Soviet Union. *British Journal of Political Science*, 10(2), 167-186.

- Gill, G. (1984). Personality cult, political culture and party structure. *Studies in Comparative Communism*, 17(2), 111-121. [https://doi.org/10.1016/0039-3592\(84\)90008-5](https://doi.org/10.1016/0039-3592(84)90008-5)
- Geldern, von J. (1943). *The Cult of Leadership*. Seventeen Moments in Soviet History. <https://soviethistory.msu.edu/1943-2/the-cult-of-leadership/>
- Görmez, K. ve Çetin, F. (2018). 1923-1938 dönemin popüler mitolojisi: Atatürk kültürü. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 49-60.
- Guiraud, P. (2016). *Göstergebilim* (M. Yalçın, Çev.) (3. bs). İmge Kitabevi.
- Gundle, S., Duggan, C. ve Pieri, G. (2013). The cult of Mussolini in twentieth-century Italy: Introduction. *Modern Italy*, 18(2), 111-115. <https://doi.org/10.1080/13532944.2013.780423>
- Joseph, K. (2018). Influence of gender difference on reading habit and academic achievement of undergraduate medical students in University of Ibadan, Nigeria. *Nigerian School Library Journal*, 17, 75-86.
- Kablukov, E. V. (2016). The practices of construction Vladimir Putin's personality cult in modern Russian media discourse. *Slavia-Casopis pro slovanskou filologii*, 85(2), 166-181.
- Karaaslan, S. (2016). Türk eğitim politikasında okuma alışkanlığı. *Bilgi Dünyası*, 17(1), 104-119. <https://doi.org/10.15612/BD.2016.491>
- Karaca, M. (2018). İtalyan propagandasında kült lider olgusu: 'IL DUCE' Benito Mussolini. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(2), 1203-1220. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.442905>
- Karakullukcu, N. ve Çelik, Y. (2020). İlkokul öğrencilerine kitap okuma alışkanlığı kazandırmada sınıf öğretmenlerinin rolü. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(2), 1-14.
- Karalis, V. (2017). Gurdjieff beyond the personality cult: Reading the work and its Re-workings: Notes on René Zuber's 'Who are You Monsieur Gurdjieff?'. *Religion and the Arts*, 21(1-2), 176-188. <https://doi.org/10.1163/15685292-02101007>
- Kelly, C. (2004). Grandpa Lenin and Uncle Stalin: Soviet leader cult for little children. Rees, E. A., Jones P., Apor, B. ve Behrends, J. C. (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships* içinde (ss. 102-122). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230518216_6
- Kotkin, S. (2018). *Stalin: İktidar paradoksları (1878 – 1928)* (Cilt.1). İletişim Yayınları.
- Kress, G. (2010). *Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication*. Routledge.
- Krishna, K. M., ve Adwani, N. (2010). Digital information access and its impact on reading habit of users. *SRELS Journal of Information Management*, 47(3), 289-295.
- Krupskaya, N. K. (1933). *Vaspomineniye o Lenina*. Gosudarstvennoye İzdatelstva. Biblioteka SSSR im. V. İ. Lenina. Kniga.
- Krupskaya, N. K. (1957). *Obşiyevaprosipedagogiki* (Cilt.11). Gosudarstvennoye İzdatelstva Kniga.
- Kuruç, B. (2017). 100. yılında Ekim Devrimi. *İktisat ve Toplum Dergisi* .84, 15-22.
- Leech, G. (1985). *Semantics the study of meaning*. Penguin Books.

- Leech, N. L. ve Onwuegbuzie, A. J. (2009). A typology of mixed methods research designs. *Qual Quant Springer Science + Business Media*, (43), 265–275. <https://doi.org/10.1007/s11135-007-9105-3>.
- Lenin, V. I. (1918). *Speech at the first all-russia congress on education in collected Works* (Cilt. 28). Progress Publishers.
- Lestari, A., Sofendi, S., ve Petrus, I. (2018). The correlations among undergraduate EFL students' reading habit, multiple intelligences, and writing mastery. *Indonesian Journal of Applied Linguistics*, 8(1), 110-120. <https://doi.org/10.17509/ijal.v8i1.11470>
- Lim, J. C. (2015). *Leader symbols and personality cult in North Korea: The leader state*. Routledge.
- Luqiu, L. R. (2016). The reappearance of the cult of personality in China. *East Asia*, 33(4), 289-307. <https://doi.org/10.1007/s12140-016-9262-x>
- Maharsi, I., Ghali, M. I. ve Maulani, S. (2019). High school students' reading habit and perception on reading for pleasure. *International Journal of Indonesian Education and Teaching (IJJET)*, 3(1), 80-89. <https://doi.org/10.24071/ijiet.2019.030108>
- Main, I. (2004). President of Poland or 'Stalin's most faithful pupil'? The cult of Bolesław Bierut in Stalinist Poland. Rees E.A., Jones P., Apor B. ve J. C. Behrends (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships* içinde (ss. 179-193). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230518216_10
- Mansor, A. N., Rasul, M. S., Abd Rauf, R. A., ve Koh, B. L. (2013). Developing and sustaining reading habit among teenagers. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 22(4), 357-365. <https://doi.org/10.1007/s40299-012-0017-1>
- Marin, M. (2015). Contesting the leader on daily basis: Everyday resistance and Nicolae Ceaușescu's cult of personality. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai-Historia*, 60(2), 122-145.
- Marinković, A. S. (2017). Elena Ceaușescu's personality cult and Romanian television. *Balcanica*, (XLVIII), 343-360. <https://doi.org/10.2298/BALC1748343S>
- Maslov, N. N. (1990). Short course of the history of the All-Russian Communist Party (Bolshevik)—An encyclopedia of Stalin's personality cult. *Soviet Review*, 31(2), 50-79. <https://doi.org/10.2753/RSS1061-1428310250>
- Melnick, A. J. (1976). Soviet perceptions of the Maoist cult of personality. *Studies in Comparative Communism*, 9(1-2), 129-144. [https://doi.org/10.1016/0039-3592\(76\)90023-5](https://doi.org/10.1016/0039-3592(76)90023-5)
- Merga, M. K. (2017). What motivates avid readers to maintain a regular reading habit in adulthood? *Australian Journal of Language and Literacy*, 40(2), 146-156.
- Mocanescu, A. (2004). Surviving 1956: Gheorghe Gheorghiu-Dej and the 'cult of personality' in Romania. Rees, E. A., Jones P., Apor, B. ve Behrends, J. C. (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships* içinde (ss. 246-260). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230518216_14
- Montgomery, D. C. (1989). Stalin in the writings of Hamid Alimjan: A case study of manifestations of the cult of personality in the literature of Soviet Uzbekistan. *Central Asian Survey*, 8(3), 31-51. <https://doi.org/10.1080/02634938908400672>

- Moon, J. (1985). The cult of personality: Perspectives on Margaret Thatcher. *Parliamentary Affairs*, 38(2), 261-263. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.pa.a051991>
- Nweke, K. M. (1987). Promoting the reading habit among the literate in Nigeria. *The Reading Teacher*, 40(7), 632-638.
- Obaidullah, M. ve Rahman, M. A. (2018). The impact of internet and social media on the habit of reading books: A case study in the southern region of Bangladesh. *Studies in English Language and Education*, 5(1), 25-39. <https://doi.org/10.24815/siele.v5i1.8966>
- Odabaş, H., Odabaş, Z. Y. ve Polat, C. (2008). Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlığı: Ankara üniversitesi örneği. *Bilgi Dünyası*, 9(2), 431-465. <https://doi.org/10.15612/BD.2008.313>
- Ormenişan, A. C. (2019). The evolution of Nicolae Ceausescu's cult of personality in Scanteia Newspaper. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai-Ephemerides*, 64(2), 81-103.
- Öztürk, B. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin yazma kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 59-72.
- Paltiel, J. T. (1983). The cult of personality: Some comparative reflections on political culture in Leninist regimes. *Studies in Comparative Communism*, 16(1-2), 49-64. [https://doi.org/10.1016/0039-3592\(83\)90043-1](https://doi.org/10.1016/0039-3592(83)90043-1)
- Paul, A. M. (2010). *The cult of personality testing: How personality tests are leading us to miseducate our children, mismanage our companies, and misunderstand ourselves*. Simon and Schuster.
- Parmawati, A. (2018). The Study correlation between reading habit and pronunciation ability at the second grade students of Ikip Siliwangi. *Eltin Journal, Journal of English Language Teaching In Indonesia*, 6(1), 46-52. <https://doi.org/10.22460/eltin.v6i1.p46-52>
- Peirce, C. S. (Ed.) (1983). *Studies in Logic*. John Benjamins Publishing Company.
- Pittman, J. P. (2017). Thoughts on the "cult of personality" in communist history. *Science & Society*, 81(4), 533-548. <https://doi.org/10.1521/siso.2017.81.4.533>
- Plamper, J. (2004). Georgian Koba or Soviet 'Father of Peoples'? The Stalin cult and ethnicity. E. A. Rees, P. Jones., B. Apor ve J. C. Behrends (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships* içinde (ss. 123-140). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230518216_7
- Pospelov, P. N. (2000). *V. İlyiç Lenin biyografisi*. Sorun Yayınları.
- Polese, A. ve Horák, S. (2015). A tale of two presidents: personality cult and symbolic nation-building in Turkmenistan. *Nationalities Papers*, 43(3), 457-478. <https://doi.org/10.1080/00905992.2015.1028913>
- Poster Plakat. (2021a). *Birinci poster*. <https://www.posterplakat.com/posters/PP%20424>
- Poster Plakat. (2021b). *İkinci poster*. <https://www.posterplakat.com/posters/PP%20476>
- Poster Plakat. (2021c). *Üçüncü poster*. <https://www.posterplakat.com/posters/PP%201066>
- Poster Plakat. (2021d). *Dördüncü poster*. <https://www.posterplakat.com/posters/PP%20228>
- Poster Plakat. (2021e). *Beşinci poster*. <https://www.posterplakat.com/posters/PP%20885>
- Poster Plakat. (2021f). *Altıncı poster*. <https://www.posterplakat.com/posters/PP%20875>
- Poster Plakat. (2021g). *Yedinci poster*. <https://www.posterplakat.com/posters/PP%201048>

- Poster Plakat. (2021h). *Sekizinci poster*. <https://www.posterplakat.com/posters/PP%20909>
- Poster Plakat. (2021i). *Dokuzuncu poster*. <https://www.posterplakat.com/posters/PP%20620>
- Poster Plakat. (2021j). Sovyetler Birliği'nde Kitap Konulu Posterler, <https://www.posterplakat.com/?q=book&idx=posters&p=0>
- Puto, A. (2016). The cult of personality: King Zog I and Enver Hoxha. *International Journal of Social and Educational Innovation (IJSEI)*, 3(5), 65-76.
- Pyzhikov, A. V. (2011). The cult of personality during the Khrushchev Thaw. *Russian Studies in History*, 50(3), 11-27. <https://doi.org/10.2753/RSH1061-1983500301>
- Rusya Ulusal Kütüphanesi [Российская Национальная Библиотека]. (2021). *Dom Plehanov Dijital Kitaplığı: Rassiskaya Narodnaya Biblioteka*. <http://nlr.ru/domplekhanova/RA3722/chitalnyiy-zal>
- Reyes, A. (2020). I, Trump: The cult of personality, anti-intellectualism and the Post-Truth era. *Journal of Language and Politics*, 19(6), 869-892. <https://doi.org/10.1075/jlp.20002.rey>
- Rifat, M. (2013). *Açıklamalı göstergebilim szlğ: kavramlar, yöntemler, kuramcılar, okullar*. Türkiye İř Bankası Kültür Yayınları.
- Rosenberg, H. (1993). The cult of personality. *American Journalism Review*, 15(7), 18-20.
- Rosyida, F. ve Ghufro, M. A. (2018). Herringbone and Tri Focus Steve Snyder technique: The techniques for teaching reading comprehension viewed from students' reading habit. *International Journal of Instruction*, 11(3), 603-616. <https://doi.org/10.12973/iji.2018.11341a>
- Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyetleri [RSFSC] Anayasası (1918). Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. <http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1918/chapter/97c0401ae090631251b74514761b15d3/>
- Sanacore, J. (1992). Encouraging the lifetime reading habit. *Journal of Reading*, 35(6), 474-477.
- Santoso, D. A. A. (2015). The effects of reading habit and vocabulary mastery towards student's speaking skill. *DEIKSIS*, 6(03), 181-188. <https://doi.org/10.30998/deiksis.v6i03.527>
- Sausurre, F. D. (1985). *Genel dilbilim dersleri* (B. Vardar, Çev.). Birey ve Toplum Yayınları.
- Saussure, F. D. (1987). *Cours de linguistique generale. 1857-1913* (W. Baskin, Çev.). Columbia University Press.
- Schreiner, K. (2017). Comparing Aung San and Ho Chi Minh: The making of a cult of personality. *USURJ: University of Saskatchewan Undergraduate Research Journal*, 3(1), 1-10. <https://doi.org/10.32396/usurj.v3i1.175>
- Shepherd, R. H. W. (1963). Totalitarianism and the personality cult in Nyasaland. *South African Outlook*, 93(1104), 55-56.
- Shandro, A. (2017). A people's revolution: Democracy and dictatorship in the class struggle. *Crisis and Critique. Special Issue: The Bolshevik Revolution: One Hundred Years Later*, (2), 376-404.
- Sina, A. (2004). Pausenias'da klt kuran kadın kahramanlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(35), 171-183.

- Sir, J. (2008). Cult of personality in monumental art and architecture: The case of post-Soviet Turkmenistan. *Acta Slavica Laponica*, 25, 203-220.
- Slezin, A. A. (2011). Stanavlaniye kulta Lenina v komsomole. *Izvestiya bivshih uchebnih zavedenii. Povoljski Region Jurnal. Gumanitarniye Nauki*. (3), 19-25.
- Smith, T. J. (1997). The collapse of the Lenin personality cult in Soviet Russia, 1985–1995. *The Historian*, 60(2), 325-343. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6563.1998.tb01397.x>
- Sobanet, A. (2018). *Generation Stalin: French writers, the fatherland, and the cult of personality*. Indiana University Press.
- Soldat, O. (2014). A problem of the cult of personality in the light of theory of monarchy. *Politeia*, 4(7), 195-204. <https://doi.org/10.7251/POL14071955>
- Sperling, V. (2016). Putin's macho personality cult. *Communist and Post-Communist Studies*, 49(1), 13-23. <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2015.12.001>
- Sretenović, S. ve Puto, A. (2004). Leader Cults in the Western Balkans (1945–90): J. B. Tito, E. Hoxha, E. A. Rees, P. Jones, B. Apor ve J. C. Behrends (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships* içinde (ss. 208-223). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230518216_12
- Srivastava, V. K. (1985). Mao cult, charisma and social science. *China Report*, 21(4), 359-370. <https://doi.org/10.1177/000944558502100406>
- Stone, G. C. ve Wetherington Jr, R. V. (1979). Confirming the newspaper reading habit. *Journalism Quarterly*, 56(3), 554-566. <https://doi.org/10.1177/107769907905600313>
- Strong, C. ve Killingsworth, M. (2011). Stalin the charismatic leader?: Explaining the 'cult of personality' as a legitimation technique. *Politics, Religion & Ideology*, 12(4), 391-411. <https://doi.org/10.1080/21567689.2011.624410>
- Strunsky, R. (1956). The cult of personality. *The American Scholar*, 25(3), 265-272.
- Sulaiman, M. ve Harpiansi, H. (2018). The correlation between reading habit and students' reading comprehension achievements. *Alsuna: Journal of Arabic and English Language*, 1(2), 78-86. <https://doi.org/10.31538/alsuna.v1i2.87>
- Şalayeva, N. V. (2013). Problema kulta lichnosti V. İ. Lenina (istoriografıçeskii analiz). *Vlast*, (5), 104-108.
- Taylor, J. E. (2006). The production of the Chiang Kai-Shek personality cult, 1929-1975. *China Quarterly*, 85, 96-110.
- Thomas, J. (1995). *Meaning in interaction: An introduction to pragmatics*. Routledge
- Toader, A. (2013). Gheorghe Gheorghiu-Dej's personality cult, in the light of psychobiography: A methodological approach. *PCS – Politics, Culture and Socialization*, 3(1+ 2), 25-26.
- Toprak, Z. (2018). Vladimir İlyiç Ulyanof (Lenin) ve Türkiye – Ekim Devrimi, Lenin ve Aydınlık'ta (1921-1925) Marksist Kadınlar. *Toplumsal Tarih Dergisi*, 289, 28-37.
- Tucker, R. C. (1979). The rise of Stalin's personality cult. *The American Historical Review*, 84(2), 347-366. <https://doi.org/10.2307/1855137>
- Tumarkin, N. (1983). *Lenin lives! The Lenin cult in Soviet Russia*. Cambridge.

- Unguren, E. ve Dogan, H. (2010). Turizm eğitimi alan lise öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının belirlenmesi. *Education Sciences*, 5(1), 228-247.
- Uysal, N. ve Schroeder, J. (2019). Turkey's Twitter public diplomacy: Towards a "new" cult of personality. *Public Relations Review*, 45(5), 101837. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2019.101837>
- Wang, P., Chiu, D. K., Ho, K. K. ve Lo, P. (2016). Why read it on your mobile device? Change in reading habit of electronic magazines for university students. *The Journal of Academic Librarianship*, 42(6), 664-669. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2016.08.007>
- Wibayanti, S. H., Lian, B. ve Mulyadi, M. (2020). The influence of school literacy movement and reading habit on student's achievement. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 20(1), 144-155. <https://doi.org/10.52155/ijpsat.v20.1.1734>
- Wu, H. M. ve Lin, Y. S. (2014). The relationship among reading habit, learning strategies, and academic achievement of Taiwan secondary school students. *Asia Pacific Journal of Educational Development (APJED)*, 3(1), 55-67. <https://doi.org/10.6228/APJED.03.01.06>
- Yan S. ve Ming, F. (2015). Reinterpreting some key concepts in Barthes' theory. *Journal of Media and Communication Studies*, 7(3), 59-66. <https://doi.org/10.5897/JMCS2014.0412>
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. bs.) Seçkin Yayıncılık.
- Yuliani, S. ve Barokah, F. (2017). The influence of online reading habit on reading achievement of the eleventh grade students of senior high school Muhammadiyah 1 of Palembang. *English Community Journal*, 1(1), 51-59. <https://doi.org/10.32502/ecj.v1i1.652>
- Yunira S., Pradina S., Sumbayak M., Putri N.S ve Derin T. (2019). Re-Visits the grand theory of Geoffrey Leech: Seven types of meaning. *Journal of Research and Innovation in Language*, 1(3).105-110.
- Zaremba, M. (2004). The second step of a ladder: the cult of the first secretaries in Poland. E. A. Rees, P. Jones, B. Apor ve J. C. Behrends (Ed.), *The Leader Cult in Communist Dictatorships* içinde (ss. 261-277). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230518216_15
- Zoberman, P. (2001). Public discourse, propaganda, and personality cult under Louis XIV. *Javnost-The Public*, 8(3), 59-72. <https://doi.org/10.1080/13183222.2001.11008780>
- Zyromski, M. (2019). The cult of personality as an important feature of totalitarian propaganda. *Przełqd Politologiczny*, (2), 95-108. <https://doi.org/10.14746/pp.2019.24.2>

Kütüphanecilik ve Bilgi Bilimi Alanında Yayımlanan Bilimsel Makalelerde Serbest Erişimli Bilgi Kaynaklarının Kapsamı

Scope of Freely Available Information Resources in Peer-Reviewed Articles Published in Library and Information Sciences

Neslihan ER-KOÇOĞLU

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atıf yapmak için/ To cite this article:

Er-Koçoğlu, N. (2021). Kütüphanecilik ve bilgi bilimi alanında yayımlanan bilimsel makalelerde serbest erişimli bilgi kaynaklarının kapsamı. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 329-349. doi: 10.15612/BD.2021.641

Makale türü / Paper type: Hakemli / Refereed

Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: 10.15612/BD.2021.641

Geliş Tarihi / Received: 09.10.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 23.12.2021

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 31.12.2021

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, TÜRKİYE/TURKEY

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <http://www.bd.org.tr/index.php/bd/index>

Kütüphanecilik ve Bilgi Bilimi Alanında Yayımlanan Bilimsel Makalelerde Serbest Erişimli Bilgi Kaynaklarının Kapsamı

Neslihan ER-KOÇOĞLU*

Aaron Swartz'ın anısına...

Öz

Web'de özgürce ve herhangi bir bedel ödemeksizin erişilebilen serbest erişimli bilgi kaynakları bilimsel iletişim sürecinde etkisini gün geçtikçe artırmaktadır. Bu etkinin nasıl ve hangi düzeyde olduğunu izlemek son derece önemlidir. Bu bağlamda çalışmada serbest erişimli kaynakların Kütüphanecilik ve Bilgi Bilimi (KBB) alanındaki ideal kullanımını somut olarak saptamak amaçlanmıştır. KBB alanında yayıncılık faaliyetlerini sürdüren Bilgi Dünyası (BD) ve Türk Kütüphaneciliği (TK) dergilerinin 2015-2019 yıllarını kapsayan beş yıllık zaman diliminde yayımlanan 99 hakemli makalenin (47 BD, 52 TK; 11 İngilizce, 88 Türkçe) kaynakçalarındaki 4384 kaynağın atıf analizi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada her bir kaynağın Web üzerinde serbest erişimi Google ve Google Akademik aracılığıyla sorgulanmıştır. Bulgular, tanımlayıcı istatistiklerle ve görselleştirilerek sunulmuştur. Gerçekleştirilen atıf analizi bağlamında kaynakların %65'ine serbest erişimin olası olduğu saptanmıştır. Bulgulara dayalı olarak ilgili veri seti bağlamında en fazla "makaleler", "diğer kaynaklar" ve "toplantı kaynakları"na; en az ise sırasıyla "hukuki kaynaklar", "kitaplar" ve "raporlar"a serbest erişim sağlanabilmiştir. Atıflarda toplamda ve serbest erişimli olarak kaynakların çoğunlukla İngilizce dilinde olduğu, onu Türkçenin izlediği bulgulanmıştır. Sonuç olarak serbest erişimlilik durumu ile dergiler, yıllar ve bilgi kaynağı türleri arasında bağımlı bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmanın özgün yanı, ulusal literatürde açık erişimli yayın yaşamını benimsemiş iki hakemli dergideki bilimsel makalelerde kullanılan kaynakları, serbest erişimlilik açısından türleri ve dilleri bağlamında kapsamlı biçimde kategorize ederek serbest erişimin bilimsel iletişim sürecindeki olası katkısını somut olarak ortaya çıkarmış olmasıdır. Bu araştırma, ilgili örneklem bağlamında yalnızca serbest erişimli kaynakların bilimsel iletişime katkısını ideal olarak ortaya koymaya çalıştığından, gelecekte ulusal çapta ve daha büyük bir örneklemele bu araştırmayı tamamlayacak biçimde hem kütüphanelerin hem de serbest erişimli kaynakların bilimsel iletişim sürecindeki katkısını saptayan karşılaştırmalı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: Açık erişim, Bilgi Dünyası, bilimsel iletişim, Google, Google Akademik, Kütüphanecilik ve Bilgi Bilimi, Türk Kütüphaneciliği, serbest erişimli bilgi kaynakları.

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, er.nslhn@gmail.com

Scope of Freely Available Information Resources in Peer-Reviewed Articles Published in Library and Information Sciences

Neslihan ER-KOÇOĞLU*

In memory of Aaron Swartz ...

Abstract

Freely available information resources, which can be accessed freely and without paying any price on the Web, are increasing their effect in the scientific communication process day by day. It is extremely important to observe how and at what level this effect occurs in this study. It is aimed to determine concretely the ideal contribution of them to the field of Library and Information Sciences (LIS). Citation analysis of 4384 references in the bibliography of 99 (47 BD, 52 TK; 11 English, 88 Turkish) peer-reviewed articles published in the five-year period covering the years 2015-2019 of Information World and Turkish Librarianship journals, which continue their publishing activities in the field of LIS, has been carried out. In this study, the availability of each resource on the Web was searched through Google and Google Scholar. Findings are presented with descriptive statistics and visualization. In the context of the citation analysis carried out, it was determined that 65% of the resources were accessed as freely available. Based on the findings, the most "articles", "other resources" and "meeting resources" were accessed as freely in the context of the relevant data set; "legal sources", "books" and "reports" were determined as the least accessed sources, respectively. It has been found that the total and freely available information resources in the citations are mostly in English, followed by Turkish. As a result, it has been revealed that there is a dependent relationship between freely available status and journals, years, and types of information resources. The original aspect of the study is that it tried to present the possible contribution of free access to the scientific communication process by comprehensively categorizing the sources used in refereed articles in two peer-reviewed journals that adopted open access publication life in the national literature in terms of freely availability in terms of types of information resources and languages. Since this research ideally tries to reveal the contribution of freely available information resources to scientific communication in the context of this sample, it is recommended to carry out comparative studies that determine the contribution of both the libraries and freely available information resources to scientific communication process with a national and larger sample to complete this research in the future.

Keywords: *Open access, Information World, scientific communication, Google, Google Scholar, Library and Information Science, Turkish Librarianship, freely available sources.*

* Research Assistant, PhD., Ankara University, Faculty of Languages and History-Geography, Department of Information and Records Management, er.nslhn@gmail.com

Giriş

İnternet, insan yaşamının her alanına etki etmiştir. İnternet ve Web aracılığıyla çevrim içi kaynaklara ve bilgiye ücretsiz erişim, açık erişim hareketi ile bilimsel yayınlarda da ivme kazanmıştır. Bireylerin hem gündelik hem akademik yaşamlarında çevrim içi kaynaklara sıklıkla başvurması onların bilgi pratiklerini de şekillendirmektedir. Günümüzde araştırmacılar bilimsel çalışmalarını açık erişim ve Web olanakları sayesinde kişisel sitelerinde, kurumsal arşivlerde, açık erişim sistemlerinde, akademik sosyal ağlarda, yayıncıların yayın sayfaları gibi çeşitli platformlarda okurların ve araştırmacıların erişimine özgürce sunabilmektedir. "Bilimsel literatürün internet aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması" (Budapest Open Access Initiative, 2002; Budapeşte Açık Erişim Girişimi, 2002) olarak tanımlanan açık erişimin rolünü daha da güçlendirmek için Plan S ile yola devam edilmektedir. 4 Eylül 2018'de, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Araştırma Konseyinin desteğiyle bir grup ulusal araştırma fonu kuruluşu, araştırma yayınlarına tam ve anında açık erişimi gerçeğe dönüştürmek için cOAlition S'i başlatmıştır (About, t. y.). cOAlition S tarafından geliştirilen Plan S, 2021 tarihinden itibaren ulusal, bölgesel ve uluslararası araştırma konseyleri ve finansman kuruluşları tarafından sağlanan kamu veya özel hibeler tarafından finanse edilen araştırmalardan elde edilen sonuçlara ilişkin tüm bilimsel yayınların, açık erişim dergilerinde, açık erişim platformlarında ambargo olmadan kullanılabilir olması gerektiğine işaret etmektedir (About, t. y.). Böylelikle açık erişimin yaygınlaştırılmasının önündeki ticari engellerin aşılması amaçlanmaktadır. Çünkü yayınlara ticari erişimin, bilim etiğine uygun olmadığı; artık bu düzenin hüküm sürmesi için herhangi bir gerekçe olmadığı; bu nedenle abonelik temelli bilimsel yayıncılık modelinin, varyantları da dahil olmak üzere, sona erdirilmesi ve bilime herkesin erişmesi gereklidir (Schiltz, 2018). Ayrıca bu durum birikimlilik ve sistematiklik ilkelerine göre ilerleyen bilimin özüne aykırı görünmektedir. Prosser'in (2005, s. 6) belirttiği üzere bilimsel gelişmeler, araştırma sonuçlarının etkili iletişimine dayanmaktadır; bir başka ifadeyle keşiflerin geniş çapta yayılmasını gerektirir. Böylece diğer araştırmacılar daha önce gerçekleştirilen bilimsel çalışmalara dayanarak sürekli genişleyen bir bilimsel bilgi birikimine katkıda bulunabilir.

Tonta ve diğerleri (2007, s. 1), bilim insanlarının kişisel Web siteleri, dijital üniversite arşivleri veya büyük bilimsel kurumların elektronik baskı arşivleri aracılığıyla bilimsel ve entelektüel çalışmaların açık erişimli olarak bulunabilirliğinin bilimsel iletişim süreci üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Brody'nin (2004, s. 4) vurguladığı üzere çevrim içi çağda araştırma topluluğu -yazarlar, onların kurumları ve fon sağlayıcılarının- çalışmalarının tam metinlerini Web üzerinde kendi kendine arşivleyerek dergi makalelerine açık erişim sağlamanın büyük yararının da farkındadır. Öte yandan internet ortamında kişisel arşivleme yoluyla araştırmacıların bilimsel çalışmalarını ücretsiz bir şekilde okurun hizmetine sunduğu kişisel sayfaları dışında akademik sosyal ağlara kişisel kopyalarını yükledikleri görülmektedir. Manca (2018, s.

1), ResearchGate ve Academia'nın bilimsel iletişim için en popüler akademik sosyal ağ siteleri olduğunu; akademik sosyal ağların yeni bilimsel pratiklere ve onların itibarını inşa etme, sürdürme ve artırma potansiyeline yönelik büyük ilgi gördüğünü belirtmiştir.

Açık erişimin sunduğu olanakların yanı sıra bilimsel iletişim sürecinde Gerilla Açık Erişim Manifestosu (Swartz, 2008) ve etkisini gittikçe artıran LibGen, Sci-Hub gibi gölge/korsan dijital kütüphaneler büyük tartışmaları beraberinde getirmektedir. Himmelstein ve diğerleri (2018), bu gelişmelerle birlikte Sci-Hub'ın veri tabanının Crossref'e kayıtlı 81,6 milyon akademik makalenin %68,9'unu ve ücretli erişim dergilerinde yayımlanan makalelerin %85,1'ini içerdiğini; artık böylelikle neredeyse tüm bilimsel literatüre internet bağlantısı olan herkesin ücretsiz erişebileceğini ve bu durumun ücretli erişim (abonelik) modelinin sürdürülemez hale gelebileceğini düşündürdüğünü ifade etmiştir. Sci-Hub'ın atıflara etkisini gösteren çalışmalar da literatürde yerini almaktadır. Örneğin; Corra ve diğerleri (2020, s. 1), ekonomi, tüketici araştırması, sinirbilim ve multidisipliner araştırmalar alanlarında önde gelen 12 dergiden alınan verileri kullanarak, Sci-Hub'dan indirilen makalelerin Sci-Hub'dan indirilmeyen makalelere göre 1,72 kat daha fazla atıf aldığını belirtmişlerdir. Prosser (2005, s. 6), internet çağının, araştırmalara herkesin erişebilmesi için daha önce hayal bile edilmeyen fırsatlar sunduğunu; ancak mevcut iş modellerindeki abonelik vb. durumlarının bu süreci yavaşlattığını, kaynaklara erişimde engel yaratıp bilimsel iletişimde verimsizliğe yol açtığını belirtmektedir. Duić (2019), Web'de bulunan bilimsel bilginin araştırmacılar için önemli bir kaynak haline geldiğini; Hırvatistan'da gerçekleştirdiği bir çalışmada bilim insanlarının çoğunun bilimsel çalışmalara erişmek için öncelikle ulusal Web portallarını, sonrasında uluslararası hukuk portallarını, üçüncü sırada ise şaşırtıcı olan ve aslında şaşırtmayan sonuç olarak gölge/korsan dijital kütüphaneleri kullandıklarını saptamıştır. Ayrıca süreç, artık yalnızca belirli ilkelere göre erişime açılan, açık erişimli çalışmalar dışında herhangi bir telif izni vs. olmadan da kaynakları paylaşma sunan siteler dolayısıyla çetrefilleşmektedir.

Web'de niceliği gün geçtikçe çoğalan bilgi ve bilgiye ücretsiz erişimi sağlayan yasal ve yasal olmayan platformlar serbest erişimli kaynak oranını gittikçe artırmaktadır. Dolayısıyla araştırmacılar, literatürdeki çalışmaların bulgularında da görüldüğü üzere kaynaklara erişim için gölge kütüphaneleri bile tercih etmekte; kaynaklara nereden, nasıl eriştikleriyle değil onlara erişip erişmedikleriyle ilgilenmektedir. Bu bağlamda internet üzerinden Web'de ücretsiz ve hiçbir abonelik gerektirmeden herkesçe ulaşılabilen serbest erişimli bilgi kaynakları karşımıza çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere çağın getirdiği olanaklarla ve açık erişim girişimiyle hızla gelişen bilgi paylaşım ortamları bilimsel iletişimde etkisini göstermesiyle bireylerin bilgi pratiklerini ve bilimsel iletişim sürecini derinden etkilemiştir. Bireyler gündelik ve bilimsel bilgi gereksiniminde genel ve akademik arama motorlarına yönelerek çalışmalarını yürütmekte ve istedikleri çoğu kaynağa serbestçe, ücretsiz olarak ve zaman yitirmeden Web üzerinden erişebilmektedir. Serbestçe erişilebilen kaynaklar, Web'de ücretsiz, özgür zamanda ve anonim olarak erişebildiğimiz bütün bilgi kaynakları olarak tanımlanabilir.

Bu kaynakların içerisinde telif hakkı vb. gibi durumlara dikkat edilmeyen büyük gölge kütüphanelerin sunduğu içerik de yer almaktadır.

İlgili Literatür

Web ortamında hızla artan bilgi hacmi ve serbest erişimli bilgi kaynakları, bireylerin gündelik ve akademik yaşamlarındaki bilgi pratiklerini de dönüştürerek onları bu süreçte çoğunlukla arama motorlarını kullanmaya yönlendirmiştir. Şubat 2012'de yapılan bir Pew internet araştırması, yetişkinlerin %91'inin Web'de bilgi bulmak için arama motorlarını kullandığını; en sık olarak Google'ı (%83) tercih ettiklerini ortaya koymuştur (Purcell vd., 2012). Arama motorları yalnızca gündelik yaşamda değil, bilimsel iletişim sürecinde literatür taramasında da son derece yaygın biçimde kullanılmaktadır. Jamali ve Asadi (2010), Londra'daki bir üniversitede Fizik ve Astronomi Bölümünde yaptıkları bir araştırma sonucunda probleme özgü bilgi aramak için en çok kullanılan aracı Google olduğunu; Wu ve Chen (2014) de Ulusal Tayvan Üniversitesindeki yüksek lisans öğrencileri ile görüşme gerçekleştirdikleri çalışmalarında, öğrencilerin Google Akademik'in kullanılabilirliğini kütüphane veri tabanlarına tercih ettiğini saptamışlardır. Sennema (2019, s. 2) ise kütüphanelerin kendi sistemi yerine öğrencilerin Google'ı kullanmasını kolay bulmalarının tuhaf olduğunu belirtmiştir. Bu durum kütüphaneciler tarafından ne kadar tuhaf bulursa da bireylerin bilgi pratiği örüntülerinde büyük bir değişimi de beraberinde getirmiştir. 2020 yılında yapılan başka bir çalışmada (Martín-Martín vd., 2020), Google Akademik'in halâ en kapsamlı kaynak olduğu ve Google Akademik'in, çoğu diğer kaynaklarda bulunmayan tüm alıntılarının %88'ini ve geri kalan kaynaklardaki neredeyse tüm alıntılarını (%89-94) bulduğu saptanmıştır. Ayrıca kullanıcıları arama motorlarına iten faktör yalnızca ücretsiz erişim değildir. Çünkü kütüphane kataloglarından ve bütünleşik keşif sistemlerinden açık erişimli akademik yayınlar kolayca bulunamamaktadır. Örneğin; McCollough (2017), bu duruma işaret ederek açık erişimli akademik yayınların (özellikle monografların) kütüphane kataloglarında kolayca keşfedilemediğini ve kullanıcıların bu konudaki çalışmalara erişmek için Google Akademik gibi başka bilgi erişim sistemlerine yöneldiğini belirtmektedir. Martín'in (2010, s. 196) belirttiği üzere, materyallerin satın alınması ve kiralanması yoluyla geleneksel kütüphane erişimi ve veri tabanlarının kullanımı devam edecek olsa da akademik kaynaklara serbest ve açık erişim artmaktadır. Web üzerinde elverişli şekilde erişilen bilgi, öğrencileri kütüphane kullanmaya ve kaliteli bilgileri aramaya daha az eğilimli hale getirmektedir (Rempel ve Cossarini, 2013, s. 52). Dolayısıyla kullanıcıların bilgi davranış pratikleri, bilimsel iletişim sürecini de derinden etkilemektedir.

İnternet ve Web'in bilgiyle ilgili bütün süreçlerde özellikle bilimsel iletişim sürecinde etkisini ölçmeye yönelik araştırmalar, yukarıda değinilen durumları da kapsayan birçok neden dolayısıyla gün geçtikçe artmaktadır. Literatürde, Web kaynaklarının URL'lerine erişimi değerlendirmeye yönelik çalışmalar (Casserly ve Bird, 2003; Davis ve Cohen, 2001; Dellavalle vd., 2003; McCown vd., 2005; Saberi ve Abedi, 2012; Vaughan ve Shaw, 2003) olduğu gibi Web kaynaklarının kapsamına ve katkısına yönelik

çalışmalar da bulunmaktadır. Zhang (1998), internet tabanlı elektronik kaynakların 1994-1996 zaman diliminde KBB alanında bilimsel iletişime katkısını saptamak için atıf analizi gerçekleştirmiştir. Çalışmada basılı kaynakların etkisiyle karşılaştırıldığında, e-kaynakların resmi bilimsel iletişim üzerindeki etkisinin, alıntı yapılan e-kaynaklarla ölçüldüğünde küçük olduğu ve yıllar içinde gözle görülür bir etki artışı olsa da kayda değer ölçüde artmadığını saptamıştır. Çalışmanın yapıldığı yıl ve kapsadığı zaman dilimi dikkate alındığında, araştırmalarda elektronik kaynak kullanımının arttığını vurgulayan bulgular daha önemli hale gelmektedir. Maharana ve diğerleri (2006), benzer şekilde çalışmalarında Hindistan'da KBB alanında Web kaynaklarının bilimsel kullanımını saptamaya yönelik atıf analizi gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada, Hindistan Bilgi Bilimi Derneği Ulusal Konferansında (SIS-2005) yayımlanan 95'in üzerinde bilimsel makaleye yayılmış 292 Web atfının (%34,88) bulunduğu saptanmıştır. Rather ve diğerleri (2006, s. 5), biyoteknoloji alanında açık erişimli dermeyi arama motorlarının kapsamasına yönelik keşif çalışması yürütmüşlerdir. Bu kapsamda 210 makale DOAJ (Directory of Open Access Journals) dermesinden seçilmiş; Google ve Scirus'ta aramalar yapılmıştır. Araştırma bulguları, Google'da kaynakların %76,67'sine, Scirus'ta ise yalnızca %38,10'una erişildiğini göstermiştir. Norris ve diğerleri (2008) Google, Google Akademik, OAlster ve OpenDOAR'da, ekoloji, ekonomi ve sosyoloji konularında depolanan hakemli makalelerinin açık erişim sürümlerini bulmaya çalışmıştır. Araştırmada 2.519 makaleden 967'sinin dünya çapında ağ üzerinde açık erişim versiyonlarına sahip olduğu bulunmuştur. Google ve Google Akademik'in bunların %76,84'ünü bulduğu, OpenDOAR ve OAlster sonuçlarının ise hayal kırıklığı yarattığı, bununla birlikte bazı iyileştirmeler kaydedildiği belirtilmiştir. Kullanıcıların açık erişimli makaleleri ararken bile Google ve Google Akademik'i kullanma eğiliminde olması araştırmada dikkat çekici bir diğer bulgudur.

Literatürde, açık erişimin Wikipedia gibi sistemlere katkısını saptamaya çalışan araştırmalar da yer almaktadır. Örneğin; Willinsky (2007), açık erişim araştırmalarının Wikipedia'ya katkısını saptamak amacıyla Wikipedia makalelerinde ne ölçüde kaynak kullanıldığını ve bunların ne kadarına erişimin sağlandığını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çalışmada 168 referans 100 ansiklopedi maddesi örneklem olarak seçilmiştir. Kaynaklardan yalnızca %2'sinin açık erişim araştırmalarına bağlantı sağladığı görülmüştür. Bununla beraber 20 Wikipedia girişinden oluşan bir alt kümede Google Akademik ve diğer arama motorlarında çalışmaların %60'ına açık erişimli olarak erişildiği bulgulanmıştır. Archambault ve diğerleri (2014) ise çalışmalarında 1996-2013 zaman diliminde yayımlanmış bilimsel yayınların erişilebilirliğini değerlendirmiştir. Grigas ve diğerleri (2017), Web'de serbestçe erişilebilen kaynakların bilime katkısının ele alan bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışmada Vilnius Üniversitesinde 2014 yılı sonunda savunulan toplam 39 tez seçilmiştir. Kütüphane dermesi ve abone olunan veri tabanlarının, doktora tezlerinde kullanılan tüm bilgi kaynaklarının %80'ini kapsadığı, tüm bilgi kaynaklarının ortalama yarısından fazlasına (%57) ise ücretsiz olarak veya kütüphane desteği olmadan erişilebiliyor olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Gürdal Tamdoğan (2013), kütüphanenin yarattığı değeri saptamak amacıyla kütüphanenin

basılı ve elektronik (veri tabanları dahil) kaynaklarından ne ölçüde yararlandığını dokümanter ispat yöntemiyle saptamaya çalışmıştır. Çalışmada, atıfların yaklaşık %50'sinin kütüphane dermesinde bulunduğu saptanmıştır. Geri kalan %50'lik kısımda kütüphane kaynaklarından yararlanılmadığının saptanmış olması ilgi çekici bir bulgudur. Güngör (2020) ise açık erişimli kaynakların Türkiye'de KBB alanında etkisini ölçmek için Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalında 2008-2018 zaman diliminde üretilmiş tezlerde açık erişimli kaynak kullanımının kapsamını, açık erişim sistemleri ve Google Akademik gibi sistemler üzerinde sorgulamıştır. Çalışma bulgularından yazarların tezlerindeki açık erişimli kaynak kullanımının %61 ile önemli bir orana sahip olduğu saptanmıştır.

Literatürde görüldüğü üzere bilimsel çalışmalarda serbest ya da açık erişimli çalışmaların kullanımı ya da kapsamı ciddi ölçüde kendini göstermektedir. Ancak Tonta (2019), Türkiye'de üniversitelerin elektronik yayınlara/dergilere erişim için büyük miktarda ödemeler yaptığını; bu ödemeler yapılırken açık erişim ve makale işlem ücretlerinin pazarlığın henüz bir parçası olmadığını, dünya bilim çevrelerinin tartıştığı konuları Türkiye'deki üniversitelerin neredeyse hiç tartışmadığını (örneğin Plan 5) önemle vurgulamaktadır. 2021 yılına geldiğimizde Türkiye'de de bu konuda gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin; ANKOS ile Cambridge University Press arasında "Oku ve Yayımla" anlaşması imzalanmıştır (ANKOS Web, 2021). Küresel çapta yaygınlaşmaya başlayan bu anlaşmalara olumsuz bir yaklaşım sergileyen Pooley (2020), anlaşmaların dünyanın kuzeyinde (Global North) açık erişim hizmetini kolaylaştırırken, yayın ücretlerini karşılamak için gereken fonlara erişime dayalı iki aşamalı bir bilimsel yayın sistemi kurarak ve sağlamlaştırarak bilimsel yayıncılıktaki eşitsizlikleri şiddetlendirdiklerini savunmaktadır. Öte yandan Kuzey Amerika'da giderek artan sayıda kütüphane, aboneliklerini maliyetlerden tasarruf etmek için tam yayıncı dergileri paketi yerine paketlerin içerisinden sınırlı başlıkları tercih etmektedir (Kwon, 2018). California Üniversitesi, ücretleri düşüren ve akademisyenlerin çalışmalarına açık erişimi önceliklendiren bir anlaşmaya varılamaması nedeniyle ise Elsevier tarafından yayımlanan dergilere aboneliğini sona erdirmiştir (Wilke, 2019). Ayrıca açık erişim sürecine ilişkin bazı şüpheler de bulunmaktadır. Herb ve Schöpfel (2018), otuz yıl öncesine kadar bilgi erişimle ilgili bir sorun varken bugün yayıncılığı kimin kontrol ettiği, bilimsel süreç ve çıktılarının kontrolü ve idaresi ile ilgili bir sorun olduğunu; eski eşitsizlikler devam ederken yeni eşitsizliklerin ortaya çıktığını belirterek konuya farklı bir açıdan bakmaktadırlar. Yazarlar, açık erişimin, yeni ve daha eşitlikçi bir bilimsel iletişim döneminin başlangıcı mı yoksa şu anda bilim tarafından üretilen büyük veri üzerinde özel şirketlerin kontrollerini genişletmelerine izin veren başka bir truva atı olup olmadığını sorgulamakta ve açık bölünme (open divide) sorununu gündeme getirmektedirler. Gökkurt (2017) ise açık erişim yayıncılığında yaşanan bütün olumlu gelişmelere rağmen üniversite kütüphanelerinin dijital dünyaya uyum mücadelesinin yeterli ve yetkin düzeyde gerçekleştirilemeyeceği kaygısı olduğunu; bu nedenle tüm paydaşların ulusal ölçekli konsorsiyal uygulamalar ile kaynaklarını birleştirmeleri ve yeni stratejiler ortaya koymaları gerektiğini vurgulamıştır.

Martin'in (2010) belirttiği üzere akademik kütüphaneler, ücretsiz ve açık erişim dermelerinin yönetimine öncelik vermeli ve bunları daha kullanışlı hale getirmelidir. Sonuç olarak kütüphaneler ve bilgi uzmanları, bilim insanlarının ve alanda çalışanların hangi kaynakları nasıl kullandığını ya da onların atıf davranışlarını ve bilgi gereksinimlerini en iyi biçimde saptamak zorundadır. Bunu somut olarak ortaya koymanın yollarından birisi de üretilen bilimsel çalışmaların kaynaklarının analiz edilmesinden geçmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Soruları

Bu araştırmada "Serbest erişilebilir bilgi kaynakların bilimsel iletişime ideal katkısı somut olarak nasıl saptanabilir?" sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Çalışma, yukarıda değinilen durumlar bağlamında, Web'de ücretsiz ve hiçbir abonelik gerektirmeden erişilebilen serbest erişimli kaynakların KBB alanında ilgili örneklem bağlamında (BD ve TK dergilerinin beş yıllık 2015-2019 beş yıllık zaman diliminde yer alan sayılarında yayımlanan hakemli makaleler) bilimsel iletişim sürecine ideal düzeyde ne tür bir olası katkıda bulunduğunu, hangi tür ve dillerde üretilen kaynaklara erişimin ne oranda olanaklı olduğunu ortaya koymayı amaç edinmiştir. Bu kapsamda araştırma, ilgili örneklem bağlamında aşağıdaki soruları yanıtlamayı amaçlamaktadır:

- KBB alanında, yıllara göre serbest erişimli bilgi kaynağı dağılımı nedir?
- KBB alanında, serbest erişimli kaynak türleri nelerdir?
- KBB alanında, serbest erişimli kaynakların dilleri nelerdir?
- Dergi, yıl ve kaynak türü ile serbest erişimlilik arasında bir ilişki bulunmakta mıdır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Çalışmada, KBB alanına ilişkin özel bir tür dokümanter araştırma olan bibliyometri (Connoway ve Powell, 2010, s. 81) yöntemine göre bibliyografik künyelerin atıf analizi gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama ve Sınırlılıklar

Bu araştırmada KBB alanında yayıncılık faaliyetini uzun süredir hakemli ve açık erişimli olarak sürdüren BD ve TK dergilerinde son beş yılda, 2015-2019 zaman diliminde, yayımlanan hakemli makaleler bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Türk Kütüphaneciliği 1952 yılından bu yana yayın yaşamını aralıksız sürdüren ve Türk Kütüphaneciler Derneği tarafından üç ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir (Türk Kütüphaneciliği Yönetim Belgesi, t. y.). Bilgi Dünyası ise 2000 yılından bu yana ÜNAK tarafından hakemli bir dergi olarak altı ayda bir yayımlanmaktadır (Dergi Hakkında, t. y.).

Belirtilen zaman diliminde Bilgi Dünyasında 47, Türk Kütüphaneciliğinde ise 52 hakemli makale yayımlanmıştır. Bu makalelerin 11'i (9 BD, 2 TK) İngilizce, 88'i (38 BD, 50 TK) Türkçe dilinde yayımlanmıştır. Bilgi Dünyası makalelerinde 1975, Türk Kütüphaneciliği makalelerinde ise 2417 olmak üzere toplamda 4392 kaynağa atıfta bulunulduğu belirlenmiştir. Ancak künyeleri doğrulanamayan, makalelerin kaynakçası dışında herhangi bir yerde bulunamayan/doğrulanamayan bibliyografik kimlikler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Bu bağlamda her iki dergide de dört tanesinin bibliyografik bilgilerine dair Web'de doğrulayıcı bir bilgi bulunamaması nedeniyle sekiz kaynak çalışmada kapsam dışı tutulmuş olup toplamda 4384 atfın analizi gerçekleştirilmiştir.

4384 atıf, serbest erişimlilik açısından Google ve Google Akademik'te herhangi bir kişisel bilgi, kütüphane üyeliği ve sistemlere abonelik olmaksızın anonim olarak Opera Web tarayıcısında Nisan-Eylül 2020 zaman diliminde sorgulanmıştır. Burada önemli olan nokta, bilgi erişim sürecinin herhangi bir sisteme herhangi bir üyelik veya abonelik olmaksızın anonim olarak gerçekleştirilmesidir. Atıf analizinde, atıfların dergilerde hangi yıllarda ne oranda kullanıldığı, bilgi kaynağı türleri, dilleri, serbest erişim durumları ve erişim adresleri (URL ya da DOI) Excel'de kayıt altına alınmıştır. Bu çalışmada araştırmacıların makalelerinde bulunan kaynakçalarında kaynaklara elektronik erişime dair bir bilgi verip vermediğine bakılmaksızın kullandıkları bütün kaynakların Web'de anılan zamanda erişilir olup olmadığı sınanmıştır. Bazı durumlarda da bibliyografik kimliklerdeki eksiklikler/yanlışlıklar nedeniyle Google aracılığıyla dergi sayfaları, YÖK Tez Merkezi gibi sistemlerden yararlanılmıştır. Onun dışında bütün çalışmalar başlıkları ve diğer bilgileri ile Google veya Google Akademik'te aranmıştır. Güncellenmiş ve arşivlenmiş Web sayfalarının durumu erişilebilir olarak belirlenmiştir. Bir diğer ayrıntı ise ResearchGate'te anonim olarak kaynaklara erişmek mümkünken Academia'da ilgili dokümana erişmek için sisteme üye olmak zorunlu tutulmaktadır. Bütün bu konular serbest erişilebilirliği etkileyen unsurlardır. Ayrıca Google ve Google Akademik'te yapılan taramalarda bazı gölge kütüphanelerden de sonuçların gelebildiği ve ölü linklerin bulunduğu gözlenmiştir. Çalışmada bibliyografik künyelerdeki yazar, yıl ve başlık bilgileri atıf analizi kapsamı dışında tutulmuştur.

Veri Analizi

Araştırmada bibliyometri yöntemi benimsenmiş olduğundan veriler atıf analizi (Campanario, 2003, ss. 76-78) tekniğiyle incelenmiştir. Çalışmalarda birden fazla atıfta bulunan kaynaklar birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmiş olup erişildiği elektronik adreslerden yalnızca biri veri tablosuna kaydedilmiştir. Atıflar, hangi dergide yer aldığına, yıllara, dillerine, türlerine ve serbest erişim durumlarına göre sistematik olarak kategorize edilmiştir. Makalelerde kullanılan kaynaklar sekiz temel kategoride sistematize edilmiştir. Bunlardan *makaleler*, hakemli makaleleri; *kitaplar*, kitap içi bölümleri ve kitapları; *toplantı kaynakları*, bildiri, toplantı sunumu gibi toplantılarla ilgili bütün kaynakları; *Web siteleri*, bloglar, resmi kurum ve kuruluş siteleri gibi Web kaynaklarını; *tezler*,

uzmanlık, lisansüstü ve doçentlik tezlerini; *raporlar*, kurum ve kuruluşların ürettiği raporları; *hukuki kaynaklar*, yasa, yönetmelik, uluslararası antlaşmalar gibi mevzuatı; *diğer* kategorisi ise bildirgeler, ilkeler, el kitapları, ansiklopediler, gazeteler, bibliyografyalar, sözlükler, istatistikler, görüş yazıları, kitap tanıtımları, editoryaller vb. toplamda az bir oranı kapsayıp istatistiksel olarak sunulması uygun görülmeyen bütün çalışmaları ve türü belirlenemeyen ya da bilinmeyen kaynakları kapsamaktadır. Kaynakların dilleri ise üç temel kategoride analiz edilmiştir. *İngilizce* kategorisinde İngilizce; *Türkçe* kategorisinde Türkçe; *diğer* kategorisinde ise İspanyolca, Almanca, Fransızca, Yunanca, Arapça, Azerbaycan Türkçesi, Çekçe, Katalanca, Rusça, Slovak Dili, Afrika Dili, Korece gibi az veriye sahip diller ve bilingual ve dili belirlenemeyen bütün çalışmalar yer almaktadır. Atıf analizi gerçekleştirilen veriler, tanımlayıcı istatistiklerle görselleştirilerek "Bulgular" bölümünde sunulmuştur. Verilerin sistematikleştirilmesi ve görselleştirilmesinde Excel programından, analizinde ise IBM SPSS Statistics 22 yazılımından yararlanılmıştır.

Bulgular

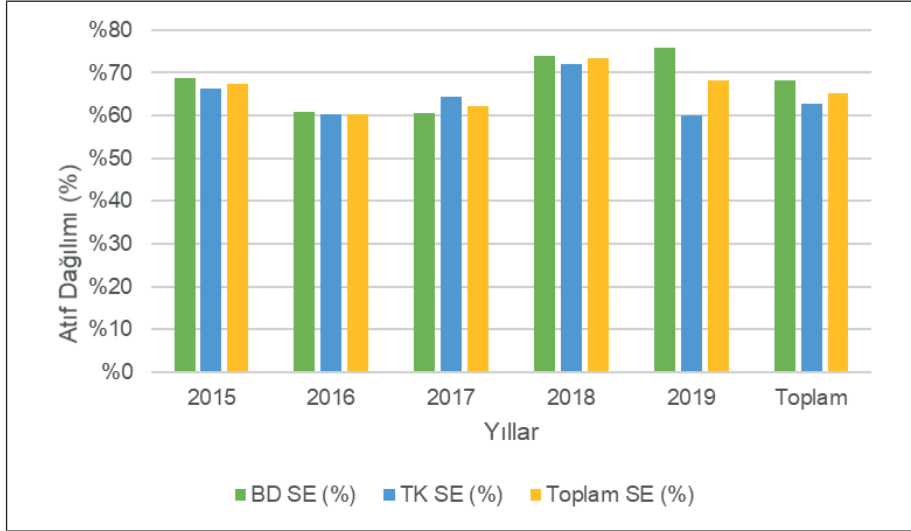
Bulgular bölümünde öncelikle araştırma verilerine yönelik tanımlayıcı istatistikler ve atıflara serbest erişim oranları yıllara, yayın türlerine (bilgi kaynağı türleri) ve dillerine göre kategorize edilerek verilmiştir. Tablo 1'de atıfların hem genel durumu hem de yıllara göre dağılımı sunulmuştur.

Tablo 1

Atıfların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	BD (%)	TK (%)	Toplam (%)
2015	%23	%20	%21
2016	%18	%46	%34
2017	%20	%11	%15
2018	%19	%8	%13
2019	%21	%16	%18
Toplam	%100	%100	%100

Tablo 1'de görüldüğü üzere 2015-2019 zaman aralığında kullanılan atıf niceliğinde yıllar ve dergiler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Veriler ışığında BD'nin atıflarının TK'nin atıflarından daha dengeli dağılım gösterdiği söylenilebilir. Toplam atıf sayısına bakıldığında ise en fazla atfın 2016 yılında kullanıldığı görülmektedir. 2016 yılını, 2015, 2019, 2017 ve 2018 sırasıyla izlemektedir. BD dergisinde en fazla atıf sırasıyla 2015, 2019, 2017, 2018 ve 2016 yıllarıdır. TK dergisinde ise en yüksek atıf oranı sırasıyla 2016, 2015, 2019, 2017 ve 2018 yıllarıdır. Toplam atıftan ne kadarının serbest erişimli olduğu ise Şekil 1'de gösterilmiştir.

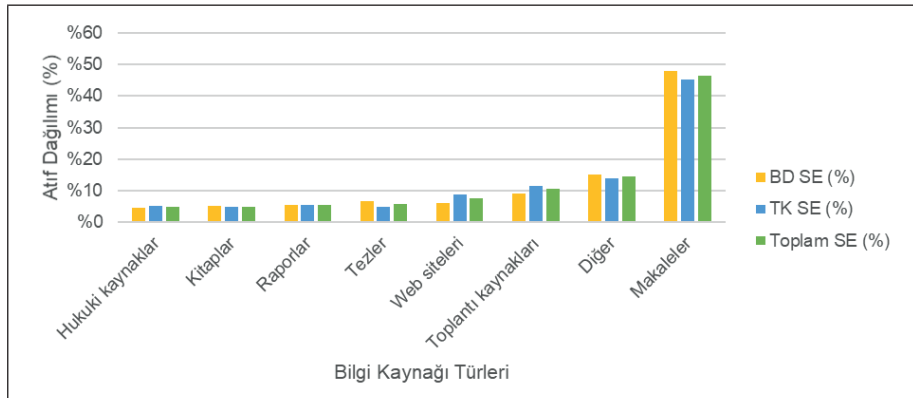
Şekil 1*Serbest Erişimli Kaynakların Yıllara Göre Dağılımı*

Şekil 1, toplamda ve iki dergi özelinde 2015-2019 zaman aralığında bilimsel makalelerde kullanılan kaynakların hangi oranda serbest erişimli (SE) olduğunu göstermektedir. Toplam SE değeri, yıllar bazında serbest erişilen kaynağın, aynı yıldaki toplam kaynağa oranlanması ile bulunmuştur. Şekil 1'de sunulan verilere dayanarak serbest erişimli kaynak oranlarının toplam atıf oranı ile yıllar bazında paralellik gösterdiği söylenebilir. Şekil 1'deki oranlara bakıldığında toplamda en fazla serbest erişimli kaynağı içeren yılın 2018 olduğu görülmektedir. 2018 yılını, 2019, 2015, 2017 ve 2016 yılları izlemektedir. BD dergisinde kullanılan toplam atfın %68'inin; TK dergisinde ise %63'ünün serbest erişimli olduğu görülmektedir. Yılların toplamında ise genel olarak kullanılan 4384 atfın %65'inin serbest erişimli olduğu saptanmıştır. Bu oranlar oldukça dikkat çekicidir; çünkü kaynakların yarısından fazlasına herhangi bir ücret ödemesizin Web üzerinden serbest erişimin olanaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada serbest erişimli kaynakların yıllara göre bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Pearson'ın Ki-Kare testi yapılmış olup serbest erişimli olma durumu ve yıllar arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($X^2 (4, N = 4384) = 39,243, p = ,000$). Ayrıca dergiler ve serbest erişimli kaynak kullanmaları arasında anlamlı bir ilişki olduğu Pearson'ın Ki-Kare analizi sonucunda belirlenmiştir ($X^2 (1, N = 4384) = 13,938, p = ,000$). Dolayısıyla iki dergideki kullanılan atıflar ve onların serbest erişimli olması arasında bağımlı bir ilişki bulunmaktadır. Analizi gerçekleştirilen atıfların türlerine göre dağılımı ise Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2*Atıfların Bilgi Kaynağı Türlerine Göre Dağılımı*

Bilgi Kaynağı Türleri	BD (%)	TK (%)	Toplam (%)
Hukuki kaynaklar	%3	%3	%3
Kitaplar	%17	%23	%20
Raporlar	%4	%4	%4
Tezler	%6	%4	%5
Web siteleri	%6	%7	%6
Toplantı kaynakları	%8	%11	%10
Diğer	%14	%12	%13
Makaleler	%42	%36	%39
Toplam	%100	%100	%100

Tablo 2’de atıflarda kullanılan bilgi kaynağı türleri dergiler özelinde ve genel olarak sunulmuştur. Tablo 2’de görüldüğü üzere atıflarda kullanılan kaynaklar, türlerine göre sırasıyla *makaleler, kitaplar, diğer kaynaklar, toplantı kaynakları, Web siteleri, tezler, raporlar, hukuki kaynaklar*dır. BD ve TK dergilerinde toplam kaynak dağılımına benzer biçimde en fazla kullanılan ilk üç kaynağın *makaleler, kitaplar ve diğer yayınlar* olduğu belirlenmiştir. Kaynakların oranlarına bakıldığında atıfların toplamda ve dergilere göre en fazla makale, kitap ve toplantı kaynaklarından oluştuğu gözlenmektedir. Makalelerin bulunduğu dergilerdeki bilgi kaynağı dağılım oranları da buna paralel biçimdedir. Serbest erişimli kaynakların türlere göre dağılımı Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2*Serbest Erişimli Kaynakların Türlere Göre Dağılımı*

Şekil 2'de toplam atıf oranı sekiz temel kategoride sunulmuştur. Oranlar incelendiğinde atıfların kaynak türü dağılımının farklılık gösterdiği görülmektedir. Şekil 2'deki Toplam SE değeri, türler bazında serbest erişimli kaynakların, serbest erişimli kaynak toplamına oranlanması ile bulunmuştur. Bu bağlamda toplamda serbest erişim oranı en yüksek bilgi kaynağı türlerinin *makaleler* (%46), *diğer kaynaklar* (%14) ve *toplantı kaynakları* (%11) olduğu saptanmıştır. BD ve TK dergilerinde de ilk üç sırada aynı kaynaklar yer almaktadır. Serbest erişimli olarak erişilen kaynakların son sıralarında ise *hukuki kaynaklar*, *kitaplar* ve *raporlar* yer almaktadır. Verilerden anlaşılacağı üzere makaleler serbest erişimli kaynakların neredeyse yarısını oluşturmaktadır. Kitapların toplam atıf sıralamasında ilk üçte yer alırken serbest erişimli kaynak oranında son üçte yer alması bulgulara dikkat çeken bir diğer noktadır. Pearson'ın Ki-Kare testi ile açık erişim durumu ve atıf yapılan kaynak türleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir ($X^2(7, N = 4384) = 1219,502, p = ,000$). Analize dayalı olarak serbest erişimli olma durumu ve atıf yapılan kaynak türleri arasında bağımlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Kaynakların dillere göre dağılımı Tablo 3'te sunulmuştur.

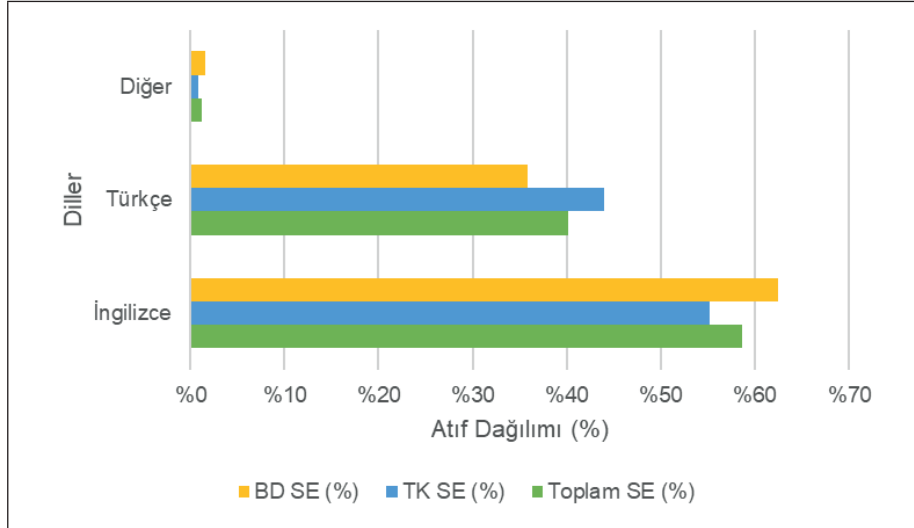
Tablo 3*Atıfların Dillere Göre Dağılımı*

Diller	BD (%)	TK (%)	Toplam (%)
İngilizce	%65	%54	%59
Türkçe	%34	%45	%40
Diğer	%1	%1	%1
Toplam	%100	%100	%100

Tablo 3'te görüldüğü üzere iki dergide de çeşitli dillerde çalışmalardan yararlanıldığı saptanmıştır. Dergilerde kullanılan atıfların çoğunluğunun *İngilizce* olması, ulusal literatürde ana dilinden (Türkçe) yoğun biçimde kullanımını göstermesi açısından ilgi çekicidir. Öte yandan hakemli çalışmalarda ana dilin de üzerinde İngilizce kaynaklardan yararlanılmış olması bilim dilinin İngilizce olması bakımından beklenen bir sonuçtur. Makalelerde kullanılan dillerin dağılımında *İngilizceyi* (%59), *Türkçe* (%40) izlemektedir. Diğer diller ise atıfların yalnızca %1'ini oluşturmaktadır. Dergiler özelinde de en çok İngilizce kaynağın kullanıldığı görülmektedir. Serbest erişimli kaynakların dil dağılımı ise aşağıda Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3

Serbest Erişimli Kaynakların Dillere Göre Dağılımı

Şekil 3'te üç farklı kategoride sistematize edilen kaynaklardan serbest erişimli olanlarının dillere göre dağılımı görülmektedir. Şekil 3'teki Toplam SE değeri, ilgili dildeki serbest erişimli kaynakların toplamdaki serbest erişimli kaynağa oranlanması ile bulunmuştur. Çalışmalarda kullanılan atıfların dilleri ile bu dillerdeki serbest erişimli kaynak oranı dergiler özelinde ve toplamda benzerlik göstermektedir. Ayrıca BD dergisinde İngilizce kaynak kapsamı (%62) TK dergisinden (%55) fazla iken Türkçe kaynaklarda (%36 BD, %44 TK) ise aksi durum söz konusudur. Dergilerde de benzer biçimde ilk sırayı İngilizce çekmektedir. Diller ile kaynaklara serbest erişim durumu arasında bir bağımlılık olup olmadığı saptamak için Pearson'ın Ki-Kare testi gerçekleştirilmiştir. Buna göre bu iki değişken arasında bir bağımlılık, ilişki olmadığı test edilmiştir ($X^2(2, N = 4384) = 1,681, p = ,432$).

Tartışma

Bu araştırmada, KBB literatüründe serbest erişimli kaynakların kullanımı yoluyla serbest erişimin bilimsel iletişim sürecine katkısı saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda serbest erişimin bilime katkısının somut olarak ispatlanabilmesi için BD ve TK dergilerinde 2015-2019 zaman aralığında yayımlanan bilimsel çalışmaların kullandığı kaynakların atıf analizi gerçekleştirilmiştir. Atıf analizinde çalışmaların dergilerde hangi zamanda kullanıldığı, türleri ve dilleri belirlenmiştir.

Araştırma bulgularına göre BD dergisinde toplamda atıfların %68'ine, TK dergisinde ise %63'üne anonim olarak Web üzerinde erişilebildiği bulgulanmıştır. Toplam serbest erişimli kaynak oranı ise %65 olarak saptanmıştır. Makalelere serbest erişilebilirliğinin yaklaşık üçte iki oranında olmasının açık erişim dergilerinin yanı sıra çalışmaların ön baskısının ya da yazar kopyasının açık erişim sistemleri, kişisel Web siteleri ya da akademik sosyal ağlarda erişilebilir olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırma bulguları türler bağlamında değerlendirildiğinde çalışmalarda kullanılan kaynaklar içerisinde makaleler, kitaplar ve toplantı kaynakları ilk üç sırada iken serbest erişimli kaynaklar toplamında ve dergiler özelinde ise ilk üç sırayı *makaleler, diğer kaynaklar ve toplantı kaynaklarının* aldığı görülmektedir. Dolayısıyla kitaplara serbest erişim oranının bu bağlamda onların kullanım oranına göre daha düşük olduğunu söylemek mümkündür.

Serbest erişimli kaynaklarda İngilizce dilinde üretilen çalışmaların egemenliği gözlenmiştir. Türkiye adresli yayıncılığın baskın olduğu iki dergide de kullanılan atıfların büyük çoğunluğunun İngilizce olması ve en çok serbest erişimli kaynağın da İngilizce dilinde üretilmiş olması hem şaşırtıcı hem de çağın koşulları ve bilimdeki egemen dilin İngilizce olduğu dikkate alındığında beklenen de bir sonuçtur. İlgili örneklem bağlamında kaynakların serbest erişimlilik durumu ile dergiler, yıllar ve bilgi kaynağı türleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu; dil bağlamında ise serbest erişim durumu ve diller arasında bağimli bir ilişkinin olmadığı analiz edilmiştir.

Literatürde de çalışma bulgularına benzer sonuçlara ulaşıldığı gözlenmiştir. Willinsky (2007), Wikipedia makalelerinden oluşan bir örneklemde makalelerde kullanılan çalışmaların %60'ına; Grigas ve diğerleri 2017 yılında yayımlanan çalışmalarında Vilnius Üniversitesinde üretilmiş lisansüstü tezlerde kullanılan kaynakların %57'sine, Güngör (2020) ise Bilgi ve Belge Yönetimi ana bilim dalında yürütülen lisansüstü tezleri analiz ettiği çalışmasında %61 oranında kaynağa açık erişimli olarak erişildiğini belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere literatürdeki çalışmalarda da incelenen kaynakların yarısından fazlasına açık erişimli ya da serbest erişimli olarak erişilebildiği saptanmıştır. Güngör'ün (2020, s. 19) çalışmasında tezlerde kullanılan kaynakların çoğunlukla yerli olduğu belirtilmişken bu çalışmada en fazla İngilizce kaynak kullanıldığı belirlenmiştir. Aynı alandaki lisansüstü tezler ile hakemli makaleler arasında bu açıdan bir farklılık olduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna ek olarak Güngör'ün araştırmasında en çok kullanılan açık erişimli kaynak türü %37'lik oranla dergi ve %24'lük oranla kitap olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ise kitaplar toplamda en fazla kullanılan kaynaklardan biri olmasına rağmen en az serbest erişime sahip kaynaklar arasında yer almıştır. Çalışmanın özgün yanı ulusal literatürde bilimsel dergilerde yayımlanan makalelerde kullanılan serbest erişimli kaynakları, türleri ve dilleri bağlamında kapsamlı biçimde kategorize etmiş olmasıdır. Bilimsel iletişim sürecinde büyük öneme sahip hakemli makalelerin bu açıdan analiz edilmesi bilimsel bilgiye özgür ve serbest erişiminin katkısını ortaya koymak açısından son derece önemlidir.

Bulgularda görüldüğü üzere birçok tür ve dildeki bilgi kaynağına yüksek bir oranda serbest erişimin olanaklı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, makalelerde kullanılan Web sitelerinin adres değiştirip geçmişlerini arşivlememesi ya da onlara yönlendirmede bulunmaması, çalışmalarda kullanılan linklerin güncelde/araştırma yapılan süreçte ölü olması gibi durumların özellikle Web kaynaklarında serbest erişim oranını azalttığı görülmüştür. Ancak WayBack Machine sayesinde kimi zaman eski Web sayfalarına erişim olanaklı olmuştur. Bunun yanı sıra YÖK Tez Merkezi bir açık erişim sistemi olsa da tezlere erişirken bu sisteme yönlendiren diğer sistemlerin (tezarsivi.com gibi) Web'de daha görünür olduğu gözlenmiştir. Öte yandan gölge kütüphanelerde sunulan kaynakların sayısı ise gittikçe artmaktadır. Bu çalışmada da atıflar analiz edilirken bu sitelerden kaynaklara erişim sağlanabildiği gözlenmiştir.

Sonuç

Bilimsel iletişimde Web siteleri, Wikipedia gibi platformlar, akademik sosyal ağlar, açık erişim sistemlerinin ve gölge kütüphanelerin varlığı gün geçtikçe etkisini derinden hissettirmektedir. Bu çalışma bilimsel iletişimde büyük yere sahip olan hakemli makalelerin serbest erişimli kaynaklardan ideal olarak hangi düzeyde yararlanabileceğini somutlaştırarak, Web'in, serbest erişimin, çevrim içi kaynakların bilime katkısını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Çalışma bulgularında görüldüğü üzere hem dergiler özelinde hem toplamda kullanılan kaynakların yarısından fazlasına serbest erişimli olarak özgürce erişildiği saptanmıştır. Ayrıca bilimsel çalışmalarda İngilizce dilinin egemenliği çoğunluğunu Türkçe makalelerin oluşturduğu dergilerde de etkisini göstermektedir. Bunun yanı sıra İngilizce kaynakların serbest erişimlilik oranının Türkçeden yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum aslında bilim dilinin İngilizce olmasına ve İngilizce içeriğin ve serbest erişimli kaynağın Web'de daha fazla bulunduğu gerçeğine de işaret etmektedir. Ayrıca hakemli makalelerde, makalelerden sonra ikinci sırada kullanılan kaynak olmasına rağmen kitaplara yüksek oranlı serbest erişimin kısıtlı olması bulgularla somut olarak desteklenmiştir. Serbest erişimin makalelerde kitaplardan yoğun biçimde etkisini gösterdiği söylenebilir. Yaklaşık %65 olarak saptanan serbest erişimli kaynak kapsamı, bireylerin akademik çalışmalarda dahi kütüphaneye değil arama motorlarına yönelişi, açık erişim ve onun da ötesine geçmeye başlayan serbest erişim kütüphanelere hizmetlerini ve bütçelerini gözden geçirmek için önemli ipuçları sunmaktadır. İki farklı dergide de serbest erişim oranlarının birbirine yakın çıkması ve literatürde de benzer bulgulara rastlanmış olması serbest erişimin bilime özeldir KBB alanına etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Öneriler

Açık bilim ve açık erişimin serbest erişilebilirliğe ivme kazandırdığı ve durmaksızın kazandıracığı bir gerçektir. Kütüphaneler bütün bu gelişmeleri ve değişimleri dikkate

arak yollarını çizmelidir. Yoksa gölge kütüphaneler, ilgili açık erişim sistemleri, akademik sosyal ağlar, kurumsal ve kişisel arşivler ve Web'deki diğer kaynaklar yoluyla bireyler bilgiye ulaşabilmekte olup eğilimleri de bu yöndedir. Web'deki ölü link niceliğini azaltmaya yönelik önlemler alındıkça da serbest erişim oranının artacağı unutulmamalıdır. Ayrıca YÖK Tez Merkezi ve diğer açık erişim sistemleri Web'de görünürlüğünü artırmalıdır. Öte yandan gölge kütüphanelerin bilimsel iletişim sürecindeki yeri bilim topluluğu tarafından ivedi bir biçimde ele alınmalıdır.

Gelecekte ulusal çapta uygun örneklem seçilerek bilimsel çalışmalarda kullanılan kaynakları hem kütüphane hem de Web'in ne oranda kapsadığına yönelik karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Veriler ışığında bilgi merkezleri tarafından veri tabanlarına, bütünleşik arama motorlarına harcanan tutarlar gözden geçirilmelidir.

Teşekkür

Değerli Hocalarım Prof. Dr. Oya Gürdal'a süreçteki bütün desteği ve ilk taslağı okuyarak kavramsal önerilerde bulunduğu, Prof. Dr. Özlem Gökkurt Demirtel'e çalışmada uygun terimlerin seçilmesindeki kılavuzluğu, Prof. Dr. Fatih Rukancı'ya çalışmanın ilk taslağını okuyarak beni yönlendirdiği için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çıkar Çatışması

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul Kararları ve İzinler

Araştırma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

About: What is cOAlition S? (t. y.). <https://www.coalition-s.org/about/>

ANKOS Web. (2021, 17 Şubat). ANKOS ile Cambridge University Press arasında imzalanan "Okuyayım" anlaşması [Youtube Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=EPnBGMqll4>

Archambault, É., Amyot, D., Deschamps, P., Nicol, A., Provencher, F., Rebout, L. ve Roberge, G. (2014). Proportion of open access papers published in peer-reviewed journals at the European and world levels: 1996-2013. *Copyright, Fair Use, Scholarly Communication, etc.*, 8. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1007&context=scholcom>

Dergi Hakkında. (t.y.). *Bilgi Dünyası*. <https://bd.org.tr/index.php/bd/about>

Brody, T. (2004). Citation analysis in the open access world. *Interactive Media International*. <https://citeserx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.493.3951&rep=rep1&type=pdf>

Budapest Open Access Initiative. (2002). <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read>

Budapeşte Açık Erişim Girişimi. (2002). <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/translations/turkish-translation>

- Campanario, J. M. (2003). Citation analysis. J. Feather ve P. Sturges (Yay. Haz.), *International Encyclopedia of Information and Library Science* içinde (2. bs., ss. 76-78). Routledge.
- Casserly, M. F. ve Bird, J. E. (2003). Web citation availability: Analysis and implications for scholarship. *College and Research Libraries*, 64(4), 300-317. <https://doi.org/10.5860/crl.64.4.300>
- Connaway, L. S. ve Powell, R. R. (2010). *Basic research methods for librarians* (5. bs.). Libraries Unlimited.
- Correa, J. C., Laverde-Rojas, H., Marmolejo-Ramos, F., Tejada, J. ve Bahník, Š. (2020). *The SCI-HUB effect: SCI-HUB downloads lead to more article citations*. <http://arxiv.org/abs/2006.14979>
- Davis, P. M. ve Cohen, S. A. (2001). The effect of the Web on undergraduate citation behavior 1996-1999. *Journal of American Society for Information Science and Technology*, 52(4), 309-314. <https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/2557/52.4davis.pdf?sequence=1>
- Dellavalle, R. P., Hester, E. J., Heilig, L. F., Drake, A. L., Kuntzman, J. W., Graber, M. ve Schilling, L. M. (2003). Going, going, gone: Lost Internet references. *Science*, 302(5646), 787-788. <https://doi.org/10.1126/science.1088234>
- Duić, M. (2019). In labyrinths of digital text: use of Web literature by faculty from two Croatian universities. *Information Research*, 24(1). <http://informationr.net/ir/24-1/istic2018/istic1821.html>
- Gökkurt, Ö. (2017). Üniversite kütüphaneleri ve ulusal akademik e- yayınlar: "Büyük dev açık kütüphane düşü". *ÜNAK Akademik Kütüphanelerde Kaynak Yönetimi Sempozyumu, 12-14 Ekim 2017*. https://www.researchgate.net/profile/Oezlem-Goekkurt-Demirtel/publication/321905033_Universite_Kutuphaneleri_ve_Ulusal_Akademik_e-Yayinlar_Buyuk_Buyuk_Dev_Acik_Kutuphane_Dusu_University_Great_Libraries_and_National_Academic_e-Publications_The_Great_Big_Giant_Open_Library_Dream/links/5a38bc90a6fdccdd41fe6d18/Ueniversite-Kuetuephaneleri-ve-Ulusal-Akademik-e-Yayinlar-Bueyuek-Bueyuek-Dev-Acik-Kuetuephane-Duesue-University-Great-Libraries-and-National-Academic-e-Publications-The-Great-Big-Giant-Open-Library-D.pdf
- Grigas, V., Juzeniene, S. ve Velickaite, J. (2017). "Just Google it" – The scope of freely available information sources for doctoral thesis writing. *Information Research*, 22(1). <http://informationr.net/ir/22-1/paper738.html>
- Güngör, T. (2020). Bilgi ve Belge Yönetimi anabilim dalında yapılan tezlerde açık erişimli kaynak kullanımı. Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ve Hacettepe Üniversitesi Bilgi Topluluğu (Ed.), *Açık Bilim ve Bilimsel İletişim: 4. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrenci Kongresi, 16 Nisan 2020, Genişletilmiş Bildiri Özetleri* içinde (ss. 16-19). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü. http://bby2020kongre.bilgiyonetimi.net/wp-content/uploads/sites/28/2020/08/acik_bilim_bilimsel_iletisim.pdf
- Gürdal Tamdoğan, O. (2013). Sosyal bilimlerde ve insan bilimlerinde bilgi kaynaklarının ve kütüphane kurumunun yarattığı değeri ölçmeye dayalı bir metodoloji: Atıf analizi bulguları - II. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(1), 25-51. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/811518>
- Herb, U. ve Schöpfel, J. (2018). Open divide emerges as open access unfolds. J. Schöpfel ve U. Herb (Ed.), *Open divide: Critical studies on open access* içinde (ss. 7-13). Litwin. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1206390>

- Himmelstein, D. S., Romero, A. R., Levernier, J. G., Munro, T. A., McLaughlin, S. R., Greshake Tzovaras, B. ve Greene, C. S. (2018). Sci-Hub provides access to nearly all scholarly literature. *eLIFE* içinde (C. 7). <https://doi.org/10.7554/eLife.32822>
- Jamali, H. R. ve Asadi, S. (2010). Google and the scholar: the role of Google in scientists' information-seeking behaviour. *Online Information Review*, 34(2), 282–294. <https://doi.org/10.1108/14684521011036990>
- Kwon, D. (2018, 11 Haziran). North American universities increasingly cancel publisher packages. *The Scientist Magazine*. <https://www.the-scientist.com/news-opinion/north-american-universities-increasingly-cancel-publisher-packages-64324>
- Maharana, B., Nayak, K. ve Sahu, N. K. (2006). Scholarly use of Web resources in LIS research: A citation analysis. *Library Review*, 55(9), 598–607. <https://doi.org/10.1108/00242530610706789>
- Manca, S. (2018). ResearchGate and Academia.edu as networked socio-technical systems for scholarly communication: a literature review. *Research in Learning Technology*, 26(2008), 1–16. <https://doi.org/10.25304/rlt.v26.2008>
- Martin, R. A. (2010). Finding free and open access resources: A value-added service for patrons. *Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Electronic Reserve*, 20(3), 189–200. <https://doi.org/10.1080/1072303X.2010.491022>
- Martín-Martín, A., Thelwall, M., Orduna-Malea, E. ve Delgado López-Cózar, E. (2020). Google Scholar, Microsoft Academic, Scopus, Dimensions, Web of Science, and OpenCitations' COCI: a multidisciplinary comparison of coverage via citations. *Scientometrics*, 126, 871-906. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11192-020-03690-4.pdf>
- McCullough, A. (2017). Does it make a sound: Are open access monographs discoverable in library catalogs? *Portal: Libraries and the Academy*, 17(1), 179–194. <https://doi.org/10.1353/pla.2017.0010>
- McCown, F., Chan, S., Nelson, M. L. ve Bollen, J. (2005). *the availability and persistence of Web references in D-Lib Magazine*. <https://arxiv.org/ftp/cs/papers/0511/0511077.pdf>
- Norris, M., Oppenheim, C., ve Rowland, F. (2008). Finding open access articles using Google, Google Scholar, OALster and OpenDOAR. *Online Information Review*, 32(6), 709–715. <https://doi.org/10.1108/14684520810923881>
- Pooley, J. (2020, 21 Şubat). *Read-and-Publish Open Access deals are heightening global inequalities in access to publication*. <https://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2020/02/21/read-and-publish-open-access-deals-are-heightening-global-inequalities-in-access-to-publication/>
- Prosser, D. C. (2005). Open access: the future of scholarly communication. *Cadernos Bad*, 1, 6–20. <https://bad.pt/publicacoes/index.php/cadernos/article/download/818/817>
- Purcell, K., Brenner, J. ve Rainie, L. (2012, 9 Mart). *Search Engine Use 2012*. Pew Research Center Internet & Technology. <https://www.pewresearch.org/internet/2012/03/09/search-engine-use-2012/>
- Rather, R. A., Jan, R. ve Loan, F. A. (2006). Search engine coverage of open access corpus in the field of biotechnology. *Trends in Information Management*, 2(1), 1–8. https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID3779774_code2892128.pdf?abstractid=3779774&mirid=1

- Rempel, J. ve Cossarini, D. M. (2013). Communicating the relevance of the library in the age of Google: Improving undergraduate research skills and information literacy through new models of library instruction. *Nordic Journal of Information Literacy in Higher Education*, 5(1), 49–53. <https://doi.org/10.15845/noril.v5i1.176>
- Saberi, M. K. ve Abedi, H. (2012). Accessibility and decay of Web citations in five open access ISI journals. *Internet Research*, 22(2), 234–247. <https://doi.org/10.1108/10662241211214584>
- Schiltz, M. (2018, 4 Eylül). *Why plan S*. <https://www.coalition-s.org/why-plan-s/>
- Sennema, G. (2019). One size does not fit all [Sunum]. *48th General Assembly of Beth, 7-11 September 2019, Oxford, UK*. <https://doi.org/10.1145/2324796.2324863>
- Swartz, A. (2008). *Guerilla Open Access Manifesto*. <https://archive.org/details/GuerillaOpenAccessManifesto>
- Tonta, Y. (2019, 23 Ocak). Bilimsel yayınlara açık erişim modelleri. *Sarkaç*. <https://sarkac.org/2019/01/bilimsel-yayinlara-acik-erisim-modelleri/>
- Tonta, Y., Ünal, Y. ve Al, U. (2007). The research impact of open access journal articles. *Proceedings ELPUB2007 Conference on Electronic Publishing – Vienna, Austria – June 2007*. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/11625/kcb22.pdf?sequence=1>
- Türk Kütüphaneciliği Yönetim Belgesi. (t. y.). *Türk Kütüphaneciler Derneği*. http://tk.org.tr/belgeler/TK-Yonetim_Belgesi.pdf
- Vaughan, L. ve Shaw, D. (2003). Bibliographic and Web citations: What is the difference? *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 54(14), 1313-1322. <https://doi.org/10.1002/asi.10338>
- Wilke, C. (2019, 1 Mart). With no open access deal, UC breaks with Elsevier. *The Scientist Magazine*. <https://www.the-scientist.com/news-opinion/with-no-open-access-deal-uc-breaks-with-elsevier-65554>
- Willinsky, J. (2007). What open access research can do for Wikipedia. *First Monday*, 12(3). <https://doi.org/https://doi.org/10.5210/fm.v12i3.1624>
- Wu, M. ve Chen, S. (2014). Graduate students appreciate Google Scholar, but still find use for libraries. *The Electronic Library*, 32(3), 375–389. <https://doi.org/10.1108/EL-08-2012-0102>
- Zhang, Y. (1998). The impact of Internet-based electronic resources on formal scholarly communication in the area of library and information science: A citation analysis. *Journal of Information Science*, 24(4), 241–254. <https://doi.org/10.1177/016555159802400403>

Yapay Zekâ ve Kütüphaneler

Artificial Intelligence and Libraries

Ferhat ÖZTÜRK, Nevzat ÖZEL

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atıf yapmak için/ To cite this article:

Öztürk, F. ve Özel, N. (2021). Yapay Zekâ ve Kütüphaneler. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 351-386. doi: 10.15612/BD.2021.648

Makale türü / Paper type: Hakemli / Refereed

Araştırma Makalesi / Research Article

Doi: 10.15612/BD.2021.648

Geliş Tarihi / Received: 25.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 31.12.2021

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 31.12.2021

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, TÜRKİYE/TURKEY

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <http://www.bd.org.tr/index.php/bd/index>

Yapay Zekâ ve Kütüphaneler*

Ferhat ÖZTÜRK** , Nevzat ÖZEL***

Öz

Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde (BİT) yaşanan yenilikler ve değişim, hemen her sektöri etkilemekte, çalışma alanlarına ivme kazandırmakta, ürün ve hizmetlerin kalitesini artırmaktadır. Özellikle sürekli gelişen yazılım ve web teknolojileri, yenilikçi fikirlerin ve icatların ortaya çıkmasını sağlamakta ve yeni ufuklar açmaktadır. 20. yüzyıl ortalarından itibaren gelişen ve bugünün dünyasında odak noktası konumunda bulunan teknolojilerden birisi olan yapay zekâ, insanoğlunun tarihin başlangıcından beri hayalini kurduğu ve kendisi gibi düşünme ve akıl yürütme işlevlerine sahip akıllı varlıklar düşünüyü gerçekleştirebilecek güçte bir yapıya sahiptir. Halihazırda büyük dönüşümlere kapı açan bu teknoloji, bilgi merkezlerinden olan kütüphaneleri de gerek hizmet anlayışı gerekse kurum yapısı bağlamında temelden değiştirecek potansiyelindedir. Bu çalışmada, yapay zekâ alanı ve kütüphanelerde yapay zekâ uygulamaları literatüre dayalı olarak incelenmiş; üniversite kütüphanecilerinin yapay zekâ teknolojisi ve uygulamalarına ilişkin algıları, farkındalıkları ve beklentileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Ankara'daki üniversite kütüphanelerinde görev yapan kütüphanecilerin tamamına (160 kişi) 18 soruluk bir anket uygulanmış, çalışmaya katılmaya gönüllü 110 kütüphaneciden araştırma verileri elde edilmiştir. Bu veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. İstatistiksel analiz yöntemlerinden betimsel analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada, kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojileri ve uygulamaları ile ilgili bilgi ve beceri düzeylerinin düşük olduğu; bunları geliştirmeye yönelik eğitim ihtiyaçlarının bulunduğu saptanmıştır. Bu çalışmanın kütüphanelerde kullanılabilecek yeni teknolojiler hakkında bilgi vererek fırsatlar sunacağı; yapay zekâyı ilgili farkındalık oluşturacağı; kütüphanelerde yapılacak eğitim planlanırken kütüphanecilere ve kütüphane yöneticilerine fikir vereceği ve katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Yapay zekâ, büyük veri, uzman sistemler, doğal dil işleme, robotik, örüntü tanıma, akıllı ajanlar.

* Bu çalışma 2020 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalında Doç. Dr. Nevzat ÖZEL danışmanlığında "Kütüphanelerde Yapay Zekâ Uygulamaları" başlıklı tamamlanmış yüksek lisans tezine dayanarak hazırlanmıştır.

** Sorumlu yazar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, ferhat.ozturk@ktb.gov.tr

*** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, nozel@ankara.edu.tr

Artificial Intelligence and Libraries*

Ferhat ÖZTÜRK** , Nevzat ÖZEL ***

Abstract

Innovations and changes in Information and Communication Technologies (ICT) affect almost every sector, accelerate the fields and increase the quality of products and services. Especially the constantly developing software and web technologies provide the emergence of innovative ideas and inventions and open new horizons. Artificial Intelligence (AI), one of the technologies that has developed since the middle of the 20th century and is the focal point in today's world, has a structure that can realize the dream of intelligent beings with thinking and reasoning functions, which human beings have dreamed of since the beginning of history. This technology, which is thought to bring about great transformations in almost every field, has the potential to fundamentally change libraries, which are information centers, in terms of both service understanding and institutional structure. In this study, AI implementations in the field of AI and libraries were examined based on the literature; the perceptions, awareness and expectations of university librarians about AI technology and implementations was tried to be determined. For this purpose, a questionnaire consisting of 18 questions was applied to all librarians (160 people) working in university libraries in Ankara, and the research data were obtained from 110 librarians who volunteered to participate in the study. These data were analyzed through SPSS program. In this study, where the descriptive method was used, it was found that the level of knowledge and skills of librarians about artificial intelligence technologies and applications was low; and it was determined that there are training needs to develop them. It is supposed that this study will provide opportunities by giving information about new technologies that can be used in libraries; raise awareness about AI and give ideas and contribute to librarians and administrators while planning the training to be held in libraries.

Keywords: Artificial intelligence, big data, expert systems, natural language processing, robotics, pattern recognition, intelligent agents.

* This study was prepared according to the master thesis "Artificial Intelligence Applications in Libraries" under the supervision of Assoc. Prof. Nevzat ÖZEL at Ankara University, Faculty of Languages History and Geography, Department of Information and Record Management in 2020.

** Corresponding author, Republic of Turkey Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Libraries and Publications, ferhat.ozturk@ktb.gov.tr

*** Assoc. Prof., Ankara University, Faculty of Languages History and Geography, Department of Information and Record Management, nozel@ankara.edu.tr

Giriş

21. yüzyılın medeniyeti ve onu oluşturan teknik ve sosyo-kültürel olgunluk düzeyi, bilgi temelinde yükselmiştir. Bu yükseliş, bilgiyi her alanda kullanan ve bilgiyi merkezine alan toplum yapısını ortaya çıkarmıştır (Yeşilorman ve Koç, 2014, s. 118). Hacmi ve çeşitliliği hızla artan bilginin geçmişten bugüne korunduğu ve yayıldığı mekânlar olan kütüphane kurumu, misyonu gereği etkin bilgi hizmeti ve erişimi sağlayabilmek amacıyla meydana gelen yenilikleri takip etmek ve bu teknolojilere uyum sağlamak durumundadır.

Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde (BİT) meydana gelen gelişmeler, kütüphanelerin sağladığı bilgi hizmetlerini de etkileyerek, bilgi kaynaklarında ve bilgi erişim araç ve sistemlerinde de çeşitlilik ve yenilikler meydana getirmiştir (Üstün, 1994, s. 218-219).

Kütüphanelerde özellikle internet ile birlikte çevrimiçi kataloglar, elektronik kaynaklar ve otomasyon sistemleri kullanılarak bilgi hizmeti sunulmaya başlanmış olup, sürekli büyüyen web ortamında doğru ve güvenilir veriye ulaşmada en önemli disiplinlerden biri olarak kütüphanecilik mesleği ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda kütüphaneler klasik kütüphanecilik anlayışlarını, elektronik kaynaklar sunma ve diğer hizmetlerinin dijital ortamdaki ağırlığını artırma gibi çağa uygun bir kimliğe büründürmüştür (Kakırman, 2001, s. 173-174).

Yaşanan yenilik ve değişimler farklı kütüphane formatlarının da ortaya çıkmasına, kütüphanelerin sanal, dijital, elektronik gibi farklı adlarla anılmasına ve geleneksel kütüphane anlayışının bazı ayrımlara uğramasına olanak sağlamıştır. Özellikle dijital kütüphane, yeni kavramlardan en yaygını olarak karşımıza çıkmaktadır. Dijital kütüphaneler, dijital ortamda bir veri tabanı veya otomasyon sistemi gibi hizmet sunan ve elektronik formatta erişim ve depolama gibi faaliyetlerin yürütüldüğü yerlerdir (Özel, 2016, s. 278).

Söz konusu tüm yenilikler, kütüphanecilik anlayışını da derinden etkilemiş, klasik kütüphanecilik algısı, değişen teknoloji ve sosyal şartlar doğrultusunda farklı bir anlayışı kazanmıştır. Bilgi kaynaklarının ve hizmetlerinin dijital ortamlara aktarıldığı, bilgi hacminin ve bilgi kaynağı çeşitlerinin giderek arttığı günümüzde, kütüphanecilik disiplini de misyonu gereği kendisini yenilemelidir.

Diğer taraftan her geçen gün daha da önem kazanan Yapay Zekâ (Artificial Intelligence-AI) teknolojileri ve çalışmaları; bugün ilgili teknolojilerin ve çalışmaların temelini teşkil eden bilgiyi bünyesinde bulunduran kütüphaneleri de tüm süreçlerin vazgeçilmez aktörü haline getirmektedir. Bu bağlamda kütüphaneler; dijital ortama aktarılan, bu ortamda üretilen ve sunulan bilgi kaynaklarını ve hizmetlerini yeni teknolojilere ve yapılara uyumlu hale getirmektedir.

Bu çalışmada, Yapay Zekâ teknolojilerinin kütüphaneler üzerindeki etkisi incelenmiş; kütüphanecilerin Yapay Zekâ kavramına ve teknolojilerine yönelik algıları, farkındalıkları ve beklentileri ortaya konulmuştur.

Yapay Zekâ

18. yüzyılda buharlı makinenin icadıyla başlayan ve 20. yüzyılın ortalarından itibaren elektronik ve dolayısıyla bilgi teknolojileri alanını da kapsayan endüstriyel çağ, üretimde ve hizmet sektöründe verimliliği artırarak sürekli bir bilimsel ve teknolojik gelişmeler zemin hazırlamıştır.

Günümüzde üretim ve hizmet noktasında siber sistemler, robotik, Büyük Veri ve Nesnelerin İnterneti gibi teknolojiler önemli bir yer tutmakta ve bu teknolojiler, dördüncü sanayi devriminde temel teşkil etmektedir (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği, 2016). Bu bağlamda Sanayi 4.0 devrimi, bilişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde oluşmuş olup, Yapay Zekâ kavramı da bu devrimin en önemli unsurlarından biri haline gelmiştir. Günümüzde veri depolama ve düzenleme kapsamında Yapay Zekâ, insan doğasıyla karşılaştırıldığında zengin bir veri hazinesi oluşturabilmektedir.

İnsan işlevlerini modelleyen yapay zekâ teknolojisi, her alanda sunulan hizmetleri şekillendirmektedir. Yapay Zekânın, bir işi kısmen gerçekleştirmekle birlikte işin tamamını da üstlenebileceği ve insan emeğinin yerine geçebileceği düşünülmektedir (Huang ve Rust, 2018, s. 155). Yapay Zekâ, bugün internette arama, istenmeyen e-postaları yönetme, araba kullanma, yiyecek/içecek dağıtma, tarımsal verimi tahmin etme, hastalıkları saptama, madencilik faaliyetlerini yürütme, nesnelere nitelendirme vb. iş ve işlemleri yapabilmektedir. Ayrıca Apple Siri, Microsoft Cortana, Amazon Alexa ve Google Asistan gibi popüler uygulamalar, çeşitli sorgulamalara başarılı yanıtlar üretebilmektedir (Coleman, 2017).

Yapay Zekâ kavramı; makine algısı, Makine Öğrenmesi, Doğal Dil İşleme gibi birçok konuyu içeren çok geniş bir alanı kapsamaktadır (McNeal ve Newyear, 2013, s. 5). Bunun yanı sıra yapay zekânın farklı bilgisayar programları yaratma ve bunun mühendisliğini yapma, akıllı makineler oluşturma gibi farklı tanımları da bulunmaktadır. Farklı görüşlere göre de yapay zekâlar, aynı zamanda var oldukları dünya hakkında mantıklı sonuçlar çıkararak öğrenebilen, öğrendiklerini yorumlayabilen, doğal dilleri anlayabilen ve üretebilen, kısacası insan zekâsı gerektiren süreçleri başarabilen sistemlerdir (Asemi ve Asemi, 2018, s. 2).

Yapay Zekânın Kütüphanelere Etkisi

Dijital teknolojilerden faydalanılarak bilgiyi işleme, depolama ve bilgiye erişim sağlama konularında ilerleyen çalışmalar, bilgisayarları insana özgü beceriler olan muhakeme, karşılaştırma, yargılama, etkileşimde bulunma ve öğrenme gibi davranışları uygun donanım ve yazılım desteğiyle taklit edebilir noktaya getirmeye çalışmaktadır. Bu anlamda gelecek kuşaklar, diğer alanların yanı sıra kütüphanelerin yapay zekâ temelli uygulamalarının da etkisini ve faydasını göreceklerdir (Mogali, 2014).

Yapay zekâ, bilgisayar bilminde meydana gelen yenilik ve ilerlemeler sonucunda ortaya çıkmış olmakla birlikte bilgi ve iletişim alanındaki tüm sektörleri etkilemiştir. Uzun yıllar süren araştırmalar neticesinde yapay zekâ, kütüphanecilik alanında tıpkı bir kütüphaneci gibi hizmet verebilecek akıllı kütüphaneleri ve kütüphane sistemlerini olanaklı hale getirmiştir. Kütüphanelerde geleneksel yöntemlerin yerine akıllı kütüphane sistemlerinin kullanılabilirliği konusu, 1990'lı yıllardan beri konuşulan bir konudur. Kütüphanelerde kullanılan akıllı sistemler kütüphane kullanıcılarına, personeline ve yöneticisine bilgi hizmeti alırken veya sunarken yapay zekâ teknolojisinin mümkün kıldığı imkân ve kolaylıklardan yararlanma olanağı sunmaktadır. Kütüphane hizmetleri olan kataloglama, sınıflama, indeksleme, danışma, belge sağlama, ödünç verme vb. birçok alanda yapay zekâ uygulamaları kullanılabilir (Asemi ve Asemi, 2018).

Dördüncü sanayi devrimi; büyük veri kitlelerinin bir araya getirilmesini ve yapılandırılmasını sağlayan bir ortamı ön plana çıkarmıştır. Diğer taraftan bugün bilgi kaynaklarının giderek daha fazla web ortamında yer almaya başlaması, bilgi hacminin ve karmaşıklığının daha da artacağı endişesini de beraberinde getirmiştir (Frederick, 2016, s. 10-11).

Sanal ve gerçek dünyanın iç içe girmeye başladığı günümüzde, kütüphane kurumuna gereksinimin olmayacağı görüşünü benimseyenler de bulunmaktadır. Çünkü ihtiyaç duyulan bilgiye erişim, nesnelerin birbiriyle ve çevreyle olan entegrasyonunu esas alan "nesnelerin interneti" ile sağlanacaktır. Bu gelişme ve görüşlere rağmen kütüphaneler, birçok işlevi ile gelecekte de kullanılan ve gereksinim duyulan yerler olmaya devam edecektir. Bu işlevler:

- Gelecekte de insanlar kütüphanede zamanları değerlendirmek isteyecek ve etkinliklere katılım sağlamaya devam edecektir.
- Dijitalleştirilemeyecek yapıda bulunan materyaller üzerinden araştırma yapmak amacıyla kütüphaneciden yardım almak durumunda kalınacaktır.
- Büyük veri ile ortaya çıkan sorunların çözülebilmesi için kütüphanelerin veri ve bilgi yönetimi ile ilgili rol ve sorumlulukları artacaktır. Kütüphaneler sahip oldukları verileri işleyerek, yapılandırılmış ve bağlı veriler haline dönüştürerek büyük veriyi kullanılabilir hale getirebilecektir (Frederick, 2016, s. 10-11).

Yapay zekâ, dijital kütüphanelerin oluşturulması ve bunlara erişim sağlamak amacıyla çeşitli teknik ve yöntemler sunmaktadır. Farklı veri yapıları, üstveri ve bileşenlerin bulunduğu sistemlerin birlikte çalışabilirliğinin sağlanması, üzerinde durulması gereken önemli konular arasındadır (Abbattista vd., 2003, s. 681).

Bilgi yöneticileri, kullanıcıdan gelen talepleri karşılamada ve bilgi kaynaklarının temin edilmesinde meydana gelen sorunların çözümü için yeni teknolojilere ve bilgi erişimde

kullanılan sistemlere uyum sağlamalıdır. Yapay zekâ; verimliliği artırmak, işlemleri otomatikleştirmek, araştırma sürecine katkıda bulunmak ve veri görsellerini geliştirmek gibi birçok işlevi yerine getirebilmektedir. Bu teknolojinin bilgi merkezlerinde yapılan iş ve işlemleri nasıl desteklediğini, aşağıdaki örneklerden görmemiz mümkündür:

- Bütçe planlaması, kütüphane yöneticileri için zorlu ve karmaşık bir süreçtir. Kütüphane verileri doğrultusunda ihtiyaç analizi yapılarak bir strateji izlenmekte olup, kesin ve güvenilir veriler, karar vermede kritik önem arz etmektedir. Bu anlamda yapay zekâ verileri, sistematik olarak düzenleme ve kullanıma sunma aşamalarında bütçe planında kolaylık ve fayda sağlamaktadır.
- Kütüphane koleksiyonlarının dijitalleşmesi ve çeşitlenmesi, kütüphane hizmetlerinin değerlendirilme kriterlerini değiştirmektedir. Yalnızca kütüphaneye gelen kullanıcı sayısı değil; kaynak talepleri, eğitim ihtiyaçları, kaynakların kullanım süreleri vb. farklı istatistiklerle kullanım kolaylığı ve hizmet verimi artırılmaktadır.
- Dilbilim, metin analitiği ve anlambilim gibi konularda makine öğrenimi yoluyla kullanıcılara gelişmiş tarama ve erişim fırsatı sunulmaktadır.
- Bilgiye erişimde kolaylık sağlayacak etiketleme ve sınıflandırma işlemleri, içerik yönetimi açısından bakıldığında oldukça zorlu işlem süreçlerini kapsamaktadır. Yapay zekâ, bu süreçleri gerçekleştirmede fayda sağlayacak niteliğe ve yeterliliğe sahiptir (Ard, 2017, s. 21-24).

Bu bağlamda yapay zekâ teknolojileri, kütüphanelere özellikle karmaşık işlemlerde en isabetli karar verme ve değerlendirme imkânı vermektedir. Kütüphaneler, bu sayede büyüyen bilgi hacmi içerisinde hedeflenen veriye ulaşmada köprü misyonu üstlenecektir. Bu teknoloji ile kütüphane, çalışanlarının iş yükünü hafifletecek ve güvenilir bilgiye ulaşmada öne çıkacak kurumlardan olacaktır.

Kütüphaneler için yapay zekâ teknolojisi ve sunacağı fırsatlar tartışılırken problemlere sebep olabilecek çekinceleri ve görüşleri de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

- Gelişmiş firmaların oluşturdukları alet ve uygulamaların yazılımları, veri girdisi alan ve kullanıcıya çok fazla fikir sunmayan çıktılar üreten yazılımlardır. Bu, kullanıcıların ve araştırmacıların yapay zekâlı uygulamalara ulaşarak, örneğin açık kaynak kodlu projeler üretmesini engellemektedir.
- Yapay zekânın gelişmesi ancak nesnel bir bilgi sağlayıcı olması ile mümkün olacaktır. Çünkü yapay zekâ, kusursuz hâle geldikçe bilgi okuryazarlığına olan ihtiyaç azalacaktır ve bu da bilginin manipüle edilerek kötüye kullanılmasına neden olacaktır.

- Yapay zekâ uygulamalarının problem çözme süreçlerinde etkin kullanımı, bilgi okuryazarlığı becerilerine duyulan bağlılığı azaltacaktır. Bu ortamda yapay zekâ uygulamalarının nesnel bilgi sağlama olduğu önemlidir. Aksi takdirde kişileri ve toplumu yanıltıcı amaçlarla kullanılabilir.
- Veri gizliliği, kütüphanelerin temel kurallarından biri olsa da kimi zaman yasa dışı durumlar yaşanabilmektedir. Makine öğrenimi, veri gizliliğini ihlal edebilir.
- Tartışmalı karar ve tahminler verildiğinde bir yapay zekâ cihazı, kendi kendine sansür uygulayabilmektedir. Bu şekilde çok masum bir araştırma konusu, kötü niyetli bir delil olarak da kullanılabilir.
- Yapay zekânın birçok alanda yaygın kullanımı, insan istihdamını ciddi oranda azaltabilecektir.
- Kütüphane kurumunun bu teknolojinin merkezinde olmaması sebebiyle büyük sorunları ve kullanıcı taleplerini değerlendirmede ihmaller yaşanabilecektir.
- Teknoloji geliştiren ve üreten büyük şirketlerin bilgiyi tekellerine almaya başlaması, kütüphanelere duyulacak ihtiyacı azaltabilecektir.
- Ticari şirketlerce yapay zekânın pazarlanma olasılığı, kütüphaneler bağlamında etik endişelere neden olacaktır.
- Öğrenme algoritması, veri kalitesi ve güvenliği bağlamında kaygı uyandırmaktadır.
- Yapay zekâ kullanımında, kütüphanecilerin risk almak istememeleri de olumsuz bir etkiye sahiptir (Johnson, 2018; Cox vd., 2018).

Bütün bu etkenler göz önünde bulundurulduğunda kütüphaneler ve büyük şirketler arasında okuryazarlık, açık kodlu kaynaklar, özgürlük gibi konularda ciddi bir mücadele olması kaçınılmazdır. Bu da hem nitelikli kütüphaneci ihtiyacını hem de kütüphanecilerin yeni çağa ayak uydurmasını gerekli kılmaktadır.

Yapay zekâ; çeşitli uygulamalarıyla kataloglama, sınıflama, indeksleme, sağlama, ödünç verme, danışma, eğitim, süreli yayın ve daha birçok temel kütüphane hizmetini en etkili şekilde gerçekleştirebilecek kapasiteye sahiptir.

Yapay Zekâ Uygulamaları ve Kütüphanelerde Kullanımı

Uzman Sistemler

Uzman sistem, bir alana ait uzman bilgilerinden yararlanarak ve o uzmanın mesleki düşünce sistemini taklit ederek problem çözme ile karar verme aşamalarında gerçek ve sezgisel araçları kullanan bilgisayar sistemleridir (Gupta ve Singhal, 2013, s.110). Yapay

zekânın kullanıldığı sistemler, karmaşık sorunların çözümünde hızlı hareket edebilmek için destekleyici unsurlar olarak da kullanılmaktadır. İlgili sistemlerin uygulandığı/ kullanıldığı alanlarda uzman sistemlerin, insanların zekâsal yeteneklerine benzer performans sergiledikleri görülmektedir (Kurbanoğlu, 1992, s. 189).

Uzman bir sistemin temel yapı taşları; bilgi tabanı, çıkarım motoru ve açıklama üniteleridir. Ayrıca bir uzman sistem, bir uzmandan elde edilen bilgiyi, bilgisayarca anlaşılabilir bir formata dönüştüren bilgi edinme ünitesi ile kullanıcı ve sistem arasındaki diyalogu sağlayan kullanıcı ara yüzü gibi unsurlara da sahiptir (Bennett ve Pou, 2014, s. 4). Diğer bir deyişle uzman sistemler, bütün olasılıklar ve kararlar arasından en iyi çıkarımı yaparak en doğru kararı vermeyi sağlayan bilgisayar sistemleridir. Bilgi akışı; bilgi edinme ünitesi ile uzmandan bilgisayara iletilmektedir. Sonrasında ise kullanıcı ara yüzü kullanılarak bilgisayardan uzmana aktarılmaktadır.

Kütüphaneler için kullanılan bir uzman sistemin veri tabanı, alan uzmanlarının karar vermek amacıyla gereksinim duyduğu tüm bilgi ve kuralları içermektedir. Sistem, bu veriler doğrultusunda çıkarım mekanizması aracılığıyla bir kütüphaneci kadar, hatta bazen daha fazla değerlendirme yapabilmektedir. Çünkü uzman sistemin bilgi tabanına, alan ile ilgili her türlü bilgi ve uzman tecrübesi aktarılmaktadır (Asemi ve Asemi, 2018).

Yapay zekâ sistemleri kütüphane danışma hizmetleri kapsamında örneğin çevrimiçi sorulara yanıt verme, arama yapma, kullanıcıları kaynaklara yönlendirme gibi farklı konularda yararlı olmaktadır (Su ve Lancaster, 1995, s. 219). Richardson, uzman sistemlerin kütüphane danışma hizmetlerinde kullanılmasının avantaj ve dezavantajlarını şu şekilde açıklamaktadır:

Avantajlar:

- Kütüphanecilerin hizmet veremediği herhangi bir zaman diliminde fayda sağlayabilir.
- Bir kütüphaneciye, ulaşması mümkün olmayan veya bir engeli olan kullanıcılar için imkânlar sağlayabilir.
- Tekrarlayan, sıkıcı sorulardan kurtulan personel için tükenmişlik riskini azaltabilir.
- Kullanıcı eğitiminde önemli rol oynayabilir.
- Kurumsal hafızayı koruyarak kurumu bireyden bağımsız hâle getirebilir.
- Güncel danışma hizmetine dair araçları belirleyebilir.

Dezavantajlar:

- İnsan faktörü etkili değildir.

- Alt yapı ve donanım ihtiyaçları yeterli bir şekilde karşılanmalıdır.
- İş güvenliğinin sağlanması gerekmektedir.
- Çok sayıda personel ve yatırım gerektirmektedir (Davies vd., 1992, s. 94).

Gelişen bilgisayar teknolojisi, araştırma materyalinin konusunu ve alt konusunu doğru olarak tanımlayabilme ve başlıkları ortak bir sınıflama numarası altında toplayabilme işlemlerini yapabileceğini göstermiş ve uzmanları umutlandırmıştır. Bilgisayarların sınıflandırmada yaşadığı ana problem, başlıkların otomatik olarak analiz edilmesi ve konu önerilerinin bulunmasıydı. Bu anlamda uzman sistemler, yerleşik sınıflama numaralarını, belli prensip ve önermelere göre yapabilecek hale gelmiştir (Kumbhar ve Alonso, 2012, s. 81-82).

Uzman sistem, yeni yayınlanmış bilgi kaynaklarını gözden geçirebilmekte ve kütüphanenin ölçütleri doğrultusunda seçim önerileri yapabilmektedir. Bir uzman sistem, koleksiyon geliştirmede materyal seçim aşamalarını kesin bir şekilde tanımlayabildiği için oldukça verimli olabilmektedir (Sowell, 1989).

Sonuç olarak uzman sistemler; karar vermede ve planlamada iş, süreç ve hizmetlerin gerçekleştirilmesi için kullanılabilir ve büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Böylelikle hem zaman, insan ve emek tasarrufu yapılacaktır, hem de bilgiye en hızlı ve doğru şekilde ulaşılabilecektir.

Doğal Dil İşleme

Doğal dil işleme (Natural Language Processing-NLP), bilgisayarların, insanların dili nasıl kullandığını daha iyi anlamasını sağlamak için kavram oluşturma, yöntem bulma, anlama ve üretme gibi işlemlere yönelik yazılım geliştiren bilgisayar teknolojisi (Marie-Sainte vd., 2018, s. 7011). Başka bir tanımda ise, "insan benzeri dilsel işlevlerin gerçekleştirilmesi için seslerin yorumlanması, ses ve sözcük analizi, dilbilgisi yapısı, olası anlam belirlenmesi, özel kullanımların anlaşılması gibi dilsel analiz özelliklerinden bir veya daha fazlasını içine alan ve metni analiz etmek ve temsil etmek için kullanılan bir dizi hesaplama tekniği" şeklinde ifade edilmektedir (Liddy, 1998, s. 14). Yapay zekâ alt kategorilerinden biri olan doğal dil işleme, insanın dilsel işlevlerini taklit ederken bunu metin üzerinden metin veya ses formatında konuşma yoluyla yapmakta ve bu yapılırken de dili oluşturmada önemli yapı taşlarının bilinmesi önem arz etmektedir.

Doğal dil işleme; veri madenciliği yaparak kitap ve dergi içinden daha özel bilgilere ulaşabilmek, danışma hizmeti, çoklu dilde çeviriler yapmak gibi birçok hizmetin kütüphanelerde yapılmasına olanak verebilmektedir.

Veri tabanları veya kataloglarda tarama yapmak, kullanıcının hedeflediği bilgiyi uygun kelimelerle aramasını gerektirmektedir. Doğal dil işleme uygulaması olan sohbet

botları kullanıcının erişmek istediği bilgiyi veya bilgi kaynaklarını, doğru ve hızlı bir şekilde edinebilmektedir. Öte yandan, bir sohbet botu, kullanıcıların gerekli bilgileri keşfedebilmesi ve bilgi kaynaklarına erişim sağlayabilmesi için soru-cevap şeklinde yönlendirici bir yapı oluşturmaktadır. Yani gerekli bilginin bulunması sorumluluğu, kullanıcılardan sohbet araçlarının programlayıcılarına geçmektedir. Ayrıca, sohbet botunun günlük diyalogları, soru türleri ve terminoloji düzenli olarak incelenerek, sağlanan yanıtların ve tanıdığı dilin güncellenmesine imkân tanımaktadır (McNeal ve Newyear, 2013, s. 5).

Günümüzde kütüphaneciler, kullanıcıların taleplerine cevap verebilmek için çok büyük bir bilgi yığını içerisinde özel bilgileri çekmek suretiyle metin madenciliğini kullanmaktadır.

Metin madenciliği uygulaması için sunulan önerilerden bazıları şu şekildedir:

- Minimum insan müdahalesi ile yapılandırılmamış verilerin dönüştürülmesi için veri madenciliği kullanılabilir,
- Metin madenciliği, yeni bir bilgi alma yöntemi geliştirmek için kullanılabilir.
- Tematik bir ayrıştırma yöntemi ile herhangi bir derginin genel araştırma eğilimleri gibi birkaç nokta tanımlanabilir (Zhu vd., 2018, s. 411-412).

Doğal dil işleme bağlamındaki bir diğer önemli uygulama da ses teknolojisidir. Özellikle görme engelli bireyler için birçok kütüphanede sesli mesajlaşma sistemleri kullanılmaktadır. Benzer teknolojiler ile engelli bireylerin, veri tabanlarına ve diğer bilgisayar sistemlerine ulaşmaları sağlanmaktadır.

Doğal dil işlemede, kataloglama standartlarının ve bilgisayar tabanlı standartların kullanılması otomatik katalog yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Katalog kayıtları oluşturulurken ihtiyaç duyulan üst veriler, güvenilir veri tabanlarından alınmaktadır. Bu teknoloji, kelime bozuklukları ve kayıt yapısında meydana gelecek hataları azaltmakta ve söz dizimsel birçok destek sunmaktadır (Devaul vd., 2011, s. 396-404).

Robotik

Sanayileşme ile birlikte endüstrilerde kullanılmaya başlanan robotik sistemler, daha sonra sosyalleşerek hizmet sektörünün de içerisine girmiş ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Geleneksel nokta itibarıyla robotik kodlama, daha kapsamlı ve karmaşık işlemleri yürütebilir ve insansı robotların üretimini mümkün hale getirmiştir. Öyle ki artık sosyal hayattan iş dünyasına, sanattan bilime kadar yaşamın her noktasında yaygın olarak kullanılır olmuştur.

Bugün geleneksel noktada robotlar; endüstriyel robotlar, mobil robotlar ve mobil manipülatörler olarak belirli türlere ayrılmıştır. Bunlar, yapay olarak üretilmiş protez

cihazlar ve sensörlerle donatılmış çeşitli parçaların birbirlerine bağlanarak oluşturduğu çok gövdeli ve amaçlı sistemler olarak da sınıflandırılmaktadır (Russell ve Norvig, 2010, s. 971-973).

Bilgisayar teknolojisi ve yazılım uygulamalarında uzun zamandır süregelen gelişmeler, robotlaşmanın önünü açmıştır. Birçok alan gibi kütüphaneler de vermiş olduğu hizmetlerde robotik uygulamalardan yararlanmaktadır. Robotik uygulamalar sayesinde özellikle bilgi kaynaklarının yönetimi bağlamında, hacimli ve tekrarlanan işlemlerde kütüphaneciye duyulan ihtiyaç azalmıştır. Bu sistemler; yazılım, sensörler, barkod okuyucu, GPS, robotik kol gibi donanımlar sayesinde kütüphanelerdeki bilgi kaynaklarının kayıtlarının düzenlenmesi ve kitapların nakil işleminin aksamadan gerçekleştirilmesine imkân vermiştir (Gade ve Angal, 2017, s. 254-255).

Robotik, bugün birçok alanda kullanılsa da kütüphanelerde henüz yaygın bir şekilde kullanılan bir teknoloji değildir. Ancak sağlayacağı fayda ve verim düşünüldüğünde yakın gelecekte birçok kütüphane için kullanılmaya başlanacağı düşünülmektedir.

Örüntü Tanıma

Akıllı sistemler için oldukça önemli teknolojilerden biri olan örüntü tanıma (Pattern Recognition-PR), görüntü, ses veya sinyalleri kategorize ederek eşleştiren bir uygulamadır (Theodoridis ve Koutroumbas, 2009, s. 1). Diğer bir tanımda ise, makinelerin çevrede algıladıkları, sembol ve desenlerin analizi ve benzer şablonların etiketlenmesi gibi aşamalara dair karar vermede kullanılan bir modeldir (Mao vd., 2000, s. 4).

Herhangi bir örüntü tanıma sistemi, üç temel aşamadan meydana gelmektedir (Dutt vd., 2012, s. 25-26):

- Verinin oluşturulması: Verinin bilgisayarlarca tanınacak sembollere dönüştürülmesi işlemidir.
- Örüntü analizi: Verinin karakterlerinin belirlenmesi, seçilmesi ve depolanması gibi süreçleri içermektedir.
- Örüntü sınıflandırma: İlgili verileri kullanarak sınıflandırma yapılmaktadır.

Örüntü tanıma sistemleri, insan algısının sembolleri yakalayamadığı durumlarda tanıma sürecini otomatikleştirmek ve hızlandırmak için kullanılmaktadır. Örüntü tanıma uygulamasının en çok kullanılan türleri; ses, yüz, retina, parmak izi, metin, görüntü gibi kalıpları tanıma şeklindedir ve tanıma sürecinde özellik çıkarma, özellik seçimi ve sınıflandırma olarak üç ana aşamadan oluşmaktadır. Bir örüntü tanıma sisteminde; metin formunda veriler için seçim stratejisi ile bir çıkarma yapısı geliştirilir. Daha sonra, belirlenen kriterler tanıma işlemi gerçekleştirilmek için bir çeşit sınıflandırma algoritmasından geçmektedir. Kütüphanelerde etkin bir şekilde kullanılan bu otomatik sınıflandırmaya örnek olarak çeşitli konu ve türde veri içeren dijital kütüphanesini bu şekilde benzetim yapan Reuters'ın veri tabanını gösterilebilir (Gunal, 2008, s. 30-32).

Örüntü tanıma; kütüphanelerde sunulan belge işleme, dil çevirileri, elektronik kaynaklar, otomasyon, insan-makine etkileşimi, bilgi edinme vb. birçok hizmetin gerçekleştirilmesinde kullanılmaktadır (Cheng ve Xia, 1996, s. 97).

Akıllı Ajanlar

Akıllı ajanlar (Intelligence Agents-IA) kullanıcı, sistem ve diğer ajan yapılarıyla iletişim sağlayan ve işlem yapan, yazılımsal bir süreci gerçekleştiren ve özerk çalışma prensibine sahip görev otomasyonudur. (Magedanz vd., 1996, s. 465). Hayatın yoğun temposunun hafifletilebilmesi için iş yükünü azaltacak asistan ve yardımcıları ihtiyaç duyulmaktadır. Akıllı ajan teknolojisi bu gereksinimi karşılayabilme potansiyeline sahiptir. Akıllı ajanlar, insan asistanların yürüttüğü; hatırlatma, karmaşık verileri özet şeklinde düzenleme ve önerilerde bulunma gibi işlevleri otomatik olarak yerine getirebilmektedir. (Gilbert, 1997, s. 1).

1990'lardan itibaren kütüphanelerde kullanılan uygulamalardan olan akıllı ajanlar, bugün de kütüphane hizmetlerini etkili bir şekilde yürütmeye yardımcı roller üstlenmektedir (Herron, 2017, s. 141).

Popüler akıllı ajan uygulamalarından olan Amazon Alexa ve Apple Siri, bilgi taramak ve mobil veya dijital ortamda bir işlem yapılmak istendiğinde insanlara daha hızlı ve kolay hizmet sunabilmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu teknolojiyen kütüphane hizmetleri açısından nasıl yararlanılabileceğini tartışan bilgi uzmanları için bu tarz uygulamalar, artık kaçınılmaz olmuştur (Scardilli, 2015). Kütüphaneler, personel merkezli veya destek kanalları aracılığıyla sesle aktive olabilen akıllı ajanları kütüphane hizmetlerinde etkili bir şekilde kullanabilmektedir.

Akıllı ajan teknolojisi, kütüphanelerde elektronik kaynaklar ve bilgi erişim, koleksiyon geliştirme, bilgi kaynaklarının kataloglanması ve sınıflanması, dolaşım işlemleri, danışma ve eğitim hizmetlerinin verilmesinde etkili bir şekilde kullanılabilir. Ayrıca maliyet yönünden de kütüphane bütçelerini zorlamayacak uygunlukta olması ile kullanıcı ve kütüphaneciler için asistanlık sağlamasından dolayı birçok sistem ve teknik donanıma göre daha iyi fırsatlar sunmaktadır.

Araştırmanın Amaçları ve Soruları

Bu araştırmada; yapay zekânın dünyada geldiği konumu araştırmak ve kütüphaneler özelinde kullanılan uygulamaları incelemek, Ankara'daki üniversite kütüphanelerden yola çıkarak üniversite kütüphanecilerinin yapay zekâ alanıyla ne kadar ilgili ve bilinçli olduklarının çerçevesini belirlemek ve yapay zekâ teknolojisinin kütüphanelerin kurumsal yapılarını ve hizmet anlayışını değiştirmede ne derece etkili olduğunun önemini vurgulamak amaçlanmaktadır.

“Yapay zekâ teknolojisinin etkisiyle yeniden şekillenecek olan birçok yapı gibi kütüphanelerin de değişime uğrayacak olmasının kaçınılmazlığı dolayısıyla Ankara’daki üniversite kütüphaneleri özelinde Türkiye’nin bu dönüşüme hazır olup olmadığı fikri ve merakı” araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

İlgili problem doğrultusunda araştırma soruları şunlardır:

- Üniversite kütüphanecilerinin, yapay zekâ teknolojileri ve uygulamalarına yönelik algı ve farkındalık düzeyleri nasıldır?
- Üniversite kütüphanelerinde, yapay zekâ teknolojilerinden ve uygulamalarından yararlanılmakta mıdır?
- Üniversite kütüphanecilerinin, yapay zekâ teknolojileri ve uygulamaları ile ilgili eğitimlere ihtiyaçları var mıdır?

Yöntem

Araştırma Deseni

Ankara’da üniversite kütüphanelerinde görevli kütüphanecilerin tamamının yapay zekâ teknolojilerine ve uygulamalarına yönelik algı ve farkındalıklarının ne düzeyde olduğunu saptamayı ve buna ilişkin hissettikleri eğitim ihtiyaçlarını belirlemeyi sağlayan bu araştırmada karma araştırma deseni uygulanmış; betimleme/tarama yöntemi kullanılmıştır.

Karma araştırma; “tek bir çalışmanın ya da çalışmalar içerisindeki nitel ve nicel araştırma verilerinin toplamasını, analiz edilmesini ve yorumlanmasını içeren yöntem” olarak tanımlanmaktadır (Leech ve Onwuegbuzie, 2009, s. 266). Betimleme/tarama yöntemi ise, “araştırmaya konu olan ve geçmişte veya halen var olan bir durumu herhangi bir müdahalede bulunmadan var olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma modeli” olarak açıklanmaktadır (Karasar, 2012, s. 77).

Çalışma Grubu

Ankara’daki tüm üniversite kütüphaneleri, araştırmanın kapsamını; bu kütüphanelerde görevli kütüphanecilerin tamamı ise araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada evrenin tamamına (160 kütüphaneciye) ulaşılmış; 110 kütüphaneci gönüllü olarak araştırmaya katılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1*Ankara'da Bulunan Üniversite Kütüphanelerindeki Kütüphaneci Katılımı*

Üniversiteler	f	%
Ankara Üniversitesi	16	14,6
Atılım Üniversitesi	11	10,0
Başkent Üniversitesi	7	6,4
Bilkent Üniversitesi	4	3,6
Çankaya Üniversitesi	6	5,5
Gazi Üniversitesi	9	8,2
Hacettepe Üniversitesi	18	16,4
Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2	1,8
Lokman Hekim Üniversitesi	3	2,7
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	13	11,8
OSTİM Teknik Üniversitesi	2	1,8
Sosyal Bilimler Üniversitesi	4	3,6
TED Üniversitesi	4	3,6
Türk Hava Kurumu Üniversitesi	1	0,9
TOBB ETÜ	3	2,7
Ufuk Üniversitesi	3	2,7
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	3	2,7
Yüksek İhtisas Üniversitesi	1	0,9
Toplam	110	100

Veri Toplama

Kütüphanecilerin algı, farkındalık ve eğitim gereksinimlerini belirlemek için veri toplama tekniklerinden anket ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. 18 sorudan oluşan ve literatüre dayalı olarak hazırlanan anket ile görüşmeler, yüz yüze ve elektronik ortamlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde üniversiteden etik kurul onay izni de alınmıştır.

Veri Analizi

Elde edilen veriler SPSS programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Araştırma verilerini ölçmek için normallik testi, güvenilirlik ve geçerlik analizi ve araştırma hipotezlerini test etmek için regresyon analizi uygulanmıştır. Frekans ve yüzde hesapları yapılmıştır.

Bulgular

Kütüphanecilerin kütüphanecilik eğitimi veren yüksek öğrenim kurumlarından mezun oldukları yıllar, dönemin gerektirdiği şartlar bağlamında önemli olup yapay zekâ alanı bağlamındaki ilgi ve aşinalığı etkileyebilmektedir. Mezuniyet yıl aralıkları, Tablo 2'deki şekilde gösterilmektedir.

Tablo 2

Mezuniyet Durumu

Mezuniyet Yılı	f	%
1985-1990	11	10,0
1991-2000	28	25,4
2001-2010	37	33,6
2011-2019	34	30,9
Toplam	110	100

Tablo 2'ye göre, kütüphanecilerin büyük çoğunluğu (%64,5) 2000 yılı sonrası mezunlardır. Geri kalan kısım ise (%35,4) 1985 ve 2000 yılları arasında mezun olmuştur.

Üniversite kütüphanecilerinin yapay zekâ ile ilgili bilgi sahibi olup olmama durumlarının, araştırma sonucunda ulaşılabilecek bulguları etkileyeceği düşünülmüştür. Kütüphanecilerin kendi ifadelerine dayalı olarak bilgi sahibi olma durumları, Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3

Yapay Zekâ Kavramına İlişkin Bilgi Sahibi Olma Durumu

Düzye	f	%
Çok İy	8	7,3
İy	15	13,6
Orta	51	46,4
Az	32	29,1
Fikrim yok	4	3,6
Toplam	110	100

Tablo 3 verileri incelendiğinde, kütüphanecilerin büyük çoğunluğunun (%79,1) yapay zekâ hakkında orta düzey bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Kütüphanecilerin, %20,9'unun iyi ve çok iyi düzeyde bilgiye sahip olduklarını ifade ettikleri görülmüştür. Buna rağmen ilgili veriler, üniversite kütüphanecilerinin genel olarak yapay zekâ kavramı hakkında oldukça sınırlı bir bilgiye sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Kütüphanecilerin sosyal hayatta yapay zekâ teknolojisi kullanılan cihazlardan ne kadar faydalandıklarını ve yapay zekâ teknolojisini barındıran uygulama veya yazılımların farkında olup olmadıklarını ölçmek amacıyla sorulan soruya verilen yanıtlar doğrultusunda elde edilen veriler, Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4

Yapay Zekâ Teknolojisine Sahip Araçların Kullanım Sıklığı

Uygulama ve Yazılımlar	Çok Sık		Sık		Orta		Nadir		Hiç		Fikrim yok	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Kişisel Asistanlar	3	2,7	9	8,2	16	14,5	25	22,7	42	38,2	15	13,6
Sosyal Ağlar	29	26,4	22	20,0	29	26,4	19	17,3	8	7,3	3	2,7
TV platformu	27	24,5	20	18,2	19	17,3	18	16,4	19	17,3	7	6,4
Müzik Uygulamaları	24	21,8	13	11,8	18	16,4	19	17,3	31	28,2	5	4,5
Alışveriş Siteleri	28	25,5	20	18,2	32	29,1	17	15,5	9	8,2	4	3,6
Çeviri Siteleri	27	24,5	33	30,0	33	30,0	11	10,0	4	3,6	2	1,8
Mail	61	55,5	25	22,7	17	15,5	3	2,7	3	2,7	1	0,9

Tablo 4 verilerine göre, kütüphanecilerin belirtilen ağ ve yazılımlardan kullanma sıklığı en az olan uygulama, kişisel asistanlardır. Kişisel asistanları nadiren kullanan ve hiç kullanmayanlar (%60,9) gibi yüksek bir oran olduğu görülmektedir. Aynı şekilde kişisel asistanlara dair bir bilgiye sahip olmayanlar da (%13,6), diğer uygulamalara kıyasla yüksek seviyededir. Günlük hayatta genel olarak sıklıkla kullanılan müzik uygulamalarında da kullanım olarak az veya hiç kullanmama ve fikir sahibi olmama oranı, yüksek (%50) görülmektedir. Mailler (%93,7), kütüphanecilerin en sık kullandıkları uygulamadır. Çeviri siteleri (%84,5), sosyal ağlar (%75,8), alışveriş siteleri (%72,8) ve TV platformları (%61) ise en çok faydalanılan diğer uygulamalar arasındadır.

Bütün bunların yanı sıra kütüphanecilerin bilgi-beceri düzeylerini onların ifadelerine dayalı olarak anlamak ve yapay zekâ bağlamında herhangi bir eğitime ihtiyaç duyup duymadıklarını belirlemek amacıyla çok bilinen ve kullanılan kimi yapay zekâ uygulamaları hakkında sorular sorulmuştur. Bu kapsamda elde edilen sonuçlara dayalı veriler, Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5*Yapay Zekâ Uygulamaları İle İlgili Bilgi-Beceri Düzeyi ve Eğitim İhtiyacı*

Uygulamalar	Bilgi-Beceri Düzeyi										Eğitim İhtiyacı			
	Çok İyi		İyi		Orta		Az		Fikrim Yok		Evet		Hayır	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Uzman Sistemler	3	2,7	7	6,4	28	25,5	34	30,9	38	34,5	67	60,9	43	39,1
Akıllı Ajanlar	3	2,7	10	9,1	15	13,6	32	29,1	50	45,5	66	60,0	44	40,0
Doğal Dil İşleme	2	1,8	10	9,1	23	20,9	30	27,3	45	40,9	68	61,8	42	38,2
Örüntü Tanıma	2	1,8	5	4,5	16	14,5	32	29,1	55	50,0	67	60,9	43	39,1
Robotik	1	0,9	9	8,2	25	22,7	32	29,1	43	39,1	69	62,7	41	37,3

Tablo 5 verilerine göre, kütüphanecilerin yapay zekâ uygulamaları ile ilgili bilgi ve beceri düzeylerini düşük/az olarak nitelendirdikleri anlaşılmaktadır. Fikri bulunmayanların oranı da oldukça yüksek gözükmektedir. Örüntü tanıma (%79,1), akıllı ajanlar (%74,6), doğal dil işleme (%68,2), robotik (%68,2) ve uzman sistemler (%65,4), kütüphanecilerin en az bilgiye sahip olduğu uygulamalardır. Bununla birlikte kütüphanecilerin büyük çoğunluğunun, hemen her uygulama için eğitime ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

Çalışmada, kütüphanecilerin yapay zekâyâ yönelik bilgi, farkındalık, algı ve ilgilerini etkileyen etmenler tespit edilmeye çalışılmış ve bununla alakalı veriler, Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6*Yapay Zekâyâ Yönelik Bilgi Sahibi Olmayı Sağlayan Etmenler*

Etmenler	Çok Fazla		Fazla		Orta		Az		Çok Az		Hiç	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri	12	10,9	8	7,3	20	18,2	24	21,8	21	19,1	25	22,7
Çalıştığım Kurum	11	10,0	11	10,0	24	21,8	19	17,3	18	16,4	27	24,5
Mesleki Dernekler	5	4,5	10	9,1	24	21,8	26	23,6	18	16,4	27	24,5
Sistem Sağlayan Kuruluşlar	6	5,5	12	10,9	25	22,7	18	16,4	23	20,9	26	23,6
Bireysel İlgi/Çabalarım	23	20,9	7	6,4	32	29,1	16	14,5	19	17,3	13	11,8

Tablo 6'daki sonuçlara göre, kütüphaneciler için yapay zekâ teknolojisi hakkında farkındalık kazanmaları, en çok konuya ilişkin bireysel ilgi araştırma ve çabalar (%56,4) sayesinde olmaktadır. İkinci sırada ise çalıştıkları kurum aracılığıyla (%41,8) bilgilendikleri görülmektedir. Bu bilincin oluşmasına çok fazla etki etmeyen veya hiç fayda sağlamadığı düşünülen unsurlar ise sistem sağlayan kuruluşlar (%60,9), Bilgi ve Belge Bölümleri (%63,6) ve mesleki derneklerdir (%64,5). Bu veriler doğrultusunda, kütüphanecilik alanında eğitim veren ve öğrenci yetiştiren Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin, yapay zekâ ve uygulamalarına yönelik oldukça düşük bir oranda katkı verdiği görülmektedir.

Kütüphanecilerin, sürekli gelişmekte olan yapay zekâ teknolojilerini takip edip etmediklerine dair sorulan sorulara verdikleri yanıtlar, Tablo 7'de verilmiştir:

Tablo 7

Yapay Zekâ Alanındaki Yeni Gelişmelerin Takip Sıklığı

Takip Sıklığı	f	%
Yılda birkaç defa	31	28,2
Ayda birkaç defa	27	24,5
Haftada birkaç defa	8	7,3
Her gün	9	8,2
Neredeyse hiç	35	31,8
Toplam	110	100

Tablo 7 verileri bağlamında kütüphanecilerin çoğunun, yapay zekâ alanındaki gelişmeleri neredeyse hiç takip etmedikleri (%31,8) ya da yılda birkaç defa takip ettikleri (%28,2) görülmüştür.

Kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojilerine yönelik bilgi-becerilerini geliştirmek için tercih ettiği yollar, onların konuyla ilgili nasıl bilgi-beceri sahibi olduklarını ve bunları geliştirdiklerini ortaya koymasından önemlidir. Bu amaçla elde edilen veriler, Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8*Yapay Zekâ İle İlgili Bilgi ve Becerileri Geliştirmek İçin Kullanılan Yöntemler*

Kullanılan Yöntemler	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
Elektronik ve basılı ortamdaki bilimsel yayınları incelemek	69	62,7	41	37,3
İlgili web sitelerini incelemek	78	70,9	32	29,1
Toplantılara katılmak (konferans, kongre, panel sempozyum vb.)	42	38,2	68	61,8
Düzenli olarak gerçekleştirilen kurs ve seminerlere katılmak	19	17,3	91	82,7
Meslektaşlarımdan yardım almak	53	48,2	57	51,8
Öğretim üyelerinden yardım almak	26	23,6	84	76,4
Yurtiçi ve yurtdışındaki uygulamaları incelemek	52	47,3	58	57,7

Tablo 8'e göre kütüphaneciler, yapay zekâ teknolojileri ile ilgili bilgi-becerilerini geliştirmek amacıyla en fazla konuyla ilgili web sitelerini (%70,9) ve elektronik ve basılı ortamdaki bilimsel yayınları (%62,7) takip etmektedirler. Meslektaşlarından destek alanlar (%48,2) veya yurt içindeki ve yurtdışındaki uygulamaları takip edenlerin (%47,3) oranları dikkat çekmektedir. Konferans, kongre ve sempozyum gibi bilimsel etkinliklere, çoğunluğun (%61,8) katılım sağlamadığı görülmektedir. Kurs ve seminer gibi düzenli olarak verilen eğitim etkinliklerine katılanlar (%17,3) ile alanla ilgili araştırmalar yapan ve eğitim veren akademik personelden destek bilgi alanların (%23,6) oranları ise düşüktür. Kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojileri ve hizmetleri ile ilgili algılarının ve görüşlerinin tespitine yönelik elde edilen veriler, Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9 incelendiğinde, kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojileri ile ilgili olarak; bilgi gizliliğini ihlal edebileceği görüşüne (%41,8) çoğunlukla katıldıkları, işsizliğe neden olacağı görüşü ile ilgili kararsız kaldıkları (%38,2), bilgiyi tekelleştirme riski taşıdığı yargısı ile ilgili kararsız kaldıkları (%45,5), kötü niyetli amaçlar veya bireysel çıkarlar doğrultusunda bireyleri ve toplumu yanıltma amacıyla kullanılabileceği düşüncesine katıldıkları (%53,7), entelektüel mülkiyet ve etik kuralları dikkate almayacağı görüşü ile ilgili kararsız kaldıkları (%38,2) ve bireylerin bilgi okuryazarlığı becerilerinin azalacağı düşüncesine katıldıkları (%37,2) görülmektedir. Ayrıca, bu teknolojilerin karmaşık işleri üstlenebilecek nitelikte olduğu (%70), iş ve işlemleri daha hızlı bir şekilde gerçekleştirebileceği (%78,2), hata ve kusurları en aza indirerek verimliliği artırabileceği (%57,3), bilgiye erişim kolaylığı sağlayabileceği (%77,3) düşünülmektedir.

Tablo 9*Yapay Zekâ İle İlgili Belirtilen Yargılara Katılıp Katılmama Durumu*

Yapay zekâ ile ilgili yargılar	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yapay zekâ bilginin gizliliğini ihlal edebilir.	22	20,0	24	21,8	40	36,4	17	15,5	7	6,4
Yapay zekâ insanların işsiz kalmasına sebep olabilir.	10	9,1	18	16,4	42	38,2	31	28,2	9	8,2
Yapay zekâ bilginin tekelleşmesine yol açabilir.	11	10,0	15	13,6	50	45,5	26	23,6	8	7,3
Yapay zekâ kötü niyetli amaçlar veya bireysel çıkarlar uğruna toplumu manipüle etmek için kullanılabilir.	19	17,3	40	36,4	37	33,6	12	10,9	2	1,8
Yapay zekâ önyargılı bir şekilde veya ideolojik amaçlara yönelik kararlar verebilir.	17	15,5	25	22,7	40	36,4	24	21,8	4	3,6
Yapay zekâ entelektüel mülkiyeti ve etik kuralları hiçe sayabilir.	13	11,8	27	24,5	42	38,2	24	21,8	4	3,6
Yapay zekâ insanların bilgi okuryazarlığı becerilerini köreltebilir.	16	14,5	25	22,7	30	27,3	32	29,1	7	6,4
İnsanları uğraştırabilecek veya insanların yapamayacağı stresli ve karmaşık işleri üstlenebilir.	29	26,4	48	43,6	25	22,7	6	5,5	2	1,8
Herhangi bir görevi insanın yapabileceğinden daha hızlı bir şekilde tamamlayabilir.	40	36,4	46	41,8	16	14,5	7	6,4	1	0,9
Keşfedilmemiş şeyleri, yani dış mekânı keşfedebilir.	22	20,0	45	40,9	37	33,6	3	2,7	3	2,7
Hata veya kusur oranını en aza indirecektir.	21	19,1	42	38,2	39	35,5	5	4,5	3	2,7
Dünyanın herhangi bir yerindeki araştırmalara ve literatüre kolaylıkla erişime yardımcı olabilir.	34	30,9	51	46,4	15	13,6	8	7,3	2	1,8
Sayı işlem yapabilme yeteneğine sahiptir.	26	23,6	47	42,7	29	26,4	5	4,5	3	2,7

Yapay zekâ teknolojilerinin kütüphane hizmetleri/uygulamaları üzerindeki etkilerinin nasıl olacağına ilişkin görüşler ve veriler, Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10

Kütüphane Hizmetleri/Uygulamalarının Yapay Zekâ Teknolojisinden Etkilenme Düzeyi

Kütüphane Hizmetleri/ Uygulamaları	Oldukça Olumlu		Olumlu		Kararsızım		Olumsuz		Oldukça Olumsuz	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Sağlama/Koleksiyon Geliştirme	33	30,0	48	43,6	24	21,8	3	2,7	2	1,8
Sürelî Yayınlar	29	26,4	51	46,4	27	24,5	2	1,8	1	0,9
Elektronik Kaynaklar	40	36,4	53	48,2	14	12,7	1	0,9	2	1,8
Kataloglama ve Sınıflama	28	25,5	44	40,0	32	29,1	4	3,6	2	1,8
Ödünç Verme/Raf Hizmetleri	33	30,0	47	42,7	23	20,9	5	4,5	2	1,8
Danışma ve Eğitim	30	27,3	36	32,7	27	24,5	10	9,1	7	6,4
Otomasyon	41	37,3	50	45,5	14	12,7	1	0,9	4	3,6
İdari İşler	17	15,5	28	25,5	51	46,4	6	5,5	8	7,3
Mali İşler/Bütçe	20	18,2	39	35,5	40	36,4	6	5,5	5	4,5
İnsan Kaynakları/Personel	17	15,5	27	24,5	46	41,8	10	9,1	10	9,1
Kullanıcı	24	21,8	44	40,0	29	26,4	8	7,3	5	4,5
Yönetim/Planlama	21	19,1	40	36,4	37	33,6	7	6,4	5	4,5
Kurumsal Performans/Kalite	24	21,8	49	44,5	24	21,8	8	7,3	5	4,5

Tablo 10'da görüldüğü üzere kütüphaneciler; tüm kütüphane hizmetlerinin/uygulamalarının yapay zekâ teknolojilerinden etkileneceğini düşünmektedirler. En çok etkileneceği düşünülen hizmet ve uygulamalar elektronik kaynaklar (%84,6), otomasyon (%82,8), sağlama (%73,6), sürelî yayınlar (%72,8), ödünç verme/raf hizmetleri (%72,7), kurumsal performans/kalite (%66,3), kataloglama ve sınıflama (%65,5), kullanıcı (%61,8) ve danışma ve eğitim (%60,0) şeklindedir.

Kütüphanecilerin, çalıştıkları kütüphanelerde sundukları hizmetler için yapay zekâ teknolojilerinden faydalanmakta olup olmadıklarını ve kütüphanelerinde varsa mevcut yapay zekâ uygulamalarını kullanıp kullanmadıklarını ne kadar bildiklerini belirlemek amacıyla elde edilen veriler, Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11*Yapay Zekâ Uygulaması/Uygulamalarının Kullanılmakta Olup Olmadığı*

Durum	f	%
Evet	34	30,9
Hayır	52	47,3
Herhangi bir bilgim yok	24	21,8
Toplam	110	100

Kütüphanecilerin büyük çoğunluğu (%47,3), kütüphanelerinde yapay zekâ teknolojileri veya yazılımlarıyla çalışan herhangi bir uygulamanın bulunmadığını vurgulamaktadır. Bu uygulamaları/yazılımları kullandıklarını söyleyen kütüphanecilerin oranı, %30,9'dur. Ayrıca kütüphanelerinde yapay zekâ teknolojilerine dayalı uygulama/yazılım bulunup bulunmadığına dair fikri olmayanların oranı (%21,8), azımsanmayacak düzeydedir.

Yapay zekânın kütüphanecilik hizmetlerine ve mesleğine yapabileceği etkiler hakkındaki düşünceler, kütüphanecilerin bu konuda alanlarına nasıl baktıklarının ve yapay zekânın kütüphaneciliğin yapısında gerçekleştirebileceği değişikliklerin öngörülmesi açısından önemli veriler sunacaktır. Bu düşünceden hareketle kütüphanecilere belirtilen yargılara hakkındaki görüşleri neticesinde oluşan veriler, Tablo 12'de gösterilmiştir.

Buna göre kütüphaneciler, mesleklerine yapay zekânın etkisiyle gereksinim duyulmayacağına dair yargıya çoğunlukla (%60,0) katılmamakla birlikte kütüphanecilik hizmet anlayışının değişeceğini (%50,9) düşünmektedir. Kütüphanelerde bir kütüphaneciye duyulan ihtiyacın her zaman olacağına (%87,7) ve yapay zekâ uygulamaları kullanılan kütüphanelerde kütüphanecilerin yeni teknolojik becerilere ihtiyaç duyacağı ifadesine büyük çoğunluk (%81,8) katılmaktadır. Kütüphanecilerin çoğu (%76,4), yapay zekânın büyük bilgi hacmi içerisinden istenilen bilgi ve kaynağa kısa sürede erişim sağlayacağını ve (%66,3) kendilerini gereksiz iş ve işlemlerden kurtaracağını düşünmektedir. Yapay zekâ teknolojilerinin bir kütüphaneciden daha hızlı ve etkin hizmet sunacağı (%41,8), kendi kendine işleyen ve insana ihtiyacı olmayan kütüphanelerin ortaya çıkacağı (%34,5) ve kütüphane kullanıcılarının memnuniyetini bir kütüphaneciden çok daha olumlu etkileyeceği (%48,2) düşüncelerini belirten kütüphaneciler de dikkat çekmektedir.

Kütüphaneciler, yapay zekânın kütüphane hizmetlerinin verimliliğini ve kullanıcı memnuniyetini de olumlu anlamda etkileyeceğini düşünmektedir. Yapay zekânın çoğunluk tarafından (%66,4) kesintisiz bir şekilde başvurulabilecek bir danışma hizmeti sunabileceği, (%57,2) bütçe ve planlama konularında kütüphane yöneticilerine kolaylık sağlayacağı, (%78,2) engelli bireylere yönelik hizmetlerde kullanım kolaylığı sağlayacağı,

(%63,6) etkinlik ve iş birliği gibi faaliyetleri daha verimli hale getirebileceği ve (%68,2) tanıtım çalışmalarında etkin olarak hizmet verebileceği gibi yargıların kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Kütüphaneciler, kütüphane hizmet ve uygulamalarının da yapay zekâ alanını etkileyeceğini düşünmektedirler. Bu bağlamda bibliyografik kayıtların, yapay zekâ bilgi tabanına veri aktarmak ve veriyi yönetmek için kullanılabilmesi (%82,7) görüşü hakimdir.

Tablo 12*Kütüphane Kurumu ve Kütüphanecilik Mesleği ile İlgili Görüşler*

Kütüphanecilik mesleği ile ilgili yargılar	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Yapay zekânın etkisiyle yok olacak mesleklerden biri de kütüphanecilik olacaktır.	6	5,5	10	9,1	28	25,5	54	49,1	12	10,9
Yapay zekâ kütüphanecilik anlayışını tamamen değiştirecektir.	16	14,5	40	36,4	30	27,3	23	20,9	1	0,9
Yapay zekâ bir kütüphaneciden daha hızlı ve etkin hizmet sunacaktır.	12	10,9	38	34,5	46	41,8	29	26,4	7	6,4
Yapay zekâyla birlikte kendi kendine işleyen ve insana ihtiyacı olmayan kütüphaneler ortaya çıkacaktır.	9	8,2	27	24,5	38	34,5	29	26,4	7	6,4
Yapay zekâ ile çalışan kütüphanelerde kütüphaneci, yazılım ve kodlama gibi teknolojik becerilere gereksinim duyacaktır.	33	30,0	57	51,8	17	15,5	2	1,8	1	0,9
Yapay zekâ uygulamaları, kütüphanelerde yaygın olarak kullanılsa da mutlaka bir kütüphaneci ihtiyacı gerekecektir.	44	40,4	52	47,3	12	10,9	1	0,9	10,9	0,9

Tablo 12 devam

Yapay zekâ, kütüphane kullanıcılarının memnuniyetini bir kütüphaneciden çok daha olumlu etkileyecektir.	9	8,2	23	20,9	53	48,2	20	18,2	5	4,5
Yapay zekâ kısa sürede çok fazla ve çeşitli bilgi sağlayabilecektir.	19	17,3	65	59,1	21	19,1	5	4,5	0	0
Kütüphaneciyi angarya işlerden kurtaracaktır.	25	22,7	48	43,6	31	28,2	3	2,7	3	2,7
7/24 danışılacak bir referans uzmanı olacaktır.	28	25,5	45	40,9	30	27,3	7	6,4	0	0
Bütçe ve planlama ile ilgili karar vermede idarecilerin kolaylık sağlayacaktır.	15	13,6	48	43,6	38	34,5	8	7,3	1	0,9
Engelli vatandaşların kütüphaneyi kullanımını kolaylaştırır.	25	22,7	61	55,5	20	18,2	4	3,6	0	0
Etkinlik ve iş birliği gibi faaliyetleri daha etkili bir şekilde gerçekleştirebilecektir.	15	13,6	55	50,0	33	30,0	6	5,5	1	0,9
Tanıtım ve oryantasyon çalışmalarında etkin olarak hizmet verebilmektedir.	14	12,7	61	55,5	28	25,5	6	5,5	1	0,9
Kütüphanelerde bibliyografik kayıtlar yapay zekâ bilgi tabanına veri aktarmak ve veriyi yönetmek için kullanılabilir.	21	19,1	70	63,6	18	16,4	0	0	1	0,9
Kütüphaneler, kullanıcı ihtiyaçları konusunda bilgili ve güvenilir olduklarından, yapay zekânın sektöre nasıl uygulanabileceğini araştırmak için temel araçlar olabilirler.	21	19,1	62	56,4	24	21,8	3	2,7	0	0

Tablo 12 devam

Kütüphaneler veri gizliliği ve etik kuralları açısından hassas kurumlar olduğu için yapay zekânın da bu konularda nasıl çalışması gerektiğine dair yönlendirme rolü olabilir.	18	16,4	60	54,5	29	26,4	2	1,8	1	0,9
Kütüphaneler ideolojilerden uzak, doğru ve objektif bir şekilde bilgi sunulması için yapay zekâ teknolojisinde bir denetleyici ve örnek olabilir.	16	14,5	59	53,6	31	28,2	1	0,9	3	2,7
Kullanıcıların kendi yapay zekâ yazılımlarını geliştirebilmeleri amacıyla açık kaynak kodlu yapay zekâ uygulamaları tercih edilebilir. Bu da yapay zekâya olan ilgiyi artırır.	19	17,3	46	41,8	40	36,4	3	2,7	2	1,8

Kütüphane kurumunda yapay zekânın kullanımına imkân sağlayacak alt yapıyı ve ortamı oluşturmak adına ihtiyaç duyulan unsurlar büyük önem taşımaktadır. Tablo 13 verileri, bu unsurları değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

Tablo 13*Yapay Zekâ Teknolojisinin Kullanılmasını Etkileyen Unsurlar*

Etkileyen Unsurları	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
Bütçe	99	90,0	11	10,0
Personelin Eğitim Seviyesi	101	91,8	9	8,2
Teknolojik Altyapı Yeterliliği	103	93,6	7	6,4
Kullanıcı Talebi/Bilinci	97	88,2	13	11,8
Yönetimin Bakış Açısı	102	92,7	8	7,3
Personelin Değişime Açıklığı	102	92,7	8	7,3
Trendlerin Sürekli Değişmesi ve Bu Hıza Yetişmenin Zorluğu	91	82,7	19	17,3
Yapılan Yatırıma Değecek Bir Geri Dönüş Olmama İhtimali	78	70,9	32	29,1
Yeni Teknolojilerin Uygulanmasındaki Zorluk	87	79,1	23	20,9

Tablo 13 verileri doğrultusunda kütüphaneciler için yapay zekâ teknolojilerinin kullanılmasını etkileyen en kritik unsurların teknolojik altyapı yeterliliği (%93,6), bu teknolojiye açık idari bakış açısı (%92,7), personelin yenilikçi anlayışı (%92,7) ve yapay zekâyı kullanabilecek eğitim seviyesi (%91,8) olduğu görülmektedir. Ayrıca bu teknoloji için gerekli mali yeterliliğe sahiplik (%90,0) ve kullanıcıdan gelen talepler (%88,2) genel itibarıyla ortak fikirde olunan diğer noktalardır. Kütüphane kurumunda yapay zekânın kullanımını engelleyebilecek diğer unsurlar olan (%82,7) yapay zekâ alanındaki hızlı gelişme, (%70,9) yatırıma dayalı endişeler ve (79,1) uygulama zorluğu gibi sebepler olarak kabul edilmekle birlikte belirtilen unsurlar arasında en az etki edecek olanlar olarak saptanmıştır.

Kütüphanecilerin alanlarında yapay zekâ hakkındaki bilinçlenmeye katkı sağlamada sorumluluk üstlenmesi gereken bölüm ve kuruluşların hangilerinin daha etkin olması gerektiğine yönelik yöneltilen soruya verilen cevaplar, Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14

Alanımızdaki Yapay Zekâ Eğitim Etkinlikleri İçin Bölüm veya Kuruluşların Sorumlulukları

Bölüm veya Kuruluşlar	Çok Fazla		Fazla		Orta		Az		Çok Az	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri	45	40,9	33	30,0	24	21,8	5	4,5	3	2,7
Çalıştığım Kurum	33	30,0	32	29,1	29	26,4	10	9,1	6	5,5
Mesleki Dernekler	34	30,9	36	32,7	27	24,5	10	9,1	6	5,5
Sistem Sağlayan Kuruluşlar	49	44,5	38	34,5	17	15,5	3	2,7	3	2,7
Bilimsel Yayınlar	45	40,9	39	35,5	22	20,0	2	1,8	2	1,8

Tablo 14, kütüphanecilerin yapay zekâ ile ilgili düzenlenecek eğitim etkinliklerinde en fazla sistem sağlayan kuruluşları (%79,0), sorumlu olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Bilgi ve belge yönetimi bölümleri (%70,9) ise kütüphanecilerin tercih sıralamasında ikinci sırada yer almaktadır. Kütüphanecilerin, ayrıca mesleki dernekleri (%63,6) ve çalıştıkları kütüphaneleri (%59,1) eğitim konusunda sorumluluk sahibi kuruluşlar arasında gördükleri de gözlenmektedir.

Yapay zekânın kütüphanelerde kullanımı için gerekli unsurlardan biri olan eğitim; kütüphaneci, yönetici ve kullanıcı için konuyla alakalı bilgi ve becerilerini artırabilmelerine olanak sağlamakta ve bu teknolojinin verimli kullanımına olanak vermektedir. Bu açıdan planlanan eğitim etkinliklerinin düzenli aralıklarla yapılması kütüphane çalışanlarının farkındalık kazanmalarına; kullanıcılarına yönelik etkinliklerin geliştirilmesi hususunda motive olmalarına katkı sağlayacaktır. Eğitim etkinlikleri ile ilgili veriler, Tablo 15'te gösterilmektedir.

Tablo 15*Düzenli Eğitim Etkinliği Yapılma Durumu*

	Evet		Hayır		Fikrim yok	
	f	%	f	%	f	%
Personel	12	10,9	81	73,6	17	15,5
Kullanıcı	10	9,1	74	67,3	26	23,6
Yönetici	9	8,2	73	66,4	28	25,5

Tabloya göre, kütüphanelerde farkındalık sağlamak ve yeni beceriler kazanmak amacıyla yapılan yapay zekâya dair eğitim etkinliklerinin miktarı oldukça düşüktür. Özellikle kütüphanecilerin çoğunluğu (%73,6), yapay zekâ ile ilgili bilgi edinmek için herhangi bir eğitim etkinliğine katılmadıklarını bildirmiştir. Bunun sonucunda kütüphanecilerin, kullanıcıları için etkinlik anlamında fayda sağlayamadığı (%67,3) görülmektedir. Kütüphane yöneticilerinin de yapay zekâ konusunda herhangi bir eğitim almadıkları (%66,4) ifade edilmiştir.

Yapay zekâ teknolojilerine ve uygulamalarına yönelik kütüphanecilerin bilgi-becerileri ve farkındalıklarını artırmak için sistemli ve planlı eğitim etkinliklerinin planlanması oldukça önemlidir. Bu kapsamda, kütüphanecilerin hangi tür eğitim etkinliklerine ihtiyaç duyduklarını gösteren veriler, Tablo 16'da ortaya konulmuştur.

Tablo 16*Yapay Zekâ Alanında Yapılacak En Etkili Eğitim Etkinliğinin Hangisi Olacağı*

Eğitim Faaliyetleri	Uygun		Uygun Değil	
	f	%	f	%
Sınıf ortamında kurs ve seminerler düzenlenmesi	100	90,9	10	9,1
Bilimsel yayınların oluşturulması	101	91,8	9	8,2
Çalıştaylar düzenlenmesi	105	95,5	5	4,5
Toplantılar (konferanslar, kongreler, paneller vb.) düzenlenmesi	105	95,5	5	4,5
Uzaktan eğitim platformları oluşturulması	97	88,2	13	11,8
Hizmet içi eğitimler verilmesi	105	95,5	5	4,5
Konu ile ilgili Web siteleri ve sosyal ağlar oluşturulması	103	93,6	7	6,4
Yurt içi ve yurt dışından uzmanların getirilmesi	104	94,5	6	5,5
İlgili konuların Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinin eğitim programlarına dahil edilmesi	107	97,3	3	2,7

Tablo 16 verilerine bakıldığında, kütüphanecilerin her türlü eğitim etkinliğini önemli buldukları anlaşılmaktadır. Yapay zekâ teknolojileri ve uygulamaları ile ilgili konuların bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin öğretim programlarına eklenmesi (%97,3), en temel ve etkili yöntem yol olarak düşünülmektedir. Hizmet içi eğitimlerin verilmesi (%95,5), çalıştaylar, konferans, kongre ve panel gibi akademik toplantıların düzenlenmesi (%95,5), yurt içi ve yurt dışından davet edilecek alan uzmanların eğitimler vermesi (%94,5), web sitelerinin ve sosyal medya ortamlarının oluşturulması (%93,6) en çok tercih edilen diğer eğitim etkinlikleri arasında yer almaktadır.

Yaklaşan yeni teknoloji dalgası olarak nitelenebilecek yapay zekânın kütüphane kurumunu ve hizmet anlayışını ne kadar zamanda değiştirmeye başlayacağı ve kütüphanelerde bu teknolojinin yaygın olarak kullanımının ne kadar yakın bir dönemde olacağını belirlemek amacıyla elde edilen veriler Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17

Yapay Zekâ Teknolojisinin Kütüphanecilik Alanını Değiştirmesine Yönelik Öngörüler

Dönemler	f	%
Kısa Vade	8	7,3
Orta Vade	54	49,1
Uzun Vade	48	43,6
Toplam	110	100

Tabloda, kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojilerinin kütüphanecilik alanı üzerinde kısa vadede etkili olamayacağını (%7,3), bu teknolojilerin meydana getirebileceği değişimin ve kütüphanelerde yaygın kullanım oranının en çok orta vadede (%49,1) ve uzun vadede (%43,6) gerçekleşebileceğini düşündükleri görülmektedir.

Tartışma

Yapay zekâ, disiplinlerarası pek çok araştırmanın vurguladığı gibi, sosyo-ekonomik hayatta yüksek hız, kolaylık ve verim yaratacağı düşünülen teknolojileri temsil etmektedir (McNeal ve Newyear, 2013; Coleman, 2017; Huang ve Rust, 2018). Ulusal düzeyde de yapay zekâ farkındalığı ve yatırımlarının yönlendirilmesi Sanayi 4.0 bağlamında ele alınmış olup bu yeni dalgaya hazırlanmanın gerekliliği ön plana çıkarılmıştır (Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği, 2016). Bu çalışmada yapay zekânın nasıl tanımlanabileceği, hangi alan ve uygulamalara ayrıldığı ve bilgi merkezlerinden olan kütüphanelerde nasıl ve ne kadar kullanıma sahip olduğu kütüphane hizmetleri açısından incelenmiş ve görüşler, literatür analiziyle desteklenmiştir.

Kütüphanecilik alanı, insanlara her türlü bilgi hizmetini en güvenilir ve doğru kaynaktan aktarma hedefinde işlemler yürütmek, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki

yenilikleri de bu amacı gözeterek takip etme durumundadır. Dolayısıyla kütüphanelerin yapay zekânın getireceği değişimden de kendini soyutlamasının düşünülemez olduğu görüşü, literatürde birçok araştırmacının üzerinde durduğu bir diğer önemli noktayı oluşturmaktadır (Mogali, 2014; Asemi ve Asemi, 2018; Frederick, 2016; Abbattista vd., 2003; Ard, 2017). Kütüphane kurumu ve yapay zekâyı birlikte ele alan bazı çalışmalarda yapay zekânın kütüphaneciliğe getirebileceği olumsuzluklar görmezden gelinmemiş ve bu konuya dair tahminler sıralanmıştır (Cox vd., 2018; Johnson, 2018). Yine de geniş çerçeveden bakılacak olursa kütüphanelerin, yapay zekânın bu alanda yaygınlaşmasıyla birlikte daha etkili mekânlar olarak karşımıza çıkacağı düşünülmektedir. Uzman sistemler, doğal dil işleme, örüntü tanıma, akıllı ajanlar ve robotik gibi uygulamalar kütüphanecilik disiplininde; kataloglama, indeksleme, bilgi erişim, referans hizmetleri, teknik hizmetler, süreli ve elektronik yayınlar vb. hizmetlerden; bütçe, planlama, seçim ve sağlamaya kadar karar ve destek analitiği gerektiren birçok alanda en etkin şekilde kullanılabilir. Ortaya konulan/geliştirilen tüm bilimsel çalışmalar, uygulamalar, yazılımlar ve araştırmalar, yapay zekâ teknolojilerinin kütüphane hizmetlerine uyarlanabileceğini ve hizmet kalitesini artırabileceğini göstermektedir.

Bu çalışma, Ankara'daki üniversite kütüphanelerinde hizmet veren kütüphanecilerin yapay zekâyı olan ilgilerini, konuyla alakalı yeterlilik seviyelerini ölçmek ve anket verilerinden yola çıkarak genel bir değerlendirme yapabilmek adına önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca çalışma, üniversite kütüphanecilerinin bu değişime ne kadar hazır ve açık olduklarının anlaşılmasını sağlamıştır. Bu çerçevede kütüphanecilerin yapay zekâ uygulamaları ve kullanım alanları, yapay zekânın mesleklerine fayda sağlayacak yönleri, kütüphanecilik alanının bu teknolojiye verebileceği destek gibi konularda yeterli bilgiye sahip olmadığı ve ilgisiz kaldığı görülmüştür. Bununla birlikte kütüphaneciler, yapay zekâ uygulamalarının kütüphanelerde uzun vadede yaygın olarak kullanılabilir olacağı, ama her zaman bir kütüphaneciye ihtiyaç duyulacağı düşüncesindedir. Birçok kütüphane hizmetinde özellikle angarya olarak görülen ve kütüphaneciye enerji ve vakit kaybettiren basit işlemlerde bu uygulamaların kullanımı, kütüphanecilerin yine çoğunluğunun beklenti içinde olduğu noktalardandır. Konuya ilişkin eğitim eksikliği, başta idareciler olmak üzere kütüphaneci ve kullanıcıların talep ve ilgilerinin düşük olmasına ve yeniliğe açık olmamalarına bağlanmaktadır. Ayrıca mali ve altyapısal sorunlar, yine en büyük engeller olarak görülmektedir.

Son olarak bilgi ve belge yönetimi bağlamında yapay zekâ alanında yapılan az sayıdaki araştırmadan biri olan bu çalışmanın, üniversite kütüphanecileri için yapay zekâ ve yeni teknolojilere olan ilgiyi artırması ve bu konudaki gerek altyapısal gerekse eğitimsel ihtiyacı gidermesi adına önemli bir ufuk açacağı düşünülmektedir.

Sonuç

Günümüzün en önemli gelişmelerinin başında yapay zekâ teknolojileri ve uygulamaları gelmektedir. Yapay zekâ, insanların geçmişten beri hayalini kurduğu “insan gibi düşünerek hareket eden” ve “insanlara hizmet vermek için kullanılan varlıklar” olarak düşünülmüştür. Yapay zekânın çağdaş anlamda başlangıcı ve gelişimi, 20. yüzyılın ortalarını bulmuş; bugün ilgi duyulan bir alan olarak gelişimini sürdürmüştür. Yapay zekâ teknolojilerinin, farklı uygulamalarla bireylerin sosyal hayatlarını ve kurum/kuruluşların hizmetlerini büyük ölçüde değiştireceği öngörülmektedir.

Bu çalışmada, yapay zekâ teknolojisinin etkisiyle kütüphane hizmet ve uygulamalarının değişeceği ve dönüşeceğiinden hareketle, kütüphanelerin bu değişim ve dönüşüme hazır olup olmadığını incelemek amaçlanmış olup, yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler ışığında ortaya çıkan sonuçlar aşağıda sunulmuştur:

- Çalışmaya katılan kütüphanecilerin çoğunluğunun, 2001 yılı ve sonrasında Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü (Kütüphanecilik, Arşivcilik, Dokümantasyon ve Enformasyon) lisans mezunu olduğu görülmüştür. Ayrıca kütüphanecilerin çalıştıkları kurumlarda, yarıya yakın oranda 10 yıldan fazla tecrübeye sahip oldukları gözlenmiştir. Kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojisiyle ilgili bilgi düzeylerinin ise yetersiz düzeyde bulunduğu anlaşılmıştır.
- Üniversite kütüphanecileri, yapay zekâ teknolojilerine dayalı ürün ve uygulamaları sosyal hayatlarında sıklıkla kullandıklarını belirtmişlerdir. En sık kullanılan uygulamalar mail, çeviri siteleri ve sosyal ağlardır. Kişisel asistan ve akıllı ajan uygulamaları ise nadiren kullanılmaktadır.
- Kütüphanecilerin uzman sistemler, akıllı ajanlar, doğal dil işleme, örüntü tanıma ve robotik gibi yapay zekâ uygulamaları ile ilgili bilinç ve aşinalık düzeylerinin düşük olduğu, bu uygulamalara yönelik eğitim ihtiyaçlarının bulunduğu gözlenmiştir.
- Kütüphanecilerin yapay zekâ konusunda farkındalıklarını ve bilgilerini artıran en önemli etmen, bireysel çabaları ve merakları olarak belirlenmiştir. Kütüphaneciler, ayrıca çalıştıkları kütüphanenin de bu alana yönelik bilgi birikimlerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin, yapay zekâ teknolojileri ve uygulamalarına yönelik kütüphanecilerin bilgi ve uygulama deneyimine çok fazla bir katkı sağlamadığı vurgulanmıştır.
- Kütüphanecilerin genel olarak yapay zekâ uygulamalarına dair ilerleme ve yenilikleri takip etmediği ve konuya karşı alakasız kaldıkları görülmüştür.
- Kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojilerine yönelik eğitim ihtiyaçlarını, internet ortamındaki elektronik kaynaklardan gidermeye çalıştıkları saptanmıştır. “Bilimsel toplantılara katılma”, “bir uzmandan yardım alma” gibi bilgi edinme yollarını ise tercih etmedikleri gözlenmiştir.

- Kütüphaneciler, yapay zekâ teknolojileri ve uygulamaları ile ilgili en çok bilginin gizliliğinin ihlali, bilginin tekelleşmesi, kötü amaçlı hedef ve ideolojiler için bir güç olarak kullanılması ve etik kuralların çiğnenmesi hususlarında tedirgin olmaktadır. Diğer taraftan kütüphaneciler, yapay zekâ teknolojileri ve uygulamaları ile kütüphane hizmetlerinin daha hızlı ve hatasız şekilde yapılabileceğini ve bilgiye daha kolay erişilebileceğini düşünmektedir.
- Kütüphaneciler, bilgi kaynakları ve hizmetlerinin yapay zekâ teknolojilerinden etkileneceğini; aynı şekilde bu kaynak ve hizmetlerin ilgili teknolojileri etkileyeceğini savunmaktadır. Kütüphanelerde verilen hizmetlerin çoğunda, yapay zekâ uygulamalarından yararlanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca kütüphanecilerin çoğunun kurumlarında yapay zekâ uygulamalarına yer vermedikleri; önemli oranda katılımcının da bu uygulamaları kullanıp kullanmadıkları ile ilgili fikirlerinin dahi olmadığı gözlenmiştir.
- Kütüphaneciler, yapay zekâ teknolojilerinin kütüphanecilik algısını ve onun yapısını her boyutta değiştireceğini; geleneksel rol ve görevleri sürse bile yazılım ve kodlama becerilerine sahip kütüphanecilerin varlığına gereksinim duyulacağını vurgulamaktadır.
- Kütüphaneciler, yapay zekâ teknolojilerinin danışma ve eğitim hizmetleri, engelli bireylere yönelik hizmetler, bütçe ve planlama gibi kütüphane hizmetlerini olumlu yönde etkileyeceğini ve verimi artıracığını düşünmektedir.
- Kütüphanelerin bilgi erişimdeki rolü, veri gizliliği ve güvenliği bağlamındaki hassasiyeti, bilgi temelli yapısı, nesnel ve kullanıcı merkezli hizmet anlayışı gereği yapay zekâ uygulamalarının farklı destekler sağlayabileceği düşünülmektedir.
- Yapay zekâ teknolojilerine yönelik gerekli altyapının sağlanamaması ve kütüphane yönetiminin/kütüphanecilerin bu teknolojiler hakkında bilgi ve becerilerinin bulunmaması, yapay zekâ uygulamalarının kütüphanelerde kullanımını zorlaştıran en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Ayrıca kütüphanecilerin teknoloji ile olan ilişkileri ve bu anlamdaki eğitim düzeyleri ile yenilikçi tutumları, kullanıcılara daha etkin hizmet vermek adına alana olan ilgileri ve mali zorluklar da önemli olduğu düşünülen faktörlerdendir.
- Kütüphaneciler, yapay zekâ konusunda bilgilenmek amacıyla teknoloji kuruluşlarını, bilgi ve belge yönetimi bölümlerini ve çalıştıkları kütüphaneleri sorumlu görmektedir.
- Kütüphanelerde yapay zekâ alanındaki farkındalığın artırılması ve yeteneklerin geliştirilmesi için düzenli eğitim etkinlikleri yapılmadığı tespit edilmiştir.
- Kütüphaneciler, yapay zekâ teknolojileri ve uygulamalarına yönelik her türlü eğitim etkinliğini önemli bulmaktadır.

- Kütüphaneciler, yapay zekâ teknolojileri ve uygulamalarının kütüphanecilik disiplinini doğrudan etkileyeceği, kütüphane hizmetlerinin de kaçınılmaz şekilde orta vadede değişeceği düşüncesindedirler.

Öneriler

Çalışmada elde edilen verilere ve bulgulara yönelik olarak şu öneriler sunulabilir:

- Kütüphanecilerin yapay zekâ kavramı ve uygulamaları ile ilgili farkındalıklarının, ilgilerinin ve bilinç düzeylerinin artırılması, mevcut bilgilerinin yenilenmesi ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması için farklı paydaşların katkısıyla kapsamı, niteliği ve düzeyi önceden belirlenmiş, iyi planlanmış eğitim programları geliştirilmesi gereklidir.
- Bilgi ve belge yönetimi bölümlerinin lisans ve lisansüstü düzeyde yapay zekâ teknolojileri ve uygulamaları ile ilgili dersleri mevcut programlarına eklemesi önemlidir.
- Sürekli eğitim/yaşam boyu öğrenme etkinlikleri kapsamında kütüphanecilere yönelik eğitim içeriklerinin geliştirilmesi, web sitelerinin ve sosyal medya platformlarının oluşturulması ve hizmet içi eğitimler, çalıştaylar ve konferanslar gibi akademik ve mesleki toplantılar düzenlenmelidir.

Özetle, kütüphaneler ve kütüphaneciler, yapay zekâ alanındaki çalışma ve uygulamalardan doğrudan etkilenmekte; bu çalışma ve uygulamaları etkilemektedir. Bu bağlamda, kütüphanecilerin yapay zekâ teknolojilerine ilişkin bilgi, farkındalık ve ilgi düzeylerinin düzenlenecek eğitim etkinlikleri ile artırılması ve beklentilerinin karşılanması; buna yönelik bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesi oldukça önemli görülmektedir.

Çıkar Çatışması

Çalışma kapsamında kişisel ve finansal herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarlık Katkısı

Çalışmada; araştırma sorularının oluşturulması, literatürün taranması, yöntemin belirlenmesi, verilerin toplanması, bulguların analiz edilmesi ve yorumlanması süreçleri tüm yazarların ortak katkısı ile sağlanmıştır.

Etik Kurul Kararları ve İzinler

Ankara Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 23.12.2019 tarihinde 15/432 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Kaynakça

- Abbattista, F., Bordoni, L. ve Semeraro, G. (2003). Artificial intelligence for cultural heritage and digital libraries. *Applied Artificial Intelligence*, 17(8-9), 681-686.
- Ard, C. (2017). Advanced analytics meets information services. *Online Searcher*, 41(6), 21-24.
- Asemi, A. ve Asemi, A. (2018). Artificial intelligence application in library systems in Iran: A taxonomy study. *Library Philosophy and Practice*, 1-11.
- Bennett, A. ve Pou, M. (2014). *New developments in expert systems research*. New York: Nova Science Publishers Inc.
- Cheng, H. D. ve Xia, D. (1996). A novel parallel approach to character recognition and its VLSI implementation. *Pattern Recognition*, 29(1), 97-119. [https://doi.org/10.1016/0031-3203\(95\)00063-1](https://doi.org/10.1016/0031-3203(95)00063-1)
- Coleman, C. (2017). Artificial intelligence and the library of the future. https://library.stanford.edu/blogs/digital-library-blog/2017/11/artificial-intelligence-and-library-future-revisited#_ftn1
- Cox, A., Pinfield, S. ve Rutter, S. (2018). The intelligent library: Thought leaders' views on the likely impact of artificial intelligence on academic libraries. *Library Hi Tech*, 37(3). <https://doi.org/10.1108/LHT-08-2018-0105>
- Davies, R., Smith, A. ve Morris, A. (1992). Expert systems in reference work. A. Morris (Ed.), *The application of expert systems in libraries and information centres içinde* (ss. 91-132). De Gruyter Saur.
- Devaul, H., Diekema, A. ve Ostwald, J. (2011). Computer-assisted assignment of educational standards using natural language processing. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61(12), 395-405. <https://doi.org/10.1002/asi.21437>
- Dutt, V., Chaudhry, V. ve Khan, I. (2012). Pattern recognition: An overview. *American Journal of Intelligent Systems*, 2(1), 23-27.
- Frederick, D. (2016). Libraries, data and the fourth industrial revolution (Data Deluge Column). *Library Hi Tech News*, 33(5), 9-12. <https://doi.org/10.1108/LHTN-05-2016-0025>
- Gade, A. ve Angal, Y. (2017). Development of library management robotic system. 2017 International Conference on Data Management, Analytics and Innovation (ICDMAI) içinde (ss. 254-258). Pune, India: IEEE.
- Gilbert, D. (1997). *Intelligent agents: The right information at the right time*. IBM Intelligent Agent White Paper.
- Gunal, S. (2008). Automated categorization scheme for digital libraries in distance learning: A pattern recognition approach. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 9(4), 30-38.
- Gupta, S. ve Singhal, R. (2013). Fundamentals and characteristics of an expert system. *International Journal on Recent and Innovation Trends in Computing and Communication*, 1(3), 110-113.
- Herron, J. (2017). Intelligent agents for the library. *Journal of Electronic Resources in Medical Libraries*, 14(3-4), 139-144. <https://doi.org/10.1080/15424065.2017.1367633>
- Huang, M. H. ve Rust, R. (2018). Artificial intelligence in service. *Journal of Service Research*, 21(2), 155-172.

- Johnson, B. (2018). Libraries in the age of artificial intelligence. *Computers in Libraries*, 38(1), 14.
- Kakırman, A. (2001). Teknolojik gelişmelerin kütüphanelere etkisi. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 15(2), 172-177.
- Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi. *Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi*.
- Kumbhar, R. ve Alonso, A. (2012). *Library classification trends in the 21st Century*. Chandos Publishing.
- Kurbanoğlu, S. (1992). Uzman sistemler. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 6(4), 189-193.
- Leech, N. L. ve Onwuegbuzie, A. J. (2009). A typology of mixed methods research designs. *Quality & Quantity*, 43, 265-275.
- Liddy, E. (1998). Enhanced text retrieval using natural language processing. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, 24(4), 14-16.
- Magedanz, T., Rothemel, K. ve Krause, S. (1996). Intelligent agents: An emerging technology for next generation telecommunications? *Proceedings of IEEE INFOCOM '96. Conference on Computer Communications içinde (ss. 464-472)*. IEEE.
- Mao, J., Jain, A. ve Duin, R. (2000). Statistical pattern recognition: A review. *IEEE Transactions on Pattern Analysis and Machine Intelligence*, 22(1), 4-37.
- Marie-Sainte, S., Alalyani, N., Alotaibi, S., Ghouzali, S. ve Abunadi, I. (2018). Arabic natural language processing and machine learning-based systems. *IEEE Access*, 7, 7011-7020. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2018.2890076>
- McNeal, M. ve Newyear, D. (2013). Introducing chatbots in libraries. *Library Technology Reports.*, 49(8), 5-10.
- Mogali, S. (2014). Artificial intelligence and its applications in libraries. *Bilingual International Conference on Information Technology: Yesterday, Today and Tomorrow*. Defence Scientific Information and Documentation Centre, Ministry of Defence Delhi.
- Özel, N. (2016). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisiyle değişen bilgi kaynakları, hizmetleri ve öğrenme ortamları. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(209), 270-294.
- Russell, S. ve Norvig, P. (2010). *Artificial intelligence A modern approach*. New Jersey: Pearson Education Limited.
- Scardilli, B. (2015). Alexa and Siri at the library: How librarians are tapping into the internet of things. <http://newsbreaks.infotoday.com/NewsBreaks/Alexa-and-Siri-at-the-Library-How-Librarians-Are-Tapping-Into-the-Internet-of-Things-106059.asp>
- Sowell, S. (1989). Expanding horizons in collection development with expert systems: Development and testing of a demonstration prototype. *Special Libraries*, 80(1), 45-50. <https://www.learntechlib.org/p/140475/>
- Theodoridis, S. ve Koutroumbas, K. (2009). *Pattern recognition (4. bs.)*. Elsevier Inc.
- Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği. (2016). Türkiye'nin küresel rekabetçiliği için bir gereklilik olarak Sanayi 4.0: Gelişmekte olan ekonomi perspektifi. TÜSİAD.
- Üstün, A. (1994). Teknolojik gelişmelerin kütüphane ve bilgi merkezlerine etkisi. *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 8(3), 217-229.

- Yeşilorman, M. ve Koç, F. (2014). Bilgi toplumunun ekonomik temelleri üzerine eleştirel bir bakış. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(1), 117-133.
- Zhu, Q., Wu, Y., Li, Y., Han, J. ve Zhou, X. (2018). Text mining based theme logic structure identification: Application in library journals. Library Hi Tech, 36(3), 411-425. <https://doi.org/10.1108/LHT-10-2017-0211>

Bilgi Dünyası Dergisinin Yayınlanmasının İlk Yılındaki Editör Değişikliği Hakkında

On the Change of the Journal Editor in Its First Year of Publication of Bilgi Dünyası

Yaşar TONTA

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atıf yapmak için/ To cite this article:

Tonta, Y. (2021). Bilgi Dünyası dergisinin yayınlanmasının ilk yılındaki editör değişikliği hakkında. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 387-392. doi: 10.15612/BD.2021.646

Makale türü / Paper type: Editöre Mektup / *Letter to the Editor*

Doi: 10.15612/BD.2021.646

Geliş Tarihi / Received: 03.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 20.12.2021

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 31.12.2021

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, TÜRKİYE/TURKEY

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <http://www.bd.org.tr/index.php/bd/index>

Bilgi Dünyası Dergisinin Yayınlanmasının İlk Yılındaki Editör Değişikliği Hakkında

Yaşar TONTA*

Öz

Bu editöre mektup “Bilgi Dünyası: Bir Düşünce Bilimsel Dergiye (1998-2013)” başlıklı makalede (Yıldızeli ve Bahşıoğlu, 2020, doi: 10.15612/BD.2020.582), derginin yayımlandığı ilk yılındaki (2000) editör değişikliği hakkında öne sürülen görüşlere katkıda bulunmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Bilgi Dünyası, editörlük, Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK)

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, yasartonta@gmail.com

On the Change of the Journal Editor in Its First Year of Publication of Bilgi Dünyası

Yaşar TONTA*

Abstract

This "letter to the editor" aims to contribute to the views on the change of the editorship of the journal Bilgi Dünyası in its first year of publication (2000), as asserted in an opinion paper entitled "Information World: From a Thought to a Scientific Journal (1998-2013)" (Yıldızeli and Bahşişoğlu, 2020, doi: 10.15612/BD.2020.582).

Keywords: Bilgi Dünyası, editorship, Association of University and Research Librarians (ÜNAK)

* Prof., Hacettepe University, Department of Information Management, yasartonta@gmail.com

Sayın Editör,

Öncelikle “Bilgi Dünyası Dergisi 20. Yıl Özel Sayısı” (cilt 21, sayı 2, 2021) için sizi, bu sayıya emeği geçenleri ve katkıda bulunanları kutlarım. Derginin geçmişinin belgelenmesi açısından önemli bir özel sayı.

Size bu özel sayıda yayımlanan “Bilgi Dünyası: Bir Düşünceden Bilimsel Dergiye (1998-2013)” başlıklı makalede (Yıldızeli ve Bahşıoğlu, 2020) yer alan bir paragraf ile ilgili olarak yazıyorum. Bu paragrafta şu bilgiler verilmektedir:

Derginin Ekim 2000 sayısı[nı] Doç. Dr. Yaşar Tonta (editör), Doç. Dr. Bülent Yılmaz (yardımcı editör) ve Arş. Gör. Yurdağül Ünal (editör yardımcısı)’dan oluşan ekip yayına hazırlamış, bugün de devam eden editörlük düzenini yapılandırmış ve önceki sayıdaki tasarım niteliklerini de geliştirmiştir. İkinci sayının yayımından sonra editör tarafından dernek başkanına Bilgi Dünyası’nın Hacettepe Üniversitesi ile eşit ortaklıkta çıkarılması teklifi gelmiştir. Söz konusu öneri yönetim kurulunda ayrıntılı olarak tartışılmış ve bu düzeyde bir kararın sorumluluğunun dernek genel kuruluna bırakılması uygun bulunarak aynı yıl yapılan ÜNAK Genel Kurulunda görüşülmüş ve kabul edilmemiştir. Bu sonucun ardından editör tarafından dernek yönetimine dergiden ayrılma istekleri iletilmiştir. Dernek yönetimi aynı ekibi devam etmesi için ikna edemeyince . . . (s. 355).

Ben bu süreci biraz daha farklı hatırlıyorum: O zamanki Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) Başkanı rahmetli Adile Günden, Bölüm Başkanımız Prof. Dr. İrfan Çakın ve derginin editörü olarak ben üçlü bir toplantı yapmıştık. Bu toplantıda dergiyle ilgili çeşitli konular gündeme geldi. Hatırladığım kadariyle derginin editöryal sorumlularının Bölüm mensuplarından oluşması ve yazarlar, hakemler ve yayıncılarla iletişimin bizim tarafımızdan gerçekleştirilecek olması nedeniyle derginin iç kapağında editöryal yazışma adresi olarak Bölümün adres gösterilmesinin editöryal süreci kolaylaştıracağı ve derginin yayımlanmasında Bölümün katkısının iç kapakta belirtilmesinin uygun olacağı konuşuldu. (O zaman henüz e-posta herkes tarafından yaygın olarak kullanılmadığından yayımlanmak üzere gönderilen yazılar üç kopya olarak hazırlanıyor ve bu kopyalar ve metni içeren disket postayla dergiye gönderiliyordu. Hakemlerle iletişim de çoğu zaman aynı yolla gerçekleştiriliyordu.) ÜNAK Başkanı bu önerilere olumlu yaklaştı. Ancak derginin “eşit ortaklıkta çıkarılması” bu toplantıda gündeme gelmedi. Bunu toplantıya katılan o zamanki Bölüm Başkanımız ve Derneğin kurucu üyelerinden Prof. Dr. İrfan Çakın’a da sordum. Prof. Çakın, benim editör olarak, kendisinin de Bölüm Başkanı olarak “Bölüm Akademik Kurulunun ve Fakültenin olurusu almadan böyle bir teklifte” bulunamayacağımıza dikkat çekmektedir. Kendisinin konuyla ilgili olarak bana gönderdiği e-posta mesajı aşağıdadır:

Rahmetli Adile [Günden] ile ÜNAK ve bu arada Bilgi Dünyası'nın yayınlanması konusunda karşılaşılan çeşitli sorunları zaman zaman tartıştık. Bu konuda Bölüm olarak olanaklarımız çerçevesinde her türlü desteği sağlamak konusunda yardımcı olabileceğimizi Adile'ye ifade ettiğimi hatırlıyorum. Ayrıca ÜNAK şimdiki yerini almadan önce Yönetim Kurulu toplantılarını genellikle DPT'de Başak Kayıran'ın ofisinde yapıyordu ve bu bağlamda çeşitli sorunlar yaşıyorlardı. Bu konuda istedikleri takdirde önceden haber verirlerse Bölümde toplanabileceklerini ve evraklarını tutabilecekleri bir dolap ayırabileceğimizi de belirttiğimi sanıyorum.

Ancak, görüşmelerimiz sırasında derginin çıkarılmasında ciddi sorunlar yaşadıklarını, böyle devam ederse [dergiyi] çıkaramayacaklarını söylediğinde, gerekirse biz Bölüm olarak derginin sorumluluğunu alıp çıkartabiliriz demiş olabilirim. "Eşit ortaklıkla çıkarılması" teklifini yapmış olmam mümkün değil. Bu gibi durumlarda akademik bir birimin mesleki bir dernekle böyle bir ilişkiye girmesi doğru olmazdı. Yardım evet, [ama] eşit ortaklık gündemde bile olmadı.¹

Sonuç olarak, ÜNAK Başkanı tarafından olumlu karşılanan önerilerimizin ÜNAK Yönetim Kurulunda daha farklı değerlendirildiği ve bu konunun Genel Kurula taşınmasının kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu durum bana açık bir biçimde yansıtılmadı. Genel Kurul toplantısına ben de katıldım. Gündem maddesinin tam olarak nasıl kaleme alınmış olduğunu şimdi hatırlamıyorum. Fakat Dernek Başkanının ve Yönetim Kurulu üyelerinin Genel Kurulda önerimizi desteklemelerini bekliyordum. Ama öyle olmadı. Deyim yerindeyse madde tamamen ortada kaldı. İş "derginin yazı değerlendirme kurulumda başka kurumlardan da hocalar var, o zaman o kurumların da katkıları iç kapakta belirtilsin" noktasına kadar getirildi ve sonuçta öneri kabul edilmedi.

Editör olarak Genel Kuruldan böyle bir karar çıkmasını Dernek yönetimiyle henüz güvene dayalı bir ilişki kuramamış olduğum şekilde yorumladım. Editörlük görevi benim için aslında bu Genel Kurul toplantısında sona ermişti. Bu kararımı ekip üyeleriyle ve Bölüm Başkanımızla paylaştım. Derginin 2. sayısının içeriği ve Necip Erol Olcay'ın katkılarıyla hazırlanan kapak ve sayfa tasarımı hemen hemen hazırды. Derneği de zor durumda bırakmamak için 2. sayıyı yayımladıktan sonra editörlük görevinden ayrılacağımı Derneğe bildirdim.

Derginin Ekim 2000 tarihli 2. sayısı matbaanın o zaman yeni kurulan ve şehirden epeyce uzaktaki sanayi bölgesinde olması ve dizgi ve baskıda yaşanan bazı lojistik sorunlar nedeniyle ancak 2001 yılının başlarında yayımlanabilmiştir. Yazarların özetlediği sürecin derginin 2. sayısı yayımlandıktan sonra gerçekleşmediği zaten aynı sayıda ÜNAK 5. Olağan Genel Kurulunun 17 Kasım 2000 tarihinde yapıldığının haber olarak yer almış olmasından da kolayca anlaşılabilir (ÜNAK, 2000, s. 389). (Öneri bu kurulda reddedilmiş-

1 Prof. Dr. İrfan Çakın'ın konuyla ilgili olarak 1 Şubat 2021'de bana gönderdiği kişisel e-posta mesajı. Mesajının içeriğini paylaşmama izin verdiği için kendisine teşekkür ederim.

tir.) Derginin her sayısında editoryal yazmak kuşkusuz şart değildir. Ancak benim editör olarak ilk kez görev aldığım bu sayıda herhangi bir editoryal yazının bulunmaması da süreç hakkında yeterince ipucu veriyordur kanısındayım.

Son olarak, oluşabilecek bir yanlış anlamayı da gidermekte yarar görüyorum: Biz ekip olarak göreve gelmedik. Dernek yönetimi bana editör olmamı önerdi. Ben de bilimsel, mesleki ve toplumsal açıdan yararlı olacağına inandığım bu görevi kabul ettim. Çalışma arkadaşlarım da, sağ olsunlar, bana yardımcı olmayı kabul ettiler. Ben editörlük görevinden ayrılma kararımı Derneğe bildirdiğimde de kimse bizi ekip olarak ikna etmeye çalışmadı. Kişisel olarak ikna edilmek gibi bir beklentim de olmadı. Birçok şeyden özveride bulunarak ve tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak yerine getirilen bu tür görevlerde “marifetin iltifata tabi” olduğu gerçeğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Saygılarımla.

Yaşar TONTA

H.Ü. Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
yasartonta@gmail.com

Kaynakça

- ÜNAK 5. Olağan Genel Kurulu. (2000). *Bilgi Dünyası*, 1(2), 389. <https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/429/425>
- Yıldızeli, A. ve Bahşişoğlu, H. K. (2020). Bilgi Dünyası: Bir düşünceden bilimsel dergiye (1998-2013). *Bilgi Dünyası*, 21(2), 351-364. <https://doi.org/10.15612/BD.2020.582>

Bilgi Dünyası Dergisinin İlk Yılındaki Editör Değişikliği Hakkında Bir Açıklama

A Statement on the Change of Editor in the First Year of Bilgi Dünyası

Aytaç YILDIZELİ, Hatice Kübra BAHŞIŞOĞLU

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atıf yapmak için/ To cite this article:

Yıldızeli, A. ve Bahşışoğlu, H.K. (2021). Bilgi Dünyası dergisinin ilk yılındaki editör değişikliği hakkında bir açıklama. *Bilgi Dünyası*, 22(2), 393-399. doi: 10.15612/BD.2021.649

Makale türü / Paper type: Editöre Mektup / Letter to the Editor

Doi: 10.15612/BD.2021.649

Geliş Tarihi / Received: 27.11.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 29.12.2021

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 31.12.2021

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, TÜRKİYE/TURKEY

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <http://www.bd.org.tr/index.php/bd/index>

Bilgi Dünyası Dergisinin İlk Yılındaki Editör Değişikliği Hakkında Bir Açıklama

Aytaç YILDIZELİ*, Hatice Kübra BAŞŞİŞOĞLU**

Öz

Bu editöre mektup “Bilgi Dünyası: Bir Düşünce Bilimsel Dergiye (1998-2013)” başlıklı makalede (Yıldızeli ve Başşişoğlu, 2020, doi: 10.15612/BD.2020.582), derginin yayımlandığı ilk yılındaki (2000) editör değişikliğine ilişkin yapılan farklı görüşlere açıklık getirmek üzere yazılmıştır.

Anahtar sözcükler: Bilgi Dünyası, editörlük, Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK)

* Bilgi Dünyası 2009-2013 Baş Editörü

** Sorumlu Yazar, Dr. Bilgi Dünyası 2009-2013 Editörü, hkubra@windowslive.com

A Statement on the Change of Editor in the First Year of Bilgi Dünyası

Aytaç YILDIZELİ*, Hatice Kübra BAHŞIŞOĞLU**

Abstract

This letter to the editor is written in the article titled "Information World: From a Thought to a Scientific Journal (1998-2013)" (Yıldızeli and Bahşışoğlu, 2020, doi: 10.15612/BD.2020.582), to clarify different views on the editorial change in the first year of the journal's publication (2000).

Keywords: Bilgi Dünyası, editorship, Association of University and Research Librarians (ÜNAK)

* Information World 2009-2013 Past Editor-in-Chief

** Corresponding author, PhD., Information World 2009-2013 Past Editor, hkubra@windowslive.com

Sayın Editör,

“Bilgi Dünyası Dergisi 20. Yıl Özel Sayısı” (Cilt 21, Sayı 2, 2021) içinde yer alan “Bilgi Dünyası: Bir Düşünceden Bilimsel Dergiye (1998-2013)” başlıklı makalemize (ss. 351-364) gelen eleştirilere ilişkin bazı olaylar hakkında daha ayrıntılı bilgi aktarmak gerekti. O dönemde aynı zamanda ÜNAK Yönetim Kurulu üyesi olan yazarlar olarak dergi hakkındaki birçok konuşma ve olaya da tanık olduk ya da tartışmalara katıldık. Söz konusu olaylar da bu çerçevede ele alınarak yazılmıştır.

Sayın Tonta mektubunda, farklı hatırladığını belirterek süreci kendi bakış açısından aktarmıştır:

“Ben bu süreci biraz daha farklı hatırlıyorum: O zamanki Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) Başkanı rahmetli Adile Günden, Bölüm Başkanımız Prof. Dr. İrfan Çakın ve derginin editörü olarak ben üçlü bir toplantı yapmıştık. Bu toplantıda dergiyle ilgili çeşitli konular gündeme geldi. Hatırladığım kadarıyla derginin editoryal sorumlularının Bölüm mensuplarından oluşması ve yazarlar, hakemler ve yayıncılarla iletişimin bizim tarafımızdan gerçekleştirilecek olması nedeniyle derginin iç kapağında editoryal yazışma adresi olarak Bölümün adres gösterilmesinin editoryal süreci kolaylaştıracağı ve derginin yayımlanmasında Bölümün katkısının iç kapakta belirtilmesinin uygun olacağı konuşuldu. (O zaman henüz e-posta herkes tarafından yaygın olarak kullanılmadığından yayımlanmak üzere gönderilen yazılar üç kopya olarak hazırlanıyor ve bu kopyalar ve metni içeren disket postayla dergiye gönderiliyordu. Hakemlerle iletişim de çoğu zaman aynı yolla gerçekleştiriliyordu.) ÜNAK Başkanı bu önerilere olumlu yaklaştı. Ancak derginin “eşit ortaklıkta çıkarılması” bu toplantıda gündeme gelmedi. Bunu toplantıya katılan o zamanki Bölüm Başkanımız ve Derneğin kurucu üyelerinden Prof. Dr. İrfan Çakın’a da sordum. Prof. Çakın, benim editör olarak kendisinin de Bölüm Başkanı olarak “Bölüm Akademik Kurulunun ve Fakültenin olurusunu almadan böyle bir teklifte” bulunamayacağımıza dikkat çekmektedir. Kendisinin konuyla ilgili olarak bana gönderdiği e-posta mesajı aşağıdadır:”

Editörün bahsettiği üçlü toplantıda şahsen olmadığımız için, rahmetli Adile Günden’in ÜNAK Yönetim Kuruluna aktardığı ölçüde söz konusu öneri hakkındaki bilgilerimizi belirttik. Başkan olarak Adile Günden’in olumlu bularak yönetim kuruluna getirdiği öneri, üyeler tarafından olası fırsatları ve güçlü yanları ile olumlu biçimde karşılanmış, diğer yandan zayıf noktaları ve tehditleri de göz önüne alınarak tartışılmıştır. Sonuçta süresi dolmak üzere olan ve yeniden seçilme garantisi olmayan yönetim kurulunun bu kararı almasının etik olmadığı, diğer üniversitelerden olan üyelerin olumsuz karşılayabileceği, özetle konunun yakın gelecekteki genel kurulda geniş katılımı üyelerce görüşülmesinin daha doğru olacağı uygun bulunmuştur.

Bu öneri Sayın Tonta'nın belirttiği gibi iletişim adresine ilişkin olsaydı genel kurula bırakılması gerekmezdi, nitekim daha önce ve sonra adrese ilişkin bir karar da alınmamıştır. Yani Sayın Tonta:

“Sonuç olarak, ÜNAK Başkanı tarafından olumlu karşılanan önerilerimizin ÜNAK Yönetim Kurulunda daha farklı değerlendirildiği ve bu konunun Genel Kurula taşınmasının kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu durum bana açık bir biçimde yansıtılmadı. Genel Kurul toplantısına ben de katıldım. Gündem maddesinin tam olarak nasıl kaleme alınmış olduğunu şimdi hatırlamıyorum. Fakat Dernek Başkanının ve Yönetim Kurulu üyelerinin Genel Kurulda önerimizi desteklemelerini bekliyordum. Ama öyle olmadı.”

Şeklindeki eleştirisinde yönetim kurulu tarafından desteklenmediğini ifade etmektedir. Ancak yönetim kurulu diğer dernek üyelerinin duygu ve düşüncelerinin de neler olabileceğini de göz önüne almak ve buna göre karar vermek durumundadır ve buna göre davranmıştır. Desteklerini ise genel kurulda (en azından bildiğimiz kadarı ile dernek başkanı ve bu yazının yazarları) olumlu oy vererek göstermiştir.

Sayın Tonta, Genel Kurul sonrası ayrılma sürecini kendi görüşünden şöyle aktarmıştır:

“Editör olarak Genel Kuruldan böyle bir karar çıkmasını Dernek yönetimiyle henüz güvene dayalı bir ilişki kuramamış olduğum şeklinde yorumladım. Editörlük görevi benim için aslında bu Genel Kurul toplantısında sona ermişti. Bu kararımı ekip üyeleriyle ve Bölüm Başkanımızla paylaştım. Derginin 2. Sayısının içeriği ve Necip Erol Olcay'ın katkılarıyla hazırlanan kapak ve sayfa tasarımı hemen hemen hazırды. Derneği de zor durumda bırakmamak için 2. Sayıyı yayımladıktan sonra editörlük görevinden ayrılacağımı Derneğe bildirdim. Derginin Ekim 2000 tarihli 2. Sayısı matbaanın o zaman yeni kurulan ve şehirden epeyce uzaktaki sanayi bölgesinde olması ve dizgi ve baskıda yaşanan bazı lojistik sorunlar nedeniyle ancak 2001 yılının başlarında yayımlanabilmiştir. Yazarların özetlediği sürecin derginin 2. Sayısı yayımlandıktan sonra gerçekleşmediği zaten aynı sayıda ÜNAK 5. Olağan Genel Kurulunun 17 Kasım 2000 tarihinde yapıldığının haber olarak yer almış olmasından da kolayca anlaşılabilir (s. 389). (Öneri bu kurulda reddedilmiştir.) Derginin her sayısında editöryal yazmak kuşkusuz şart değildir. Ancak benim editör olarak ilk kez görev aldığım bu sayıda herhangi bir editöryal yazının bulunmaması da süreç hakkında yeterince ipucu veriyordur kanısındayım.”

Bahsettiği gibi Genel Kurul hakkındaki haber, 2. Sayının Haberler bölümünde (s. 389) yer almaktadır. Aynı kısımda, “Bilgi Dünyası’nda Görev Değişikliği” başlığı ile “ÜNAK tarafından yayımlanan Bilgi Dünyası dergisinin yeni yayın sorumluları belirlenmiştir. Doç. Dr. Yaşar Tonta editörlük, Doç. Dr. Bülent Yılmaz yardımcı editörlük, Arş. Gör. Yurdagül Ünal ise editör yardımcılığı görevlerini üstlenmişlerdir.” (s. 392) haberi de görülmekte. Dolayısıyla dergi sorumluluğunun devam ettiği anlaşılmaktadır. Aynı

sayıdaki diğer haberlerin tarihleri dikkate alındığında, sayının basıma 21-23 Nisan 2001 arasında verildiği söylenebilir. Nitekim Yönetim Kurulunun yeni editörü 23 Mayıs 2001 tarihli toplantıda kararlaştırılmıştır.

Sayın Tonta'nın son ifadelerinde:

“Son olarak, oluşabilecek bir yanlış anlamayı da gidermekte yarar görüyorum: Biz ekip olarak göreve gelmedik. Dernek yönetimi bana editör olmamı önerdi. Ben de bilimsel, mesleki ve toplumsal açıdan yararlı olacağına inandığım bu görevi kabul ettim. Çalışma arkadaşlarım da, sağ olsunlar, bana yardımcı olmayı kabul ettiler. Ben editörlük görevinden ayrılma kararımı Derneğe bildirdiğimde de kimse bizi ekip olarak ikna etmeye çalışmadı. Kişisel olarak ikna edilmek gibi bir beklentim de olmadı. Birçok şeyden özveride bulunarak ve tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak yerine getirilen bu tür görevlerde “marifetin iltifata tabi” olduğu gerçeğini de gözden uzak tutmamak gerekir.”

Sayın Tonta'nın belirttiği gibi, Bilgi Dünyası için ekip olarak görevlendirilmemiş olsa bile bir derginin yayım sürecinde ekip halinde çalışılacağından hareketle, makalede de bu ifade tercih edilmiştir. Ayrıca Sayın Tonta'nın kimse ekip olarak ikna etmeye çalışmadı yönündeki ifadesi kendi açısından doğru olabilir. Ancak editörün dergiden ayrılma talebi yönetim kurulunda ele alındığında, devam etmesi için görüşülmesi ve ikna edilmeye çalışılması yönünde bir karar çıkmış ve bu anlayışla kendisi ile görüşülmüş ve olumlu cevap alınmamıştır.

Sayın Tonta'nın mektubunda; H.Ü. Kütüphanecilik Bölüm Başkanı Prof. Dr. İrfan Çakın'ın “Ayrıca ÜNAK şimdiki yerini almadan önce Yönetim Kurulu toplantılarını genellikle DPT'de Başak Kayıran'ın ofisinde yapıyordu ve bu bağlamda çeşitli sorunlar yaşıyorlardı. Bu konuda istedikleri takdirde önceden haber verirlerse Bölümde toplanabileceklerini ve evraklarını tutabilecekleri bir dolap ayırabileceğimizi de belirttiğimi sanıyorum.” sözleri ile ifade ettiği duruma da açıklık getirmek istedik.

Sayın Çakın'ın değindiği gibi Yönetim Kurulu toplantılarının Devlet Planlama Teşkilatı'nda Başak Kayıran'ın ofisinde yapılması ve evraklarını tutabilecek yer ihtiyacı 1998 yılı başlarına kadar olabilir. Ancak 1998 yılı sonrasında dernek evi alınana kadar başkanının Adile Günden olması ile böyle bir ihtiyacın kalmadığı, toplantıların genelde Beytepe Kütüphanesinde yapıldığı ve belgeler için yer sıkıntısı yaşanmadığı bilinmektedir.

Sayın Editör, bahsedilen açıklamalar bir polemik yaratmak için değil, Bilgi Dünyası gibi bilim alanımızın önemli kilometre taşlarından biri olarak yayıma başlama ve tutunma sürecinde yaşanan olayları ve zorlukları paylaşmak amacı ile yapılmıştır.

Başarılar dileklerimizle, saygılar.

Kaynakça

- Haberler/News. (2000). *Bilgi Dünyası*, 1(2), 389-392. <https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/429/425>
- ÜNAK 5. Olağan Genel Kurulu. (2000). *Bilgi Dünyası*, 1(2), 389-392. <https://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/429/425>
- Yıldızeli, A. ve Bahşıoğlu, H. K. (2020). Bilgi Dünyası: Bir düşünceden bilimsel dergiye (1998-2013). *Bilgi Dünyası*, 21(2), 351-364. <https://doi.org/10.15612/BD.2020.582>